COLECÞIA

PROIECTUL

ARMATOLII

COLECÞIA
PROIECTUL
ARMATOLII

Culegere: MIHAELA NEDEA
Tehnoredactare: ADRIAN BUCUR
Grafica: VALERIU PANTILIMON
Redactor: IONUÞ GURGU
MIHAELA BICÃ
Coordonatorul colecþiei: IONUÞ GURGU
Director: MUGUR VASILIU

COPERTA I-IV: *Eroii de la Pind. Armatolii români din Perivole M-þii Pind (Epir) Turcia*, „PRIVEªTE! Fraþii Manakia – fotografii”**,** Ioana Popescu, Alice Ionescu, supliment revista *Martor VI – 2001*

EDITURA SCARA
Asociaþia Românã pentru Culturã ºi Ortodoxie
C.P. 1-46, Bucureºti
www.scara.ro
e-mail armatolii@yahoo.com
telefon/fax 021/212.76.80

I.S.B.N. 973 – 85641 – 6 – 6

Ionel Zeana

VULTURII PINDULUI

- Roman istoric -

BUCUREªTI 2002

Această carte se dedică memoriei
Irinei ªafarica-Nicolau

Un cuib de vlahi

Era o zi caldã de varã. Pe terasa cafenelei lui Cionga, umbritã de o boltã de viþã de care atârnau niºte .ciorchini mari ca niºte ugere de vacã, oamenii satului, mai mult bãtrâni, ºedeau la taifas, râzând, glumind, ca sã treacã timpul. În timp ce sporovãiau, unii din ei, mai simandicoºi, treceau mecanic printre degete, ca oile la strungã, boabele rotunde ºi lunguieþe de chihlimbar ale mãtãniilor, de care nu se despãrþeau decât la masã ºi când dormeau. Aºa era obiceiul oamenilor bãtrâni, transmis din generaþie în generaþie, cine ºtie de când, poate de la venirea turcilor...

La ora aceea tinerii erau plecaþi dis-de-dimineaþã la lucru, unii la munca câmpului, pe ogoarele lor, alþii prin ogradã ºi prin grãdinã, plivind ºi stropind legumele, iar alþii porniþi la munte cu câte un cal, catâr sau mãgar sã taie lemne din pãdure ºi sã strângã surcele pentru nevoile gospodãriei, cãci iarna venea cu ninsori abundente ºi casele trebuiau aprovizionate din timp cu lemne. Aºadar, la ora aceea, clienþii obiºnuiþi ai cafenelei erau bãtrânii satului în frunte cu învãþãtorul ºi cu preotul. Spre deosebire de þãrani care umblau îmbrãcaþi în hainele lor de lânã, cum apucaserã din moºi-strãmoºi, „domnii” învãþãtori, ca niºte oameni cu ºtiinþã de carte ce erau, umblau îmbrãcaþi europeneºte, cu costum de stofã, cu pantofi ºi cu cravatã la gât. Preotul umbla mereu în sutana lui neagrã, lungã ºi largã ca fusta babelor din sat.

În timpul vacanþei, mai ales vara, învãþãtorii, preotul ºi psaltul erau nelipsiþi de la cafenea. Era singurul loc de întâlnire ºi de distracþie. Aici îºi petreceau ei aproape toatã ziua, cu o

pauzã de câteva ceasuri pentru siesta de dupã masa de prânz, jucând cãrþi ºi table, citind ºi comentând ºtirile din vreo gazetã turceascã adusã de poºtaº sau de chirigiul Gabeta. Sobri ºi cumpãtaþi de felul lor ºi economi – unii dintre ei pânã la zgârcenie – nu se întreceau deloc la bãuturã, încât bietul cafegiu abia îºi ducea zilele, câºtigându-ºi cu sudoare bucata de pâine.

Cafeaua era nelipsitã pe mesele tuturor ºi o sorbeau cu mare plãcere din filigeana aburindã cu caimac aromitor. Din când în când mai comandau câte un pãhãrel de rachiu de tescovinã, tare ºi dulceag, numit „þipurã”, sau coniac, preferat mai ales de „domnii” învãþãtori ºi de unii negustori de la oraº. Pe lângã acestea, se mai servea vin adus în butoaie de la Veria, iar ca delicatese: ºerbet alb sau roz în apã rece, dulceaþã de trandafiri ºi pudratul rahat-lucum turcesc, cu care îºi mai îndulceau gura bãtrânii. Aceºtia, la plecare, mai cumpãrau, uneori vreo bucatã, douã de rahat pentru nepoþii lor care-i întâmpinau ciripind ca niºte pui de rândunicã – „mi-ai adus ceva bunicule?” – ºi bunicul scotea din buzunar darul delicios învelit în hârtie.

Din cauza zãpuºelii, sala lungã a cafenelei era goalã. Numai cafegiul stãtea în dosul tejghelei, atent la comenzile muºteriilor lângã uºa deschisã. Toatã lumea era pe terasã, aºezatã pe scaune în jurul unor mese ºi pe o bancã de lemn cu vopsea scorojitã de vreme, ce se întindea de-a lungul unui parapet de zid.

Cafeneaua Cionga era la parterul unei case de piatrã cu etaj ºi balcon, ca mai toate casele din comuna Doleani, dar avea o poziþie centralã, dominantã în piaþa imensã, cât a unui oraº mare, cu terenul accidentat plin de pietre ºi de bolovani.

La o masã, lângã parapet, jucau table domnii învãþãtori. Unul din ei era Dumitru Caragea, cunoscut sub numele de Mitri Hiandu, al doilea era Iancu Dalametra. Dumitru Caragea era directorul ºcolii primare române din comunã. Amândoi erau absolvenþi ai liceului român din Bitolia, înfiinþat în Macedonia, sub imperiul otoman, în anul 1880.

Caragea era un bãrbat înalt, corpolent, cu faþa latã, împãrþitã în douã de o mustaþã groasã ºi lungã, cu sfârcurile rãsucite, care îi dãdeau un aer impozant. Bombãnea ca un urs, nemulþumit cã zarurile nu cãdeau dupã voia lui.

Adversarul lui de joc, Iancu Dalametra, era mai tânãr. Avea aproape treizeci de ani. Era cãsãtorit proaspãt ºi era fericit cã are un copil de sex masculin. Potrivit de staturã, subþirel ºi elegant, avea pãrul negru ºi faþa lunguiaþã, rasã, luminatã de doi ochi negri ºi vioi ce trãdau inteligenþã ºi umor. Era ager ºi isteþ ca un spiriduº. Avea o mare pasiune cãrturãreascã. Citea ºi stãtea de vorbã cu oamenii, mai ales cu bãtrâni ºi bãtrâne, de la care culegea cuvinte ºi zicale vechi, cãci îºi propusese, încã de pe bãncile liceului, sã alcãtuiascã un dicþionar macedo-român sau aromân.

La masã între cei doi jucãtori, mai erau douã scaune ocupate de doi chibiþi. Pe unul, la stânga lui Caragea, ºedea preotul Papatãnase, megleno-român, originar din comuna turcizatã Nânta, pe celãlalt era învãþãtorul Ioan Chiriazi. Fiecare chibiþ participa cu pasiune, cãci se obiºnuia ca cel care pierde sã plãteascã ºi consumaþia chibiþilor.

În ziua aceea directorul Caragea nu avea noroc. Zarurile îi cãdeau mereu pe dos. Nu-l supãra atât paguba materialã prin plata a patru cafele sau coniacuri, care costau câteva parale, cât pierderea în sine, înfrângerea, cãci victoria repurtatã chiar la jocuri distractive, mãrunte ºi banale, îi dãdea învingãtorului o bunã dispoziþie reconfortantã. Înghesuit, scos afarã cu 4-5 puluri, directorul Caragea pufnea furios împotriva zarurilor îndãrãtnice.

– Ptiu, fir-aþi ale dracului sã fiþi! – dupã care îºi înãlþa capul leonin, rãsucindu-ºi mustãþile nervos.

– Nu înjura, directore, cã faci pãcat! – îl dojenea pãrintele Papatãnase, îmbrãcat tot în negru, cu potcapul cilindric pe cap ºi cu mãtãniile de chihlimbar pe care le tot trecea automat prin degetele subþiri ºi lungi.

– Ia mai lasã-mã pãrinte cu pãcatele, pufnea nervos Caragea. Mai bine roagã-te sã se ducã naibii Aghiuþã de aici, cã nu vezi ce-mi face spiriduºul ãsta de Dalametra? Mã face marþ afurisitul. Are baftã azi…

– Nu e baftã, directore! exclama radios Dalametra, miºcând zarurile în pumnul strâns ºi aruncându-le cu porunca de a cãdea pe numerele de care avea nevoie. ªi afurisitele cuburi mici de os cãdeau exact. Parcã un spiriduº binevoitor îl ajuta mereu, exe-

cutându-i întocmai poruncile: ºase - ºase, patru - doi, trei - unu, doi - doi exact dupã nevoile ºi dorinþele jucãtorului. Pentru a-l irita ºi mai mult pe director, Dalametra se prefãcea cã descântã zarurile, suflând ºi ºoptind ceva ocult în pumnul strâns, înainte de a le da drumul. Într-adevãr, nu pãrea un lucru curat. Dalametra nu umbla cu vrãji, cãci nu avea habar de ele. Lui îi plãcea sã facã haz pe socoteala colegului sãu mai mare ºi sã-i amuze pe chibiþi ºi pe ceilalþi asistenþi curioºi. Bietul Caragea, gros ca un urs ºi nãduºit, pufnea îmbufnat ºi pleznea de necaz.

Victorios, Dalametra jubila:

– Te-am fãcut iarãºi marþ! – exclamã el vesel, uitându-se de sus la Caragea. Plãteºte acum consumaþia: patru cafele sau ce vrea fiecare. Eu o sã iau un ºerbet în apã rece, cãci am asudat. ªi dacã vrei o nouã bãtaie, îþi stau la dispoziþie mâine. Dar trebuie sã le mai înveþi dragã directore!...

– Nu mai fã pe grozavul, i-a rãspuns Caragea, cã te cunosc bine. Ai avut azi noroc orb, dar mâine te voi þine numai în marþuri sã mã pomeneºti!...

Pe terasã mai erau bãtrâni care pãlãvrãgeau în faþa unei cafele, fumând ºi trecând necontenit printre degete ºirul de mãtãnii pânã la ora prânzului când se sculau ºi porneau spre casã. Se uitau amuzaþi la masa celor doi învãþãtori, care nu mai conteneau, dându-ºi ifose de mari tablagii.

– Petre, strigã directorul Caragea cãtre cafegiu, dã-ne douã cafele ºi un ºerbet.

– Imediat domnu' Caragea, rãspunse de la tejghea cafegiul Petre Damu, un bãrbat tânãr care închiriase cafeneaua de la familia Cionga. Aceasta locuia mai mult la Salonic unde þinea un hotel ºi numai vara venea în sat la aer curat de munte.

Peste câteva minute cafegiul aduse tava cu comanda fãcutã ºi ridicã tablele închise ducându-le înãuntru.

În timpul jocului se auziserã niºte împuºcãturi dinspre Putumie, dar nimeni nu le-a dat vreo atenþie, crezând cã e cineva la vânãtoare de iepuri.

Larma cafenelei a încetat brusc la sosirea unui bãieþandru de vreo doisprezece ani, care urcase coasta în fugã.

Gâfâind, acesta s-a oprit la masa învãþãtorilor ºi s-a adresat sfios directorului Caragea:

– Domnu' director, m-a trimis tata din Putumie sã vã spun cã au fost împuºcaþi soþii Gherasi, rudele voastre ºi sã mergeþi cât mai repede acolo.

– Ce-ai spus? l-a întrebat Caragea buimãcit.

– Au fost împuºcaþi în Putumie soþii Gherasi care lucrau la câmp, a repetat bãiatul ºtergându-ºi sudoarea de pe frunte.

– Cum ? Când? a întrebat din nou Caragea uluit.

– Adineaori... i-am vãzut ºi eu pe amândoi morþi, culcaþi la pãmânt cu faþa în jos, plini de sânge.

– ªi copilaºul? întrebã Caragea cu vocea sugrumatã de durere.

– Copilaºul trãieºte. L-au gãsit oamenii dormind la umbra unui tufiº din partea cealaltã a câmpului.

– Bine. Dã o fugã pânã la psaltul Ciupi ºi spune-i sã vinã numaidecât la cafenea. ªtii unde stã?

– ªtiu, rãspunse bãiatul, alergând desculþ spre casa psaltului Ciupi, bucuros cã a scãpat de privirile curioase ale atâtor bãtrâni de la cafenea.

A urcat pieptiº coasta pe uliþa plinã de pietre ºi de aºchii, pânã la biserica Sfântul Nicolae, fãrã sã-i pese de muchii ºi de þepi, cãci avea pielea tãlpilor argãsitã de atâta zbenguialã ºi umblet pe coclauri. De la bisericã drumul cotea spre dreapta ºi era drept ºi neted pânã în dreptul casei psaltului Ciupi. A bãtut la poartã ºi dupã câteva clipe i-a rãspuns o femeie în vârstã, îmbrãcatã într-o rochie neagrã, largã ºi lungã pânã la cãlcâie. Broboada tot neagrã, cu ciucuri subþiri pe margine, legatã sub bãrbie, îi scotea ºi mai puternic în evidenþã trãsãturile feþei albe. Era soþia psaltului, maia Caliþa Ciupi. Se apropia amiaza ºi pregãtea masa la bucãtãrie.

– Ce doreºti, mãi bãiete? l-a întrebat ea pe necunoscutul vizitator.

– M-a trimis domnu' director Caragea sã-i spun psaltului cã este aºteptat numaidecât la cafenea. Sunt acolo ºi ceilalþi învãþãtori ºi preotul Papatãnase ºi mulþi alþii.

– De ce? Ce s-a întâmplat ? întrebã Caliþa îngrijoratã.

– O mare nenorocire... O sã-i spun lui nenea psaltu'.

Caliþa a deschis uºa ºi l-a introdus pe bãiat în odaie. Psaltul Dimitrie Ciupi ºedea turceºte pe pat ºi cu ochelarii pe nas citea o scrisoare sositã de la un fiu de-al lui plecat în America. Acesta plecase cu vreo cinci ani în urmã ºi lucra ca chelner într-un restaurant din Cleveland. În scrisoare era ºi o fotografie a bãiatului îmbrãcat într-un costum elegant, cu cãmaºã albã ºi cravatã la gât. Arãta ca un adevãrat domn. Nu-ºi uitase pãrinþii ºi le trimitea dolari ca sã nu ducã lipsuri la bãtrâneþe. Bãtrânul Ciupi mai avea un bãiat – cel mai mare – dar acesta trãia separat în gospodãria lui, fiind cãsãtorit ºi având mai mulþi copii. Bãtrânul Ciupi se gândea – conform obiceiului – sã-ºi petreacã bãtrâneþile alãturi de fiul sãu cel mai mic. Dar într-o bunã zi, Gula Ciupi, cu imaginaþia aprinsã de fabuloasa Americã, a pãrãsit bãncile liceului român din Bitolia ºi dus a fost. Le-a promis pãrinþilor care se despãrþeau de el cu lacrimi în ochi, cã se va întoarce neapãrat ºi va avea grijã de ei la bãtrâneþe. Le scria regulat ºi le trimitea dolari, dar nu dãdea semne de întoarcere, încât pãrinþii, deºi nu duceau lipsã de nimic, se simþeau cu sufletul împovãrat ºi-ºi vãrsau nãduful într-un oftat amar.

– Of, Caliþã, noi aici o sã murim ºi n-o sã-l mai vedem pe Gula. Nu se mai întoarce el de acolo chiar de l-ai tãia în bucãþi. Nu vezi cum aratã în fotografie ºi în ce oraº mare trãieºte?! Cum sã mai vinã el în satul ãsta plin de noroaie ºi de pietre ºi ce sã facã el aici? Sã pascã caprele lui Dzima sau Caraiani? Sau sã facã negustorie la Veria ca Tanaºoca ºi alþii? Nu cred într-o asemenea minune ºi – drept sã-þi spun – nici n-aº dori-o.

– Taci din gurã, nu mai vorbi aºa! îl certa Caliþa ºtergându-ºi lacrimile.

– Ce mai tura-vura – eu aºa vãd lucrurile ºi cred cã nu mã-nºel. Încep sã mã împac cu gândul cã nu se mai întoarce. Aºa ne-a fost soarta ºi nouã ºi lui: sã ne despãrþim ºi sã nu ne mai vedem decât poate pe lumea cealaltã.

Caliþa ofta ºi o podideau lacrimile de fiecare datã când soþul ei aducea vorba despre fiul lor plecat în America.

Psaltul Ciupi recitea scrisoarea pe care o învãþase aproape pe dinafarã ºi a tresãrit când Caliþa a intrat cu bãiatul în camerã. Acesta desculþ, cu picioarele zgâriate ºi prãfuite, a fãcut doi paºi

pe „sazma” întinsã pe jos – un covor specific aromânesc fãcut din pãr de caprã, negru sau sur, cu dungi roºii sau albe – ºi s-a oprit, adresându-se psaltului care-l privea pe deasupra ochelarilor:

– M-a trimis domnu’ director Caragea sã-þi spun sã mergi imediat la cafenea unde sunt ºi ceilalþi învãþãtori ºi preotul Papatãnase, cã s-a întâmplat o nenorocire…

– Ce nenorocire? a întrebat psaltul, dându-se jos din pat.

– Au fost împuºcaþi azi în Putumie soþii Gherasi. Eu am venit în fugã tocmai de acolo, trimis de tata ca sã-l anunþ pe domnu’ director Caragea.

Bãiatul a întors apoi spatele, dând sã plece.

– Stai, nu pleca! i-a poruncit Caliþa, luându-l cu ea la bucãtãrie.

A luat din dulap o pungã cu rahat ºi, scoþând o bucatã trandafirie pudratã cu zahãr fin, i-a întins-o întrebându-l:

– Cum te numeºti, mãi bãiete ?

– Doni Manaculi, a rãspuns el, primind bucata ºi ducând-o la gurã, gata s-o zbugheascã afarã.

– Stai, nu te grãbi sã pleci, cã ai fugit destul, l-a oprit Caliþa cu blândeþe.

Punându-ºi mâna în buzunarul rochiei sale, maia Caliþa i-a întins un pumn de nãut amestecat cu stafide, cu care ea era mereu aprovizionatã, pentru a le împãrþi nepoþilor ºi copiilor care-i cãlcau pragul.

– Uite ia ºi nãutul ãsta cu stafide ºi apoi poþi pleca.

Doni Manaculi a înfulecat rahatul ºi ºi-a pus nãutul în buzunarul pantalonilor scurþi. I-a sãrutat mâna maiei Caliþa, spunându-i „mersi”, cãci aºa se spunea de toatã lumea în satele aromâne din regiunea Veriei: „mersi”, nu „ifharisto” (greceºte). Cum ºi când a pãtruns în graiul vlahilor de aici ºi din munþii Pindului acest cuvânt franþuzesc? Nimeni nu ºtia.

Ieºind din casa lui Ciupi, Doni Manaculi ºi-a întors capul la dreapta. Puþin mai sus, pe un tãpºan, locuia preotul Papatãnase. El avea o casã fãrã etaj, dar lungã, cu mai multe odãi umbrite în faþã de o boltã de viþã. În spate se întindea grãdina plinã de tot felul de pomi fructiferi. Crengile lor atârnau grele de poame. O clipã, Doni a tresãrit plin de jind. Socotind cã ºi-a împlinit

misiunea, n-a mai trecut pe la cafenea. Fiind ora prânzului, a scurtat drumul trecând pe lângã casele familiilor Papaianuºi ºi Papacostea, aºezate mai la vale ºi de acolo, ocolind grãdina lui Luca, a ajuns repede la casa lor, aºezatã pe un tãpºan lângã postul de jandarmi.

N-a trecut mult ºi a spintecat vãzduhul ºi semnalul de alarmã dat de dangãtul puternic al clopotului de la biserica Sfântul Nicolae.

Vestea împuºcãrii soþilor Gherasi s-a rãspândit în tot satul. Bãtrânii aflaþi la cafenea s-au retras la casele lor. Directorul Caragea, însoþit de învãþãtorii Dalametra ºi Chiriazi, de Buºa Demu, de vânãtorii Huleva ºi ªafarica ºi de câþiva tineri înarmaþi, a pornit degrabã spre Putumie. Au fost întâmpinaþi de Hristu Manaculi ºi de paznicul Guºa Baleai, amândoi înarmaþi cu puºti de vânãtoare. Hristu Manaculi era un neîntrecut vânãtor, iar Baleai era paznicul satului. El pãzea viile sãtenilor din Putumie ºi de la Surin precum ºi pãdurea de castani de lângã Gavana, o vale prãpãstioasã care mãrginea la apus hotarul satului spre Xirulivad. Pe dealuri ºi prin pãduri creºteau sute de castani ai nimãnui. Fructele lor nu-i ispiteau nici pe copii ºi nici pe ciobani, fiindcã nu prea erau de soi bun. Se scuturau singure când gãoacea lor þepoasã pleznea ºi castanele mãrunte se împrãºtiau pocnind pe jos în ropote seci. Ele erau hrana de iarnã a veveriþelor care le depozitau prin scorburile copacilor ºi ale mistreþilor care le scormoneau cu râtul în zãpadã.

Ajungând în grabã mare în Putumie, grupul a fost întâmpinat de Hristu Manaculi care s-a adresat directorului Caragea:

– Domnu' Caragea, iatã ce s-a întâmplat! Sora ºi cumnatul tãu au fost împuºcaþi. Nu ºtiu de cine. Eu eram dincolo, la poalele muntelui Ilie, la vânãtoare de iepuri prin ceair, când am auzit împuºcãturile dinspre Bata. ªtiam cã aici lucreazã Gherasi cu soþia lui. I-am vãzut dimineaþã lucrând la câmp. Coseau iarbã. Mi-am zis cã nu poate fi vorba de un vânãtor ºi am alergat pânã aici. I-am gãsit pe amândoi morþi împuºcaþi pe la spate. N-am vãzut cine a tras în ei. Se vede cã au tras de aproape, de la mãrginea pãdurii, poate de la castanul acesta gros, când au ajuns la capãtul câmpului. Pe trupul lui Gherasi era un bilet. Eu n-am pus mâna pe el. L-am

trimis imediat pe bãiatul meu sã te anunþe, iar eu am stat aici împreunã cu paznicul Baleai, care a venit ºi el dupã mine.

Directorul Caragea a luat biletul ºi l-a citi în gând. Era scris în greceºte. Apoi l-a tradus în gura mare: „Aºa vor pãþi toþi vlahii care trãdeazã elenismul. Cãpitan Tellos Agras.”

Toþi cei de faþã au murmurat:

– Ticãlosul!

Ianula, sora directorului Caragea, o femeie mãritatã, s-a aplecat asupra surorii sale moarte ºi a început sã plângã în hohote.

– Unde este copilul? s-a interesat Caragea.

– Copilul doarme la umbra unui tufiº, la capãtul celãlalt al câmpului, l-a lãmurit Hristu Manaculi. Acesta a fost norocul lui, cãci dacã era culcat la marginea pãdurii sau la umbra castanului, ar fi avut ºi el aceeaºi soartã.

– Hai, nu mai plânge! Ia copilul ºi du-te acasã, a îndemnat-o Caragea pe sora lui. Vom veni ºi noi îndatã cu trupurile lor.

Copilaºul a fost gãsit în culcuºul lui. Era treaz ºi privea curios cerul. Când a vãzut-o pe mãtuºa lui, a început sã plângã dând din mânuþe. Avea biberonul cu lapte lângã el. Ianula i l-a pus la gurã, dar copilul se zbãtea ºi þipa întorcând mereu capul într-o parte ºi într-alta. Ca mamã care avea ºi ea doi copii, ºi-a dat seama cã de altceva are nevoie copilul. L-a desfãºat ºi copilul a început sã-ºi miºte picioruºele ude, contenindu-ºi plânsul. Alãturi de el era o traistã cu merinde. Scotocind prin ea, Ianula a descoperit la fund schimbul de scutece. Dupã ce l-a ºters bine, l-a înfãºat din nou pe copil în scutece curate, lãsându-i libere doar mânuþele. I-a pus biberonul în gurã ºi copilul a adormit din nou. Punându-ºi traista pe umãr, Ianula l-a luat în braþe ºi a pornit spre sat.

Între timp, sãtenii veniþi cu directorul Caragea au pregãtit douã lese din crengile tãiate din pãdure pe care au pus trupurile însângerate ale victimelor ºi le-au transportat în sat. Casa familiei Gherasi era alãturi de casa învãþãtorului Caragea. Era aºezatã în centrul satului, la colþul uliþei care pornea din piaþã ºi se continua cu drumul care ducea la cimitir, iar de acolo spre Maruºa ºi Selea. Ca aproape toate casele din sat, avea etaj cu mai multe camere laterale ºi un salon central mare. Era ziditã din piatrã. În tot satul de peste o sutã de case nu existau decât vreo zece

case fãrã etaj. Cum piatrã ºi lemn se gãseau din belºug, oamenii construiau case cu etaj, gândindu-se la urmaºi. Aºa era obiceiul ºi aºa le plãcea lor, deºi multe odãi rãmâneau închise cu anii, pânã când se cãsãtorea mai întâi fata sau bãiatul cel mare. Ordinea naºterii era pãstratã cu sfinþenie ºi la cãsãtorie.

Din cauza cãldurii, înmormântarea a avut loc a doua zi. Aproape tot satul a luat parte, afarã de oamenii prea bãtrâni ºi de copiii prea mici.

Dupã slujba religioasã, convoiul a pornit de la biserica Sfântul Nicolae spre cimitir. Sicriele legate cu frânghie erau purtate pe braþe de bãrbaþi, rude sau prieteni ai victimelor. Cimitirul se afla aºezat pe un dâmb la marginea satului. Era înconjurat de un gard de sârmã ghimpatã, iar în faþã avea o încãpere dreptunghiularã, fãcutã din ziduri de piatrã unde se aflau puse în saci osemintele celor deshumaþi dupã ºapte ani. Aceastã regulã canonicã era respectatã cu sfinþenie, deºi în cimitir nu erau decât câteva morminte rãzleþe, nãpãdite de buruieni, cu cruci de lemn la cãpãtâi bãtute de ploi ºi vânturi. Lângã osuarul descoperit era o fâºie de loc pãrãginit unde se îngropau copiii nãscuþi morþi sau nebotezaþi. Aceºtia erau socotiþi pãgâni ºi erau îngropaþi în afara cimitirului.

Gropile erau deja pregãtite când convoiul funebru a sosit acolo. Douã cruci de lemn, simple, fãrã nici o inscripþie, erau înfipte în pãmânt. Înainte de a fi coborâte în groapã, sicriele au fost înconjurate de o mulþime de femei care boceau, vãrsând lacrimi ºi trimiþând prin cei morþi salutãri ºi ºtiri celor dragi lor din lumea de dincolo. Era credinþa femeilor cã sufletele celor doi morþi se vor întâlni cu sufletele celor dragi ai lor în lumea de dincolo ºi le vor comunica mesajele transmise.

Preotul Papatãnase ºi psaltul Ciupi au cântat „veºnica pomenire”, dupã care oamenii au aruncat un pumn de þãrânã peste sicriele coborâte în groapã.

Cu vocea îndureratã, directorul Dimitrie Caragea s-a adresat oamenilor:

– Fraþilor, antarþii greci mi-au omorât sora ºi cumnatul care se aflau la Putumie la munca câmpului. Pe trupul cumnatului meu au pus acest bilet scris în greceºte, pe care vi-l traduc: „Aºa vor pãþi toþi vlahii care trãdeazã elenismul. Cãpitan Tellos Agras.”

– Arde-l-ar focul de blestemat, au strigat femeile.

Tinerii scrâºneau din dinþi furioºi. Dupã o scurtã pauzã, Caragea a continuat:

– Precum vedeþi, ei vor sã ne facã greci cu forþa, când noi ºtim cã suntem aromâni sau vlahi, cum ne spun ei, iar în bãtaie de joc cuþo-vlahi, adicã vlahi ºchiopi. De unde au scos ei aceastã poreclã batjocoritoare la adresa noastrã, Dumnezeu ºtie! Poate de la cuvântul turcesc cuciuc olah, care înseamnã vlah mic, pentru cã la cucerirea Peninsulei Balcanice, turcii au gãsit aici mai multe Vlahii: Vlahia Mare în Tessalia ºi în Macedonia, Vlahia Micã în Etolia ºi Acarnania, Vlahia de Sus în Epir. Cum ei în limba lor sâsâitã nu au sunetul „ci”, au fãcut din cuvântul turcesc cuciuc-olah, cuþo-vlah. Aceasta este limba lor cu toate lipsurile ei ºi noi nu ne supãrãm cã ei îºi iubesc limba lor maternã, aºa cum ºi noi ne iubim limba ºi nu vrem sã o pãrãsim ºi s-o înlocuim cu limba greacã sau cu alta strãinã.

– Nu, niciodatã nu ne vom lepãda limba! Suntem aromâni, cãci aºa ne-am nãscut ºi aºa vrem sã trãim ºi sã murim, au strigat în cor bãrbaþii.

– Mã bucur cã sunteþi aºa de hotãrâþi, dar trebuie sã ºtiþi cã ne aºteaptã o luptã grea ºi lungã, a încheiat directorul Caragea.

– Nu ne speriem noi de nelegiuirile ºi de ameninþãrile lor, au strigat tinerii setoºi de rãzbunare.

Învãþãtorul Iancu Dalametra s-a apropiat de directorul Caragea ca sã-l consoleze ºi îmbãrbãteze.

– Liniºteºte-te, dragã Caragea! Durerea ºi revolta nu sunt numai ale tale, ci, aºa cum ai vãzut, ale tuturor membrilor acestui cuib de aromâni. Fii sigur cã va sosi ºi ziua când toate crimele comise de antarþi vor fi rãzbunate cu vârf ºi îndesat.

Femeile au aprins lumânãri înfipte în pãmântul proaspãt lângã cruci ºi au împãrþit colivã la toatã lumea. Cei care au purtat în braþe sicriele de la bisericã pânã la cimitir au primit câte o batistã cu un bãnuþ înnodat într-un colþ, apoi lumea s-a întors acasã, comentând tragica moarte a soþilor Gherasi, fierbând de mânie ºi de revoltã.

Printre bocete, suspine ºi blesteme, unele babe ciuleau urechile ºi la spusele domnilor învãþãtori, curioase sã afle cât

mai multe lucruri, ca sã aibã apoi ce povesti acasã ºi la vizitele fãcute prin vecini sau la diferite familii prietene. De altfel, aproape tot satul era un lanþ de rude ºi cumetrii.

Printre babe – comori de basme, de zicãtori ºi de legende – mai vestite erau maia Fulina, maia ªafarica, maia Mitrenga ºi maia Vurduni. Ele þineau minte ºi povesteau cu meºteºug toate întâmplãrile petrecute în sat ºi în alte pãrþi ºi erau un fel de gazete ambulante.

Cum se întâmplã de obicei, a doua zi dupã înmormântarea soþilor Gherasi, viaþa ºi-a reluat cursul ei normal. Oamenii care mergeau la munca câmpului în Putumie sau la Carataºu, pe drumul ce duce spre Xirulivad, aveau grijã sã-ºi ia cu ei, pe lângã uneltele agricole, ºi „dugrãlu" – o armã mai scurtã decât puºca – pe care îl purtau sub zeghe ciobanii ca sã se apere de hoþi ºi de fiarele pãdurii. Ei se bucurau de acest drept din partea autoritãþilor turceºti, de sute de ani, încã de pe vremea Capitulaþiilor încheiate cu primii sultani care au cucerit Macedonia, înainte de cãderea Constantinopolului. Cu toate samavolniciile petrecute de-a lungul veacului, totuºi turcii în general erau oameni buni, drepþi ºi credincioºi în Allah-ul lor ºi le respectau vlahilor privilegiile acordate de sultani, adicã dreptul la autonomie comunalã ºi la autoapãrare. Pe de altã parte, îi silea ºi nevoia de a trãi în liniºte ºi pace cu aceºti stãpâni ai munþilor prãpãstioºi.

În comunele de munte, pãrãsite timp de o jumãtate de an, nu exista nici un picior de jandarm turc. Numai în satul Doleani, care era locuit ºi iarna, exista un post de jandarmi, singurul simbol al stãpânirii otomane pe aceste meleaguri macedonene. În rest, aromânii se bucurau de autonomie deplinã. Îºi vorbeau fãrã nici o piedicã în graiul lor matern, se administrau ei înºiºi, alegându-ºi primarul, eforii ºi epitropii ºi îºi þineau toate actele administrative redactate în limba românã.

Actele de botez ºi de cununie se pãstrau la biserica satului, cãci nu exista decât o singurã cununie: cea religioasã, fãcutã cu legãmânt veºnic înaintea lui Dumnezeu, nu înaintea oamenilor trecãtori ºi pãcãtoºi. ªi ea era respectatã cu sfinþenie. Divorþul nu se cunoºtea, iar recãsãtorirea vãduvelor ºi a vãduvilor era ceva rar. Cu asemenea moravuri austere, respirate

în sânul familiei ºi al comunitãþii, aromânii duceau o viaþã simplã ºi curatã. În aceastã privinþã ei semãnau mai mult cu turcii, care aveau aceleaºi moravuri severe în familie, decât cu grecii, care erau vestiþi pentru moravurile lor uºuratice. Jandarmii turci se purtau cu mare respect faþã de femeile ºi fetele aromâne, deºi acestea umblau cu faþa descoperitã, nu acoperitã cu ferigeaua neagrã, cum se purtau cadânele lor, pentru a-i feri pe bãrbaþi de ispita diavolului. Unele femei bãtrâne, mai ales fârºeroate, cãci în sat erau ºi vreo cinci – ºase familii de fârºeroþi, purtau tatuate pe frunte, între sprâncene, o cruce albastrã – obicei moºtenit de cine ºtie când – ca semn distinctiv cã sunt creºtine. La vederea lor, turcii se aplecau pânã la pãmânt ºi le lãsau sã treacã netulburate. Cu tot haremul lor, turcii aveau mare respect pentru familie, insuflat de religia lor.

Numai ºeful jandarmilor turci venea din când în când la cafenea sã stea de vorbã cu oamenii, sã soarbã cafea cu caimac din filigeanã sau sã-ºi îndulceascã gura cu rahat – lucum presãrat cu pudrã de zahãr ºi sorbit cu un pahar de apã rece ºi curatã de munte, cum la ei în Anatolia nu exista. Despre vin sau rachiu nici vorbã. Coranul interzice cu desãvârºire orice bãuturã alcoolicã, alãturi de carnea de porc. Pentru ei, creºtinii care consumau carne de porc erau porecliþi „domuz”, adicã porci. În schimb erau mari mâncãtori de carne de oaie ºi mai ales de batal, adicã de berbec jugãnit. Aceasta era legea lor datã de Mahomed ºi ei o respectau cu sfinþenie. ªi în aceastã privinþã ei aveau nevoie de vlahi, pentru cã aceºtia erau marii crescãtori de oi, de capre ºi de vite din Peninsula Balcanicã. Iar cavaleria turceascã se aproviziona cu caii crescuþi de hergheliile renumite ale celnicilor vlahi. Toate aceste împrejurãri ºi nevoi îi sileau pe turci sã le respecte vlahilor munteni autonomia acordatã în vechime ºi reînnoitã din când în când de sultanii perindaþi pe tronul imperial al Sublimei Porþi.

Ahmet, ceauºul jandarm turc, mergea din când în când la Veria sã raporteze superiorilor sãi situaþia din comunã. Aprovizionarea lor cu hrana necesarã o fãcea chirigiul Iani Gabeta, singurul cãrãuº permanent al satului, care trãia din aceastã meserie, pe lângã câteva ogoare semãnate cu grâu, porumb, orz, ovãz ºi lucernã pentru cai ºi pentru vite.

La furat de poame

Era o varã îmbelºugatã. Cerealele coapte strãluceau aurii în lumina soarelui. Doleani era nu numai un sat de crescãtori de vite, ci ºi de agricultori. Era singurul sat de munte care dispunea de pãmânt arabil pe care sãtenii cultivau grâu, orz, ovãz, secarã ºi porumb obþinând recolte bogate, mai ales când ploua la timp. Rar se întâmpla sã aibã parte de un an secetos sau de ploi cu grindinã. Satul era aºezat ca într-o cãldare, înconjurat din toate pãrþile de dealuri ºi de munþi împãduriþi. Fiecare familie îºi avea ogorul ei propriu pe care-l cultiva pentru nevoile casei ºi pentru hrana vitelor. Numai munþii erau proprietate obºteascã. Chiar meseriaºii ºi negustorii care lucrau toatã sãptãmâna la oraº, afarã de duminici ºi de sãrbãtori, îl cultivau plãtind aratul, semãnatul, seceratul ºi treieratul, pentru cã toþi þineau pe lângã casã mãcar câteva vaci pentru lapte, care aveau nevoie de nutreþ. Mulþi sãteni se ocupau cu cultura tutunului, a renumitului tutun de Macedonia, care era foarte cãutat ºi bine plãtit de negustorii turci. Drumeagurile înguste ºi întortocheate nu permiteau folosirea carului ºi a cãruþei. Transportul se fãcea numai cu calul, cu catârul ºi cu mãgarul. Boul era folosit mai rar ºi numai la arat.

Seceriºul era una din bucuriile cele mai mari ale copiilor din sat. Unii mergeau cu pãrinþii lor ca sã de a o mânã de ajutor, alþii mai mici se odihneau la umbra pomilor, alergau dupã fluturi ºi dupã pãsãrele, încercând sã le prindã, sau se zbenguiau þipând voioºi printre secerãtorii uzi leoarcã de sudoare sub soarele arzãtor al verii. Chiar ºi cei ai cãror pãrinþi nu se mai ocupau cu agricultura, mergeau pe ogoarele rudelor sau vecinilor ca sã se distreze. Bãrbaþii ºi flãcãii intrau cu coasele

ascuþite în holdele de orz ºi ovãz, cosind din zori pânã la apusul soarelui. Se odihneau puþin doar la amiazã când arºiþa era în toi. Copiii mai mari strângeau cositura ºi unii dintre ei, mai vânjoºi, erau învãþaþi sã o lege în snopi. Numai grâul era tãiat cu secera. Snopii erau încãrcaþi cu spicele în sus pe cele douã laturi ale samarului ºi aduºi la ariile de treierat unde erau descãrcaþi ºi stivuiþi cu grijã în grãmezi înalte ca un fel de piramide.

Satul avea douã arii comune la marginea lui spre cimitir, netede ºi rotunde ca niºte tipsii uriaºe fãcute dintr-un pãmânt argilos, bine bãtucit. Se aflau lângã casele cu grãdini ºi pomi ale lui Luca ºi Anton Papacostea.

Treieratul era de asemenea o mare bucurie a copiilor. De obicei ei erau cei care mânau caii sã striveascã snopii de grâu sub copitele lor potcovite.

– Diii, murgule! strigau ei veseli, ºfichiuindu-l3x cu biciul peste crupa asudatã, cu un plesnet ascuþit ºi usturãtor. ªi caii alergau, învârtindu-se în jurul parului înfipt în centrul ariei. ªi copiii alergau ºi ei ºi fãceau tumbe în urma lor, chiuind ºi râzând.

În zilele de treierat aproape toþi copiii se adunau ºi zburdau la arii. Noaptea bãrbaþii plecau ºi dormeau acasã. Rãmâneau numai copiii sã pãzeascã snopii de vreo vitã rãtãcitã. Se jucau „de-a hoþii”, fugãrindu-se printre grãmezile de snopi pânã oboseau. Dupã atâta zbenguialã, cei mai mici, rãzbiþi de somn, se culcau printre snopi ºi adormeau repede sforãind. Cei mai mari se sfãtuiau în ºoaptã ºi puneau la cale tot felul de nãzbâtii. Îi atrãgeau mai ales poamele din grãdini ºi noaptea, când toatã lumea dormea buºtean, era timpul cel mai potrivit sã porneascã la furat. Aproape fiecare casã avea grãdini cu pomi fructiferi ºi viþã de vie atârnatã în curte. Cei mai vestiþi sãteni în creºterea ºi altoirea pomilor erau preotul Papatãnase, fraþii Taneca, Buºa Demu ºi bãtrânul Ioan Cacioiani. Grãdinile lor erau pline de meri, pruni, corcoduºi, cireºi, gutui ºi nuci. Preotul þinea în grãdinã ºi mai mulþi stupi de albine. El avea trei copii: un bãiat mai mare ºi douã fete. Bãiatul era elev la Liceul Român din Bitolia. Fetele terminaserã ºcoala primarã ºi au fost oprite acasã sã aibã grijã de gospodãrie, fiindcã preoteasa era bolnavã

ºi zãcea mai mult în pat. Erau amândouã frumoase, dar cea mai micã, Tincuþa, era un bujor de fatã dupã care li se scurgeau ochii flãcãilor din sat. Era plinuþã ºi albã, cu obrajii durdulii ºi roºcaþi ca un mãr din grãdina popii.

Într-o noapte, Doni Manaculi a plecat de la aria proprie de lângã casã ºi s-a dus la ariile satului unde s-a întâlnit cu prietenii sãi Ghiþã Mitrenga ºi Apostol Buºulenga. Toþi trei erau de aceeaºi vârstã. Terminaserã în primãvara aceea ºcoala primarã ºi zburdau fericiþi, liberi ºi fãrã fricã de „domnii învãþãtori" care-i pedepseau aspru pentru neînvãþarea lecþiei sau pentru alte drãcovenii, bãtându-i cu varga la palme, trãgându-i de urechi sau punându-i în genunchi pe boabe de porumb.

Casele clanului Manaculi nu aveau grãdini, fiind aºezate lângã o râpã plinã de ceroaicã ºi mãrãcini. El tânjea dupã fructe. Avusese prilejul sã vadã ºi i se scurgeau ochii dupã merele roºii din grãdina preotului Papatãnase, mai frumoase parcã ºi mai aromitoare decât obrajii dolofani ai Tincuþei. Se înþelesese cu prietenii sãi sã dea iama prin grãdini ºi sã-ºi umple buzunarele ºi cãmaºa cu fructe furate. Doni era mai înalt ºi mai zdravãn. Semãna leit cu tatãl sãu. Avea pãrul roºcat, aspru ºi zbârlit ºi era pistruiat. Nu era însã încruntat ºi morocãnos ca tatãl sãu, ci vesel ºi prietenos. Fugea ca o cãprioarã ºi era neîntrecut la þurcã, la poarcã, la oinã, la „ghimbur" – un joc cu mingea ascunsã în sân, asemãnãtor cu oina – ºi la tot felul de jocuri distractive folosite de copii. Avea agerimea ºi iuþeala unei jivine.

Pe la miezul nopþii, când copiii mai mici sforãiau liniºtiþi, Doni i-a tras de mânecã pe prietenii sãi care se prefãceau cã dorm ºi au ieºit tiptil dintre snopi.

– Acum când puºtimea doarme dusã, hai sã mergem, le-a ºoptit el.

– Unde? au întrebat cei doi.

– Lãsaþi cã ºtiu eu unde. La preotul Papatãnase. Are o grãdinã plinã de pomi încãrcaþi de fructe. Am vãzut cum strãluceau niºte prune galbene-aurii ºi niºte mere roºcovane când am fost trimis de domnu' director Carargea la psaltul Ciupi. Mamã, ce frumoase! Îmi lãsa gura apã, deºi maia Ciupi m-a cinstit cu o bucatã de rahat ºi cu un pumn de nãut cu stafide

– Mãi, e prea departe! Sã urcãm coasta la ora asta ºi sã stârnim câinii din vreo curte pânã ajungem acolo?! a ºovãit Ghiþã Mitrenga.

– De ce sã ne obosim pânã acolo când putem fura de aici, din grãdina lui Luca, a propus Gula Buºulenga.

– De aceeaºi pãrere sunt ºi eu, a adãugat Ghiþã Mitrenga. E aproape de noi. Sãrim gardul ºi ne umplem buzunarele cu prune. Are în ceair un prun tânãr, dar plin de prune brumãrii. Trebuie sã fie grozave!

– Mãi, dar proºti mai sunteþi! – a râs de ei Doni Manaculi. Ãsta-i un pui de prun cã prunele lui abia ajung pentru unul din noi. Mâine Luca va observa cã prunul a fost aghezmuit ºi se va plânge la cafenea. Primarul ºi învãþãtorii vor afla cine a dormit noaptea la arie ºi ne vom face de ruºine. Poate ne vor da chiar pe mâna jandarmilor turci sã ne bage la închisoare la Veria. Ascultaþi-mã pe mine ºi n-o sã pãþim nimic. Preotul Papatãnase are mulþi pomi înºiraþi de-a lungul gardului ºi vom lua mere ºi prune de la mai mulþi, nu de la unul singur, aºa cã nu se va observa furtul. ªi chiar dacã va observa, va crede cã hoþul este vreun cioban care paºte oile pe coasta din spatele grãdinii lui, nu copiii de la ariile de treierat.

Cu acest argument, Doni Manaculi ºi-a convins prietenii. Tustrei au pãrãsit clãdãraia de snopi ºi s-au îndreptat spre þinta stabilitã. Au urcat coasta de-a lungul unei vãiugi ºi au ieºit în spatele casei lui Papacostea pe drumul spre cimitir. Dupã ce s-au odihnit câteva clipe, au sãrit peste un zid de piatrã ºi au intrat în ogorul lui Dauti semãnat cu tutun, din spatele casei psaltului Ciupi. În mijlocul ogorului era un corcoduº mare cu o coroanã largã, bogatã, doldora de corcoduºe mari cât o nucã, rotunde ºi vineþii-brumãrii. Crengile gemeau de rod, atârnând grele pânã la pãmânt. În jurul prunului tutunul era pipernicit, din cauza umbrei. În rest, tulpina lui plinã de frunze pânã în vârful ei cu flori albe ºi cleioase, atingea înãlþimea unui om. Au cules în grabã câþiva pumni de corcoduºe, umplându-ºi buzunarele. Când au gustat din ele, li s-a împungit gura.

– Aaaaa... ce acre sunt! – au pufnit ei ºi-au scuipat de ciudã.

Deºi erau coapte, corcoduºele erau acre. Aºa era soiul lor. Dauti nu se îndura sã taie corcoduºul, pentru cã era un pom înalt ºi frumos al cãrui trunchi gros întindea spre cer douã braþe lungi, noduroase ºi puternice, pline de crengi ºi de ramuri care-i formau o coroanã mare, rotatã ºi în fiecare an dãdea rod cu carul, spre deosebire de câþiva pruni sãdiþi pe margine, ale cãror prune galbene se scuturau crude ºi viermãnoase, încât foarte puþine ajungeau sã se coacã. Dauti culegea corcoduºele mai târziu, le cresta ºi le usca, folosindu-le pentru compot.

– Ne-am umplut buzunarele degeaba cu aceste acrituri, a spus dezamãgit Doni Manaculi. Eu le arunc. Vreau sã-mi umplu buzunarele cu fructe dulci din grãdina preotului.

ªi le-a aruncat pe toate.

– Ba eu le pãstrez, a spus Ghiþã Mitrenga.

– ªi eu, a adãugat Gula Buºulenga. Oricum sunt mult mai bune decât cele mici ºi verzi cu sâmburele alb ºi amar, pe care le mâncam primãvara de ni se strepezeau dinþii....

– Faceþi cum vreþi. Eu vreau sã mãnânc ceva bun ºi dulce, nu acriturile astea. Haideþi, i-a îndemnat el, cã mai avem puþin ºi ajungem la grãdina raiului.

Vecin cu ogorul lui Dauti se întindea ogorul primarului Culicea Caranica parcelat ºi semãnat cu grâu, cu porumb, cu tutun ºi cu lucernã. Pe margini erau sãdiþi numeroºi pomi. În mijlocul miriºtei de grâu se afla un cireº înalt ºi drept ca o lumânare, plin de cireºe mari, galben-roºcate, care strãluceau îmbietoare în lumina albã a lunii. O clipã s-au gândit sã dea iama în el, mai ales cã între cele douã ogoare nu era nici un gard, ci doar o potecuþã.

– Ce-ar fi sã se urce unul din noi în cireºul ãsta? a propus Gula Buºulenga. E lângã noi ºi terminãm repede.

– Bine zice Gula, a fost de pãrere Mitrenga.

– Dacã vrea sã se urce unul dintre voi, bine. Îl ajut eu, a fost de acord Doni.

– Noi nu putem. Tu eºti mai înalt ºi te caþãri mai uºor, au rãspuns cei doi.

– Nici eu nu pot. Am încercat o datã anul trecut ºi n-am reuºit. Este prea înalt, drept ºi lucios cã aluneci. Nu are nici

mãcar un ciot de care sã te prinzi. ªi apoi nu uitaþi cã dacã aflã bãieþii primarului cã noi i-am furat cireºele, ne zvântã în bãtaie.

S-au lãsat pãgubaºi ºi s-au îndreptat spre grãdina preotului Papatãnase, urcând pieptiº coasta, dupã ce au trecut prin gardul de sârmã ghimpatã care împrejmuia ogorul lui Dauti. Ajunºi la gardul de nuiele, s-au oprit sã-ºi tragã rãsuflarea ºi sã-ºi facã planul. Era o noapte cu lunã plinã, strãlucitor de albã. Se vedea ca ziua. Puteau culege poamele în voie fãrã sã facã nici cel mai mic zgomot cotrobãind printre frunze ºi fãrã sã lase urme prin ruperea unor ramuri. ªtiau cã preotul nu þinea câini.

Doni Manaculi se pregãtea sã sarã gardul de nuiele. Deodatã Gula Buºulenga a pus mâna pe el, oprindu-l hotãrât:

– Sã ºtii cã eu m-am rãzgândit ºi nu vreau sã fur. Du-te tu dacã vrei. Dar dacã se va afla ºi voi fi întrebat, voi spune adevãrul.

– Nici eu nu vreau sã mai fur, a adãugat Ghiþã Mitrenga.

Doni Manaculi s-a rãstit la ei mânios:

– De ce, mã, daþi înapoi acum când am ajuns? Vã e fricã?

– Da, au rãspuns amândoi într-un glas.

– De ce vã e fricã, mã?

– De blestemele preotului. Noi amândoi împreunã cu alþi cinci-ºase prieteni ne-am legat în faþa preotului ca fraþi de cruce. Preotul Papatãnase ne-a citit din Sfânta Evanghelie ºi ne-a spus cã e pãcat mare sã furãm, sã-njurãm ºi sã facem rãu altora. Dimpotrivã, sã trãim cinstit ºi sã ne ajutãm ca fraþii. Înainte de a merge la preot sã ne citeascã, ne-am înþepat la braþ cu un cuþit ºi fiecare a bãut o picãturã de sânge de la toþi fraþii de cruce. Aºa fãceau strãmoºii noºtri, ne-au spus bãtrânii…

– Va sã zicã, am bãtut drumul degeaba! a exclamat supãrat Doni Manaculi. Asta e pentru mine învãþãturã de minte.

Cei doi au plecat capul ruºinaþi ºi n-au spus nimic. Vãzându-se pãrãsit, Doni a renunþat ºi el, amãrât cã n-a avut norocul sã guste mãcar un mãr parfumat sau câteva prune aurii sau brumãrii din grãdina popii. Tãcuþi, au luat-o pe drumul drept spre bisericã, trecând ca niºte umbre pe lângã casele lui Moº Ciupi ºi ale fraþilor Cuturicu. De la bisericã au cotit la stânga ºi au coborât pe uliþa dreaptã care mergea de la poalele muntelui pânã în faþa ºcolii ºi a postului de jandarmi. În noaptea luminoasã,

ireal de albã, satul dormea cufundat într-un somn adânc ºi liniºtit. Cum mergeau tãcuþi, cu umbrele enorme faþã de statura lor, cei trei pãreau niºte fantome stranii rãtãcite într-o cetate fermecatã sau niºte omuleþi ieºiþi din adâncurile pãmântului la miez de noapte ca în unele basme vechi, misterioase. În dreptul casei chirigiului Iani Gabeta s–au despãrþit.

– Eu nu mai vin cu voi, le-a spus supãrat Doni Manaculi. Mã duc sã mã culc la aria noastrã.

Le-a întors spatele ºi a plecat la vale. Cei doi au cotit la stânga, pe lângã casa vãcarului Ceamita ºi au pornit pe drumul care ducea drept la arii. Se cãiau de fapta lor, dar se ºi bucurau cã au trãit o noapte aventuroasã. Prefãcându-se grãbit, Doni Manaculi s–a oprit mai la vale. I-a urmãrit cu privirea ºi asigurându-se cã nu-l mai vede nimeni, s-a întors din drum vorbind singur batjocoritor: „Cãcãcioºilor! Altãdatã nu mã mai joc cu voi. Dacã n-aþi vrut sã furãm niºte mere ºi prune din grãdina popii, eu nu mã las pânã nu mãnânc în noaptea asta niºte prune dulci, fãrã ºtirea nimãnui, din grãdina lui Gabeta. ªi poate sã mã blesteme cât o vrea!...” A sãrit gardul de nuiele ºi a început sã culeagã cu grijã, fãrã sã goleascã complet ramurile de prune, pentru ca stãpânul sã nu observe furtul. A aghezmuit astfel mai mulþi pruni înºiraþi de-a lungul gardului. Dupã ce ºi-a umplut buzunarele ºi sânul cãmãºii, a sãrit din nou gardul ºi a ajuns la aria lor. Le-a ascuns într-un tufiº, oprindu-ºi doar pe cele din buzunar. Era sãtul, cãci mâncase ºi în grãdinã în timp ce culegea. Când sã se strecoare în culcuº, un vãr de-al sãu, Hristu Manaculi, fiul lui Tegu Manaculi, a deschis ochii. Auzindu-l molfãind, l-a întrebat:

– Ce mãnânci, Doni?

– Prune.

– Dã-mi ºi mie! L-a rugat Hristu, un bãiat de vreo opt ani cu ochii verzui ºi pistruiat ca aproape toþi cei din clanul Manaculi

Doni i-a dat ºi vãrului sãu, dar atrãgându-i atenþia:

– Poftim, mãnâncã ºi tu! Dar sã nu spui nimãnui cã þi-am dat.

– Nu spun, a promis Hristu. Dar de ce nu m-ai luat ºi pe mine? i-a reproºat el supãrat.

– Eh, m-am gândit cã tu eºti încã mic. Dar mai bine mergeam cu tine decât cu niºte cãcãcioºi ca Mitrenga ºi Buºulenga, care se laudã cã sunt fraþi de cruce ºi nu vor sã fure… Halal de aºa fraþi de cruce!

Pânã sã adoarmã, Doni i-a povestit vãrului sãu toatã aventura lui fantasticã din noaptea aceea.

A doua zi Iani Gabeta a observat furtul ºi s-a plâns la cafenea, înjurându-l ºi ameninþându-l pe hoþul necunoscut:

– Am sã stau de pazã toatã noaptea ºi dacã mai calcã cineva în grãdina mea am sã-l împuºc, sã-i piarã pofta de furat!…

Unii copii bãnuiau cine era hoþul, dar tãceau mâlc ºi râdeau pe furiº.

Paznicul satului ºi jandarmii turci

Douã dintre cele mai mari bucurii colective ale satului erau culesul viilor ºi culesul castanelor. Erau adevãrate sãrbãtori mai ales pentru tineret.

Viile satului se aflau aºezate toate la un loc în Putumie, un loc însorit toatã ziua, botezat de localnici „Surin”, adicã „Sorin” (bãtut de soare). Deºi erau îngrãdite cu garduri de nuiele sau de sârmã ghimpatã pentru a nu pãtrunde în ele vitele sau oile de la stâna celnicului Dzima aºezatã pe un deal din apropiere, totuºi ele erau pãzite ºi de un paznic plãtit de proprietarii viilor. Toþi sãtenii aveau parcela lor de vie repartizatã încã de la cumpãrarea întregului munte care fusese moºia unui bei turc. Beii turci începuserã în ultimul timp sã-ºi vândã moºiile, din cauza deselor rãzmeriþe ºi a fricii de rãzbunare din partea popoarelor balcanice. Presimþeau cã domnia secularã a Semilunii se apropie de sfârºit. Singurii care aveau ocale pline de lire ºi locuiau în munþi erau vlahii. Aºa cã beii turci erau bucuroºi când se gãseau muºterii care sã le cumpere moºiile de la munte cu lire de aur, iar ei sã trãiascã în huzur la oraº sau sã-ºi ia tãlpãºiþa în Anatolia.

Paznicul viilor era Guºa Baleai, un tânãr zvelt, blonziu, cãsãtorit cu sora învãþãtorului Iancu Dalametra. El umbla fudul, cu privirea agerã ºi cu arma atârnatã de umãr. Locuia într-o casã de piatrã, fãrã etaj, aproape de ºcoalã, de care o despãrþea o grãdinã mare ºi netedã ca-n palmã pe care cultiva grâu, porumb ºi cartofi. Uneori trecea pe la ºcoalã ca sã stea de vorbã cu cumnatul sãu, dupã care se abãtea neapãrat ºi pe la postul de jandarmi care se afla lângã ºcoalã. Fiind mai mult singur, lui Guºa Baleai îi plãcea grozav sã fumeze. În felul acesta îºi alunga

lenea ºi plictiseala. Iar tutun era berechet în sat ºi mai cultiva ºi el pentru nevoile lui personale. Îl tãia cât mai mãrunt ºi-l îndesa în tabachera de lemn unde þinea ºi foiþele subþiri de hârtie albã. Presãra tutun pe una din ele, cu degetele îngãlbenite de fum, o rãsucea cu îndemânare, apoi o trecea pe la buze ca pe un fluieraº minuscul, o umezea cu limba de la un capãt la altul ºi þigara era gata cu aroma ei ispititoare. O sorbea pofticios înainte de a o aprinde. Cât despre chibrituri, nici vorbã de aºa ceva. Punga nu-i permitea asemenea lux. El folosea unealta primitivã mai simplã, mai ieftinã ºi mai sigurã: cremenea ºi amnarul ºi un fitil de bumbac cu care îºi aprindea nu numai þigara nelipsitã, ci ºi focul la care cocea vreun ºtiulete de porumb sau niºte castane coapte sub o pãlãlaie de ferigã uscatã.

Baleai se împrietenise cu jandarmii turci, cãci vorbea turceºte ca toþi sãtenii de altminteri. Numai femeile nu mai ºtiau nici o limbã strãinã, afarã de unele care fãcuserã ceva ºcoalã greceascã sau trãiserã o vreme la oraº. Din cauza religiei, pe turci îi considerau pãgâni ºi femeile aromâne nu aveau nici prilejul, nici vreun interes deosebit sã le înveþe limba. La ºcoala primarã se învãþa turceºte doar în clasele a patra ºi a cincea, de douã ori pe sãptãmânã, dar fetelor pe-o ureche le intra, pe alta le ieºea. Iar alfabetul turcesc format din niºte linii drepte, curbe ºi puncte, scris deandoaselea, de la dreapta la stânga, era un adevãrat supliciu chiar ºi pentru bãieþi, cãrora le plãcea sã înveþe orice limbã balcanicã, fiindcã ei aveau nevoie sã se descurce în haosul de limbi strãine în care trãiau. Fetele trãiau însã mai mult în casã ºi ele nu aveau mare nevoie sã-ºi batã capul învãþând limbi strãine. Multe femei aromâne, mai ales fârºeroatele ºi grãmostenele, purtau – cine ºtie de când ºi de ce – tatuatã între sprâncene o cruce albastrã. Cu prilejul vreunor percheziþii, femeile mai în vârstã, cu crucea tatuatã pe frunte, ascundeau sub poalele rochiilor lor lungi ºi largi, arme ºi muniþii cãutate de autoritãþile turceºti în urma unor rãzmeriþe. Dacã pe bãrbaþi îi cercetau din cap pânã în picioare, de femei nu se atingeau câtuºi de puþin. Cu toatã trufia ºi cruzimea lor în rãzboi, pe femei le respectau întocmai ca pe cadânele lor îmbrãcate în ºalvari largi ºi ferigele negre.

– Acºa, acºa, buiurum! Se aplecau ei respectuoºi în faþa femeilor pline de arme, care abia se miºcau, drepte ºi maestoase, ca niºte matroane antice.

ªi aºa trecea primejdia.

Stând la taifas cu paznicul Baleai, jandarmii turci îl întrebau curioºi:

– Spune, bre cardaº, cum s-a întâmplat cu moartea celor doi soþi, cã doar erai acolo prin apropiere?

Trãgând din þigarã, Baleai depãna domol povestea:

– Pãi nu eram chiar aºa aproape de ei, cãci altfel m-ar fi împuºcat ºi pe mine câinii de antarþi greci.

– Ce au, bre, grecii cu voi, cã tot creºtini sunteþi ca ºi ei? Îl întrebau ºi mai nedumeriþi.

– Cum ce au? rãspundea Baleai pufãind. Ei vor sã spunem cã noi suntem greci nu vlahi ºi sã nu avem ºcoli ºi biserici româneºti, ci greceºti. Cã dacã avem aceeaºi religie ca ºi ei, înseamnã cã suntem greci sau, dacã nu suntem de acelaºi sânge, trebuie sã ne schimbãm sufletul ºi sã ne facem greci. Dar cum sã ne facem greci când limba noastrã nu seamãnã nici cât negru sub unghie cu limba lor? Bre, cardaºim, au o limbã pãsãreascã atât de subþire ºi de... nu ºtiu cum sã-i spun, cã þi se scrânteºte limba-n gurã, bre! ªi ei spun cã limba lor e limbã sfântã lãsatã de Dumnezeu ºi numai dacã ne rugãm în limba lor, numai atunci ne înþelege ºi ne poate ajuta Dumnezeu.

– Chiar aºa, bre? se mirau jandarmii turci.

– Chiar aºa! da din cap Baleai, care aflase câte ceva de la cumnatul sãu ºi de la alte persoane simandicoase umblate prin lume, în discuþiile de la cafenea unde se citeau ziarele ºi se comentau toate ºtirile ºi zvonurile. Dar turcii nu vedeau ºi nu puteau înþelege certurile dintre grecii foarte puþini ca numãr ºi celelalte neamuri creºtine din Balcani. Butoiul de pulbere din aceastã parte a Europei rãbufnea din când în când din cauza apãsãrii jugului turcesc, dar ºi din îndemnul ºi amestecul unor mari Puteri cu interesele lor încâlcite ºi contradictorii. Pentru turci, grecii din Macedonia nu prezentau nici o primejdie. Erau doar preoþii ºi câþiva negustori prin oraºe cu mahalaua ºi biserica lor, cum erau ºi vlahii, care erau mult mai numeroºi, evreii,

bulgarii, sârbii ºi albanezii creºtini, nu cei musulmani, adicã toþi o apã ºi un pãmânt. Pentru ei toþi erau ghiauri ºi… dracul sã-i tundã pe toþi cu certurile ºi dihoniile lor: pe ei îi interesa sã-i þinã în frâu mai departe spre gloria veºnicã a lui Allah ºi a profetului sãu Mahomed. Aliºveriºurile ºi peºcheºurile prelaþilor greci pe lângã mãrimile turceºti mergeau strunã ºi orbul gãinilor de care sufereau de mult timp îi fãcea sã nu vadã prãpastia care se cãsca în faþa lor ºi în care aveau sã cadã peste câþiva ani.

Jandarmii turci, dornici ºi ei de pãlãvrãgealã, cãci se plictiseau de moarte toatã ziua singuri, îl iscodeau pe paznicul Baleai în continuare:

– Dar unde erai tu, bre, când ai auzit împuºcãturile?

– Eu eram la marginea unei vii. Dãdusem un ocol viilor ca sã vãd ce mai e nou ºi cum eram cam obosit cã urcasem coasta Surinului unde pãºtea o turmã de oi, m-am întins pe iarbã la umbra unui nuc. Stând aºa, am aþipit puþin ºi m-am trezit la auzul pocnetelor de armã. ªtiam de dimineaþã cã nu era nimeni la vânãtoare în Putumie. M-am sculat repede, am luat puºca ºi am alergat spre locul de unde au venit împuºcãturile, crezând cã sunt ceva vânãtori bulgari din satul Cernova de dupã muntele Ilie. Aº, de unde! Nu se auzea nici un lãtrat de câine. Când am ajuns acolo, i-am vãzut pe soþii Gherasi împuºcaþi. Înaintea mea sosise acolo Hristu Manaculi cu fiul sãu. Mi-am dat seama cã au fost împuºcaþi de antarþi greci care au început sã omoare vlahi ºi bulgari la drumul mare. Au tras, se vede, de aproape, de la marginea pãdurii ºi apoi au tulit-o pe firul vãii ºi au trecut muntele spre satul Cernova. Cred cã erau puþini: vreo doi-trei. Dacã erau mai mulþi, ar fi tras ºi în noi. Dar le-a fost fricã ºi au fugit repede de teamã sã nu fie prinºi.

Jandarmii turci cãscau ochii, nedumeriþi, ºi tot nu pricepeau dedesubturile acestei crime ciudate. Ei îºi fãceau datoria ca simpli slujbaºi, înregistrând faptele concrete aºa cum se înfãþiºau, fãrã sã-ºi frãmânte prea mult mintea. Cu dedesubturile lor încâlcite n-au decât sã-ºi batã capul cei mari în mâinile cãrora se afla soarta imperiului otoman.

Când se sãtura de taifas, Baleai pornea agale spre Putumie sã-ºi facã datoria de paznic, mai pufãind pe gânduri o nouã þigarã

aromitoare. El nu prea bea cafele, fiindcã nu-i permitea punga, dar de fumat, fuma ca un ºarpe, cãci nu-l costa nimic. ªi la urma urmei, avea ºi el dreptul la această plãcere. Cultiva puþin tutun pe o bucatã de pãmânt din grãdinã de care se ocupau mai mult soþia ºi copiii care o ajutau la culesul ºi uscatul frunzelor. Mai da ºi el o mânã de ajutor. Dar el era salariatul satului plãtit cu bani peºin. Era paznic nu numai la vii, ci ºi la pãdurea de castani care se afla pe coasta muntelui dinspre apus ºi miazãzi deasupra unei vãi prãpãstioase, Gavana. De fapt, satul avea douã pãduri de castani, pe lângã cei rãzleþi care creºteau pe dealuri ºi nu erau ai nimãnui. Mai era o pãdure de castani spre miazãnoapte, care se întindea pânã la Bugazi, valea care despãrþea Doleani de Selea. Dar pe aceasta doleaniþii o pãrãsiserã cu totul. Neîngrijitã, pãdurea era înãbuºitã de tot felul de arbori crescuþi la voia întâmplãrii, încât oamenii nici nu-ºi mai cunoºteau castanii proprii. Aveau castane destule de la pãdurea cealaltã de lângã Gavana. Cu castanele pãdurii de la Bugazi se hrãneau veveriþele ºi mistreþii. Tot aici se organizau iarna vânãtorile de mistreþi sub conducerea unor vânãtori vestiþi cum erau Buºa Demu, Hristu Manaculi ºi Toma ªafarica.

Ziua culesului viilor ºi a castanelor era anunþatã la cafenea. A doua zi dis-de-dimineaþã oamenii porneau cu coºuri ºi cu saci, la cules, unii cãlare, cu copiii în braþe, alþii pe jos glumind ºi cântând. Viile erau îngrãdite, unele cu sârmã ghimpatã. În pãdurea de castani nu existau garduri. Cine nu se scula cu noaptea-n cap ºi ajungea mai târziu acela risca sã-ºi gãseascã castanii cu poalele scuturate. Copiii fãceau mare haz când unele castane rãscoapte cãdeau singure din gãoacele ghimpoase dezghiocate, lovindu-i în cap sau pe stratul de frunze late, vechi ºi arãmii. Cu ele se hrãneau iarna mistreþii ºi veveriþele.

Cea mai veselã ºi mai frumoasã zi era la culesul viilor. Era o adevãratã sãrbãtoare plinã de voie bunã, de cântec, de chiote ºi de veselie ca-n timpurile strãvechi. Oamenii se pregãteau din vreme ºi în ziua culesului porneau în zori spre Putumie. Strugurii aurii sau negri ca mura erau aºezaþi cu grijã în niºte coºuri mari din nuiele împletite ºi încãrcate pe cai, pe mãgari sau pe catâri. Fetele ºi flãcãii purtau pe umeri coºuri mai mici, ciugulind printre dinþi boabele zemoase ºi dulci. Satul rãsuna

de cântece ºi de veselie. Mustul curgea gârlã în toate casele. Butoaiele pregãtite din vreme aºteptau la rând în pivniþe sã primească în ele sângele Domnului, aºa cum aºteaptã cu evlavie sufletul omului, dupã spovedanie, sã primească binecuvântarea ºi harul divin al Sfintei Cuminecãturi. Pânã la culesul castanelor, care avea loc în luna octombrie, în piaþa satului se instala un alambic care distila, picãturã cu picãturã, din strugurii terciþi, faimoasa „þipurã”, rachiul bãut de aromâni. Tot satul mirosea a þipurã. Aburii purtaþi de vânt ajungeau pânã la marginea satului, gâdilând cu mirosul lor înþepat ºi nãrile jandarmilor turci care se fereau de ispita lor scuipând în silã:

– Ptiu, domuz olah!

În habotnicia lor ei nu beau nici mãcar mustul dulce. Înlocuiserã vinul cu braga. Preferau sã mãnânce strugurii aºa cum i-a fãcut Allah ºi cum le-a lãsat scris lor Mahomed, cãruia îi plãcea mai mult haremul cu femei dulci ºi frumoase, decât vinul, rachiul ºi alte bãuturi spirtoase. Fiecare neam cu damblaua lui ºi pace!

Jandarmii turci erau bucuroºi sã stea de vorbã cu Baleai ºi se împrieteniserã cu el, cãci era ºi el paznic ºi om glumeþ.

Când se sãtura de taifas, Baleai pornea agale spre Putumie, pufãind din þigarã.

Lupul muºcã din nou

Luna octombrie venea cu ceþuri ºi cu ploi mãrunte de toamnã. Celnicul Dzima îºi ducea oile la iernat în câmpia Salonicului. Oprea numai caprele cãrora le plãcea grozav sã se caþere ºi sã rupã frunzele unui arbust numit de sãteni „purnare”, un fel de ceroaicã cu frunzele uscate ºi þepoase vara, dar proaspete ºi moi iarna. Toate dealurile erau pline de „purnare”. Nici un alt animal nu se atingea de frunza acestui arbust. Numai caprele o mâncau cu lãcomie, scuturând arbuºtii de neaua moale aºezatã peste ei. Dupã Sfântul Dumitru, oamenii se pregãteau de iarnã. Aveau paie ºi fân destul pentru vite, hambarele doldora de grâu, de orz ºi de porumb. Copiii mergeau dimineaþa la ºcoalã cu trãistuþele pline de castane fierte sau coapte într-un fel de tipsie de tablã gãuritã ca un ciur ºi aºezatã pe pirostrie deasupra unei grãmezi de jar. Bucuria lor când vreo castanã mai dolofanã exploda cu un zgomot puternic – buf! – pãrãsind ciurul de tablã, deºi fusese crestatã pe margine ca sã poatã rãsufla aburii de sub coaja pârjolitã.

Era în anul 1906, a doua zi dupã Sf. Dumitru. Tina Gamzeli, o femeie de vreo 35 de ani, s-a dus la vãrul ei, Constantin Cacioian, care locuia mai sus de ea spre munte.

– Dragã Constantine, nu ºtii pe cineva care merge mâine la Veria? Vreau sã mã duc ºi eu ºi mi-e urât sã merg singurã pe drum.

– Cum sã nu, dragã veriºoarã. Merg ºi eu. De altfel, nu suntem singurii. Am aflat la cafenea cã merg ºi fraþii Alexe ºi Gula Cuturicu ºi Iani Dzima. Aºa cã suntem un grup bun ºi n-o sã-þi fie urât, o asigurã vãrul ei.

– La ce orã plecãm? Vreau sã mã duc la sora mea Lena Tudoricã, unde urmeazã sã mã întâlnesc cu soþul meu Constantin, care ierneazã cu oile între Veria ºi Ianiþa.

– Pãi, o sã plecãm cum se crapã de ziuã, ca sã ajungem la Veria înainte de amiazã. Eu merg dupã niºte cumpãrãturi ºi am vorbit ºi cu ceilalþi ca, cel mai târziu la ora patru dupã masã sã pornim spre sat ca sã nu ne apuce noaptea pe drum. Am hotãrât sã ne întâlnim în capul satului, lângã casa ta. Aºa cã fii liniºtitã cã ai sã ne vezi. Nu-þi face griji, cã am sã te strig eu, la nevoie, dacã, cumva, n-ai sã te trezeºti pânã la ora aia, o asigurã glumind vãrul ei.

– Ce vorbã e ºi asta? îl dojeni supãratã Tina Gamzeli. Eu mã scol cu noaptea-n cap, cã sunt singurã ºi trebuie sã am grijã de gospodãrie. Fetele mã ajutã ºi ele cât pot, dar le mai cruþ, cât timp sunt eu în puteri. Eu sunt cea care trebuie sã dau hranã vitelor, sã îngraº porcul de Crãciun ºi sã mã ocup ºi de zestrea fetelor. Bãrbatul meu, cum ºtii, e plecat tot timpul, iarnã, varã, la oi ºi toatã grija gospodãriei a cãzut pe capul meu. Dacã nu mi-a dat ºi mie Dumnezeu, încã de la început, un bãiat ca sã am ºi eu un stâlp de sprijin în casã! Mi-a dat numai fete, care mi-au murit mici, pânã s-a îndurat ºi mi-a lãsat pe acestea douã pe care le am. Mi-a dat ºi un bãiat, dar ºi acesta a murit înainte de a împlini anul. Nu ºtiu ce pãcate am, de nu-mi trãiesc copiii, oftã Tina, ºtergându-ºi o lacrimã ivitã pe gene ºi adãugând resemnatã: aºa a vrut Dumnezeu, fie-I numele binecuvântat!

– Lasã, dragã veriºoarã, am glumit ºi eu. De! Ca omul, am bãut ºi eu o „þipurã” la cafenea ºi am chef de glumã. Te rog, nu te supãra, cã n-am vorbit cu rãutate.

Apoi Constantin Cacioian s-a adresat nevestei sale, Vantia, care-ºi legãna întruna copilaºul ca sã adoarmã.

– Fã-i o cafea Tinei ºi dã-i ºi o dulceaþã, cã se lasã noaptea ºi trebuie sã se pregãteascã de drum.

În sfârºit, plodul din leagãn adormise. Vantia s-a sculat, îndreptându-se spre bucãtãrie, urmatã de primul ei nãscut, un copil de ºase ani, care, auzind de dulceaþã, s-a sculat ºi el repede ºi s-a agãþat de poalele mamei sale, rugând-o:

– Mamã, dã-mi ºi mie, te rog, o bomboanã sau un rahat-lucum!

– Bine, o sã-þi dau, dar lasã-mã acum sã pregãtesc dulceaþa ºi cafeaua pentru mãtuºa ta, cã se grãbeºte. Mâine o sã-þi aducã tatãl tãu bomboane ºi stafide de la oraº.

Tina Gamzeli voia sã plece acasã, dar la stãruinþele vãrului ei, a trebuit sã se supunã. ªi-a bãut cafeaua ºi apoi ºi-a luat rãmas bun de la rudele ei. Ajunsã acasã, unde o aºteptau cele douã fete ale ei, Maria de vreo l5 ani ºi Eftimia de vreo zece ani, s-a apucat sã le spunã ce au de fãcut în lipsa ei.

– Dragã Marie, tu eºti cea mai mare ºi în tine mi-e toatã nãdejdea. Ai grijã de vaci, trimite-le dimineaþa pânã la piaþa satului unde le aºteaptã Cole vãcarul. Seara, când se întorc de la pãscut, mulge-le, ajutatã de soru-ta, Eftimia, iar laptele, pune-l în chiup, o zi fiert, o zi nefiert, ca sã se prindã, aºa cum te-am învãþat, scumpa mamei. Dacã nu rãzbeºti singurã, atunci cheam-o sã te ajute pe mãtuºa ta Vantia sau chiar pe unchiul tãu Constantin, care e un om bun ºi sãritor. Ai grijã mare de gãini ºi mai ales de porc. Sã nu-i lipseascã mâncarea, dã-i lui tot zerul de la caº ºi porþia de boabe de porumb. Ai grijã de gãini, sã nu rãmânã noaptea neînchise în coteþ.

– Fii liniºtitã, mamã, o sã ne descurcãm noi, a asigurat-o Maria. Spune-i lui tata cã ne este dor de el ºi când o sã vinã acasã, sã ne aducã niºte papuci frumoºi, cum am vãzut cã poartã rudele noastre, fetele Tanaºoca.

– Dragile mele, fiþi ºi voi mai modeste. Noi nu ne putem mãsura cu fetele Tanaºoca. Ele sunt nepoatele mele, cum bine ºtiþi, dar tatãl lor e negustor bogat, nu numai la Veria, ci ºi la Salonic, pe când noi de-abia avem vreo sutã de oi ºi niºte vite pe lângã casã cu care ne ducem viaþa. Dar fiþi voi cuminþi ºi ascultãtoare, cã o sã vã cumpere mama tot ce vã trebuie. Are grijã mama de voi, scumpele mele, sã nu duceþi lipsã de nimic.

A doua zi Tina Gamzeli era sculatã cu noaptea în cap. Treburile gospodãriei erau deja terminate când ºi-au fãcut apariþia cei patru consãteni cãlare. Tina ºi-a pus broboada neagrã pe cap, ºi-a fãcut cruce ºi a închis dupã ea poarta ogrãzii împrejmuite cu zid de piatrã. Deºi femeie încã tânãrã, ea umbla mereu îmbrãcatã în negru ca bãtrânele. A dat bineþe consãtenilor ºi s-a mai închinat o datã, zicând cu glas tare: Doamne ajutã! Ea nu avea cal în gospodãrie. De cal trebuie sã se ocupe mai mult bãrbaþii. Or, bãrbatul ei era mai mult la oi ºi nu putea sã þinã pe lângã casa lui ºi un cal. De altfel exista în sat un renumit chirigiu, Iane Gabeta, care avea un cal cu care transporta mãrfurile clienþilor de la oraº

în sat ºi din sat la oraº. Plata nu era aºa de scumpã, dar Tina era încã femeie tânãrã ºi putea sã meargã trei ore pe jos, pe drumeaguri de munte, fãrã sã oboseascã, mai ales cã se mergea domol, la pas. A trecut alãturi de vãrul ei, Constantin, care a rugat-o sã încalece pe calul lui, dar Tina l-a refuzat hotãrât, spunându-i:

– Lasã, cã pot sã merg pe jos pânã la Dirveni, pânã unde drumul merge coborâº. Poate de acolo, când începe sã urce puþin, dacã cumva mã voi simþi obositã, mã voi urca un pic pe cal.

Cãlãreþii ºi-au fãcut cruce ºi ºi-au îndemnat caii la drum. În frunte erau fraþii Alexe ºi Gula Cuturicu, dupã ei urma Iane Dzima, iar Constantin Cacioian încheia ºirul. Era o dimineaþã de toamnã cu ceaþã deasã, care plutea uºor purtatã de vânt deasupra ogoarelor arate ºi unele chiar semãnate, înfrumuseþând peisajul cu simetria lor verde de smarald mijit ici-colo pe câmpul gol, umed ºi stingher. Pale, pale, ca niºte trâmbe alburii de scamã, ceaþa era dusã de vânt spre pãdurea de stejeriº din Batã unde se rupea în fâºii mai largi sau mai strâmte încâlcindu-se printre crengile arborilor cu frunze late, galbene sau ruginii, în parte scuturate. Pãrea cã pãmântul asudã chinuit de o boalã grea, dupã care îºi va da duhul îngheþând pânã la începutul primãverii.

Drumul prin Batã era un drum întortocheat, cu urcuºuri ºi coborâºuri pe un teren roºietic pe alocurea. Când ploua, te înfundai în noroi pânã la glezne. Din fericire, în ziua aceea era uscat, astfel cã Tina putea merge uºor în pantofii ei negri prinºi cu catarame de nichel. Când au ieºit din Batã, ceaþa s-a risipit ºi în faþã s-a deschis o câmpie lungã ºi netedã ca-n palmã. Era câmpia Puþului puturos. Puþul o fi fost cândva împuþit de cine ºtie ce mortãciune aruncatã într-însul, dar câmpia era de toatã frumuseþea. Se pare cã þinea de un sat aromân, Vlahuiani, întemeiat de unii locuitori din Xirulivad, dar pãrãsit ºi lãsat de izbeliºte în urma unor atacuri banditeºti date de turci ºi de greci.

Când, dupã Sfântul Dumitru, coborau turmele din Xirulivad la iernat, câmpia toatã vuia de behãitul oilor, de sunetele talãngilor ºi de hãmãitul dulãilor mari, lãþoºi, gata sã te rupã în bucãþi, dacã nu striga la ei vreun cioban aflat prin apropiere. Tina nu se speria de câini. Umbla sigurã pe ea ºi avea un fel de a vorbi cu ei, încât aceºtia se potoleau imediat sau îi atacau pe

cei care mergeau cãlare ºi îi zgândãreau, încercând sã se apere cu biciul. Pe aceºtia îi urmãreau o bucatã de drum, dacã nu intervenea stãpânul. În ziua aceea câmpia toatã era pustie.

După vreun sfert de orã, au ajuns la vadul unui râu secat, pe albia cãruia se prelingea un firicel prizãrit de apã. Abia când începeau ploile sau când se topeau zãpezile primãvara, albia râului, plinã de pietre albe, ca un schelet de mortãciune sfâºiatã de pliscurile unor corbi flãmânzi, se umplea de apã turbure. Atunci se revãrsa ºi peste maluri, ajungând pânã mai sus de pieptul cailor. Noroc cã acest animal blând ºi credincios nu se temea de potopul de apã, ºtia sã înoate ºi ieºea teafãr la mal cu stãpânul ºi cu sacii încãrcaþi pe el.

La vad, cei cinci doleaniþi s-au întâlnit cu un bãrbat aromân din Xirulivad. Acesta, vãzând convoiul doleaniþilor de departe, a grãbit pasul ºi l-a ajuns din urmã tocmai când ei se pregãteau sã treacã vadul râului, prin care se scurgea o apã turbure, destul de micã. Se putea trece pe jos, cãci din loc în loc erau presãrate pietre mai mari, neacoperite de apa care gâlgâia la vale cu un murmur lin.

– Bunã ziua, fraþilor! A salutat xirolivaditul, rãsuflând uºurat de parcã i s-ar fi luat o povarã grea de pe umeri sau de pe suflet. Bine cã v-am întâlnit, cãci de acum am ºi eu tovarãºi de drum ºi am cu cine sã schimb o vorbã. Pânã aici am venit singur, vreme de douã ore, ºi-mi era urât.

ªi-a scos o batistã mototolitã din buzunarul hainei de lânã neagrã ºi a început sã-ºi ºteargã fruntea asudatã. Era un bãrbat de vreo patruzeci de ani, înalt, bine legat, cu mustaþa neagrã, rãsucitã ºi cu privirea agerã. În picioare purta niºte pantofi cu þinte, cu botul rãsucit ca la opinci, de care atârna în vârf o funtã rotundã, prãfuitã ºi neagrã ca o cãpãþânã de floarea soarelui. Era încãlþãmintea ciobanilor munteni. Îi lipsea doar cârligul.

– Bunã ziua! i-a rãspuns într-un glas ºirul doleaniþilor opriþi pe mal ºi privindu-l curioºi. Cu aceeaºi curiozitate i-a privit ºi el pe rând ºi parcã cu un fel de dezamãgire cã nu cunoaºte pe nimeni. Dupã acest fugitiv schimb de priviri le-a spus, prezentându-se:

– Sunt Doni Bacola, paznic de iarnã la Xirulivad ºi mã duc pânã la Veria dupã niºte treburi. Voi, dupã câte îmi dau seama, sunteþi din Doleani. Nu-i aºa?

– Da, rãspunserã ceilalþi scurt.

– Ce s-a întâmplat la voi în vara asta? Am auzit cã au fost împuºcaþi doi oameni la munca câmpului?

– Aºa este, a confirmat Gula Cuturicu, fratele mai mic al lui Alexe.

– Cine i-a împuºcat? Nu s-a aflat pânã acum? a continuat întrebãrile Doni Bacola, curios sã afle cât mai multe amãnunte.

– Bre, frate, cine putea sã-i împuºte decât antarþii greci, care vor sã ne facã greci cu sila ºi apoi sã ne rãsculãm împotriva turcilor ca sã vinã ei ca stãpâni în Macedonia.

– Chiar asta vor? întrebã mirat Bacola.

– Pãi, ce altceva crezi tu cã vor? îi rãspunse întrebându-l Gula Cuturicu. N-o sã strige în gura mare cã vor asta, fiindcã le este fricã de turci, care i-ar cãsãpi îndatã, dacã ar spune pe faþã ce gândesc ºi ce doresc. Dar vede ºi un chior cã asta urmãresc. Mitropoliþii ºi episcopii greci sunt vulpi ºirete ºi ºtiu sã-i îmbrobodeascã pe valiii ºi caimacamii turci cu tot felul de ºiretlicuri ºi de peºcheºuri, dupã care li se scurg ochii.

La acest rãspuns atât de clar ºi de tãios, Doni Bacola n-a mai zis nimic. Ar fi vrut sã mai tãifãsuiascã cu ei, dar i-a pierit cheful. Simþea o apãsare pe suflet, nu prea mare, dar turburãtoare, ca unul care se simte întrucâtva vinovat ºi începe sã fie ros de remuºcãri. Doleaniþii ãºtia pe care abia acum i-a cunoscut, i se pãreau prea hotãrâþi ºi prea înfocaþi aromâni. Ei erau toþi pe aceeaºi idee, în timp ce în unele sate de la munte mai erau ºi unii grecomani, care-ºi trimiteau copiii la ºcoala greacã. A tãcut, continuându-ºi drumul, privind mai mult în jos, cu fruntea încreþitã, bântuitã de gânduri negre.

ªirul de cãlãreþi a trecut vadul în aceeaºi ordine neschimbatã de la plecarea din sat. Tina Gamzeli a refuzat sã se urce pe calul oferit de vãrul ei ºi a trecut vadul pe jos, punând piciorul pe pietrele presãrate pe vad. ªirul se încheia cu Doni Bacola.

Dupã trecerea râului, urma o strâmtoare foarte îngustã, sãpatã în stâncã parcã de mâna unor uriaºi de la începutul lumii, care, cu braþul lor atotputernic, au spintecat dintr-o loviturã nãpraznicã coama unui muncel pietros, acoperit cu jnepi ºi altã vegetaþie pipernicitã ºi târâtoare, ca spinarea unui câine jigãrit.

Era celebra strâmtoare, Dirveni, cândva, probabil, vamã folositã de turci sau de alte popoare perindate pe aici. La dreapta ei se cãsca o prãpastie adâncã, pe fundul cãreia curgea cu vuiet mare apa unui râu venit din munþii vlahilor, de departe, Bistriþa, care se încolãcea ca un ºarpe uriaº ºi trecea gâlgâind când domol, când învolburat, prin mijlocul strãvechiului oraº macedonean, Veria. La câteva sute de metri de Dirveni, muncelul pãduchios, care era o prelungire a muntelui Ilie, lua sfârºit, surpându-se neputincios în prãpastia clocotitoare ca un cazan a Bistriþei.

Abia au intrat în strâmtoare ºi caii au început sã sforãie neliniºtiþi.

– Diii, bre! i-au îndemnat cu cãlcâiele fraþii Cuturicu. Caii au mai fãcut câþiva paºi, uitându-se cu urechile ciulite la dreapta ºi la stânga. Deodatã au apãrut din tufiºuri niºte chipuri bãrboase, cu puºti în mâini îndreptate spre ei. O voce ascuþitã le-a strigat în greceºte:

– Staþi pe loc! Nu vã miºcaþi!

Oamenii s-au oprit speriaþi. Nu aveau nici mãcar o armã cu ei, cu care sã se poatã apãra. Zadarnic ar fi încercat sã fugã înapoi. Erau prinºi ca-ntr-o capcanã.

Aceeaºi voce ascuþitã a întrebat din nou:

– Cine sunteþi?

– Suntem vlahi, rãspunse Alexe Cuturicu.

– De unde? a întrebat aceeaºi voce ascuþitã ºi asprã.

– Din Doleani, a rãspuns mai moale, Alexe Cuturicu.

– Aºa! rânji antartul grec cu vocea ascuþitã. De când vã aºteptãm, câinilor de cuþovlahi doleaniþi! Voi sunteþi trãdãtorii elenismului ºi spionii României în Balcani. Daþi-vã jos de pe cai ºi haideþi acum sã stãm puþin de vorbã ºi sã vã judecãm noi dupã legea noastrã.

Oamenii au descãlecat. Au fost legaþi imediat cu mâinile la spate ºi duºi mai la vale într-o poieniþã. Acolo au dat cu ochii de o mulþime de antarþi. În mijlocul lor, aºezat pe un butuc gros acoperit cu ferigã, ºedea un tânãr fudul, cu ochii negri ºi mustãþile rãsucite. Era cãpitanul Agras, ofiþerul aprig ºi fanatic, hotãrât sã grecizeze toate popoarele creºtine din Balcani cu paloºul ºi puºca.

Prizonierii au fost rânduiþi în faþa lui. Numai Tina Gamzeli ºi Doni Bacola nu fuseserã legaþi. Tina, pentru cã era femeie ºi nu le era teamã cã fuge, iar Bacola, pentru cã îi ºoptise ceva antartului grec ºi acesta nu l-a mai legat.

Rotindu-ºi ochii negri asupra lor, cãpitanul Agras le-a spus:

– V-am dat un avertisment, omorând doi ºerpi dintre voi, ºi un rãgaz de mai multe luni, dar n-aþi þinut seama ºi n-aþi vrut sã vã lepãdaþi de românismul vostru împuþit. Ei bine, o sã vã lepãdaþi acum pentru totdeauna de el. V-a sosit ceasul, ticãloºilor! Dacã nici dupã asta nu se vor cuminþi cuþovlahii voºtri, vã vom stârpi pe toþi de pe faþa pãmântului. Sã vã intre bine în cap, trãdãtorilor, cã aici este „patridha” noastrã, Elada, nu Turcia ºi nici România. Aþi înþeles?

Antarþii îl ascultau pe cãpitanul lor cu bucurie ºi cu admiraþie. Cei mai mulþi dintre ei erau bulgari ºi vlahi renegaþi, grecizaþi prin ºcoalã ºi bisericã. Puþini erau greci adevãraþi fugiþi din satele de la ºes transformate de turci în raiale, adicã în sclavi pe moºiile beilor.

Într-o greceascã stricatã, Alexe Cuturicu s-a încumetat sã-i rãspundã.

– Domnule cãpitan, e adevãrat cã noi suntem vlahi ºi vorbim limba vlahã, aºa cum ºi voi vorbiþi limba voastrã. Noi nu suntem trãdãtori ºi nici spionii ei. Suntem oameni cinstiþi, care ne iubim limba ºi neamul, ºi nu avem nimic nici împotriva grecilor, nici împotriva turcilor. Ce vinã avem cã ne-am nãscut vlahi?

Pufnind de furie ºi vãrsând flãcãri din ochii aprinºi, Agras a zbierat:

– Taci din gurã, ticãlosule, cã am sã-þi tai eu limba aia a ta „scatovlahã”! (adicã limbã de cãcat).

– Câþi ani ai?

– Treizeci.

– Eºti însurat?

– Da.

– Câþi copii ai?

– Un singur bãiat de cinci ani.

– A avut noroc. De data asta a scãpat, dar o sã-i vinã ºi lui rândul în curând. Avem noi grijã ºi de el, a încheiat cãpitanul Agras, privindu-l crunt ºi neînduplecat.

Aºa au fost interogaþi ºi judecaþi pe rând toþi vlahii capturaþi. Când i-a venit rândul Tinei Gamzeli, cãpitanul a întrebat-o cu vocea mai înmuiatã.

– Tu, cum te numeºti, kiria-mu? (doamna mea). Se uita la ea curios, mirat cã vede o femeie tânãrã îmbrãcatã toatã în negru, numai cu faþa albã, netedã ºi uºor prelungã, cu trãsãturi distinse. Înfãþiºarea ei i-a inspirat brusc o vagã simpatie, rãscolindu-i cine ºtie ce amintiri familiale sau galante.

Tina Gamzeli se nãscuse la Veria ºi, în lipsa ºcolilor româneºti, terminase cinci clase de ºcoalã primarã greceascã, cum era obiceiul pânã atunci. Tremura toatã de fricã. Adunându-ºi toate puterile, a izbutit sã se stãpâneascã ºi i-a rãspuns cãpitanului într-o greceascã foarte curatã, care i-a muiat acestuia ºi mai mult inima de piatrã sau de fiarã turbatã.

– Mã numesc Ecaterina Gamzeli. Am numai douã fete, una de cincisprezece ºi a doua de zece ani. Cea mai mare a terminat ºi ea ºcoala primarã greacã din Veria. Acum locuiesc în Doleani unde am o micã gospodãrie cu care îmi duc zilele.

Cãpitanul a vorbit ceva în ºoaptã cu ajutorul sãu, care a miºcat capul aprobativ, apoi cu faþa destinsã, i s-a adresat Tinei:

– Bine, kiria-mu.

Cel din urmã, Doni Bacola, a scos din buzunar o hârtie ºi i-a întins-o cãpitanului. Era o hârtie cu cruce ºi ºtampile ºi cu semnãturi pe ea, eliberatã de Episcopia ºi Eforia ºcolilor greceºti din Veria, care atesta cã numitul vlah era grecoman ºi îºi trimitea copiii la ºcoala ºi biserica greceascã din oraº. Cãpitanul a citit-o satisfãcut ºi a dat-o ºi subalternului sãu, Ioanis Topcev. Dupã ce a citit-o ºi acesta, Agras i-a întins-o lui Bacola, spunându-i:

– Consiliul nostru de judecatã a hotãrât: toþi cei patru vlahi din comuna Doleani vor fi omorâþi prin decapitare cu toporul, ca trãdãtori ai elenismului ºi spioni ai României. Numai femeia a fost iertatã ºi lãsatã liberã ca sã se ducã la Veria la ºefii comunitãþii vlahe ºi sã le spunã cã aºa vor pãþi toþi vlahii care nu se leapãdã de limba ºi biserica româneascã. Tu eºti de-al

nostru. Tot aºa trebuie sã fie toþi vlahii ºi toþi creºtinii de aici. Hai, ia-o pe femeie ºi plecaþi amândoi la Veria.

După plecarea lor, antarþii au pregãtit execuþia celor patru prizonieri. Au tãiat un butuc de fag, l-au potrivit pe pãmânt ºi apoi, rând pe rând, au tãiat cu un topor ascuþit capetele celor patru bãrbaþi. În grabã mare, au scris în greceºte un bilet pe care l-au agãþat de haina uneia dintre cele patru victime: „Aºa vor pãþi toþi vlahii trãdãtori ºi spioni! Cãpitan Agras”.

Dupã ce au fost lãsaþi liberi, Doni Bacola ºi Tina Gamzeli au urcat gâfâind cãrãruia ºi au ieºit la drumul mare. Pânã la Veria mai aveau mai bine de o orã de mers. Drumul urca ºerpuind coasta muntelui pânã ajungea la Mademi, un vechi drum roman pietruit, dar desfundat pe alocurea, mãrturie peste veacuri a spiritului constructiv latin. De acolo drumul mergea coborând pânã la Veria. Tina Gamzeli tremura toatã ºi nu putea þine pasul cu Bacola. Abia acum începea sã-ºi dea seama de grozãvia prin care a trecut. I se punea un nod în gât ºi o sufoca, încât de-abia îºi târa picioarele. Vãzând-o albã ca varul ºi nãduºitã, Bacola a apucat-o de braþ, îndemnând-o cu bunãvoinþã:

– Hai mai repede, femeie, sã ne depãrtãm de acest loc blestemat, cã poate se rãzgândesc ºi trimit pe cineva dupã noi. Pânã la ºipotul de la Lujiþi nu suntem încã în deplinã siguranþã. Abia acolo vom putea respira uºuraþi.

– Îþi mulþumesc din suflet ºi-i mulþumesc lui Dumnezeu ºi Maicii Domnului, cãci dacã nu erai tu, m-ar fi omorât ºi pe mine. Am sã mã rog pentru tine toatã viaþa.

Miºcat, Doni Bacola i-a spus:

– Eu am scãpat, arãtând hârtia cã sunt grecoman, dar sã nu crezi cã-i iubesc pe greci ºi-i urãsc pe fraþii mei aromâni. Sunt ºi eu grecoman de nevoie, cãci în munþii ãºtia oricând mã pot omorî antarþii greci. Cine sã mã apere pe mine ca paznic iarna la Xirolivad? Grecia e aproape ºi trimite mereu bande de antarþi în Macedonia. La fel fac bulgarii ºi sârbii. Numai România nu trimite, fiindcã e departe. ªi atunci plãtesc niºte bieþi oameni nevinovaþi cu capul. Nu vezi ce politicã încâlcitã este? Dacã nu-i nimeni sã te apere, atunci trebuie sã te aperi singur ca sã nu-þi rãmânã nevasta vãduvã

ºi copiii orfani ca la aceºti patru fraþi ai noºtri. Nu ºtiu ce sã spun, cãci nu sunt om învãþat, dar trebuie sã fiþi ºi voi, doleaniþii, mai diplomaþi, nu aºa cu paloºul în mânã. Cã uite ce pãþiþi! …

Bacola ar fi vrut sã mai spunã ceva despre politica turbure din Balcani, dar a tãcut. ªi aºa nu se pricepea el prea mult în iþele politicii. El era om simplu ºi practic, cãutând sã se strecoare cât mai uºor prin greutãþile vieþii.

Tina Gamzeli nu avea chef de vorbã. Îi vuiau urechile ºi aproape cã nu înþelegea nimic din ce-i spunea Bacola. În sfârºit, cu chiu cu vai, mai mult împinsã ºi târâtã cu forþa, au ajuns la ºipotul din Lujiþi, de unde nu mai aveau mult pânã la Veria. Cu sufletul la gurã, Tina s-a aºezat pe o piatrã mare ca sã se odihneascã puþin. Bacola s-a dus întins la ºipot ºi-a fãcut mâna cauc ºi a sorbit adânc din apa rece a ºipotului de munte. Dupã ce ºi-a potolit setea, ºi-a spãlat faþa nãduºitã cu apã rece, apoi s-a ºters pe faþã cu o batistã mare, arãmie.

Dupã ce s-a odihnit puþin, Tina Gamzeli a tras ºi ea mai multe guri de apã pânã ce ºi-a potolit setea, apoi, dezlegându-ºi broboada de la gât, s-a spãlat ºi ea pe faþã de sudoarea care curgea pânã atunci gârlã. Lângã ºipot, pe un câmp drept, întins ca o tipsie, presãrat pe alocurea cu ogoare, pãºteau unele vite ºi o turmã de oi. Bacola a rupt tãcerea, adresându-se femeii de lângã el:

– De-acum nu te mai zoresc. Vom merge la pas ºi într-o jumãtate de orã vom ajunge în oraº. Am scãpat de primejdie. Mai bine zis, ai scãpat tu, cãci eu cu teºchereaua mea sunt asigurat oriunde ºi oricând. Strica dacã aveaþi ºi voi o asemenea teºcherea?

Tina, care era o femeie cu judecata limpede ºi care îºi mai revenise în fire, n-a putut sã tacã ºi i-a rãspuns:

– E uºor de spus. Dar ca sã avem o asemenea „teºcherea”, trebuia sã renunþãm la biserica ºi ºcoala românã ºi sã aducem în sat preot ºi dascãli greci. Voi, cei din Xirulivad, trãiþi vara la munte, iar iarna la oraº ºi vã puteþi trimite copiii unde vreþi: ºi la ºcoala greacã ºi la ºcoala românã, dupã interesul fiecãruia. Dar noi, dacã aducem preot ºi învãþãtor grec, ne pierdem în scurt timp. ªi-apoi… cum sã ne facem greci, când limba noastrã nu seamãnã deloc cu limba lor ºi copiii noºtri o

învaþã foarte greu, pe când limba românã o învaþã repede, cãci seamãnã foarte bine cu limba noastrã ºi copiii o înþeleg uºor.

Bacola n-a mai zis nimic. Cum ºedea cu faþa spre muntele din spatele ºipotului, a tresãrit. Pe vârful stâncos al unui deal împãdurit la poale, a zãrit silueta unui palicar grec trimis de Cãpitan sã aducã înapoi pe femeie. Dar pe câmp erau oameni ºi se auzea sunetul clopotelor de la oi ºi lãtratul câinilor în depãrtare. În timp ce îºi lega broboada, l-a zãrit ºi Tina, a cãrei faþã înviorată o clipã, a devenit deodatã de o paloare cadavericã. Era cât pe-aici sã leºine. Bacola a intervenit, sprijinind-o:

– Nu te speria! i-a zis el. A venit prea târziu. Am presimþit eu cã aºa se va întâmpla, de aceea te zoream ºi aproape te-am târât în ultima parte a drumului pânã am ajuns aici la Lujiþi. Singur ºi la ora asta, aproape de oraº, nu va îndrãzni sã coboare pânã aici ºi sã te ducã înapoi sau sã te împuºte.

În câteva clipe, silueta antartului a dispãrut ca o nãlucã pe partea opusã a dealului. Semn cã s-a lãsat pãgubaº.

Revenindu-ºi în fire, Tina a iuþit pasul, începând chiar sã alerge ºi silindu-l pe însoþitorul ei s-o urmeze. Cãpãtase puteri dupã odihna ºi apa bãutã la ºipot. Bacola a cãutat sã o liniºtească:

– Nu mai alerga aºa, cã nu mai e nici o primejdie. L-am vãzut cum s-a întors înapoi. Aºa cã, nu te mai obosi degeaba.

Tina însã fugea, uitându-se din când în când înapoi, pânã a ajuns la marginea platoului de unde se deschidea la poale, largã ºi reconfortantã, priveliºtea oraºului Veria. S-a oprit sã-ºi tragã rãsuflarea. De-abia acum se simþea în deplinã siguranþã. Dupã câteva clipe, a ajuns ºi Bacola.

– Aman, aman! S-a vãietat el, vãd cã alergi acum ca o cãprioarã. De ce n-ai fãcut asta ºi pânã la Lujiþi? Cã a trebuit mai mult sã te trag dupã mine…

– Pânã acolo n-am putut, fiindcã eram moartã de spaimã, i-a rãspuns Tina.

De aici drumul cobora pe coastã într-o serpentinã domoalã pânã la un pod de piatrã care lega malul stâng al Bistriþei de o ºosea largã, nepietruitã ce traversa tot oraºul, îndreptându-se spre Salonic. La stânga ºoselei, nu departe de pod, era cazarma unui regiment turcesc de infanterie. De pe ºosea se auzeau comenzile rãspicate ale

ofiþerilor ºi subofiþerilor cu fesuri roºii ca sângele, prevãzute în vârf cu un ciucure negru. Lângã regiment se afla casa lui Toli Hagigogu, un adevãrat palat cu grãdinã plinã de flori, de rodii, de smochini, de migdali ºi de alþi pomi fructiferi. Curtea ºi grãdina erau împrejmuite cu un zid înalt ºi gros de piatrã. Ferestrele erau toate prevãzute cu dreve de fier, încât palatul, cu toate frumuseþile lui interioare, avea înfãþiºarea solidã ºi severã a unei fortãreþe inexpugnabile. ªi aºa era. Înfãþiºarea lui exprima voinþa de fier a celui care locuia într-ânsul.

Toli Hagigogu era ºeful comunitãþii aromâne din Veria, Karaferia cum îi spuneau turcii, dupã culoarea predominant brunã a vlahilor cu pãrul ºi ochii negri ºi învãpãiaþi. Era un mare celnic, cu mii de oi ºi de capre, cu herghelii ºi cirezi de vite, renumit în toatã regiunea. Inteligent ºi energic, ºtia sã se facã simpatic de la prima vedere ºi ºtia sã cultive relaþiile cu autoritãþile turceºti care-l iubeau ºi respectau pentru bunãtatea, mãrinimia ºi înþelepciunea lui deosebitã. El umbla totdeauna cu pistolul în brâu, însoþit permanent de un cafaz turc înarmat, care-i asigura paza corporalã. Autoritãþile turceºti, sensibile ºi la anumite peºcheºuri primite din mâna lui largã, i-au acordat fãrã mofturi toate aceste favoruri speciale când ºi-au dat seama cã face parte dintre fruntaºii principali ai vlahilor din Veria, pe lângã preoþii Papanace ºi Papacostea, celnicii Badralexi, Murnu ºi alþii. Încã din anul l903, o bandã de antarþi greci a dat iama, într-o varã prin turmele lui, la Xirulivad, omorându-i un cioban ºi cãsãpind de necaz câteva sute de oi. Dar pe el nu l-au putut prinde. Dacã le-ar fi cãzut în mâini, l-ar fi belit de viu. Grecii plesneau de urã ºi de necaz, pentru cã el se bucura de mare trecere pe lângã autoritãþile turceºti ºi se punea de-a curmeziºul intrigilor ºi planurilor lor.

Când au ajuns în dreptul casei lui Hagigogu, Tina Gamzeli s-a despãrþit de Bacola, cãruia i-a mulþumit încã o datã pentru tot sprijinul pe care i l-a dat. Bacola ºi-a continuat drumul spre casã, trecând pe lângã turnul de la Oarã. Tocmai atunci clopotul din turn anunþa ora prin tot atâtea bãtãi de clopot. Era ora l2. Turnul de la Oarã era un turn înalt ºi vechi, ridicat de sute de ani, într-o piaþã înconjuratã de clãdirile instituþiilor principale: primãria, tribunalul, prefectura ºi poliþia. Sunetul clopotului care bãtea ceasul se auzea în tot oraºul pânã în depãrtãri. Tina a pãºit pe o stradã pietruitã ºi

s-a oprit înaintea unei porþi grele de fier. A bãtut cu un ciocãnel atârnat la poartã ºi a aºteptat. Dupã câteva clipe a apãrut cineva care s-a uitat printr-o gaurã ºi a întrebat cu voce tare:

– Cine este?

Tina Gamzeli s-a recomandat, spunând cã vine de la Doleani ºi are de comunicat ceva important ºi urgent lui Toli Hagigogu. Cu un scârþâit greu, poarta s-a deschis ºi Tina a intrat în curte. Cea care i-a deschis era una din fetele celnicului Hagigogu. A închis poarta ºi a poftit-o pe musafira neaºteptatã în casã spunându-i:

– Tata nu este acasã, dar trebuie sã vinã, cãci este ora prânzului. Este însã mama aºa cã, pânã vine tata, pofteºte, te rog, sus în salon.

Tina a vrut sã-ºi descalþe pantofii prãfuiþi, dar fata a oprit-o, vorbindu-i cu toatã sinceritatea:

– Vai! Se poate, mãtuºã! Dar vii de la drum ºi eºti obositã. Intrã, te rog, aºa cum eºti.

Tina s-a supus ºi a urcat scara, pãºind cu sfialã în salonul mare ºi luxos unde se afla soþia lui Toli Hagigogu. Aceasta o cunoºtea de mult pe Tina, care era sora negustorului Gheorghe Iorganda, cu prãvãlie ºi hotel la Salonic.

Dupã ce a dat mâna cu soþia celnicului Hagigogu ºi s-au firitisit amândouã, cum era obiceiul, Tina a luat loc pe un scaun.

Iþa Hagigogu era o femeie în jur de cincizeci de ani, dar pãstra încã pe faþa ei albã, cu rari pistrui pe pomeþii obrajilor, care-i dãdeau un farmec deosebit, urmele unei frumuseþi aparte. Îmbrãcatã într-o rochie lungã, largã ºi neagrã, cum era portul femeilor aromâne bãtrâne, însã de mãtase finã ºi lucioasã, ºi cu o basma neagrã tot de mãtase pe cap, avea o distincþie rarã de matroanã romanã. Fata ei cea mai micã, Marigula, semãna leit cu ea. În câteva clipe ea a pregãtit la bucãtãrie cele necesare ºi a apãrut în salon, sprintenã ºi voioasã, purtând în mâini un disc oval cu dulceaþã de trandafiri ºi un pahar de apã pe care l-a pus pe masã în faþa Tinei. Apoi s-a retras iar la bucãtãrie ca sã prepare cafeaua. Ca ºi la turci, cafeaua era ºi la aromâni nelipsitã din orice casã. Era bãutura favoritã cu care erau trataþi musafirii, „oaspeþii”, cum le spun aromânii, deºi trãiau în contact nemijlocit cu turcii, de la care împrumutaserã ºi ei multe

cuvinte, nu numai de la greci ºi de la slavi. În ciuda stãpânirii de sute de ani, cuvântul turcesc „musafir” n-a putut pãtrunde în limba lor ºi n-a putut înlocui strãvechiul cuvânt latin „oaspe”. Poate ºi pentru faptul cã ei nu întreþineau relaþii familiale intime cu turcii; nu primeau musafiri turci. Între timp, Iþa se întreþinea cu Tina, interesându-se de unele familii, rude ºi prietene din Doleani. Tina îi rãspundea calm, satisfãcându-i curiozitatea fireascã mai ales la o femeie în vârstã, care-ºi petrecea aproape toatã viaþa între pereþii casei. I-a dat toate ºtirile despre cele întâmplate cu moartea soþilor Gherasi ºi a început sã-i povesteascã ºi despre nenorocirea petrecutã în dimineaþa aceea. La auzul acestei noi tragedii, Iþa ºi Marigula Hagigogu au rãmas încremenite.

– Of, blestemaþii!... a rãbufnit Iþa. Ãºtia sunt diavoli, nu oameni, înghiþi-i-ar focul iadului sã-i înghitã.

Fata rãmãsese mutã. Deodatã, ciocãnelul de la poartã a rãsunat sec, întrerupând lamentaþiile din salon. Marigula a tresãrit, spunând:

– A venit tata.

ªi s-a repezit pe scãri ca o furtunã ca sã-i deschidã poarta cât mai repede.

Marigula era foarte turburatã. Cu vocea sugrumatã de emoþie, i-a spus:

– Tatã, bine cã ai venit. Te aºteaptã sus o femeie din Doleani. Cred cã o cunoºti. Este sora lui Gheorghe Iorganda din Salonic.

– Ei, ºi? Ce vrea la ora asta? De ce eºti aºa de turburatã? Doar n-a venit sã te peþeascã!

– Nu, tatã, nu e vorba de aºa ceva. Þie îþi arde de glumã, dar, din pãcate, s-a întâmplat iarãºi o mare nenorocire.

– Ce nenorocire, scumpa mea? Nenorocire va fi când te vei mãrita tu, iar eu ºi maicã-ta vom rãmâne singuri, fãrã tine.

– Nu mai vorbi aºa, cã n-o sã vã las singuri. Hai urcã în salon sã auzi ce nouã grozãvie s-a întâmplat.

Toli Hagigogu a urcat treptele tacticos ºi a intrat în salon, îndreptându-se spre Tina pe care o cunoºtea din vedere. A zis bunã ziua ºi i-a întins mâna, în timp ce Tina s-a sculat de pe scaun, înclinându-se ºi sãrutându-i mâna respectuos.

Toli Hagigogu era un bãrbat de staturã mijlocie, lat în spate, cu pãrul cãrunt ºi mustaþa latã, rãsucitã la vârf ºi cu ochii

cãprui, vioi ºi pãtrunzãtori, sub o frunte largã, boltitã. O privea atent, curios sã afle motivul vizitei sale. Din cele spuse de fatã, aºtepta sã audã vestea proastã adusã de femeie. Mai rar avea parte de veºti bune. Era obiºnuit sã primeascã veºti rele pe care le înfrunta cu bãrbãþie.

Sfioasã ºi emoþionatã de siguranþa pe care o emana înfãþiºarea lui, Tina Gamzeli se foia pe scaun, neºtiind cum sã înceapã.

– Hai, spune ce vânt te aduce în casa mea? o îndemnã el. Doar n-ai venit sã-mi peþeºti fata? ªi chiar aºa dacã ar fi, fii binevenitã! spuse repetând gluma adresatã fetei sale cu câteva minute mai înainte.

– Vai de mine, domnu' Toli! Fata ta nu are nevoie de peþitori. E ºi frumoasã ºi bogatã ºi înzestratã cu toate darurile date de Dumnezeu ca sã se mãrite cu cine îi place. Altceva, trist ºi dureros, mã aduce aici.

Dupã aceastã introducere, emoþia i-a dispãrut ºi Tina, reculeasã, i-a depãnat firul povestirii, fãrã întrerupere, pânã la sfârºit.

– M-a lãsat în viaþã, poruncindu-mi sã vin sã-þi spun cã dacã nu-i sfãtuieºti pe aromâni sã renunþe la ºcoala ºi biserica românã ºi sã treacã la cele greceºti, aºa vor pãþi toþi aromânii ºi satele lor vor fi arse, a încheiat Tina, privindu-l înlãcrimatã.

Toli Hagigogu a ascultat-o cu mare atenþie, apoi, sculându-se de pe scaun, le-a spus celor trei femei care se frãmântau ºi suspinau îngrijorate:

– Dupã împuºcarea soþilor Gherasi care lucrau pe câmp, a urmat împuºcarea preotului Papanace la 15 august, în plinã stradã la noi în oraº, în timp ce mergea la bisericã sã facã slujba în limba românã. Acum, la douã zile dupã Sfântul Dumitru, sunt uciºi la drumul mare patru bãrbaþi tineri din Doleani. Înseamnã cã antarþii greci sunt puºi pe rãzboi nimicitor împotriva noastrã. De-acum încolo nu mai merge cu blândeþea creºtinã de care vorbesc cu atâta prefãcãtorie preoþii, episcopii ºi mitropoliþii greci, ci trebuie sã ne luãm mãsuri proprii de apãrare ºi sã rãspundem ºi noi cum se cuvine. Om fi noi creºtini, dar nici Dumnezeu din cer nu ne poate cere sã ne lãsãm cãsãpiþi de niºte diavoli blestemaþi. Trebuie sã lovim ºi noi cu aceleaºi arme cu care ne lovesc ei. Mie mi-au omorât acum trei ani opt ciobani la moºie. Numai atunci când va curge

ºi sânge de-al lor se vor astâmpãra ºi se vor cuminþi. Numai cu ajutorul poliþiei turceºti nu o scoatem la capãt cu ãºtia.

Se plimba gânditor prin camerã, apoi oprindu-se, s-a adresat Tinei Gamzeli spunându-i:

– Chiar acum dupã prânz voi anunþa poliþia ºi jandarmeria sã porneascã imediat în urmãrirea bandei de antarþi greci. Dacã va fi nevoie de vreo declaraþie, unde te gãsesc?

– La sora mea Lenca Tudoricã, cu casa lângã biserica Sfântul Antonie.

– Bine, ºtiu, spuse Toli Hagigogu ºi-i întinse mâna.

Soþia ºi fata lui Hagigogu au vrut s-o opreascã pe Tina la masã, dar ea a refuzat. Într-un sfert de orã Tina a ajuns la sora ei. Casa era aºezatã la colþul strãzii de unde începea una din mahalele aromâneºti din Veria. Uliþa se înfunda lângã biserica Sfântul Antonie care despãrþea mahalaua româneascã de cea greceascã.

Lenca Tudoricã ºedea pe un scaun în salon ºi împletea niºte ciorapi de lânã. Când a vãzut-o pe Tina intrând în casã, a pus împletitura pe scaun ºi a întâmpinat-o miratã:

– Ce-i cu tine de eºti aºa palidã?

– Nu mã întreba, soro! Prin ce am trecut eu azi sã nu treacã nimeni!

– ªezi pe un scaun sau întinde-te pe pat dacã þi-e rãu, i-a spus Lenca grijulie, apucându-i mâna ºi sprijinind-o.

Tina s-a aºezat pe scaun ºi i-a povestit amãnunþit tot ce i s-a întâmplat pe drum.

-Vai, vai, vai, sorã dragã, prin ce grozãvie ai trecut! O cãina Lenca. Apoi, fãcându-ºi cruce, a adãugat: slavã Domnului, bine cã þi-au dat drumul! Mi se rupe sufletul când mã gândesc la vãrul nostru Constantin. Bietul de el! Sã i se taie capul ºi sã-i rãmânã soþia vãduvã cu doi copii mici?!… Arde-i-ar focul de blestemaþi! Cum de-i mai rabdã Dumnezeu?

Tina tãcea. Simþea în trup ºi în suflet o sfârºealã cumplitã. Nu-i mai era nici foame, nici sete.

– Eu m-am luat cu vorba ºi am uitat cã tu eºti obositã ºi flãmândã, i-a spus Lenca scuzându-se. Hai la bucãtãrie sã mãnânci ceva. Am un ghiveci delicios ºi iaurt de oaie, gros, sã-l tai cu cuþitul ºi sã nu curgã un strop de zer!

– Drept sã-þi spun nu mi-e foame. Sunt atât de obositã cã aº vrea sã mã culc ºi sã dorm câteva ore ca sã uit grozãvia ce mi s-a întâmplat.

Dar Lenca nu s-a lãsat pânã când n-a aºezat-o la masã ºi n-a mâncat tot ce i-a pus în farfurie. Apoi i-a fãcut patul ºi Tina s-a culcat ºi a dormit buºtean pânã seara târziu. Când s-a trezit a dat cu ochii ºi de cumnatul ei Teodor Tudoricã, întors de la munca câmpului. Acesta avea o livadã de pomi fructiferi ºi câteva pogoane de pãmânt arabil la marginea oraºului. Pleca dis-de-dimineaþã cãlare împreunã cu bãiatul sãu mai mare Ghirgula ºi se întorcea seara acasã. La masã soþia lui i-a povestit tot ce i s-a întâmplat Tinei.

– Vezi sã nu pãþeºti ºi tu ca vãrul meu Constantin ºi sã mã laºi vãduvã cu doi bãieþi, i-a spus ea oftând. Barem, de mi-ar fi dat ºi mie Dumnezeu o fatã care sã aibã grijã de mine la bãtrâneþe, cãci altfel te îngrijeºte o fatã decât o norã, ºi-a vãrsat Lenca oful.

Când s-a trezit, Tina a intrat în camera unde era strânsã toatã familia. A dat mâna cu cumnatul ei, ºi-a sãrutat nepoþii ºi s-a aºezat apoi pe scaun.

– Am auzit ce ai pãþit. Bine cã ai scãpat cu viaþã! Mâine dimineaþã îl voi trimite pe Ghirgula la bãrbatul tãu sã-l anunþe cã eºti la noi ºi pânã la prânz va veni sã vã vedeþi, a asigurat-o cumnatul ei.

Tina a stat o sãptãmânã la sora ei. S-a întâlnit a doua zi cu soþul ei care lãsase la oi pe ajutorul sãu. A stat o noapte cu Tina ºi a doua zi s-a întors la treabã.

Ca martorã ocularã, Tina a fost chematã la Poliþie ºi la Jandarmerie, punând degetul pe semnãtura ei, cãci nu ºtia sã scrie turceºte. Dupã ce a fãcut târguielile necesare pentru casã ºi pentru fetele ei, care o aºteptau neliniºtite, s-a întors cu chirigiul Iani Gabeta ºi cu alþi consãteni care lucrau sau fãceau negoþ la oraº. Când a ajuns acasã a auzit din gura fetelor sale melodia tristã a cântecului popular inspirat de tragedia petrecutã la Dirveni. Unii spuneau cã bardul popular nu era altul decât învãþãtorul Vasile Pazara, proaspãt absolvent al liceului de la Bitolia.

O melodie jalnicã însoþea strofele acestui cântec:

M-am sculat de dimineaþã,
M-am spãlat pe mâini, pe faþã
ª-am pornit la târg cãlare,
Dar s-a arãtat semn mare.

Cum am apucat spre Batã,
Pasãre-mi cobea, ciudatã.
O, tu, pasãre pribeagã,
De ce plângi tu ziua-ntreagã?

Cum sã nu plâng, mãi române,
Cum sã nu fiu tristã – spune?
Vezi-mi penele mânjite,
Sunt în sânge tãvãlite.

De aceea-n sat mã duc
Veste tristã sã aduc:
Patru tineri doleaniþi
De antarþi mãcelãriþi.

Fedeleº ei sunt legaþi,
Cu toporul sunt tãiaþi
ªi-aruncaþi apoi în vale…
Cum sã-nduri atâta jale?

La Dirveni, la Trâpicu,
Zac, vai, fraþii Cuturicu;
Mai la vale – of, ce crimã!-
Constantin ºi Iani Dzimã.

Mi sculai ‘nã dimineaþã,
Mi-aspilai pri mâni º-pri faþã,
Ini feciu cruþea trâ-mpâzare,
Di si-aspusi semnu mare.

Cum feciu hima ca tu Batã,
Acâþã un puliu tra s-batã.
O, lai puliu þe stai pri deagã,
Þe þâ plândzi dzua-ntreagã?

Cum s-nu plâng, gione marat,
Cum s-nu stau învirinat?
Vedz-ni peañili smârghiti,
Sun tu sândzi-antãvãliti.

Tr-aþea Doleani io mi duc
Hãbari laie s-aduc:
Patru gioni, lai doleaniþ,
Di-antarþi mãchilipsiþ.

Un di un eļi sun ligaþ
ª-cu tâporlu sun tâļeaþ
ªi-aruncaþ apoi tu vali.
Cum s-nu plâng di-ahâtã jali?

La Dirveni tu trãpicu,
Dzac ficiorli-al Cuturicu;
La Dirveni, valea hima,
Custandini ºi Iani-al Dzima.

Trupurile celor patru bãrbaþi ºi capetele lor au fost aduse în sat ºi înmormântate cu mare cinste, dar ºi cu mare jale. Toþi erau cãsãtoriþi ºi aveau copii. Nevestele lor tinere au rãmas vãduve. De acum încolo nu le rãmânea altceva de fãcut decât sã-ºi închine viaþa creºterii copiilor lor orfani în duhul credinþei

strãmoºeºti ºi al rãzbunãrii. Vãduvele îndoliate îºi smulgeau pãrul, þipau ºi plângeau vãrsând ºiroaie de lacrimi pe sicriele soþilor lor uciºi într-un chip atât de mârºav ºi de sãlbatic. Era o jale de nedescris. Soacrele ºi rudele cãutau sã le consoleze, dar þipetele ºi bocetele lor nu conteneau, sfâºiind sufletele tuturor celor prezenþi. Tinerii clocoteau de revoltã, setoºi de rãzbunare.

Tina Gamzeli n-a putut lua parte la înmormântare, fiindcã se afla încã la oraº. Când a sosit în sat au vizitat-o familiile celor uciºi, primarul ºi vecinii dornici sã afle amãnunte asupra celor întâmplate.

Într-o zi a vizitat-o ºi o rudã de a ei, Tasa Vurduni, care avea ºi ea doi bãieþi cam de aceeaºi vârstã cu fetele Tinei. Avusese mai mulþi, dar muriserã mici. Cu furca sau cu andrelele în mânã, Tasa Vurduni umbla prin vecini ºi pe la rude, ducând ºi culegând ºtiri despre tot ce se întâmplã în lume. Era o femeie inimoasã, mereu cu zâmbetul pe buze ºi îºi încuraja suratele îngrozite de spectrul antarþilor. Era tare ºi neclintitã în credinþa ei ca o piatrã de cremene.

Cu traista plinã de noutãþi, Tasa Vurduni s-a sculat într-un târziu de pe scaun ºi ºi-a luat rãmas bun de la Tina, încurajând-o cu o veche zicalã aromâneascã.

– Mã bucur din tot sufletul, dragã veriºoarã, cã te-a ocrotit Dumnezeu ºi ai scãpat cu viaþã, dar nu mai fi tristã ºi descurajatã, cãci într-o zi va izbucni iureºul de la Avlona. De acolo va veni mântuirea noastrã ºi de pãgâni ºi de creºtinii mai pãgâni decât pãgânii. E bunã ºi România cã ne ajutã cât poate, dar e prea micã ºi nu se poate lupta cu atâþia balauri. Numai urmaºii lupoaicei, care sunt ºi ei fraþi de-a noºtri, ne pot apãra de toþi duºmanii – arde-i-ar focul iadului sã-i ardã!

– Sã dea Dumnezeu sã fie aºa cum spui tu, numai sã scãpãm odatã de aceastã nenorocire! A spus Tina petrecând-o pânã la poartã.

Trecuserã câteva zile de la înmormântarea victimelor decapitate. Culicea Caranica, primarul satului, i-a poruncit bãiatului sãu Tuli sã-i anunþe pe învãþãtori, pe preot ºi pe alþi fruntaºi ai satului cã sunt invitaþi seara la cafeneaua lui.

Primarul era un bãrbat solid, cu pãrul castaniu, cu mustaþa stufoasã într-o faþã destul de albã, care contrazicea porecla turceascã datã vreunui înaintaº al familiei sale. Era negustorul cel mai însemnat al satului. Avea un palat de casã cu etaj, fãcut anume pentru familiile celor doi bãieþi ai lui. Casa avea douã intrãri deasupra cãrora era un balcon împodobit cu ghivece de flori. În spate era grãdina cu pomi ºi grajdul construit tot din piatrã. Pe latura stângã din faþã era prãvãlia lungã ºi latã, cu o tejghea masivã pe partea stângã ºi cu mese ºi scaune pe partea dreaptã. Aici era cafeneaua. Primãvara, vara ºi toamna, când vremea era frumoasã, scaunele ºi mesele erau puse afarã în curtea dreaptã, pavatã cu lespezi mari ºi lucioase de piatrã. Acolo se aºezau bãtrânii la taclale, sorbind din filigeanã cafeaua cu caimac sau pufãind tacticos din „ciubuc”, adicã din luleaua umplutã din când în când cu tutunul scos din punguþa pe care o þineau în brâul negru.

Culicea Caranica avea trei bãieþi ºi o fatã. Unul dintre ei, cel mijlociu, Iancu, era elev la liceul român din Bitolia ºi avea mari înclinaþii pentru muzicã. ªtia cã dupã terminarea liceului, acesta îºi va lua zborul spre România de unde nu se va mai întoarce. Ceilalþi doi, Costa ºi Tuli, terminaserã ºcoala primarã românã din Veria ºi au fost opriþi acasã sã-i fie de ajutor în gospo-dãrie ºi sã-i moºteneascã meseria. Socotea, deºi era înstãrit, cã este deajuns sã aibã un urmaº învãþat în familie. Pe de altã parte – gândea el – învãþãtura îi îndepãrteazã pe copii de familie ºi de locurile natale unde ºi-au dus veacul moºii ºi strãmoºii lor. ªi poate cã, în judecata lui de om practic, legat adânc ºi organic de tradiþii imemoriale, intrate de milenii în sânge, avea dreptate. Fata, Hrisa, era cea mai micã ºi era o frumuseþe. Costa ºi Tuli îl ajutau la „bãcãlie” – cum spuneau sãtenii – ºi la cafenea.

Culicea Caranica era un om bun ºi înþelegãtor. El vindea marfa ºi pe „veresie”, adicã pe datorie, dacã omul nu avea bani sã plãteascã imediat. Îi scria numele, marfa ºi data într-un registru mare, „tifteri” – cum i se spunea – ºi cumpãrãtorul plãtea mai târziu. Culicea Caranica era un om cinstit ºi drept. Nu se preta la înºelãciuni. De aceea sãtenii îl respectau ºi-i plãteau

regulat datoriile, mulþumindu-i pentru înþelegerea ºi pãsuirea ce le-o acorda.

Tuli ºi-a fãcut datoria, anunþându-i pe efori, pe epitropi ºi pe învãþãtori. Spre searã invitaþii au apãrut la cafenea, aºezându-se la mesele pregãtite.

Primarul li s-a adresat:

– V-am poftit la cafeneaua mea ca sã punem anumite treburi la cale. Astãzi fac eu cinste ca sã fie de pomanã pentru cei patru morþi, cãci unul dintre ei – cum ºtiþi – era cumnatul surorii mele cãsãtorite cu Cola, fiul cel mai mare al celnicului Dzima.

Iancu Dalametra, fire glumeaþã de felul lui, a sãltat pe scaun:

– Dacã ne dai niºte cafele, coniac de la Veria ºi vin roºu de Neaguºte, stãm aici pânã la ziuã. Bineînþeles ºi cu ceva de-ale mâncãrii: caºcaval, brânzã ºi mãsline, nu numai de-alea negre ºi mici cum sunt cãcãrezele de caprã, ci ºi de-alea verzi, tari ºi mari cât nuca. Altminteri, numai cu udãtura ne stricãm pântecul.

Toþi au izbucnit în râs, afarã de preotul Papatãnase care era totdeauna rezervat ºi serios aºa cum se cuvine unei feþe bisericeºti.

Învãþãtorul Dalametra era de altminteri un om cumpãtat, dar îi plãcea sã glumeascã ºi sã-i înþepe pe oameni. Avea o inteligenþã vie, sclipitoare, îi plãcea sã culeagã poveºti, vorbe vechi ºi zicale din popor ºi lucra la un dicþionar aromân-român. Brunet, cu ochii negri ºi mari, era potrivit de staturã ºi, deºi era slãbuþ ºi iute ca o svârlugã, îi plãcea sã umble îmbrãcat într-un costum elegant, de culoare închisã ºi cu bastonul în mânã ca bãtrânii. Mai erau de faþã preotul Papatãnase, psaltul Ciupi, învãþãtorii Caragea ºi Chiriazi ºi Celnicul Dzima cu „cârlibana” în mânã.

De obicei, bãtrânii din sat umblau cu un cârlig în mânã, mai lung decât bastonul, numit „cârlibanã”. Aceasta era alcãtuitã din douã bucãþi de lemn ºlefuit: un bãþ lung de corn, noduros pe alocurea, ºi o bucatã de lemn în formã de S, cizelatã frumos ºi gãuritã la capãtul de sus în care se fixa bãþul. Era cârligul ciobãnesc care servea la prinderea oilor sau a caprelor de picior, dar ºi ca unealtã de sprijin, de apãrare ºi de luptã pentru ciobani. Celnicul Dzima, om trecut de cincizeci de ani, dar încã drept,

vârtos ºi chipeº, o purta mai mult din obiºnuinþã, de când ciobãnise la rându-i turmele tatãlui ºi bunicului sãu. O þinea între picioare ºi la cafenea.

Primarul, aºezându-se ºi el la masã, le-a poruncit bãieþilor sãi:

– Feciorii mei, daþi la toatã lumea de mâncat ºi de bãut: mãsline, brânzã, caºcaval, rãchie, coniac ºi vin; ce vrea sã bea fiecare. Asta este pomana datã de mine pentru sufletele celor patru consãteni uciºi atât de miºeleºte de antarþii greci – stârpi-i-ar Dumnezeu de pe faþa pãmântului!

– Cu blesteme bãbeºti nu-i vom stârpi niciodatã, dragã Culicea, interveni prompt învãþãtorul Dalametra, trãgând o duºcã din coniacul pus pe masã.

Preotul Papatãnase, ca faþã bisericeascã evlavioasã, tãcea ºi asculta, sprijinit în bastonul sãu lucios, cu mânerul încovoiat pe care se rezema puþin aplecat, nu drept ºi mândru ca celnicul Dzima. Era meglenit din comuna Nânta, o comunã vlahã turcizatã mai de mult cu forþa. Toþi cei care n-au vrut sã-ºi pãrãseascã legea strãbunã au fugit de acolo, refugiindu-se în alte pãrþi, cum a fost cazul ºi cu înaintaºii familiei preotului Papatãnase.

– Nu te repezi aºa, Iancule, gata mereu de înþepãturã ca o viespe, cã nu ºtii încã ce am de gând sã fac, l-a dojenit pãrinteºte Culicea Caranica.

În tãcerea aºternutã, primarul a scos din buzunarul hainei o hârtie mototolitã luatã de la un cãrvãnar care transportase trupurile celor patru sãteni tãiaþi cu toporul ºi i-a dat citire traducând cele scrise în greceºte:

– Iatã, fraþilor, ce scrie acest câine turbat. Spune sã ne lepãdãm cât mai repede de românism, cã suntem greci care ºi-au uitat limba din cauza romanilor cuceritori ºi cã dacã nu ne întoarcem de bunãvoie la biserica ºi la ºcoala greacã, vom fi arºi de vii cu toate satele noastre, ca sã piarã orice sãmânþã de vlahi din Macedonia. Semneazã Cãpitan Tellos Agras.

La aflarea numelui, toþi mesenii au tresãrit o clipã înfioraþi. În graiul lor numele Agras înseamnã sãlbãticie. Pãrea predestinat pentru acte de cruzime nemaipomenitã. În tãcerea apãsãtoare, glasul primarului a rãsunat ca o goarnã de asalt:

– Am stat ca amorþiþi pânã acum, vãzându-ne fiecare de treburile noastre. A sosit timpul sã ne trezim ºi sã ne pregãtim de apãrare ºi de luptã, cãci, aºa cum a-þi vãzut, ãsta nu glumeºte. Ãsta a pornit contra noastrã o luptã pe viaþã ºi pe moarte. O luptã cruntã din care nu existã altã ieºire decât ori el ori noi. Înþelegere ºi împãcare cu un astfel de om nu poate exista. De aceea, eu cred cã a sosit ceasul sã ne organizãm ºi sã ne înarmãm pânã în dinþi, dacã nu vrem sã fim stârpiþi cum ne ameninþã aceastã fiarã turbatã. Poimâine voi merge la Veria ºi voi cere valiului ºi caimacamului sã ne dea arme ºi muniþii ca sã înarmãm pe toþi bãrbaþii ºi tinerii din sat. Cred cã voi fi înþeles ºi ajutat, cãci ºi ei au nevoie de liniºte, nu de zaverã.

– Foarte bine, Culicea! au strigat toþi într-un glas.

– Eu aºa m-am gândit, a continuat primarul, cãci cu trei jandarmi turci satul nu poate fi apãrat împotriva câtorva zeci sau sute de antarþi înarmaþi pânã în dinþi ºi hotãrâþi sã ne ardã ºi sã ne ucidã pânã la ultimul.

– Aºa este, a spus Dalametra. Dacã nu suntem în stare sã scoatem ºi noi niºte armatoli care sã scurteze capul câtorva grecotei negustori ºi prelaþi care-ºi râd în barbã de superstiþiile ºi îngãduinþa noastrã prosteascã, mãcar sã fim în stare sã ne apãrãm viaþa cu hotãrâre ºi demnitate. Cu ãºtia nu merge cu vorba bunã ºi cu duhul blândeþii, ci numai cu legea veche: „Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”! Numai aºa îi vom pune cu botul pe labe ºi vor începe sã schiaune ºi apoi sã se gudure ca niºte javre pe lângã noi. Îi cunosc eu bine! încheie mânios Dalametra, cu obrajii îmbujoraþi de coniac ºi de vinul sângeriu, dulce, aromat ºi înºelãtor de Neaguºte.

Directorul ºcolii, Caragea, era încã în doliu. Celnicul Dzima era ºi el proaspãt îndoliat, dupã omorârea feciorului sãu. Nu prea aveau chef de vorbã. Îºi înghiþeau când ºi când, odatã cu coniacul sau vinul, câte un oftat amar.

Preotul Papatãnase, mãrunt ºi slãbuþ ca ºi învãþãtorul Dalametra, însã mai în vârstã, cu o barbã rarã, cãruntã ºi cu nasul ascuþit, gãsi de cuviinþã sã intervinã:

– Nu te repezi aºa, Iancule! Ce vinã au episcopii ºi mitropoliþii greci cã antarþii fac asemenea blestemãþii? Eu nu cred

cã Biserica este amestecatã în asemenea crime mârºave. Dar chiar dacã ar fi amestecat vreun chiriarh, noi nu trebuie sã omorâm pe capii Bisericii, cãci e pãcat mare sã iei viaþa unui cap al bisericii noastre strãmoºeºti, mai ales când nu-i cunoaºtem clar vina. Sã ne ferim de a face un asemenea pãcat greu. Sã-l lãsãm pe Dumnezeu, care vede ºi ºtie totul, sã-l pedepseascã. Asta este treaba Lui, nu a noastrã. Noi avem dreptul ºi datoria sã ne apãrãm viaþa ºi sã-i pedepsim pe cei vinovaþi cu adevãrat, nu pe cei presupuºi cã ar fi vinovaþi. Pedepsiþi-l, dacã puteþi pe Agras ºi pe antarþii lui, care fac aceste blestemãþii, nu pe chiriarhii Bisericii.

Toþi cei de la masã au încuviinþat spusele preotului socotite înþelepte.

Preotul Papatãnase era meglenit din comuna Nânta, turcizatã mai demult cu forþa. Biserica satului a fost transformatã în geamie ºi preotul meglenit în hoge, dupã ce capetele celor care s-au împotrivit au fost tãiate ºi rostogolite în þãrânã de iataganele turceºti. Dupã o scurtã dãscãlire în tainele Coranului, preotul nântean a devenit hoge, invocând zilnic numele lui Allah de pe minaretul ridicat în grabã ºi ascuþit ca o suliþã, pe locul clopotniþei dãrâmate. Totuºi, într-o zi de Paºti, pe când slujea în biserica devenitã geamie, preotul meglenit ajuns hoge, ca rãpit de o vedenie misterioasã, a început sã încurce versetele Coranului ºi sã strige în gura mare: Hristos a înviat, fraþilor, Hristos a înviat! Umbla prin fosta bisericã, cu privirile rãtãcite ºi striga mereu, vestind Învierea Domnului Iisus Hristos. Parcã înnebunise subit. Sau poate cã avusese o vedenie realã, nemaipomenitã.

Primarul satului, care se ruga întins pe jos cu fruntea pe podea, s-a ridicat îngrozit ºi s-a dus la el, apucându-l de braþ ºi scuturându-l zdravãn:

– Ce faci, mãi, nebunule! Vrei sã ne taie turcii pe toþi?

Preotul Hagihristu ºi-a revenit ca prin farmec ºi a început sã tremure, gândindu-se la ce îl aºteaptã nu numai pe el ºi familia lui, ci întreg satul. Cu lacrimi în ochi, dezmeticit de-a binelea, i-a spus primarului:

– Iartã-mã, frate! Nu ºtiu ce s-a întâmplat cu mine. Spune-le oamenilor ºi jandarmilor turci cã am înnebunit ºi nu ºtiu ce

vorbesc. Eu o sã-mi iau familia ºi o sã plec în alt vilaet unde nu mã cunoaºte nimeni ºi o sã mã las de hoge turc. Un Hagihristu creºtin nu poate sluji la doi stãpâni. ªi aºa a fãcut meglenoromânul Hagihristu, pãrãsind pentru totdeauna Nânta ºi pierzându-ºi urmele în marele imperiu otoman. Tot atunci au plecat ºi alþi creºtini din sat, printre care ºi familia preotului Papatãnase care s-a aciuat la Veria unde se aflau aromâni din toate regiunile balcanice, dar precumpãneau cei din munþii Pindului, mai ales cei din strãvechea vatrã Avdela, fugiþi de acolo de pe vremea faimosului Ali Paºa Tepelinul, înainte de anul l820. Acestea le povestise la cafenea – ºi le mai povestea uneori – preotul Papatãnase, iar sãtenii îl ascultau curioºi ºi se cruceau. În afarã de strãmoºii lor care pãrãsiserã Avdela cu o sutã de ani în urmã, din cauza zbirului Ali Paºa, ei trãiau în liniºte ºi pace cu turcii pe aceste noi meleaguri ale Macedoniei, cumpãrate cu bani grei de aur, cãci beii turci nu-ºi vindeau moºiile luate cu japca de la strãmoºii lor cuceriþi cu sabia, decât numai pe traiste grele de aur. Aceasta era moneda lor preferatã, dupã care li se scurgeau ochii tuturor slujbaºilor turci, corupþi, lacomi ºi dornici de „peºcheºuri” grase de la raialele ghiaure. Cel puþin sã trãiascã bine, în belºug ºi huzur, cât va dãinui împãrãþia lui Allah pe acest pãmânt strãin, cucerit cu forþa armelor. Dacã beii turci primeau de la Padiºahul lor sublim moºii întregi cu firman imperial pentru anumite acte de vitejie în rãzboaiele purtate de Semilunã, de ce n-ar primi ºi ei peºcheºuri grase pentru anumite servicii fãcute acestor ghiauri care se ceartã între ei ºi se omoarã ca chiorii, deºi au cu toþii aceeaºi religie? Aºa ceva nu le putea intra turcilor în cap. Pentru ei toþi creºtinii erau o apã ºi un pãmânt. Ei nu puteau înþelege în ruptul capului ura ºi dihonia care-i despãrþea ºi-i fãcea sã se urascã de moarte. Mai ales nu puteau înþelege intrigile ºi manevrele arhiereilor greci care urmãreau prin religie grecizarea tuturor popoarelor creºtine din Balcani, ca apoi sã scoatã castanele din foc cu mâinile lor, înlocuind împãrãþia turceascã cu stãpânirea creºtinã a Greciei asupra Macedoniei, în care grecii erau mai puþini decât þiganii ºi evreii. Dar au nãscocit, în ºiretenia lor, teoria falsã cã toþi creºtinii din Balcani sunt greci deznaþionalizaþi care ºi-au uitat limba maternã, devenind vlahi, bulgari, sârbi ºi albanezi. Cum se putea ca creatorii unei culturi superioare, care-i dispreþuiau pe vecinii lor

numindu-i „barbari”, sã renunþe brusc la mândria lor de oameni superiori ºi sã se „barbarizeze” în masã, întrebarea asta elementarã nu încape în cãpãþâna sucitã ºi în teoria lor cusutã cu aþã albã. Astfel clerul superior în frunte cu Patriarhul din Constantinopol, fiind format numai din greci ºireþi ºi fanatici, îi susþinea pe antarþi ºi-i prostea pe turci, dând vina pe vlahi, pe bulgari ºi pe sârbi cã vor sã se separe de biserica mamã greceascã recunoscutã de Sublima Poartã dupã cucerirea Constantinopolului, ºi cã ei sunt cei care turburã liniºtea imperiului cu pretenþiile ºi agitaþiile lor absurde, fãcute cu un anumit scop propagandistic. ªi intrigile lor abile, însoþite adesea ºi de peºcheºuri frumoase, erau ascultate de paºalele ºi de mãrimile corupte ale autoritãþilor turceºti.

Lupul dã iarãºi târcoale

După anul 1900, bandele de antarþi greci au început sã-ºi facã de cap, cutreierând munþii Macedoniei ºi terorizând populaþia creºtinã care se trezise la conºtiinþa naþionalã. Vãzând cã propaganda româneascã creºte tot mai mult, Grecia liberã s-a hotãrât sã trimitã acolo cadre de ofiþeri instruiþi în armata greacã. Aceºtia, oferindu-se de bunã voie sã lupte pentru „marea idee” a dezrobirii Macedoniei, treceau clandestin graniþa, fiind adãpostiþi ºi întreþinuþi de mitropolia ºi consulatul grec din Salonic. Fondurile veneau pe cale diplomaticã de la Atena.

În toate oraºele mari unde nu existau greci sau erau foarte puþini, existau mulþi mari negustori vlahi ºi bulgari filoeleni sau „grecomani”, cum li se spunea. Unii dintre ei uitaserã limba maternã sau le era ruºine s-o vorbeascã. Preferau sã vorbeascã greceºte ºi acasã, nu numai la ºcoalã, la bisericã ºi în afacerile lor negustoreºti. Aºa apucaserã de sute de ani ºi se considerau greci, mai fanatici decât grecii. Dintre ei se recrutau mulþi trãdãtori ºi antarþi de ocazie. Numai cãpitanii ºi câþiva fanatici din insule erau greci adevãraþi, conºtienþi cã luptã ºi se jertfesc pentru un mare ideal panelen. Popor mic, de circa 2-3 milioane, dar trufaº ºi orgolios, ºtiindu-se apãrat ºi susþinut de marile puteri apusene pentru poziþia geograficã strategicã a þãrii sale pietroase ºi sterpe, nu-ºi mai încãpea în piele, nutrind gânduri ºi aspiraþii imperialiste colosale. Firi iuþi ºi pãtimaºe, repede le sãrea muºtarul ºi maiestuoasa „reginã a mãrilor” era batjocoritã imediat cu porecla „i putana Anglia”, adicã „curva de Anglia”, când aceasta nu le satisfãcea întru totul cererile absurde. Scoseserã ºi un cântec, un marº rãzboinic în care fanatismul ºi

megalomania îºi dau mâna fãrã un dram de bun simþ, de discreþie ºi de pudoare cum se cuvine unor popoare mici ºi neputincioase, care trãiesc mai mult din mila altora pentru unele merite incontestabile ale strãmoºilor lor, dar nu ºi ale lor cu sângele atât de amestecat ºi de stricat cã aproape nu au nimic comun cu ei decât limba ºi aia „barbarizatã” de vlahii asimilaþi cu ghiotura.

Iatã o strofã caracteristicã din acest marº:

Dhen thelome paradhes,	Nu vrem parale,
Dhen thelome lepta,	Nu vrem bani,
Thelome tin Poli	Vrem Constantinopol
Che tin Aghia Sofia!	ªi Sfânta Sofia!

Se prefac cã nu vor lirele sterline, fãrã de care ar muri de foame, vor ca Anglia sã facã bine ºi sã le dea strâmtorile, oraºul lui Constantin cel Mare ºi Catedrala Sfânta Sofia ridicatã tot de romani, nu de grecii vechi care erau pãgâni ºi l-au izgonit din Atena pe Apostolul Pavel, cel care a creºtinat mai întâi pe tracii ºi romanii macedoneni ºi abia apoi pe unii greci de pe þãrmurile Mãrii Egee.

În toamna anului l906, colonelul Costas Acritas a plecat în Grecia pentru a recruta noi antarþi, lãsând în locul lui pe cãpitanul Tellos Agras. Trecând graniþa clandestin, Agras a fost adãpostit un timp la mitropolia ºi la consulatul grec din Salonic, dupã care, cãlãuzit de un bulgar grecoman, ºi-a stabilit cartierul general în orãºelul Neaguºte. De aici a început acþiunea lui teroristã îndreptatã împotriva satelor aromâne dimprejur: Selea de Sus, Selea de Jos, Maruºa, Horopani, Doleani, Xirulivad ºi a satelor bulgãreºti Cupano, Cernova ºi altele.

La cafeneaua lui Culicea Caranica consfãtuirea a luat sfârºit. Oamenii au mai stat puþin la taclale ºi apoi, la lãsarea nopþii, au plecat la casele lor.

Peste câteva zile primarul Culicea Caranica s-a dus la Veria, însoþit de câþiva tineri înarmaþi ºi s-a înapoiat în sat cu o caravanã de catâri încãrcaþi nu numai cu mãrfuri de bãcãnie, ci ºi cu arme ºi muniþii aprobate de Cãimãcãmia din Veria.

Puºtile ºi muniþiile au fost distribuite la toþi bãrbaþii ºi tinerii majori din sat, care erau trecuþi într-un registru nou. Bucuria tinerilor care învãþau mânuirea puºtilor militare de la oamenii mai în vârstã era foarte mare. De obicei, tinerii creºtini erau scutiþi de serviciul militar în schimbul plãþii unei mici taxe. Erau preferaþi albanezii care, de felul lor, erau mândri, curajoºi, rãzboinici ºi în mare parte musulmani. Acum putea veni cãpitanul Agras cu palicarii lui bulgari ºi cuþovlahi grecizaþi prosteºte, cã va vedea el ce-l aºteaptã ºi cum va fi primit trufaºul ºi fiorosul ofiþer, care îºi închipuia cã poate tãia ºi spânzura în Macedonia dupã bunul sãu plac.

Vestea a fost adusã în sat de chirigiul Iani Gabeta, care umbla înarmat cu puºcã, cu pistol în brâu ºi cu paloº, hotãrât sã-ºi vândã pielea cât mai scump. Dar palicarii grecomani, vãzându-l de departe înarmat pânã în dinþi, scuipau trãgându-i o înjurãturã ºi-l lãsau sã treacã netulburat, de teamã de a nu face larmã degeaba ºi de a nu fi prinºi cumva într-o capcanã de vreo poterã turceascã venitã pe furiº în spatele lui. Caraulele îi anunþau pe palicari printr-un anume ºuierat ºi palicarii se afundau repede în desiºul întunecos al pãdurii. De altfel ºi cãpitanul Agras, pentru derutarea duºmanului, îºi schimba des tactica de luptã, atacând mereu în alte pãrþi, aºa cum învãþase la ºcoala militarã din Atena de la un profesor german, Otto Müller. Acum se hotãrâse sã ardã tot acest cuib de vlahi ca sã dea un exemplu îngrozitor ºi decisiv – credea el – pentru soarta tuturor vlahilor din Macedonia. A pãrãsit într-o noapte orãºelul Neaguºte, unde se adãpostea în casa unui negustor bogat, Hagi-Dimitri – un vlah renegat ºi fanatic filoelen – cu vreo 50 de palicari din oraº ºi din satele vecine, umblând mai mult noaptea, iar ziua adãpostindu-se în pãduri. Dupã douã nopþi au ajuns la poalele muntelui Ilie ºi au poposit la padina de la „Surin”, cum îi spuneau sãtenii, în partea stângã a viilor din Putumie. Acolo îi aºteptau alþi palicari din satele bulgãreºti grecizate: Cupano, Cernova ºi altele. Erau cu toþii peste o sutã de inºi înarmaþi, repartizaþi în cete ca la armatã.

De la Surin satul se vedea revãrsat pe coastã, cu ferestrele caselor luminate de lãmpile cu gaz. Cãpitanul Agras s-a hotãrât sã atace satul ºi sã-l distrugã dupã miezul nopþii, când toatã

lumea culcatã va fi buimãcitã de somn ºi va fi mai uºor arsã ºi cãsãpitã. ªtia cã jandarmii turci sunt doar cei doi-trei de la post care, la vederea lor, vor fugi îngroziþi la Veria ca sã-ºi scape pielea. De altfel, el va porunci antarþilor sãi sã nu se atingã de jandarmii turci cu care nu voiau sã se punã rãu deocamdatã. La ora aceea, duºmanii principali ai grecilor erau socotiþi vlahii ºi bulgarii încãpãþânaþi, care refuzau sã se grecizeze.

Cãpitanul Agras le-a poruncit antarþilor sã se aºeze roatã pe zeghile lor, apoi a luat cuvântul ca sã le dea ultimele instrucþiuni de luptã.

– Fraþilor, în numele Eladei noastre iubite am venit aici, în aceastã noapte, sã îndeplinim o misiune sfântã ºi anume sã trecem prin foc ºi prin sabie acest cuib de vipere vlahe, care au trãdat elenismul ºi stãruie în trãdarea lor, fãcând propagandã româneascã ºi trimiþându-ºi copiii la ºcoala ºi biserica românã. Le-am dat douã avertismente aspre pânã acum, dar n-au vrut sã þinã seama de ele. Dimpotrivã, s-au îndârjit ºi mai rãu. Noi ne-am fãcut datoria de creºtini ºi i-am rugat frumos sã revinã la „Patrida” noastrã scumpã Elada, pentru ca, umãr la umãr cu noi, sã sfãrâmãm jugul turcului pãgân ºi sã aducem Macedonia marelui Alexandru la patria elenã de care a þinut întotdeauna.

Cãpitanul Agras, conºtient sau victimã a unor manuale ºcolare false, ºoviniste, repeta niºte minciuni gogonate despre Alexandru cel Mare ºi despre macedoneni care n-aveau nici mãcar o singurã picãturã de sânge grecesc, ci fãceau parte din marile ºi numeroasele triburi ale tracilor, aºa cum recunoaºte însuºi Herodot. Dar pentru minþile ignorante ale unor proaspeþi renegaþi îndopaþi cu un pospai de limbã ºi culturã greceascã, ele aveau valoarea unor adevãruri eterne ºi a unor cuvinte profetice pentru care tinerii grecizaþi erau în stare de orice nebunie, chiar sã ºi moarã, încredinþaþi cã sunt în slujba lui Dumnezeu.

Agras ºi-a încheiat cuvântarea, dându-le urmãtoarele sfaturi:

– Veþi intra în sat toþi într-o singurã parte ca sã se sperie de mulþimea voastrã. De jandarmii turci sã nu vã atingeþi, chiar dacã se vor opune. Le veþi spune cã nu aveþi nimic cu ei, ci numai cu vlahii eretici ºi-i veþi ruga sã nu tragã, cãci atunci veþi

fi siliþi sã trageþi ºi voi. Sã-ºi ia armele ºi sã plece imediat la Veria. Apoi veþi da foc caselor ºi-i veþi împuºca pe toþi vlahii trãdãtori indiferent de vârstã ºi de sex. Numai aºa vom pune capãt, odatã pentru totdeauna, propagandei strãine în Macedonia, fie ea româneascã, bulgãreascã sau sârbeascã. Dar înainte de a trece la punerea în aplicare a planului, vreau sã trimit în sat o iscoadã ca sã cerceteze situaþia la faþa locului, cãci se zãresc mai multe focuri în jurul lui. Cine cunoaºte cumva satul sau cine se oferã sã se furiºeze pânã la marginea satului ºi sã ne aducã ceva ºtiri?

– Eu, a strigat un tânãr din Neaguºte.

– Cum te numeºti? l-a întrebat cãpitanul Agras.

– Spiru Icusena.

– De unde eºti?

– Din Neaguºte, a rãspuns tânãrul într-o greceascã curatã, cãci în acest târguºor, locuit de bulgari ºi de vlahi grecizaþi, nu existau ºcoalã ºi bisericã româneascã. Doar câteva familii mai vorbeau în casã armâneºte. Încercase pe la 1882, învãþãtorul Guºu Papacostea ºi soþia sa, Fana Tonu din Bitolia, sã înfiinþeze o ºcoalã româneascã ºi la Neaguºte, dar familiile aromâne grecomane, Hagi-Dimitri, Lungu, Gurguliatu, Belu-Rizu ºi altele, atinse de filoxera elenismului pânã în mãduva oaselor, i-au ameninþat cu moartea ºi i-au invitat sã pãrãseascã orãºelul cât mai curând dacã þin la viaþa lor. Au fost atât de haini cã nu le-au dat nici mãcar o camerã de locuit cu chirie, când au aflat cu ce scop veniserã. Dar soþii Papacostea, tineri îndrãzneþi ºi idealiºti – adevãraþi apostoli ai românismului – nu s-au lãsat descurajaþi ºi cu ajutorul câtorva rude ºi familii armâneºti, ca fraþii Cionga, Chirani, Caracota ºi alþii, au încropit repede o ºcoalã care a ajuns într-un an sã numere 40 de elevi ºi eleve. Grecomanii, atât bulgari cât ºi vlahi, turbau de ciudã. I-au pârât la autoritãþile turceºti din Veria cã dascãlii români turburã liniºtea orãºelului cu propaganda lor româneascã. O comisie de anchetã s-a deplasat la faþa locului, sub conducerea unui inspector care era albanez musulman. Fana Papacostea, care cunoºtea toate limbile balcanice, i-a vorbit preºedintelui comisiei ºi în limba albanezã, fapt care l-a impresionat ºi încântat. Acesta, convins de minciunile ºi intrigile reclamanþilor grecomani,

le-a pus în vedere cã vor rãspunde cu capul dacã se vor atinge de învãþãtorii români. Ceva mai mult, comisia a aprobat ºi cererea soþilor Papacostea ca fiecare sã fie însoþit ºi de un suvari (paznic înarmat) în deplasãrile lor afarã din oraº. Dupã aceastã înfrângere atât de categoricã, grecomanii au intrat în pãmânt ca ºobolanii. Erau fierþi. Tinerii dascãli aromâni aveau dreptul sã înfiinþeze ºcoalã româneascã în aceastã citadelã a elenismului. Mâine, poimâine se vor pomeni ºi cu bisericã româneascã, fiindcã mulþi vlahi rãtãciþi se vor dezmetici, iar alþii din satele de la munte se vor stabili în oraº, îngroºând numãrul lor. Cauza elenismului, de care erau mândri, pãrea cã se duce pe apa sâmbetei. Dupã avertismentul drastic ºi mãsurile luate de comisie, nici gând sã mai recurgã la un atentat împotriva dascãlilor români. Turbau de furie, înjurau ºi-ºi înghiþeau veninul în tãcere, cãci nu aveau ce face. Din pãcate, soarta i-a favorizat pe fanaticii grecomani. Biruinþa câºtigatã de tinerii învãþãtori români n-a durat mult. Abia a trecut anul ºi ea s-a stins repede ca o pãlãlaie de paie. Din ordinul enigmatic al lui Apostol Mãrgãrit, inspectorul atotputernic al ºcolilor româneºti din Macedonia, soþii Papacostea au fost retrimiºi la Muloviºte unde întemeiaserã prima ºcoalã româneascã ºi de unde fuseserã mutaþi la Neaguºte. Astfel, graþie acestui ordin nesãbuit, Apostol Mãrgãrit n-a mai numit alþi învãþãtori în locul celor mutaþi, ºi praful ºi pulberea s-a ales de ºcoala românã din Neaguºte, localitate romanã denumitã Nova Augusta ºi transformatã de limbajul popular aromân în Neaguºte. ªi astfel grecomania se întãrea într-un târg de la poalele munþilor unde nu exista aproape nici un picior de grec veritabil.

La lumina focului, cãpitanul Agras a continuat întrebându-l:

– ªtii limba vlahã, Icusena?

– Da, ºtiu puþin din familie.

Agras îl privea amuzat de numele tânãrului care vorbea bine greceºte. În limba greacã Icusena înseamnã douãzeci ºi unu. Zâmbind, l-a întrebat:

– Poate este o poreclã?

– Nu ºtiu, a rãspuns tânãrul, puþin stingherit de insistenþa ºefului asupra numelui sãu amuzant, dar sunt altele ºi mai amuzante, ºi mai ridicole, ba chiar unele de-a dreptul obscene.

În realitate, tânãrul se prefãcea cã nu ºtie. Numele adevãrat al familiei era Papadumitru, ceea ce înseamnã cã un strãmoº, cu numele de botez Dumitru era preot. Porecla de Icusena i-a dat-o un aromân ºugubãþ vreunui urmaº negustor, cãruia îi plãcea, se vede, sã facã socotelile în greceºte, nu în armâneºte sau turceºte. Aceastã familie care vara trãia la munte în Selea, iar toamna cobora la Neaguºte, avea o ramurã aºezatã definitiv în Doleani. Membrii acestei familii erau meseriaºi ºi mici negustori la Veria. Deºi în actele oficiale româneºti de la bisericã, de la ºcoalã ºi de la primãrie figurau cu numele de Papadumitru, tot satul îi numea Icusena, porecla dovedindu-se mai tare decât realitatea ºi ficþiunea mai durabilã decât adevãrul.

– Bine, Icusena, spuse cãpitanul Agras, o sã-þi dau pe cineva, ca sã nu fii singur, ci sã fiþi doi ºi sã vã ajutaþi la nevoie. Cine vrea sã meargã în recunoaºtere împreunã cu Spiru Icusena? A întrebat Agras, rotindu-ºi privirile asupra palicarilor grecomani care-ºi riscau viaþa pentru un ideal strãin cu desãvârºire de fiinþa ºi de neamul lor.

– Eu! a strigat, sculându-se de pe zeghea brumãrie un bulgar voinic din satul Cupano, un sat bulgãresc nu departe de satul fãrºerotesc Horopani.

– Cum te numeºti?

– Dimitãr Velicof, a rãspuns palicarul bulgar, cu un accent mai mult bulgãresc, deºi absolvise ºcoala greceascã din sat.

– Bine, Dhemetrios Velicos, l-a rebotezat Agras. Ar trebui sã-þi schimbi numele de familie din Velicof în Velicos, cãci voi sunteþi greci slavizaþi în timpul nãvãlirilor barbare. Dar nu-i nimic. În curând va izbucni marea revoluþie creºtinã în Balcani, Macedonia va fi eliberatã de sub jugul otoman pãgân ºi patria elenã recunoscãtoare, va schimba din oficiu toate numele astea strãine date vouã de niºte popoare barbare. Fiþi mândri ºi bucuraþi-vã cã ziua aceea, pentru care luptãm ºi înfruntãm moartea, nu e departe.

Agras vorbea înflãcãrat ca un posedat. ªtia sã-ºi înflãcãreze palicarii grecomani a cãror ºtiinþã de carte nu depãºea patru sau cinci clase elementare. Erau însã tineri, curajoºi, viteji ºi dornici de luptã ºi de glorie. Agras le-a dat

ultimele sfaturi ºi cele douã iscoade au pornit spre sat, înghiþite de întunericul nopþii.

Era pe la sfârºitul lunii noiembrie ºi pãmântul era deja acoperit de un strat gros de zãpadã. Alarmaþi, sãtenii îºi luaserã toate mãsurile de pazã. Instalaserã pichete de observaþie în toate punctele de intrare în sat: la cimitir, la sediul jandarmilor, la Hãvuze, la Batã ºi Mãgulã, adicã la Mãgura cu castani dinspre miazãzi, dincolo de care se întindea o parte din ogoare, cultivate mai ales cu tutun. Pichetul de la cimitir controla drumul spre Maruºa, Selea ºi Neaguºte. Celelalte controlau intrãrile dinspre satul bulgãresc Cernova ºi dinspre Veria. Satul era încins bine ca într-o chingã straºnicã. Sãtenii înarmaþi fãceau de pazã în fiecare noapte, în faþa unui foc. Erau tineri ºi setoºi de rãzbunare. Din când în când îi controla primarul Culicea Caranica ºi câte un învãþãtor, care ºedea cu ei la poveºti pânã noaptea târziu.

La pichetul de lângã jandarmi fãceau de pazã doi bãrbaþi renumiþi în sat: Buºa Demu ºi Hristu Manaculi. Cel dintâi era neîntrecut vânãtor ºi meºter priceput în multe treburi. Era mamoº, medic uman ºi veterinar, sculptor în lemn, captator de apã ºi fãcãtor de ºipote. Un ºipot de lângã Mãgulã, fãcut de el în întregime, cu þeavã de fier ºi cu jgheab cioplit în trunchiul unui fag, îi purta numele: ªipotul lui Demu. Era de asemenea un foarte bun pomicultor ºi apicultor, care rivaliza cu preotul Papatãnase. Nu avea decât vreo 4-5 clase primare de ºcoalã greceascã fãcute la Veria. De unde acumulase atâtea cunoºtinþe, în domenii atât de variate? La el veneau bolnavi din toate satele vecine, atraºi de faima lui de mare tãmãduitor. Pe cei bolnavi de gãlbinare îi vindeca rapid fãrã doctorii ºi regim alimentar. Îi cresta cu briciul sub limbã, þinându-i cu capul aplecat ca sã se scurgã sângele într-un lighean pânã ce se oprea de la sine. Apoi le dãdea câteva sfaturi medicale, ºi în douã-trei zile de fripturi în sânge, bolnavii se fãceau sãnãtoºi tun. Fãcea totul din inimã, fãrã platã. Era ºi un neîntrecut ortoped ºi la oameni ºi la animalele accidentate. Þãranii aveau mai multã încredere în el ºi în procedeele lui empirice, decât în cei câþiva medici de la oraº cu patalamale universitare. Buºa Demu era pe drept cuvânt un fenomen. Se bucura de dragostea ºi de respectul tuturor.

Hristu Manaculi era în schimb un om tãcut, închis în sine, morocãnos ºi mereu încruntat, pãrea chiar un om rãu ºi crud, sãlbatic. Nu zâmbea ºi nu râdea niciodatã. Era înalt ca ºi Demu, dar mai gros la trup ºi puternic ca un urs. Umbla mai mult singur ºi vâna prin coclauri mistreþi ºi cãprioare. Avea o privire cruntã ºi fioroasã. Cuþitul ºi pistolul erau nelipsite în brâul lui. Avea înfãþiºarea tipicã a unui haiduc sau tâlhar de drumul mare. Avea pãrul roºcat, ochii verzui ºi faþa latã ºi pistruiatã, încadratã în niºte mustãþi groase, stufoase ºi zbârlite ca niºte þepi de arici. Întâlnindu-se cu el la drumul mare, la vederea mutrei lui fioroase, un necunoscut ar fi leºinat de fricã.

La pichetul de lângã postul de jandarmi fãceau de pazã ºi jandarmii turci, cãci era de datoria lor sã apere satul ameninþat fãþiº de antarþii greci.

Buºa Demu era ºi un povestitor fãrã pereche. De aceea, la pichetul lui veneau mulþi tineri din sat ca sã-l asculte povestind fel de fel de întâmplãri ºi pãþanii de-ale lui. Cu jandarmii vorbea turceºte. Cunoºtea toate limbile balcanice, cãci era nelipsit de la toate bâlciurile care se þineau în oraºele ºi târgurile din Macedonia. Acest pichet era, de altfel, cel mai însemnat, pentru cã el supraveghea intrarea în sat a drumului spre Neaguºte de unde se aºtepta atacul grecilor.

Buºa Demu avea privirea ºi auzul agere ca o sãlbãticiune. Nici Hristu Manaculi nu se lãsa mai prejos. Amândoi se puteau lupta singuri cu o sutã de duºmani.

Era târziu, dupã miezul nopþii. Câþiva tineri, care rãmãseserã la poveºti, alimentau focul cu butuci ºi crengi de stejar tãiate din pãdurea apropiatã. Frunzele arãmii ºi crengile puse pe foc scoteau vâlvãtãi mari care împrãºtiau întunericul, aruncând lungi fâºii de luminã peste câmpul înzãpezit. Hristu Manaculi, care stãtea mai mult în picioare, s-a ridicat în vârful lor pentru a vedea mai bine. I s-a pãrut cã vede o mogâldeaþã târându-se pe drum. Cu ochii aþintiþi la vale spre mânãstirea Sfânta Maria, a strigat cãtre tovarãºul sãu:

– Buºa, mi se pare cã miºcã ceva printre tufiºurile de purnãri. Ian scoalã-te ºi uitã-te ºi tu!

– Unde? a întrebat Demu, sãltând iute în picioare ca un arc.

– Pe drum, dincoace de ºipotul de la mânãstire.

– Bãieþi, mai puneþi niºte crengi pe foc! porunci el.

La lumina flãcãrilor înalte, Demu a zãrit ºi el mogâldeaþa care înainta târâº spre pichet.

– Ai dreptate, Hristu, a spus Demu, ducând puºca la ochi.

Douã gloanþe au rãsunat unul dupã altul, spintecând liniºtea nopþii. Mogâldeaþa târâtoare s-a sculat repede ºi cu spinarea încovoiatã, a rupt-o la fugã. Lângã ºipot s-a întâlnit cu iscoada a doua, bulgarul Velicof ºi amândoi, dintr-un salt, au sãrit peste o vâlcea, îndreptându-se spre Surin, unde îi aºtepta cãpitanul Agras cu ceata lui de palicari antarþi improvizaþi.

Hristu Manaculi a tras ºi el douã gloanþe pe urmele fugarilor, la nimerealã, mai mult de plãcerea de a auzi pocnetul armei ºi de a-i avertiza pe antarþii greci aºa cum se cuvine.

Pocnetele armelor au stârnit vâlvã mare în sat, la ora aceea târzie. Câinii au început sã latre, trezind din somn copiii ºi femeile. Acestea au aprins în grabã lãmpile ºi au ieºit în pragul porþilor sau pe balcoane, întrebând zãpãcite ce s-a întâmplat. Neprimind nici un rãspuns, dupã un rãstimp s-au culcat iarãºi liniºtite, cãci dacã ar fi fost vreo primejdie, ar fi sunat clopotul de bronz de la biserica Sfântul Nicolae.

La Surin, auzind pocnetele de armã, cãpitanul Agras a tresãrit nemulþumit. ªi-a dat seama cã iscoadele lui au fost descoperite ºi n-au reuºit sã intre în sat ºi sã culeagã informaþiile necesare. Poate cã cei doi palicari au fost chiar împuºcaþi. Se perpelea tot ca pe jar. În sfârºit, gâfâind, cu sufletul la gurã, cele douã iscoade au apãrut din întuneric la lumina focului de la Surin, care ardea mocnit.

Spiru Icusena, ud ºi murdar, i-a raportat situaþia ºi primejdia prin care a trecut, exagerând intenþionat lucrurile pentru a-l determina pe Agras sã renunþe la planul sãu.

– Cãpitane, spuse el, satul este înarmat pânã în dinþi. Am vãzut mulþi bãrbaþi în jurul focului. Afurisitul ãla care a tras în mine era sã mã nimereascã în plin cu primul glonþ. ªi acum îmi þiuie urechea pe lângã care a trecut. Mare þintaº, al dracului!

– ªi pe mine era sã mã nimereascã un glonþ, când m-am sculat de jos ºi am fugit aplecat lângã tufiºuri, a adãugat Dimitãr

Velicof. Au arme turceºti, de-alea militare, care bat mai departe decât puºtile de vânãtoare. Am auzit cã turcii folosesc ºi gloanþe care explodeazã în carne ºi fac niºte gãuri cât varza.

Cãpitanul Agras îºi muºca nervos buzele subþiri sub mustaþa neagrã cu sfârcuri rãsucite trufaº, cu care ar fi fãcut furori prin saloanele elegante din Atena. Dar în locul lor plin de lux, de huzur ºi de voluptãþi ademenitoare, el a preferat asprimea câmpului de luptã pentru împlinirea unui ideal mãreþ, fie ºi cu preþul vieþii. Era prima înfrângere suferitã, dar se consola cu gândul cã se datora unei adunãturi de antarþi de ocazie. Se va întoarce curând din Grecia colonelul Acritas sau dacã nu, va trimite noi forþe de antarþi fanatici, hotãrâþi sã lupte pe viaþã ºi pe moarte. De acum înainte va trebui sã se îndrepte în altã parte, unde erau destule sate de vlahi rãtãciþi, care trebuiau aduºi pe calea cea bunã sau nimiciþi dacã se vor împotrivi. ªi-a demobilizat o parte din antarþii improvizaþi, recrutaþi din satele vecine, ºi cu restul s-a refugiat în stufãriºul bãlþii Ianiþa, unde urma sã ierneze.

Dupã acest insucces, n-a mai trecut pe la Neaguºte sã-ºi ia rãmas bun de la prieteni ºi de la gazdele care l-au alintat cu ospitalitatea lor. Îi venea greu sã dea ochii cu ei. Visase doar sã intre triumfal, nu fugãrit cu coada între picioare.

Un pui de vultur

Era în iarna anului l906. Gheorghe Iorganda, fratele Tinei Gamzeli, avea hotel ºi prãvãlie la Salonic, lângã portul plin de vapoare, de caice ºi de bãrci. Clãdirea impozantã, cu douã etaje, adãpostea sus hotelul, iar jos la parter restaurantul ºi bãcãnia. Avea o priveliºte minunatã: în faþã potcoava golfului albastru-verzui, cu un turn alb pe þãrm, construit încã de pe vremea stãpânirii romane, mãrturie vie a unor vremuri vechi îngropate în negura istoriei. Lângã pontonul de lemn, stropit uneori de valurile furioase, care se spãrgeau spumegând cu vuiet de pilonii lui groºi, se legãnau, plescãind, o sumedenie de bãrci dolofane, vopsite, ca un cârd gãlãgios de raþe sau de gâºte fericite cã se scaldã în noianul de apã sãlcie. Barcagii cu fesuri roºii îºi disputau zgomotos clienþii, invitându-i la plimbare când vremea era frumoasã, sau la traversarea golfului pânã în portul aºezat nu departe de vãrsarea Vardarului în Marea Egee.

La vreo sutã de metri în spatele hotelului, trecea celebra Via Egnatia, construitã de aceiaºi vestiþi arhitecþi ºi ingineri romani care pãºeau pe urmele legiunilor cuceritoare, perpetuând faima celui mai mare, mai durabil ºi mai strãlucit imperiu din antichitate. Macedonia a fost prima þarã cuceritã de romani la l68 î.d.Hr. ºi transformatã în provincie romanã dupã douã decenii. De aici s-au întins apoi în toatã Peninsula Balcanicã, ocupând cu rãbdare, cu tenacitate ºi stãruinþã toate þinuturile locuite de triburile tracice spre nord pânã în Dacia. Via Egnatia lega Roma – capitala acestui vast imperiu – prin portul Durazzo de pe þãrmul albanez al Mãrii Adriatice, cu Constantinopol, oraºul lui Constantin cel Mare – primul împãrat creºtin al imperiului. Pe aceastã imensã arterã rutierã, prin care

Roma îºi pompa sângele ei puternic, dãtãtor de viaþã, pânã departe în Orient, dãinuiau încã, pe lângã alte vestigii, pietrele ºi lespezile ºlefuite care aminteau de o parte din strãmoºii aromânilor: romanii sau latinii de la care aceºtia au moºtenit limba, hãrnicia, arta construcþiei ºi însuºi numele de aromâni ºi armâni.

Pe Via Egnatia mãrºãluiau triumfal legiunile romane turnate în oþel din cap pânã în picioare, cu coifuri mândre, cu scuturi, cu sãbii ºi cu lãnci, purtând pe steag acvila aducãtoare de liniºte, de ordine ºi de pace – vestita pax romana – într-un haos babilonic de limbi ºi popoare deosebite.

Grecii, popor mic ºi dezbinat, format din negustori ºi marinari, au fost repede ºi uºor subjugaþi, mai întâi de „barbarii" macedoneni, traco-iliri, apoi de rudele acestora – latinii – ne fiind în stare sã iasã din concepþia lor îngustã de cetate închisã ºi sã întemeieze un stat adevãrat, puternic ºi mare. Pentru ei orice cetate alcãtuia un stat aparte, cu interesele lui deosebite ºi mãrunte, complicându-se în dispute dialectice degenerate în sofisticãrie. Pentru tot ce nu era grec ºi nu aparþinea culturii elene, aveau un dispreþ suveran. Strãinii, indiferent de gradul de culturã ºi de civilizaþie, erau consideraþi „barbari" ºi trataþi cu dispreþ, chiar dacã fãrã nici o sfialã, împrumutau de la ei multe obiceiuri, multe concepþii ºi multe zeitãþi cu care îºi îmbogãþeau panteonul sacru din Olimp, cãci erau mari amatori de serbãri ºi de petreceri vesele ºi îºi însuºeau cu uºurinþã, datoritã firii lor trufaºe ºi fanfaroane, orice glorie strãinã care se adãpase la cultura lor cum au fãcut cu marele Alexandru Macedon, care n-avea nici o picãturã de sânge grecesc în vinele lui. Dar „barbarul" macedonean, refuzat de la jocurile olimpice, a devenit repede idolul lor naþional.

La Salonic, strãvechi oraº macedonean, erau negustori din toate neamurile. Printre ei erau, desigur, ºi greci, ceva mai mulþi decât în celelalte oraºe ale Macedoniei. Cei mai numeroºi la ora aceea erau aromânii, evreii ºi turcii. Dar grecii se bucurau de marele avantaj cã deþineau în mâinile lor, în exclusivitate, aproape tot clerul bisericii ortodoxe ºi toate cadrele didactice ale ºcolilor elementare ºi secundare. Cu ajutorul acestor douã instrumente, propaganda panelenã a reuºit sã înãbuºe conºtiinþa

naþionalã a multor locuitori balcanici ºi sã facã numeroºi prozeliþi în rândul aromânilor ºi bulgarilor.

Gheorghe Iorganda, proprietarul hotelului din faþa Turnului Alb, se plimba preocupat prin local. Trecea când la restaurant, când la bãcãnie, fãrã astâmpãr, dintr-o parte în alta ca o suveicã. Se vedea cã era frãmântat de gânduri serioase. La un moment dat s-a oprit în faþa unui tânãr cu faþa albã, cu obrajii rumeni ºi cu ochii albãstrui. I-a pus mâna pe umãr, ºoptindu-i discret, spre a nu fi auzit de cineva sau de vânzãtorii care nu prididеau servind clienþii zgomotoºi ºi grãbiþi.

– Ascultã, nepoate, desearã avem doi oaspeþi mari: Kemal Paºa, comandantul armatei turceºti din Salonic ºi profesorul Nicolae Batzaria, cruºoveanul ãsta sprinten ºi ager ca un spiriduº. Ai grijã ºi pregãteºte o masã separatã într-un colþ al restaurantului acoperit cu perdea ca sã nu fie vãzuþi de lume. Pregãteºte-le o masã bunã, cum ºtii doar. Sã nu lipseascã dupã aperitivele obiºnuite cu mãsline, brânzã ºi caºcaval, mai ales frigãruile de mãruntaie de noaten, adicã „arumanea” noastrã delicioasã ºi friptura de batal dupã care se dau în vânt turcii. Kemal Paºa este turc, dar dupã mamã se spune cã ar fi albanez. Îi place sã mãnânce ºi sã bea zdravãn. Aºa cã ai grijã ºi ia mãsuri sã se serveascã ºi bãuturi alese. Asemenea oaspeþi sunt mai rari ºi meritã sã fie trataþi împãrãteºte. De altfel voi fi ºi eu la masã, dar voi lipsi din când în când. Mã bizui pe tine.

– Bine, unchiule! L-a asigurat nepotul sãu, Cola Nicea. Va fi totul cum trebuie.

Cola Nicea, un tânãr de vreo douãzeci de ani, era nepot de veriºoarã al lui Gheorghe Iorganda. Terminase câteva clase la ªcoala Comercialã Românã din Salonic ºi, rãmânând orfan de tatã, a fost luat de unchiul sãu ca ajutor la afacerile lui prospere. Îi þinea contabilitatea, fiind omul lui de încredere.

Familia lui Nicea locuia permanent la Veria. Mama lui, Nastasia, ca sã-ºi întreþinã odraslele – doi bãieþi ºi douã fete – muncea din rãsputeri zi ºi noapte, þesând la rãzboi vestitele „flocate armâneºti” – niºte pãturi flocoase din lânã de oi, albe sau vopsite: roºii, portocalii, galbene, verzi sau pestriþe, de toatã frumuseþea. Le învãþase ºi pe fetele sale sã toarcã lâna cu furca ºi

sã împleteascã ciorapi. Marfa o desfãcea apoi la bâlciurile sãptãmânale care aveau loc în curtea imensã a catedralei Sfântul Antonie sau în alte pieþe din oraº.

– Of, Cola, fiule, ce mã voi face eu cu fratele tãu ºi cu cele douã surori ale tale mai mici, care au nevoie ºi de zestre la mãritiº? Tu, de bine de rãu, eºti la internat unde ai întreþinere gratuitã din partea României, dar cum ne vom descurca noi, patru guri, în lipsa tatãlui tãu? Se bocea disperatã veriºoara negustorului Iorganda.

– Lasã, mamã, cã n-o sã murim de foame, o încuraja Cola. Fratele ºi fetele o sã te ajute pe tine acasã, iar eu mã voi retrage de la ºcoalã ºi voi lucra la unchiul Gheorghe Iorganda. ªi aºa, mi-ar fi greu sã pãrãsesc Macedonia, dupã ce termin ºcoala, cãci cu ºcoala româneascã ce altceva pot sã fac aici decât negustorie? Or, pentru negustorie nu-mi trebuie chiar atâta carte. O avem noi aromânii în sângele nostru: sânge aprins, dar ºi isteþ în viaþa practicã.

Dar mama lui se vãita într-una, copleºitã de durere ºi, mai ales, de deznãdejde.

– Spune ºi tu, dragã mamã, te-ai împãca cu gândul, dupã ce termin ºcoala comercialã din Salonic, sã mã vezi plecat în România la ºcoli superioare, dupã care sã mã însor ºi sã rãmân acolo pentru totdeauna?

– Vai de mine! Nu mai vorbi aºa, fiule, cã mã bagi în groapã alãturi de taicã-tu, gemu ea, ºtergându-ºi lacrimile.

– ªtii doar cã mai este un unchi de-al meu, Nicea, acolo la Bucureºti, care a plecat cu caravana de aici ºi nu s-a mai întors. ªi era un simplu „cãrvãnar” fãrã carte. S-a încurcat cu o sorã de la spitalul unde se internase pentru nu ºtiu ce boalã cãpãtatã pe drum ºi din patul de la spital a trecut de-a dreptul în patul ei de acasã ºi acolo a rãmas spre disperarea bunicii mele. Cunoºti doar povestea pe care þi-a spus-o tata, fratele acestui unchi cãpiat, care ºi-a lãsat aici nevasta ºi nu s-a mai întors.

– Da, o cunosc, a îngãimat ea printre oftaturi ºi suspine. Ferit-a Domnul de sus sã faci ºi tu ca unchiul ãsta al tãu! Aº muri de ruºine.

– Nu. Nici prin gând nu-mi trece aºa ceva. Dar, fiindcã veni vorba, îþi reamintesc nãstruºnicia acestui unchi ciudat, ca sã vezi ce primejdii ascunde strãinãtatea, chiar când te afli printre fraþi de-ai tãi. Biata bunicã s-a dus cu altã caravanã în România cu speranþa cã-l va aduce înapoi la nevasta lui din Veria, cu care abia se cãsãtorise. Dar n-a fost chip sã-l înduplece. Cum sã poþi îndupleca un catâr atât de nãrãvaº ºi de încãpãþânat? El o þinea sfoarã tot pe a lui: cã i-au bãgat-o pe gât pãrinþii, spunându-i cã e de familie bunã, cã e fatã cuminte ºi harnicã ºi multe alte palavre de felul ãsta, cã pânã la urmã l-au înduplecat ºi, din respect pentru pãrinþi, a luat-o de nevastã, deºi nu simþea pentru ea nici un fel de dragoste, cu toate calitãþile ei. Abia când a ajuns în România ºi s-a internat la spital, dând cu ochii de o sorã negruþã ºi fâºneaþã, a simþit cã ºi-a gãsit perechea ºi s-a cãsãtorit cu ea, lãsând-o repede însãrcinatã.

Biata bunica a fost pusã într-o mare încurcãturã. Nu ºtia ce sã mai facã. Totuºi ea stãruia, îndemnându-l sã se întoarcã la prima lui nevastã, cã aceea era cununatã cu el creºtineºte înaintea lui Dumnezeu. Bunica ofta, suspina, îl implora cu lacrimi în ochi ºi-l dojenea aspru, neºtiind cum sã-l mai îmbuneze. Îi crãpa obrazul de ruºine. Cum va mai da ochii cu nora ei ºi cu cuscrii?

Noua lui nevastã a primit-o foarte bine. I-a sãrutat chiar mâna ca la noi. Nu prea înþelegea ea bine ce tot boscorodeau ei în graiul lor aspru, arhaic, decât doar unele cuvinte asemãnãtoare, dar cam stâlcite. El tãcea ºi mormãia supãrat ºi din când în când izbucnea zbierând hotãrât nu ºi nu! La plecare bunica i-a spus cu inima arsã de amãrãciune: „Bine, fiule, pentru ruºinea pe care mi-ai fãcut-o, sã dea Dumnezeu sã pãþeºti ºi tu la fel când vei ajunge de vârsta mea!” Aºa l-a blestemat. De supãrare bunica a murit la scurt timp dupã aceea. Unchiul Stere trãieºte, dar e ca ºi mort. Nu scrie, nu dã nici un semn de viaþã.

Mama lui ºi-a mai contenit jalea ºi plânsul. Ca s-o mai îmbãrbãteze, Cola a adãogat dupã o scurtã pauzã:

– Vrei sã ajung ºi eu acolo la învãþãturã ºi, pânã la urmã, sã mã cãsãtoresc cu o româncã cum a fãcut unchiul? Se spune cã sunt femei frumoase.

La auzul acestor vorbe, mama a tresãrit înfioratã.

– Doamne fereºte! Asta mi-ar mai trebui! Parcã fetele noastre nu-s frumoase! Or fi ei fraþii noºtri, care ne ajutã ºi au grijã de noi, dar sunt prea departe, iar noi aici ne-am nãscut din moºi strãmoºi ºi aici vom muri, ca români desigur, dar lipiþi de locurile noastre bãºtinaºe. Cum am ajuns aici, atât de departe de România, numai Dumnezeu ºtie. Avem limba noastrã ºi obiceiurile noastre curate ºi strãvechi ºi trebuie sã ni le pãstrãm aºa cum le-am moºtenit. Tu, dragul mamei, eºti cel mai mare dintre copiii mei ºi trebuie sã rãmâi aici lângã noi, cãci tu þii acum locul tatãlui tãu – Dumnezeu sã-l ierte!

I-a cuprins mâinile, privindu-l cu duioºie.

– Fii liniºtitã, mamã, cã nu vã voi pãrãsi. ªtiu ce am de fãcut ºi ce datorii am, aºa cã nu-þi face griji asupra mea, a asigurat-o Cola hotãrât.

Ajuns astfel din adolescenþã cap al familiei, în locul tatãlui sãu decedat prematur, el s-a retras de la ºcoalã ºi s-a angajat la unchiul sãu Gheorghe Iorganda. Era plãtit bine. Deºtept ºi pe deasupra ºi cu destulã carte, Cola Nicea s-a iniþiat repede în tainele afacerilor multiple ale unchiului sãu. A trecut pe rând pe la toate cele trei secþii: bãcãnie, restaurant ºi hotel. În scurt timp a ajuns sã cunoascã tot mecanismul ºi sã-i fie de mare ajutor unchiului sãu, care pânã atunci muncea zi ºi noapte din rãsputeri.

Gheorghe Iorganda era cãsãtorit cu Marioara Cionga, sora fraþilor Iancu ºi Gheorghe Cionga, care aveau hotel la Salonic. La început cumnaþii lui l-au luat ca asociat la hotelul lor din apropierea portului ºi a gãrii. Era cel mai mare ºi mai renumit hotel din Salonic. Alþi doi fraþi de-ai lor se aflau în România ºi aveau o drogherie pe strada Lipscani din Bucureºti.

Dupã câþiva ani, Gheorghe Iorganda s-a despãrþit de cumnaþii lui ºi ºi-a deschis propriul sãu hotel cu restaurant ºi bãcãnie lângã Turnul Alb. Bãrbat înalt, chipeº, isteþ, mereu cu zâmbetul pe buze ºi amabil cu toatã lumea, îºi fãcuse multe relaþii nu numai printre aromâni, ci ºi printre strãinii care miºunau în acest mare oraº cosmopolit. Avea o energie inepuizabilã ºi muncea fãrã odihnã iarnã, varã, mereu prezent la cârma întreprinderii pe care o conducea ca un cãpitan pe puntea vasului sãu. Afacerile prosperau vãzând cu ochii ºi era

fericit. Îºi adora familia. În fiecare varã îºi trimitea soþia cu cei doi copii, Victoria ºi Ioan, la socrii lui în Doleani, cãci la Salonic bântuiau niºte cãlduri caniculare pe lângã asaltul þânþarilor din bãlþi. Soþia lui îl ruga insistent sã-ºi ia ºi el o micã vacanþã ca sã se mai odihneascã.

– Hai, dragul meu, ºi tu cu noi, ca sã te mai odihneºti ºi sã te rãcoreºti cu aerul de la munte, cãci o sã te doboare într-o zi atâta muncã.

– Du-te tu cu copiii, cãci voi aveþi nevoie de odihnã ºi de aer curat. Eu mã simt foarte bine ºi grija mea principalã este sã vã ºtiu pe voi la adãpost de orice neplãceri. Poate la anul o sã vã însoþesc ºi eu.

Îi sãruta pe toþi cu duioºie ºi-i conducea cu trãsura pânã la garã, dupã ce fãceau un scurt popas la hotelul cumnaþilor sãi de la care îºi luau rãmas bun soþia ºi copiii. La garã, Gheorghe Iorganda îºi urca familia în tren ºi, dupã ce-i sãruta din nou, se întorcea voios la treburile lui.

La Veria, Marioara Iorganda cu copiii fãcea un scurt popas la familia Tudoricã a cumnatei sale ºi de acolo, cu chirigiul Gabeta, ajungea cãlare seara în satul Doleani. Prima cu care dãdea ochii la intrarea în sat era cumnata ei, Tina Gamzeli, care o întâmpina bucuroasã împreunã cu cele douã fete ale sale, Maria ºi Eftimia.

Începând de a doua zi, cumnatele se vizitau des, iar copiii se jucau aproape tot timpul împreunã.

Aerul ºi atmosfera din sat le plãcea ºi le înviora sãnãtatea.

Familia se întorcea de la munte pe la sfârºitul lunii septembrie. Gheorghe Iorganda era fericit, vãzându-ºi soþia ºi copiii veseli, cu obrajii rumeni de sãnãtate. Fusese îngrijorat un timp de sãnãtatea ei, fiindcã începuse sã tuºeascã ºi sã nu prea aibã poftã de mâncare. Alarmat, a dus-o imediat la doctorul Dan, un medic aromân din comuna Neveasta, stabilit la Salonic. Acesta îºi fãcuse studiile universitare în Elveþia. Dupã ce a consultat-o foarte atent, i-a spus soþului îngrijorat.

– Trimite-o undeva la aer curat de munte, câteva luni, cãci aud ceva suspect la vârful unui plãmân. Nu te speria, cãci e ceva foarte uºor. Are nevoie numai de aer curat de munte, de odihnã ºi de mâncare bunã.

A procedat întocmai cum i-a recomandat medicul ºi acum o avea iarãºi lângã el, sãnãtoasã ºi plinã de voie bunã.

Gheorghe Iorganda era un om foarte cumpãtat de felul lui. Nu obiºnuia sã bea decât acasã ºi numai rar, la anumite sãrbãtori mari, coniac, rachiu ºi vin. Rãmânând singur însã luni de zile ºi având numeroºi prieteni printre clienþii veniþi din toate colþurile Macedoniei, care-l îmbiau la taifas, a început sã soarbã câte un pãhãrel de rachiu sau de coniac, la o filigeanã de cafea cu caimac. Era copleºit de dorul soþiei ºi al copiilor sãi. Cu toatã voinþa lui de fier cu care se îndârjea sã reziste tentaþiilor bãuturii, i se întâmpla uneori sã depãºeascã limita ºi sã umble cam afumat, ceea ce îl fãcea sã se mustre singur, înciudat. Din fericire, îl avea alãturi pe nepotul sãu, Cola Nicea. Acesta, abia ieºit din internat, nu simþea nici plãcerea, nici nevoia bãuturilor spirtoase. El bea numai bragã rece, cafea, ºerbeturi ºi dulceþuri cu un pahar de apã ºi savura delicioasele prãjituri turceºti: cataifuri ºi sarailii, dupã câte o iahnie sau „arumani” armâneascã ce-þi rãscolea stomacul ºi limba cu aroma ei fãrã pereche.

Cola Nicea era un tinerel voinic ºi sãnãtos, dar de când lucra la unchiul sãu, a mai crescut ºi s-a fãcut un flãcãu zdravãn, înalt ºi frumos ca un brad.

A pregãtit totul pentru înalþii oaspeþi aºteptaþi, aºa cum îi poruncise unchiul sãu. La lãsarea nopþii, o trãsurã neagrã, mânatã de un soldat turc cu fes roºu peste capul durduliu ca un pepene galben, a tras la scara restaurantului. Din ea au coborât doi oameni de staturã mijlocie, unul mai mic ºi mai subþirel, îmbrãcat în costum negru, european, cu guler ºi cravatã, celãlalt mai înalt ºi mai durduliu, îmbrãcat într-un costum turcesc de ofiþer superior, plin de fireturi aurii, strãlucitoare, ºi cu o sabie lungã atârnând la ºoldul stâng. Cel dintâi, subþirel ºi cu miºcãri iuþi ca o mreanã, era profesorul ºi poetul umorist aromân, Nicolae Batzaria, originar din faimosul târguºor Cruºova unde, pe lângã aromâni, care alcãtuiau majoritatea covârºitoare a populaþiei, mai existau ºi ceva bulgari ºi albanezi. Grecii, evreii, sârbii ºi þiganii lipseau cu desãvârºire.

Aromânii, bulgarii ºi albanezii se înþelegeau bine între ei, cu toate cã bulgarii, aþâþaþi de Rusia þaristã ºi panslavistã, nãzuiau

sã ocupe întreaga Macedonie ºi sã formeze Bulgaria Mare, cu ieºire la Marea Egee prin portul Salonic, ºi sã aibã graniþã comunã cu Rusia prin acapararea întregii Dobroge. În vara anului l903, de Sfântul Ilie, a izbucnit la Cruºova revolta vlaho-bulgaro-albanezã condusã de aromânul cruºovean, Pitu Guli. Aromânii, dându-ºi seama de planurile panslaviste ale bulgarilor, s-au despãrþit de ei ºi au proclamat „Republica de la Cruºova”. Republica a zguduit încheieturile putrede ale imperiului otoman în Balcani, dar n-a durat decât douã sãptãmâni, cãci turcii au trimis forþe masive asupra rãsculaþilor. Lipsitã de orice sprijin din afarã, rãscoala a fost înãbuºitã în faºã. La Piatra Ursei, Pitu Guli împreunã cu ceata lui de 40 de luptãtori dârji ºi neînfricaþi, au luptat pânã la ultimul glonþ ºi au murit eroic, zguduind conºtiinþa compatrioþilor lor.

Tânãrul profesor cruºovean, Nicolae Batzaria, avea alte idei. El socotea cã pericolul greco-bulgar era fatal pentru fiinþa naþionalã a aromânilor ºi prefera ocupaþia turceascã a Macedoniei, cu condiþia unor reforme politice ºi administrative substanþiale. De aceea, el fãcea parte dintr-o miºcare revoluþionarã turcã, secretã, de sub conducerea unui general turc, Enver Paºa. Era faimoasa miºcare a Junilor Turci, care urmãrea schimbarea formei de guvernãmânt prin înlocuirea Padiºahului învechit ºi proclamarea republicii, ca singura soluþie posibilã pentru supravieþuirea ºi modernizarea statului turc ros de vicii multiseculare.

Kemal Paºa, comandantul corpului de armatã din Salonic, ca mulþi alþi ofiþeri turci, fãcea ºi el parte din aceastã miºcare de resurecþie naþionalã, la care aderaserã mulþi intelectuali aromâni, bulgari ºi albanezi.

În capul scãrilor de la intrarea în restaurant aºtepta însuºi proprietarul cu o mustaþã mare, castanie, cât o vrabie sub nasul drept, proiectatã pe umbra albãstruie a feþei proaspãt rase.

– Buiurum Efendi, spuse, aplecându-se într-o respectuoasã temenea, Gheorghe Iorganda, care vorbea curent toate limbile balcanice.

Profesorul Batzaria l-a recomandat lui Kemal Paºa, spunându-i:

– Este negustorul vlah despre care v-am vorbit, un om de-al nostru, de totalã încredere.

Dupã aceastã scurtã prezentare, Gheorghe Iorganda ºi-a condus distinºii oaspeþi la locul rezervat. Oaspeþii s-au fãcut comozi ºi s-au aºezat la masã.

Kemal Paºa nu respecta prescripþiile Coranului. Mânca, mai rar, ºi carne de porc, dar mai ales bea vârtos, cãci nu avea prejudecãþi religioase. Oaspeþii au început sã guste din aperitivele apetisante de pe masã, stropindu-le vârtos cu coniac franþuzesc.

Nicolae Batzaria, ºi mai volubil ca de obicei, i s-a adresat lui Kemal:

– Efendi Paºa, îl cunosc bine pe acest negustor, tânãr ºi inimos, care este devotat trup ºi suflet cauzei noastre ºi imperiului otoman. Hotelul ºi localul lui ne sunt de mare ajutor. Aici vin ºi de aici pleacã curierii noºtri în toate pãrþile. El este convins, ca foarte mulþi vlahi cã, dacã Macedonia ar fi ciopârþitã de greci, de bulgari ºi de sârbi, soarta fraþilor noºtri ar fi definitiv pecetluitã. Sub masca religiei ortodoxe, toate aceste neamuri creºtine ar cãuta sã ne înghitã cât mai repede. Or, turcii, cu rare excepþii, au dovedit cã în materie religioasã au fost ºi sunt infinit mai înþelegãtori ºi mai toleranþi decât popoarele creºtine. Tocmai de aceea v-am adus aici ca sã cunoaºteþi starea realã de spirit a unor oameni de-ai noºtri, care luptã din rãsputeri împotriva zâzaniilor întreþinute de adevãraþii duºmani ai stãpânirii otomane: grecii, bulgarii ºi sârbii. Aceºtia sunt cei care urmãresc distrugerea imperiului otoman ºi anexarea Macedoniei, integralã sau parþialã, la stãtuleþele lor mici ºi înapoiate.

– Sunt convins de mult, domnule Batzaria, cã numai vlahii sunt singurii noºtri prieteni sinceri ºi cinstiþi în aceastã parte a imperiului ºi cã toþi ceilalþi creºtini urmãresc dezmembrarea noastrã ºi sã rupã fiecare o halcã cât mai mare. ªtim cã România, care este departe, nu are pretenþii teritoriale la sud de Dunãre ºi nu-i convine nici o Bulgarie mare, nici o Serbie mare, – douã state slave cu care este vecinã – dupã cum nu-i convine nici o Grecie, care vrea ca prin religie ºi ºcoalã sã înghitã toate popoarele mici din Balcani ºi sã scoatã castanele din foc cu mâinile altora. Dar pânã la urmã se vor arde aceºti greci intriganþi, perfizi ºi fanfaroni, care sunt principalii aþâþãtori

la rãscoale împotriva noastrã. Profitã de ajutorul marilor puteri, care au interese în Orient, ºi de slãbiciunea noastrã. Dar se apropie ziua când vom pune ordine în þarã ºi atunci vom vorbi altfel cu aceºti meschini intriganþi. În megalomania lor fanfaronã, ei îºi închipuie cã se pot mãsura cu noi: un biet þânþar jigãrit contra unu armãsar arab pur sânge. Atunci o sã le piarã definitiv pofta de supt ºi de bâzâit...

Gheorghe Iorganda i-a povestit lui Kemal Paºa crimele sãvârºite de bandele de antarþi împotriva vlahilor din þinutul oraºului Veria.

Masa a durat pânã noaptea târziu. Oaspeþii erau foarte bine dispuºi. La plecare, venind vorba de platã, Gheorghe Iorganda le-a spus celor doi oaspeþi cã pentru cinstea deosebitã pe care i-au fãcut-o, masa este oferitã de el.

Privindu-l pe sub sprâncenele negre ºi stufoase, Kemal Paºa i-a strâns mâna cãlduros:

– Aºcolsun, bre! O sã mai vin pe aici cã mi-a plãcut.

– Buiurum, Efendi! Oricând vã face plãcere, este o cinste pentru mine sã-mi cãlcaþi pragul, spuse Gheorghe Iorganda, înclinându-se respectuos.

Nicolae Batzaria i-a strâns mâna prieteneºte ºi l-a urmat pe Kemal Paºa, luând loc în trãsurã alãturi de el. Soldatul a ridicat biciul ºi trãsura a pornit în trapul cailor, îndreptându-se spre Via Egnatia care era mai luminatã decât celelalte strãzi lãturalnice. Afarã era o noapte de iarnã geroasã ºi sufla un vânt aspru ºi tãios ca un brici, care bãtea dinspre Valea Vardarului.

* * *

Era într-o searã pe la jumãtatea lunii noiembrie 1906. Afarã viscolea. Marea urla agitatã. Valuri, valuri uriaºe nãvãleau din larg ºi se sfãrâmau de þãrm cu un vuiet asurzitor. Un tânãr înalt, nebãrbierit, cu ºapcã pe cap ºi surtuc gros de lânã a intrat în restaurantul lui Iorganda. S-a uitat o clipã împrejur ºi, zãrind o masã liberã într-un colþ, s-a îndreptat spre ea. S-a aºezat pe scaun fãrã sã se dezbrace ºi fãrã sã-ºi scoatã ºapca de pe cap. Îºi freca mâinile îngheþate ºi privea curios lumea care mânca, bea, fuma

ºi pãlãvrãgea. Dupã câtva timp de aºteptare, s-a prezentat un chelner ºi l-a întrebat:

– Ce doreºti? Mâncare, bãuturã?

– ªi una ºi alta, a rãspuns clientul. Dar înainte de a-þi da comanda, spune-mi te rog, Cola Nicea este aici?

– Da, a rãspuns chelnerul, privindu-l curios.

– Spune-i, te rog, cã-l aºteaptã cineva venit de la Veria ºi are sã-i dea ceva de la familia lui.

– Bine, a spus chelnerul, dând sã plece spre altã masã.

– Stai, nu pleca, l-a oprit clientul. ªi acum, adu-mi ºi mie ceva de mâncare. Dar mai întâi o „þipurã” bunã, cãci sunt rebegit de frig ºi flãmând ca un câine. Adu-mi ce crezi tu cã aveþi mai bun, ca sã mã satur ºi sã mã încãlzesc.

– Am înþeles, a rostit chelnerul cu plaivasul la ureche, fãrã sã se mai osteneascã sã scrie comanda clientului necunoscut. Am sã trimit îndatã pe cineva dupã el.

Dupã câteva minute, chelnerul a apãrut cu o frigãruie de „arumane” pe farfurie, cu câteva felii de pâine ºi cu un pãhãrel de „þipurã”. Le-a întins pe masã ºi i-a spus clientului:

– L-am anunþat pe Cola, care a spus cã o sã vinã îndatã. Avem o iahnie bunã de batal ºi o sã vã aduc ºi un vin roºu de Neaguºte.

Clientul necunoscut a tras mai întâi o duºcã de þipurã pe gât ºi a început sã-nfulece din frigãruia fierbinte ºi aromatã, care-i aþâþase ºi mai mult pofta. Era atât de ocupat cu frigãruia ºi cu gândurile care-l frãmântau, cã nu l-a observat pe Cola Nicea când a intrat pe uºã. Acesta l-a recunoscut ºi, ocolind câteva mese unde s-a salutat cu prieteni ºi cunoscuþi, s-a apropiat de masa clientului, care a tresãrit. Privindu-l mirat ºi bucuros totodatã, i-a ºoptit aplecat:

– Tu, Mihali Handuri, aici? Eu te ºtiam în altã parte.

Îi zâmbea fericit, gata sã-l îmbrãþiºeze în vãzul lumii.

– Ssst! a fãcut Handuri. Vreau sã vorbesc ceva cu tine ºi-apoi sã mã întorc la ai mei. Dacã ai puþin timp, ia loc aici lângã mine ca sã-þi spun pentru ce am venit. Am nevoie de ajutorul tãu.

– Dacã-i aºa, frate Mihali, atunci hai cu mine sus în camera mea, unde putem discuta pe îndelete. Aici nu e loc pentru aºa ceva.

– Aºa e, a consimþit Handuri, sculându-se de la masã.

Trecând pe la tejghea, Cola Nicea i-a spus chelnerului sã le aducã masa sus, în camera lui.

Mihali Handuri era grãmostean din comuna Livezi, o comunã curat aromâneascã din regiunea Megleniei. Livezenii proveneau din bogata ºi faimoasa Gramoste distrusã ºi ea odatã cu vestita Moscopole, de hoardele de baºibuzuci ale lui Ali Paºa Tepelinul.

Mihali Handuri era un tânãr de vreo douãzeci ºi cinci de ani, înalt, zvelt, cu ochii albaºtri-cenuºii, ºi cu pãrul castaniu, bogat ºi uºor ondulat. Fãcuse ºi el mai multe clase la ªcoala Comercialã Românã din Salonic. De vreo trei ani hãlãduia ca haiduc prin munþi. Ieºise armatol ca sã apere satele aromâne de atacurile bandelor de antarþi greci. Îl cunoºtea pe Cola Nicea din ºcoalã. Acesta era mai mic decât el cu vreo cinci ani.

Mihali Handuri auzise cã Nicea lucra la hotelul ºi localul lui Gheorghe Iorganda ºi având o treabã specialã la Salonic, s-a hotãrât sã-i facã o vizitã secretã.

Înainte de a se aºeza pe scaun la masã, Handuri l-a bãtut pe umãr pe Cola Nicea, spunându-i admirativ:

– Frate Cola, de când nu te-am mai vãzut, te-ai fãcut un flãcãu zdravãn. Vãd cã m-ai ajuns ca înãlþime, ai obrajii roºii ºi te-ai împlinit ºi la trup. Arãþi bine, sãnãtos ºi zdravãn ca un urs. De ce ai pãrãsit ºcoala ºi te-ai apucat de lucru la unchiul tãu?

– Am rãmas orfan de tatã ºi am fost nevoit s-o pãrãsesc înainte de a o termina. Mai am un frate mai mic ºi douã surori. Mama singurã nu ne putea întreþine, aºa cã a trebuit sã intru în serviciu la unchiul meu, ca sã-mi ajut cât de cât familia. Acum lucreazã ºi fratele meu ºi ne descurcãm.

– Da, e greu sã rãmâi orfan de tatã ºi sã iei viaþa în piept înainte de vreme, a spus Handuri compãtimitor.

– Spune-mi, te rog, ce vânt te aduce la mine? Ai pãrãsit cumva haiducia ºi cauþi de lucru? Îmi pare rãu, dar nu te pot ajuta. Tu ai intrat deja în legendã ca armatol. S-au scos cântece despre isprãvile tale haiduceºti în luptele cu turcii ºi cu antarþii

greci, cã vei fi recunoscut imediat ºi închis la Iadi-Cule, dacã nu chiar spânzurat, a încercat sã-l lãmureascã Cola Nicea, privindu-l trist, dar ºi cu admiraþie.

– Eu sã fac aºa ceva? a râs Handuri. Mai bine mor armatol, decât negustor sau slugã la stat. ª-apoi… ca sã ajung slujbaº trebuie sã plec în România ca sã-mi termin studiile, cãci aici, frate Cola, diploma româneascã nu face douã parale. Trebuie sã ai ºcoalã turceascã pentru a ocupa o slujbã în stat. ªi aºa va fi ºi dupã ce vor fi alungaþi turcii de aici. Grecii, bulgarii, sârbii ºi albanezii vor face la fel. De altfel e ºi firesc aºa ceva. Orice slujbaº e obligat în primul rând sã cunoascã limba oficialã a statului respectiv. Sunt bune ºcolile româneºti pentru trezirea ºi menþinerea conºtiinþei naþionale, dar practic ele nu sunt de mare folos. Cine vrea sã facã carierã, acela trebuie sã plece în România la studii superioare. Acolo poate ajunge ce doreºte, aici, departe de patria-mamã, nu se poate, încheie Handuri, încreþindu-ºi fruntea bãtutã de gânduri negre.

Cola Nicea îl privea ºi-i sorbea cuvintele cuprins de admiraþie. Tocmai atunci s-au auzit paºi pe coridor ºi a rãsunat un ciocãnit uºor. Uºa s-a deschis ºi a intrat chelnerul cu mâncarea. A pus în dreptul fiecãruia câte o farfurie cu iahnie ºi o sticlã cu vin negru de Neaguºte.

Adresându-se chelnerului, Cola Nicea i-a spus:

– Dragã Tase, ne aduci mai târziu câte o fripturã de batal ºi câte o sarailie. Am un oaspete bun astã searã ºi vreau sã plece de la noi mulþumit. O sã cobor ºi eu mai târziu la voi. La nevoie, vii ºi mã chemi, dar nu spui nimãnui unde sunt.

– Am înþeles, a rãspuns chelnerul retrãgându-se ºi închizând uºa dupã el.

Gustând din iahnia aburindã, Handuri ºi-a continuat firul povestirii:

– Dragã Cola, vin din Balta Ianiþa, unde ºtii desigur cã ierneazã cetele de armatoli aromâni, de comitagii bulgari ºi de antarþi greci. Apa ºi stuful înalt ºi des din baltã ne oferã cel mai bun adãpost împotriva jandarmilor ºi armatei turceºti. Zadarnic încearcã sã ne încercuiascã ºi sã ne prindã, cã este imposibil. Este un nesfârºit labirint de potecuþe alunecoase de pãmânt ºi de canale înguste de apã unde nu se poate umbla nici cu barca, ci numai

cãlare, pe câte un buºtean. Avem pândari în anumite puncte ºi cum se apropie un turc mai îndrãzneþ, îl trimitem pe lumea cealaltã, iar trupul lui se duce bâldâbâc la fund. De aceea, de la un timp ne-au lãsat în pace. Au renunþat sã vinã pe furiº în bârlogul nostru, cãci de fiecare datã s-au ales cu pierderi mari în morþi ºi rãniþi, iar noi, teferi, aºa cum mã vezi. Poate nici nu-þi vine sã crezi ce-þi povestesc eu, dar acesta e adevãrul. Suntem adãpostiþi ca într-o cetate de necucerit, deºi e fãcutã din stuf ºi din apã. Atâta doar cã nu avem parte de bunãtãþile de care te bucuri tu aici.

Lui Cola Nicea nu i-a cãzut bine aceastã aluzie fãcutã de altfel fãrã rãutate, ci mai mult în glumã. Încruntându-ºi sprâncenele, i-a rãspuns scurt:

– Crezi cã pentru aceste bunãtãþi stau eu aici?

Pãrându-i rãu cã l-a supãrat, Handuri s-a grãbit sã-ºi cearã scuze:

– Iartã-mã, frate Cola! Am glumit ºi eu, cãci þipura ºi vinul ãsta grozav mi s-au cam urcat la cap.

Între timp a revenit chelnerul cu friptura de batal ºi cu sarailia. Le-a aºezat pe masã ºi, înainte de a se retrage, i-a spus lui Cola Nicea:

– N-a întrebat nimeni de tine, iar unchiul tãu n-a trecut prin restaurant.

– Bine, Tase, voi trece eu pe la voi.

Povestirea lui Handuri îl entuziasma. În curiozitatea-i aþâþatã, ardea de nerãbdare, dorind sã cunoascã cât mai multe amãnunte ºi peripeþii din viaþa plinã de riscuri, dar ºi de glorie a acestor vajnici armatoli aromâni care au apucat calea codrului pentru apãrarea neamului lor hãrþuit de duºmani.

– Hai, continuã-þi povestirea, l-a îndemnat el pe Handuri dupã ce chelnerul a ieºit din camerã. Mã intereseazã foarte mult ce mi-ai spus. Sunteþi niºte eroi. Bravo vouã! De aºa oameni e nevoie acum!

Handuri ºi-a reluat povestirea, cãutând totuºi sã fie cât mai scurt ºi mai cuprinzãtor:

– Dragã Cola, de vreo lunã de zile nu mai sunt eu cãpitan, aºa cum crede toatã lumea. Avem un cãpitan nou: este Gheorghe Mucitani, zis Casapu, din Cruºova. A absolvit Liceul Român din Bitolia ºi este cu câþiva ani mai mare ca mine. Este un om energic

ºi viteaz. Face parte din organizaþia revoluþionarã macedoneanã bulgarã împreunã cu mulþi alþi aromâni, intelectuali, negustori ºi þãrani. A fost numit voievod, adicã ºef peste o trupã de luptãtori. Organizaþia asta luptã pentru independenþa Macedoniei, care urmeazã, dupã alungarea turcilor, sã devinã un stat federativ multinaþional ca Elveþia. A venit la noi în Balta Ianiþa, însoþit de cinci cetnici aromâni. Are trecere liberã prin toate coridoarele controlate de organizaþia revoluþionarã macedoneanã, compusã în majoritate de bulgari. Eu cu puþinii mei armatoli, l-am ales ca ºef, pentru cã el ne-a promis cã ne va aproviziona cu arme ºi muniþii de care avem mare nevoie. Se pare cã organizaþia lui este ajutatã cu arme ºi bani de cãtre ruºi, care au planurile lor în Balcani. Dar pe noi, deocamdatã nu ne deranjeazã lucrul ãsta. ªi grecii sunt ajutaþi la rândul lor de Anglia ºi de Franþa. Numai pe noi nu ne ajutã nimeni, afarã de România. Dar ea ne ajutã mai mult sã ne pãstrãm conºtiinþa naþionalã. Alte ajutoare nu ne poate da. În aceastã situaþie, ne-am sfãtuit ºi l-am ales pe el ca ºef ºi peste armatoli. El nu ne-a pus condiþia sã ne înscriem în organizaþia revoluþionarã macedoneanã, ci numai sã colaborãm, luptând împreunã contra turcilor care ne asupresc de sute de ani ºi contra grecilor care ne ucid fraþii ºi ne ard satele, pentru cã vrem sã fim ceea ce ne-am nãscut, adicã aromâni, nu greci ºi nici altã naþie balcanicã.

Handuri a fãcut o scurtã pauzã. Cola Nicea îl asculta încordat.

– Dar, ca sã n-o mai lungesc, iatã pentru ce am venit la tine. Suntem informaþi cã mitropolitul grec al Salonicului este capul tuturor rãutãþilor. El conduce din umbrã bandele de antarþi ucigaºi, formate pe teritoriul statului grec ºi el primeºte fonduri din Grecia pentru întreþinerea acestor bande. De aceea, m-am hotãrât sã-l suprim. ªarpele trebuie lovit la cap, nu la coadã. Mi-am luat eu aceastã sarcinã de onoare. Numai aºa se vor cuminþi grecii ºi vor renunþa la actele lor teroriste împotriva noastrã. Poþi sã-mi dai pe cineva care sã mã conducã pânã la mitropolie ºi sã mi-l arate pe acest diavol de mitropolit? Atât îþi cer. ªi sã mã adãposteºti câteva zile la un om de încredere în oraº?

Cola Nicea a stat câteva clipe gânditor, apoi i-a rãspuns:

– Dragã Handuri, te ºtiam om serios ºi chibzuit. Am auzit de isprãvile tale ºi-þi mãrturisesc sincer cã te admir. Dar cred cã, deocamdatã, planul tãu e pripit ºi nu va avea efectul dorit. Dimpotrivã, ne va discredita în faþa lumii întregi, arãtându-ne ca pe niºte sãlbatici ºi cruzi. Chiar dacã el este principalul vinovat, cum susþii tu, noi nu putem dovedi clar acest lucru, ºi, prin urmare, vom fi condamnaþi. Eu cred mai degrabã cã trebuie sã luptãm împotriva bandelor de antarþi ºi sã ne rãzbunãm morþii, aplicând legea talionului. Este o luptã ºi dreaptã ºi cavalereascã ºi nimeni nu ne poate acuza de crime, fiindcã suntem în legitimã apãrare. Mihali Handuri a rãmas impresionat de argumentul ºi de puterea de judecatã a mai tânãrului sãu coleg de ºcoalã.

– Ai dreptate, a spus el, dar gândeºte-te cã suntem foarte puþini: o mânã de oameni. De trei ani de când lupt, de-abia am reuºit sã strâng câþiva fârºeroþi din satele Gramaticova, Cândrova, Paticina ºi Fetiþa ºi cam tot atâþia din satele aromâne de lângã Veria. În timp ce grecii ºi bulgarii au câteva sute de antarþi ºi de comitagii în pãrþile noastre, noi nu avem nici mãcar douãzeci de armatoli, oftã amãrât Handuri. Unde sunt tinerii noºtri viteji? Stau acasã ºi-ºi vãd de treburile lor, fãrã sã le pese cã sângele nevinovat aromânesc curge ºi cã, într-o zi poate le va veni ºi lor rândul. Atunci se vor trezi, dar va fi prea târziu.

– Nu te amãrî, a încercat sã-l liniºteascã Cola Nicea. Nu e nevoie de prea mulþi. E nevoie de puþini ºi buni. Unde sunt mulþi, sunt ºi ciurucuri multe. Lasã gândurile negre ºi hai sã mai bem un pahar de vin.

Dupã ce a golit paharul, Cola Nicea s-a uitat lung în ochii lui Handuri ºi i-a spus:

– Sunt hotãrât sã mã fac armatol. Mã primeºti în ceata ta? Eu nu-l cunosc pe cruºoveanul Mucitani, dar pe tine te cunosc din ºcoalã ºi am toatã încrederea.

Handuri nu se aºtepta la aºa ceva. A tresãrit fericit ºi i-a rãspuns:

– Mai încape vorbã! Vei fi omul meu de bazã.

S-au sculat amândoi de pe scaun, s-au îmbrãþiºat ºi s-au sãrutat, jurându-ºi prietenie pânã dincolo de moarte.

A doua zi dis-de-dimineaþã, doi oameni pãrãseau grãbiþi hotelul de pe þãrmul mãrii ºi se îndreptau spre garã.

Bãtea un vânt aspru ºi rece dinspre Vardar, dar lor nu le pãsa. Mergeau tãcuþi, dar inimile lor cântau. Au intrat într-un vagon ºi s-au aºezat alãturi pe banca de scândurã. Dupã câteva ore de mers, au coborât într-o staþie prãpãditã, aºezatã într-o câmpie pustie, acoperitã cu un strat subþire de zãpadã îngheþatã, care scârþâia sec sub picioarele lor. Dupã o bucatã de drum, au ajuns la marginea satului Licovºte, un sat bulgãresc aflat pe moºia unui bei turc, nu departe de Veria. Aici ierna ºi turma de oi a celnicului Piscu, unde era simbriaº baciul Constantin Gamzeli, soþul Tinei. La marginea satului începea stufãriºul bãlþii, care se pierdea departe în zarea cenuºie.

Se vedea, de departe, un þarc mare, rotund, format din stuf uscat ºi alãturi o colibã tot din stuf, din care ieºea un fum gros. Era saivanul oilor ºi adãpostul ciobanilor, „mandra”, cum îi spuneau aromânii în graiul lor. Deodatã a rãsunat un lãtrat scurt ºi gros de dulãu care dã alarma, vestindu-ºi stãpânul din vreme. Constantin Gamzeli s-a sculat brusc de la vatra fumegândã ºi s-a arãtat în uºa colibei. I-a vãzut pe cei doi drumeþi care se apropiau de mandrã ºi prima lui grijã a fost sã-ºi astâmpere câinii gata sã se nãpusteascã asupra lor.

– Na Murga! … Na! Giaveli!… Ian staþi cuminþi! Cã sunt de-ai noºtri!…

Câinii au înþeles ºi au tãcut, înghiþindu-ºi îndatã lãtratul ºi retrãgându-se. Cei doi s-au apropiat ºi au salutat într-un glas:

– Bunã ziua.

– Bunã ziua ºi bine aþi venit. Tu eºti, Handuri? Repede te-ai întors.

– Eu, baciule! Uite cu cine am venit!

Constantin Gamzeli a dat mâna cu fiecare ºi i-a poftit în colibã. Apoi întorcându-se cãtre Cola Nicea, l-a întrebat:

– ªi tu ce cauþi aici, nepoate? Nu cumva te-ai sãturat de traiul bun de la Salonic ºi vrei sã te faci armatol? L-a întrebat baciul în glumã.

– Sigur cã da, unchiule! Pentru ce altceva era sã vin pânã aici cu vechiul meu coleg de ºcoalã?

– Mãi, mãi, mãi! fãcu baciul vesel. Sunteþi tineri ºi arde sângele în voi, dornici de luptã ºi de nãzdrãvãnii, fãrã sã vã gândiþi ce viaþã

asprã ºi plinã de primejdii vã aºteaptã. Dar vouã puþin vã pasã. Înfruntaþi moartea la tot pasul ºi umblaþi cu capul în traistã, cum spune o zicalã veche de-a noastrã. Bravo! Aºa ºi trebuie. Fiþi viteji ºi luptaþi aprig mãcar cât sunteþi tineri, cã la bãtrâneþe de-abia o sã vã târâþi picioarele ºi nãdragii!… Ai auzit cã pe mãtuºa ta, Tina, era cât pe-aci s-o cãsãpeascã antarþii greci?

– Am aflat, unchiule! Tocmai de-asta m-am hotãrât sã mã fac armatol ca sã rãzbun moartea atâtor fraþi de-ai noºtri nevinovaþi. De-acum înainte o sã le arãtãm duºmanilor noºtri cine suntem ºi cã rãbdarea noastrã are ºi ea o margine.

– Sã vã ajute Dumnezeu! Spuse baciul Gamzeli, care se închina mai mult sub cerul liber decât la bisericã.

– Ce se mai aude? întrebã Handuri.

– Ce ºtii ºi tu, cã doar n-ai stat la Salonic cu lunile. Turcii nu prea se înghesuie sã vã prindã, cã balta-i mare ºi plinã de curse. Pe moºia acestui bei vin mai rar. Se vaitã mereu ºi înjurã cã-i þineþi în frig, în noroaie ºi sub ninsori, în loc sã stea ºi ei la cãldurã acasã sau la regiment. De v-ar prinde, mãi feciori, vai de pielea voastrã ce-aþi pãþi! V-ar face tocanã! Mã apucã jalea când mã gândesc…

– Lasã, unchiule, nu fii trist! Niciodatã nu ne vom lãsa noi sã cãdem vii în mâinile lor. Pânã atunci avem însã o rãfuialã cu grecii care ne atacã miºeleºte pe la spate, nu cu proºtii de turci care se lasã îmbrobodiþi de chiriarhii greci.

Cei doi armatoli ºi-au luat rãmas bun de la baciul Gamzeli, dupã ce s-au încãlzit la focul din vatrã. În lumina cenuºie a zilei de iarnã, au ocolit câteva dâmburi acoperite cu arbuºti, cu pomi ºi cu mãslini ºi ºi-au pierdut urmele în stufãriºul nesfârºit al bãlþii. Dupã un timp au ajuns în tabãra lor.

Tabãra armatolilor era aºezatã pe un petec de pãmânt mai ridicat, înconjurat de stuf înalt de patru metri. Armatolii au fãcut din ea o adevãratã fortãreaþã invincibilã. Au înconjurat-o cu un parapet de pãmânt bine bãtut, lat de un metru, prin care nu putea pãtrunde nici un glonþ. Pentru camuflarea ei, tãiaserã toate plutele din insuliþã care puteau servi ca puncte de reper. Dupã pierderile suferite în desele incursiuni încercate pânã atunci, armata turcã construise un observator de unde încerca sã urmãreascã miºcãrile armatolilor ºi ale cetnicilor bulgari. În baltã iernau ºi bandele de antarþi greci. Acestea

însã nu erau asediate ºi urmãrite, ba uneori chiar colaborau în secret cu armata turcã la jefuirea ºi incendierea unor sate bulgãreºti ai cãror locuitori fãceau parte din organizaþia revoluþionarã macedoneanã.

Neînþelegând gâlceava dintre greci ºi celelalte naþionalitãþi creºtine ortodoxe din Balcani, turcii credeau cã adevãraþii lor duºmani sunt bulgarii ºi aromânii, care erau ºi cei mai numeroºi ºi prezenþi în toate rãscoalele antiotomane. De greci nu le era teamã, fiindcã, pe de o parte, erau foarte puþini, iar pe de altã parte clerul grecesc le împuia urechile cu pericolul slav ºi românesc; amintirea rãzboiului ruso-româno-turc din 1877 era încã vie în mintea lor ºi rana sângera încã.

Ajungând în tabãrã, cei doi au rãsuflat uºuraþi.

– Cãpitane, s-a adresat Handuri lui Gheorghe Mucitani, m-am întors ºi dupã cum vezi, am adus cu mine un nou armatol. Este un vechi coleg de ºcoalã de la Salonic. Se numeºte Cola Nicea ºi este din Veria. Lucra pânã azi la hotelul din Salonic al unchiului sãu Iorganda. ªtie turceºte, greceºte, bulgãreºte ºi franþuzeºte, cãci a avut de-a face cu toate limbile acolo.

Cãpitanul Mucitani i-a strâns cãlduros mâna, zâmbindu-i prieteneºte sub mustaþa neagrã continuatã cu o barbã deasã, dar scurtã. Apoi l-a prezentat armatolilor, rostind câteva cuvinte:

– Fraþilor, avem un nou camarad de luptã: Cola Nicea. Este din Veria. A fãcut mai multe clase la ªcoala Comercialã Românã din Salonic ºi de-acum înainte va lupta alãturi de noi pentru dezrobirea Macedoniei ºi împotriva bandelor de antarþi greci, care ne atacã miºeleºte, omoarã fraþi de-ai noºtri nevinovaþi ºi, în înþelegere cu turcii, pradã ºi dau foc satelor noastre ºi satelor bulgãreºti. Primiþi-l cu toatã dragostea ºi cu toatã încrederea, ca pe un frate.

Dupã aceastã scurtã, dar cãlduroasã prezentare, Cola Nicea a dat mâna cu toþi armatolii. A început cu cei cinci aduºi de Gheorghe Mucitani din pãrþile lui: Costa Dabija ºi Tache Dimce din Cruºova, Gachi Todu, Nache Cuºma ºi Unciu Dimaºi din Gopeº, Miha Zugravu din Bitolia, Hali Joga ºi Chiciu Roºu din Gramaticova, Mita Zdru din Cândrova, Iancu Vuloagã din Perivole, Muºa Darlaiani, Iancu Ceara, Hrista Ciomu, Iorgu Pendifunda ºi Cola Macri din Selea ºi Veria. Pe cei din urmã îi cunoºtea. Erau cu toþii tineri, cam de aceeaºi vârstã. Unii cu ºcoalã, alþii doar cu câteva clase primare, dar cu sânge fierbinte ºi cu suflete de patrioþi dârji ºi neînfricaþi.

După această ceremonie, Mucitani le-a spus celor doi aghiotanþi ai săi:

– Dabija ºi Dimce, luaþi-l pe Nicea în coliba voastră să-ºi lepede hainele astea de domn ºi să îmbrace costumul nostru de armatol.

– Am înþeles, căpitane, a răspuns Costa Dabija, aghiotantul său.

Tache Dimce îndeplinea sarcina de magazioner al taberei. El avea în primire alimentele, hainele, armele ºi muniþiile. Amândoi erau oameni simpli, dar vechi ºi încercaþi luptători. Împreună cu Gheorghe Mucitani, făcuseră parte din organizaþia revoluþionară a viteazului voievod aromân, Pitu Guli. În luptele care s-au dat la Cruºova, Gheorghe Mucitani ºi ceilalþi doi cruºoveni au străpuns încercuirea ºi s-au refugiat în satele bulgăreºti din nordul ºi din centrul Macedoniei, care erau foarte bine organizate ºi aveau câte un comitet revoluþionar secret. Aveau o vastă reþea de curieri ºi numeroase locuri secrete ºi case de adăpost al revoluþionarilor urmăriþi de poterele turceºti. Dispuneau de fonduri băneºti venite din Rusia ºi aveau depozite de arme moderne ºi muniþii în munþi.

Gheorghe Mucitani, însoþit de cei doi consăteni, s-a ascuns un timp într-un sat bulgăresc de lângă Bitolia, unde a cunoscut o absolventă a liceului bulgar, Donca Filipova care făcea parte din organizaþia revoluþionară. Era o fată blondă, plinuþă, cu ochii verzui. De la prima vedere, s-a îndrăgostit de oacheºul revoluþionar aromân, Gheorghe Mucitani. Într-o noapte i-a luat pe toþi trei cu ea ºi i-a dus la ea acasă. Pe Dabija ºi pe Dimce i-a repartizat la familiile unor revoluþionari din sat, iar pe Mucitani l-a oprit în casa ei. Locuia împreună cu părinþii, avea un frate mai mare, profesor la liceul bulgar din Bitolia ºi o soră căsătorită cu un negustor bulgar tot din Bitolia. Toată familia făcea parte din organizaþia revoluþionară ºi-i ura de moarte pe turci ºi pe greci. La ora aceea bulgarii nutreau o mare simpatie pentru români, iar pe vlahii macedoneni îi socoteau „fraþi”.

Băiat frumos, ºcolit ºi pe deasupra fruntaº revoluþionar, Gheorghe Mucitani a câºtigat imediat nu numai inima fierbinte a tinerei Donca, ci ºi pe cea a părinþilor ei. L-au primit cu braþele deschise, bucuroºi ºi mândri de un asemenea oaspe. ªi mai fericiþi

ar fi ca un astfel de oaspe sã le devinã pânã la urmã ºi ginere. Cã doar ºi fata lor era frumoasã, ºcolitã ºi viteazã ca un bãrbat ºi merita sã aibã parte de un soþ pe mãsura ei.

L-au ospãtat bine cu mâncare, cu ºliboviþã ºi cu vin din via lor proprie ºi la prãjiturile aduse de Donca, bãtrânul Iance a început sã-l descoasã:

– Cum s-a întâmplat, bre, cu „Republica de la Cruºova”? Grozavi sunteþi voi vlahii macedoneni! Puþini, dar totdeauna printre primii ºi în fruntea tuturor! Oameni tari ºi iuþi! Oameni adevãraþi…

– Cum sã se întâmple, *bai* Filipov, a rãspuns Mucitani, copleºit de laudele bãtrânului. Voievodul nostru cruºovean, Pitu Guli, a proclamat Republica în piaþa târgului, în ziua de Sfântul Ilie, a numit ºi un preºedinte bulgar, s-a format ºi un guvern compus din vlahi ºi bulgari, dar nefiind sprijinitã de nici o putere strãinã, era fatal sã fie înãbuºitã în faºã. Armata turcã a intervenit cu forþe masive ºi ne-a respins. Turcii au mai câºtigat ceva timp, dar pânã la urmã tot vor pierde. Nu ne lãsãm pânã când nu-i alungãm definitiv din Macedonia, uniþi frãþeºte cu bulgarii. Numai o Macedonie independentã ºi federativã ca Elveþia ne poate asigura liniºtea, pacea ºi bunãstarea în acest colþ al Europei.

Bãtrânul, soþia lui Filofteia ºi Donca îl ascultau încântaþi ºi-l îndemnau sã mai guste prãjituri ºi fructe culese din grãdinã.

Taifasul s-a prelungit pânã la miezul nopþii. Donca i-a spus mamei sale sã pregãteascã patul pentru musafir. Auzind-o, Mucitani a intervenit:

– Vã mulþumesc din suflet pentru marea voastrã bunãtate, dar nu vreau sã suferiþi cumva de pe urma mea. E mai bine sã dorm în ºopron, decât în casã. Într-o eventualã percheziþie, pot fugi la timp fãrã sã fiu vãzut ºi fãrã sã vã aduc necazuri în casã.

– Nu se poate, gospodin Gheorghe, au tãbãrât cu gura pe el tustrei. Cum sã dormi în ºopron, unde noaptea mai umblã ºoareci ºi ºobolani dupã mâncare?… Eºti de-al nostru ºi ai sã dormi în casã cu noi. ªi aºa ai suferit destul, fugãrit prin munþi. Nu e nici o primejdie. La nevoie, poþi sãri pe fereastrã ºi prin fundul grãdinii, treci o gârlã, urci o râpã ºi te afunzi în pãdure. Lasã cã mâine searã o sã-þi arate Donca toate secretele potecilor din fundul grãdinii.

La insistenþele gazdelor atât de amabile, Mucitani n-a avut încotro ºi a cedat. Donca l-a condus în camera pregãtitã ºi i-a dat toate lãmuririle necesare. Pe masã era un ulcior cu apã ºi un pahar.

Într-un colþ era un lavabou cu sãpun ºi prosop curat, lucrat în casã de bãtrâna gospodinã, împodobit cu motive florale predominant roºii, specific bulgãreºti, iar alãturi o gãleatã de aluminiu plinã cu apã.

Mucitani ºi-a pus arma ºi pistolul de care nu se despãrþea niciodatã pe masã. Umbla numai noaptea, cãlãuzit de curieri siguri. Fãrã arme, putea fi oricând surprins de turci ºi prins sau ucis.

– Mai ai nevoie de ceva? l-a întrebat Donca cu vocea suavã ºi cântãtoare ca un clopoþel de argint. Spune-mi, cã mã duc ...

– Nu, n-am nevoie de nimic, dar mai stai...

– De ce? a îngãimat ea sfioasã.

– Aºa, ca sã te mai vãd ºi sã mã satur privindu-te...

– Fie voia ta! Dar nu mã þine prea mult, cãci nu vreau sã-i supãr pe pãrinþi. Eu sunt fatã cuminte ºi ascultãtoare.

– ªi eu sunt om serios ºi nu vreau sã suferi din cauza mea.

– Am simþit acest lucru de când te-am vãzut. Acum lasã-mã sã mã duc. Mâine vom vorbi pe îndelete. Am sã te ascund eu aici, sã nu te gãseascã turcii niciodatã.

– Îþi mulþumesc pentru grija pe care mi-o porþi ºi sã ºtii cã nu te voi uita niciodatã.

– Noapte bunã ºi... vise plãcute, i-a urat Donca fericitã, trãgând uºa dupã ea.

Mucitani s-a dezbrãcat ºi s-a întins în pat. Cearceafurile albe cu miros proaspãt de levãnþicã l-au înfãºurat în moliciunea lor dulce, îmbiindu-l la somn. De mult nu mai gustase deliciile unui asemenea culcuº moale ºi parfumat. Umbla fugãrit noaptea ºi dormea iepureºte prin grãdini ºi prin ºoproanele gazdelor binevoitoare. ªi acum când stãtea tolãnit într-un culcuº ca-n vis, somnul nu-i venea. I-l rãpise fata cu ochii verzi. Într-un târziu a adormit cu gândul la ea. ªi parcã toatã noaptea se juca cu ea în vis de-a v-aþi ascunselea.

Când s-a trezit de dimineaþã, soarele era înãlþat cu douã suliþi deasupra orizontului. S-a dus repede la lavabou ºi s-a

spãlat. A vrut sã-ºi îmbrace cãmaºa, dar n-a gãsit-o. Pe speteaza scaunului atârna o cãmaºã curatã de pânzã de bumbac. A îmbrãcat-o ºi ºi-a tras vesta. Tocmai atunci a auzit un ciocãnit în uºã. N-a apucat sã spunã „intrã” ºi Donca a rãsãrit în prag, proaspãtã ºi surâzãtoare.

– Te-ai sculat, somnorosule? l-a întrebat ea, privindu-l ºãgalnic. Trãgeai niºte sforãieli – Doamne, Doamne! – cã mi-era teamã cã se aud pânã la Bitolia …

– Draga mea, iartã-mã, dar eram frânt de obosealã. ªi sã-þi spun drept, de mult n-am avut parte de un asemenea culcuº moale ºi nespus de plãcut. Am adormit târziu ºi m-am visat tot timpul cu tine. Parcã ne fugãream. Ne cãutam unul pe altul, ne gãseam ºi ne simþeam fericiþi ºi iar ne pierdeam. Un vis frumos, dar ciudat. Dar sunt fericit cã eºti acum aievea în faþa mea.

– ªi eu am visat la fel, a spus ea, aplecându-ºi ochii sfioasã.

Mucitani a cuprins-o de mijloc ºi a sãrutat-o cu foc. Ea i s-a lãsat moale în braþe.

– Stai sã-þi sãrut acum ºi ochii ãºtia frumoºi, ºi sã-þi jur cã te iubesc ºi cã tu vei fi soþia mea când situaþia se va schimba ºi vom fi liberi. Sã ai încredere în mine ºi sã mã aºtepþi, Donca mea dragã!

– Am sã te aºtept, dragul meu Gheorghe, voievodul meu Vlah!…

Pãrinþii Doncãi erau plecaþi cu noaptea în cap la munca câmpului. Era început de toamnã frumoasã ºi îmbelºugatã. S-au întors seara cu un coº plin de struguri, de mere galben-roºcovane ºi de pere aurii. În drum spre casã, Iance a iscodit-o pe soþia sa:

– Ce zici tu, Filofteie, de vlahul ãsta adãpostit la noi? Pare un bãiat bun ºi serios. Mi se pare cã Donca noastrã s-a cam îndrãgostit de el … Dar el pare îndrãgostit mai mult de arma lui.

– Eh, ºi tu, bãrbate! Las-o pe Donca în pace, cã ºtie ea ce face. ªi apoi, dacã-i place, de ce sã nu se mãrite cu el?! Ce dacã este vlah ºi nu bulgar! E bãiat frumos, deºtept ºi cu carte. Ãsta o sã ajungã om mare.

– De asta nu mã îndoiesc nici eu, dar mi se pare cam prea rece, prea sfios sau… nu ºtiu cum sã spun, faþã de ea. Tot

timpul cât a povestit, el se uita foarte rar la ea, iar ea îl sorbea din ochi. Pãrea vrãjitã. Astea þi le spun aºa, ca sã ºtii pãrerea mea ca bãrbat, ca soþ ºi ca tatã.

– Voi bãrbaþii, dragã, sunteþi mai reci. Nu simþiþi ca noi, femeile. Sub sfiala lui de fatã mare, eu am simþit cã-i ard cãlcâiele dupã Donca. Ascultã ce-þi spun ºi ai sã vezi. Cum þi-am spus însã, nu faptul cã e vlah mã sinchiseºte, ci faptul cã e cetnic ºi-i ameninþat mereu cu moartea.

Când au ajuns acasã, Donca i-a întâmpinat veselã. A umplut o farfurie cu struguri ºi cu fructe ºi a pus-o pe masã în camera lui Mucitani.

Luând un ciorchine ºi strivind în dinþi boabele mustoase ºi dulci, Mucitani i-a spus Doncãi:

– O sã-mi fie dor nebun de tine ºi de bunãtãþile astea ale tale, dar n-am încotro. Trebuie sã ajung neapãrat la Sofia ºi sã intru în legãturi mai strânse cu membrii comitetului revoluþionar al organizaþiei noastre, cãci nu este unitate de vederi ºi de acþiune. Unii, în frunte cu Delcev ºi cu Iane Sandanschi – vlah de-al meu, din regiunea Scopie – sunt pentru o autonomie a Macedoniei în cadrul imperiului otoman, alþii luptã pentru independenþa totalã a Macedoniei, iar alþii pentru anexarea ei la Bulgaria. Aceste dizidenþe, întreþinute nu numai de ambiþii ºi orgolii personale, ci ºi de o mulþime de intrigi încâlcite din afarã, sunt o mare nenorocire, cãci ne macinã forþele în lupte intestine inutile ºi fratricide…

Donca îl asculta cu tot entuziasmul ei juvenil ºi cu toatã înflãcãrarea pasiunii sale de îndrãgostitã, fãrã sã-ºi dea seama de gravitatea situaþiei descrise de iubitul ei.

Îl iubea ºi ar fi mers cu el oriunde, înfruntând ºi moartea. Dar nu-ºi putea pãrãsi pãrinþii. Pe de altã parte, nici el nu voia s-o expunã la primejdii fãrã rost.

– Du-te, dragul meu, unde crezi tu. Eu am jurat cã sunt a ta ºi te voi aºtepta. Voi fi tot timpul cu gândul la tine.

I-a cuprins gâtul cu braþele ºi l-a sãrutat veselã. Se lãsase amurgul. L-a luat de mânã ºi l-a scos la plimbare.

– Hai sã-þi arãt ungherele locuinþei noastre, ca sã ºtii la nevoie, – Doamne fereºte! – pe unde sã fugi.

Printr-o portiþã au ieºit în curtea din dos a casei. Acolo erau înºirate toate acareturile: grajdul, ºopronul, cuptorul de pâine ºi magazia de unelte agricole. Tatãl ei era om harnic ºi gospodar înstãrit. ªi-a trimis bãiatul ºi cele douã fete la liceul bulgar din Bitolia. Voia sã-i vadã aranjaþi la oraº, nu spetindu-se la munca câmpului, din zori pânã-n noapte, arºi de vânt ºi de soare ºi uzi leoarcã de sudoare. ªi pãrinþii erau fericiþi cã-ºi dãduserã odraslele la învãþãturã. De soarta Doncãi nu se îngrijorau. Era frumoasã, ºcolitã ºi erau siguri cã-ºi va gãsi perechea potrivitã. Soarta avea grijã de fiecare dupã cum îi era scris.

Se fãcuse noapte când s-au întors de la plimbare. Mucitani a convins-o pe Donca sã nu se mai fereascã de pãrinþi, care pânã la urmã vor deveni bãnuitori ºi cã e mai bine sã le mãrturiseascã sincer dragostea lor. Ceea ce au ºi fãcut cum au intrat în camerã. A vorbit mai întâi Donca, îmbujoratã de emoþie, apoi le-a lãmurit situaþia Mucitani:

– Dragii mei pãrinþi – cãci de astãzi vã consider pãrinþii mei, cum e obiceiul la noi, la vlahi – Donca ºi cu mine ne iubim ºi ne-am jurat credinþã unul faþã de celãlalt. Ne vom cãsãtori peste doi-trei ani când sper cã situaþia se va schimba ºi voi fi liber. Pânã atunci este logodnica mea pe care o iubesc ºi o respect. Dacã aveþi ceva împotrivã, spuneþi-mi ca sã ºtiu...

– Nu avem nimic împotrivã. Sã vã ajute Dumnezeu! Au strigat amândoi cu ochii plini de lacrimi de bucurie.

S-au îmbrãþiºat ºi s-au sãrutat, apoi s-au aºezat la masã veseli ºi fericiþi. A doua zi Mucitani a trimis-o pe Donca la un giuvaergiu aromân din Bitolia ca sã comande douã verighete de aur cu inscripþia numelui ei ºi al lui. Donca a dormit o noapte la sora ei din Bitolia ºi a doua zi s-a întors acasã cu verighetele. Un preot bulgar exarhist a intrat într-o noapte în casa Filipovilor unde a sãvârºit o scurtã slujbã religioasã ºi a pus în degetele tinerilor logodnici verighetele sfinþite. Aceasta a fost mai ales dorinþa mamei Filofteia.

Mucitani a stat adãpostit în casa logodnicei sale pânã în primãvara anului urmãtor. Îndrãzneþ, umbla travestit prin Bitolia, însoþit de cele mai multe ori de Donca. Aceasta umbla înarmatã ºi ea cu un pistolaº în poºetã ºi-l supraveghea ca o leoaicã. În

aceste escapade îndrãzneþe, l-a vizitat într-o zi ºi pe vestitul fotograf aromân, Milton Manachia, la atelierul lui din Bitolia unde s-a fotografiat înarmat în costum de armatol.

Într-o noapte de început de primãvarã ºi-a luat rãmas bun de la logodnicã ºi de la socrii lui ºi, cãlãuzit de curierii organizaþiei revoluþionare, a trecut graniþa în Bulgaria ºi s-a stabilit la Sofia unde erau mulþi negustori ºi meseriaºi aromâni. A înfiinþat un comitet revoluþionar format numai din aromâni ºi a intrat în legãturi strânse cu fruntaºii organizaþiei revoluþionare macedonene conduse de bulgarul Boris Sarafof. Acesta, deºi a fost ofiþer în armata statului bulgar, era reprezentantul aripei radicale, extremiste a organizaþiei revoluþionare, pronunþându-se pentru o Macedonie independentã ºi federativã în genul Elveþiei. Secondat de profesorul Ivan Garvanof, lozinca lui a avut succes ºi astfel a pus stãpânire pe cea mai mare parte a comitetelor revoluþionare.

Ajuns la Sofia, Gheorghe Mucitani a cãutat sã-ºi extindã activitatea ºi în România. Prin intermediul unor curieri, el a intrat în legãturã cu doi tineri aromâni din Bucureºti: Alexe Coºca ºi Sterie Milioru. Aceºtia înfiinþaserã un comitet revoluþionar compus din ºapte membri, cu scopul de a sprijini lupta fraþilor lor din Macedonia împotriva bandelor teroriste greceºti. Veºti tot mai dese ºi mai triste veneau din Macedonia despre moartea aromânilor de acolo.

Într-o zi, întâlnindu-se cu Milioru, Alexe Coºca i-a spus:

– Frate Sterie, curge sânge aromânesc în munþii Pindului ºi noi stãm ºi privim cu braþele încruciºate cum duºmanii ne ucid fraþii ºi ne ard casele. Bulgarii se miºcã. Statul bulgar protesteazã energic ºi înfiereazã atrocitãþile comise de poliþia ºi jandarmeria turcã împotriva populaþiei bulgare locale. Organizaþia revoluþionarã macedoneanã este ºi mai activã ºi luptã pe viaþã ºi pe moarte ºi împotriva turcilor pãgâni ºi împotriva grecilor ºi bulgarilor ortodocºi grecomani. Ea a organizat comitete revoluþionare în toate satele bulgãreºti din Macedonia. Chiar dacã statul bulgar nu este de acord cu obiectivul acestei organizaþii, care este independenþa Macedoniei, totuºi, deocamdatã, o tolereazã ºi o ajutã cu bani ºi cu arme, sperând cã, pânã la urmã, o va controla ºi o va folosi în

favoarea sa pentru anexarea întregii Macedonii ºi formarea unei Bulgarii mari cu ieºire la Marea Egee prin portul Salonic ºi cu graniþã comunã cu Rusia prin anexarea Dobrogei. România, despãrþitã de noi prin zidul statelor slave Serbia ºi Bulgaria, nu ne poate ajuta prea mult. Pe de altã parte, clasa politicã româneascã este pestriþã ca origine ºi plinã de fanarioþi care ne înjurã, fãcându-ne „cuþitari" ºi „pistolari" ºi ne urãsc de moarte. Pãrerea mea este cã a sosit timpul sã ne miºcãm ºi noi ca bulgarii. Tu ce pãrere ai? l-a întrebat Coºca pe prietenul ºi colegul sãu de studii, Sterie Milioru.

– ªi eu gândesc ºi simt la fel ca tine, a rãspuns scurt Milioru.

– Bun, atunci am terminat cu vorbãria ºi ºedinþele interminabile ale comitetului nostru, cu jalbele de protest pe la diferite ziare ºi fiþuici demagogice care se codesc ºi ne refuzã pentru cã nu vor sã se punã rãu cu anumiþi trepãduºi politici ºi plecãm în Macedonia sã luptãm cu arma în mânã ºi contra turcilor ºi contra grecilor care ne-au rãpit Tessalia, leagãnul Marei Vlahii din evul mediu, iar acum stau cu ochii aþintiþi ca ºi bulgarii asupra Macedoniei.

Apoi Alexe Coºca l-a pus la curent pe prietenul sãu cu informaþiile aduse de curierul trimis de Gheorghe Mucitani de la Sofia. Atât Coºca cât ºi Milioru îl cunoºteau pe Gheorghe Mucitani de la liceul român din Bitolia. Auziserã de isprãvile lui în luptele de la Cruºova ºi de rolul lui în organizaþia revoluþionarã macedoneanã ºi aveau o mare admiraþie pentru el.

Dupã planul întocmit de Mucitani, ei au trecut clandestin în Bulgaria ºi s-au întâlnit la Sofia, unde au fost cazaþi în casa unui negustor aromân. În toamna anului 1905, pe filiera reþelei clandestine a organizaþiei revoluþionare bulgaro-macedonene, au pãrãsit Sofia ºi au trecut în Macedonia.

La Bitolia s-au despãrþit. Alexe Coºca ºi-a format o ceatã de vreo zece tineri din satele aromâneºti de lângã Bitolia: Muloviºte, Nijopole, Magarova ºi Gopeº, devenind cãpitan de armatoli. El avea misiunea de a acþiona în districtul format de satele aromâneºti din Munþii Pindului pânã la Tessalia ocupatã de Grecia.

Ajuns la Bitolia, Mucitani a trimis un curier bulgar la logodnica sa. Trecuserã aproape doi ani. De la Sofia îi scria regulat,

spunându-i cã îi este dor de ea, cã o poartã mereu în gândurile lui ºi o ruga sã aibã rãbdare cã în curând îºi va termina „studiile universitare” ºi apoi vor fi împreunã toatã viaþa. De fiecare datã semna: „logodnicul tãu care te iubeºte, Gheorghe”.

Donca le citea ºi le recita cu nesaþ, mai ales noaptea la lumina lãmpii, când era singurã în pat ºi se bucura de o liniºte deplinã. Scrisorile lui o bucurau atât de mult cã aproape cã le învãþa pe dinafarã ºi le pãstra pe toate în ordine ºi într-un loc special în dulap.

La vederea curierului, mama ei a întrebat-o alarmatã:

– Ce s-a întâmplat, dragã?

– Nu te alarma, mamã! A venit Gheorghe ºi mã cheamã la Bitolia.

Mama Filofteia o privea cu gura cãscatã. Nu-i venea sã creadã. Dupã un rãstimp a îngãimat contrariatã:

– Pãi … dacã e la Bitolia, de ce n-a venit ºi la noi?

– Eh, ºi tu, mamã! Se vede cã n-a putut. Deocamdatã mã duc eu sã-l vãd. Tu ai grijã de curier. Omeneºte-l. Fã-i o cafea ºi dã-i de mâncare cã e aproape ora prânzului.

– Tu nu mãnânci?

– Ba da. Mãnânc ºi eu ºi plecãm amândoi la oraº ca sã nu ne apuce noaptea pe drum.

Dupã ce au prânzit, Donca ºi curierul au plecat spre Bitolia. Noaptea ea a dormit la sora ei. Ardea de nerãbdare sã-ºi vadã logodnicul.

Întâlnirea a avut loc a doua zi seara pe malul râului Dragor. Gheorghe Mucitani era îmbrãcat într-un costum civil de culoare gri, care-l prindea foarte bine, scoþându-i în relief trupul zvelt ºi robust. Era complet ras. O aºtepta sub o salcie pletoasã. I s-a aruncat la piept, cuprinzându-i gâtul cu braþele. ªi-a lipit capul de pieptul lui ºi murmura înduioºatã:

– Dragul meu Gheorghe!… Ce dor mi-a fost de tine!

– ªi mie la fel, iubito! Îi sãruta ºi-i mângâia pãrul galben ºi unduit.

– Parcã eºti mai plin ºi mai vânjos; sau mi se pare mie, de când nu te-am vãzut?!…

– N-am dus-o rãu la Sofia printre fraþii noºtri revoluþionari, vlahi ºi bulgari. Dar ºi tu te-ai împlinit. Nu mai eºti fetiºcana de acum aproape doi ani.

O strângea în braþe ºi o sãruta fericit pe pãr, pe frunte, pe ochi ºi chiar pe vârful nãsucului obraznic, presãrat cu câþiva pistrui care-i dãdeau un farmec deosebit.

– Da. M-am mai împlinit ºi eu. Te pomeneºti cã nu-þi mai plac?!

– Sã nu te mai aud niciodatã spunându-mi asta. Tu îmi placi aºa cum eºti ºi o sã-mi placi mereu ºi când vei fi bãtrânã, cã doar n-o sã fim toatã viaþa tineri… scumpo!

I-a rãvãºit pãrul, sãrutându-i buclele parfumate. Ea ar fi stat aºa lipitã tot timpul de el ca o iederã. S-au plimbat mai bine de douã ore pe malul Dragorului. Aveau multe sã-ºi spunã. Dar ce-ºi puteau spune doi tineri îndrãgostiþi într-un rãstimp atât de scurt? Erau supravegheaþi de la oarecare distanþã de cei doi aghiotanþi credincioºi, Gache Todu ºi Nache Cuºma, consãtenii lui.

La despãrþire Donca i-a pus mâinile pe umeri ºi l-a rugat cu lacrimi în ochi:

– Ia-mã cu tine, Gheorghe, nu mã lãsa aici! ªtii cã în lipsa ta am învãþat sã trag cu arma. M-a învãþat un vãr de-al meu care face parte din organizaþie. Am fãcut cu el mai multe exerciþii în pãdure. Mi-a spus cã sunt o trãgãtoare grozavã. Strângând-o la piept, Mucitani a cãutat sã-i potoleascã entuziasmul ºi dorinþa de a-l urma în haiducie.

– Draga mea, mã bucur din toatã inima cã eºti o fatã curajoasã ºi viteazã. Sunt mândru de tine, dar cu mare pãrere de rãu sunt nevoit sã te refuz. Haiducia e foarte grea ºi nu e pentru femei.

– Ba da, l-a contrazis ea. Am auzit cã unii voievozi de cete ºi-au luat ºi soþiile cu ei. De ce nu m-ai lua ºi tu pe mine, cã doar suntem logodiþi? ªi o femeie este necesarã într-o tabãrã de bãrbaþi. V-ar gãti, v-ar spãla rufele…

– Poate vreun cetnic bulgar sã-ºi fi luat ºi soþia cu el, cum spui tu. Gura lumii vorbeºte multe. Eu nu ºtiu. Dar la noi vlahii, nu se poate, draga mea. Noi avem moravuri mai aspre, mai severe. Ar râde toþi de mine ºi nu m-ar mai asculta.

Te rog sã mã înþelegi ºi sã ai rãbdare încã un an. Îþi jur cã voi veni neapãrat la tine, orice s-ar întâmpla. Hai, nu mai plânge! Aºteaptã-mã, te rog, încã un an ºi apoi vom fi împreunã.

I-a ºters lacrimile cu batista ei albã, s-au îmbrãþiºat ºi s-au despãrþit aproape de casa unde locuia sora ei, pe malul râului Dragor.

Potrivit planului stabilit, în toamna anului l906 Gheorghe Mucitani a ajuns în districtul sãu format din Valea Meglemiei, Edessa (Vodena) ºi Veria. În acest district erau mai multe sate bulgãreºti în care ºi organizaþia revoluþionarã macedoneanã se strãduia sã atragã cât mai mulþi partizani ºi sã formeze comitete revoluþionare secrete. Ca ºi aromânii, bulgarii erau ºi ei divizaþi. Unii se considerau greci slavizaþi, aºa cum le împuiase capul propaganda greceascã, ºi-ºi trimiteau copiii la ºcolile greceºti, alþii, mai ales cei mulþi ºi sãraci, visau sã-i dezrobeascã într-o zi ori Bulgaria, ori organizaþia revoluþionarã macedoneanã.

Conducãtor suprem peste toate cetele de comitagii bulgari din Macedonia de est era voievodul Apostol. Acesta era un tânãr de vreo treizeci de ani, foarte priceput în luptele de partizani. Era crud ºi necruþãtor nu numai cu turcii ºi cu grecii, ci chiar cu bulgarii renegaþi, turcomani sau grecomani, pe care îi considera trãdãtori ºi-i trecea fãrã milã prin foc ºi sabie. Devenise faimos prin cruzimea lui fãrã pereche. Mai ales bandele de antarþi greci îi ºtiau de fricã ºi se fereau cât puteau din calea lui.

Apostol luase parte la rãscoala lui Pitu Guli ºi se adresase mulþimii strânse în piaþa din Cruºova. Vorbea înflãcãrat. Temperament vulcanic, în focul cuvântãrii l-a luat gura pe dinainte, vorbind de „naºa bãlgarska Makedonia”(Macedonia noastrã bulgarã). Supãrat, Pitu Guli l-a întrerupt ºi nu l-a mai lãsat sã continue. El s-a adresat mulþimii astfel: „Voievodul Apostol s-a exprimat greºit când a spus „Macedonia noastrã bulgarã”. Chiar dacã, în general, populaþia bulgarã este cea mai numeroasã, Macedonia nu este locuitã numai de bulgari, ci ºi de alte neamuri ca: vlahi sau aromâni, albanezi, turci, evrei, greci, sârbi ºi þigani. Vrem sã intre bine în capul tuturor cã noi luptãm pentru o Macedonie complet independentã de toate statele balcanice

existente. Noi vrem o Macedonie federativã, ca Elveþia, în care toate naþionalitãþile amintite, care convieþuiesc de veacuri, sã trãiascã în liniºte ºi pace, organizate pe cantoane, de la Marea Egee pânã la Marea Adriaticã. Acesta este idealul ºi scopul suprem al luptei ºi al rãscoalei noastre. Vrem o Macedonie a macedonenilor, unitã ºi independentã, în graniþele ei strãvechi, nu o Macedonie ciopârþitã între diferitele state balcanice apãrute mult mai târziu ºi care nu au nici un drept natural ºi istoric asupra Macedoniei. Ea nu a aparþinut niciodatã nici Greciei, nici Bulgariei, nici Serbiei ºi nici Albaniei. Ea a fost liberã ºi neatârnatã; aºa vrem sã fie ºi de acum înainte. De aceea l-am întrerupt pe camaradul meu de luptã, voievodul Apostol, ca sã se ºtie bine de la început care este drumul nostru drept ºi adevãrat.

Cuvântarea lui Pitu Guli fusese acoperitã de aplauze ºi de ovaþii furtunoase. Apostol ºi-a cerut scuze recunoscându-ºi greºeala.

Recunoscut ºi desemnat de Comitetul revoluþionar suprem de la Sofia ca voievod peste cetele de armatoli aromâni, Gheorghe Mucitani a sosit în sectorul lui cu ajutorul reþelei clandestine bulgare ºi a pãtruns în Balta Ianiþa împreunã cu cei cinci armatoli de-ai lui. Bucurându-se de încrederea comitetului revoluþionar suprem, Gheorghe Mucitani, a fost recunoscut ca ºef al armatolilor, puþini ºi neorganizaþi, conduºi pânã atunci de grãmosteanul Mihali Handuri.

Gheorghe Mucitani era inteligent, energic, curajos ºi hotãrât. Avea experienþã în lupta revoluþionarã, relaþii în conducerea superioarã ºi era un bun organizator. El i-a înzestrat pe armatoli cu arme moderne tip Manlicher, procurate de organizaþia revoluþionarã macedoneanã, în timp ce turcii ºi grecii aveau niºte puºcoace vechi care scoteau pe gura þevii un nor de fum descoperindu-l pe trãgãtor.

Superioritatea armelor, curajul, vitejia ºi iuþeala deplasãrii pe teren prin munþi îi fãceau pe armatoli sã se lupte ºi sã punã pe fugã bandele de antarþi greci care totdeauna erau de zece ori mai numeroºi decât ei.

ªi bulgarii erau la fel de curajoºi ºi viteji. Erau însã mai cruzi ºi mai rãzbunãtori. De aceea, grecii capturaþi, curieri sau

antarþi, erau bucuroºi când cãdeau în mâinile armatolilor aromâni, pentru cã aceºtia îi tratau omeneºte ºi uneori îi iertau, pe când cetnicii bulgari îi cãsãpeau fãrã milã.

Balta Ianiþa era imensã, plinã de stufãriº înalt, de sãlcii ºi de plute. Poteci înguste, zigzagate ºi alunecoase, întretãiate de canale ºi de ochiuri de apã, formau o adevãratã reþea de pãianjen cu neputinþã de descurcat. Ea oferea rãsculaþilor adãpostul cel mai sigur iarna, când la munte cãdeau ninsori foarte mari. Din noiembrie pânã în aprilie cetele de armatoli, de comitagii ºi de antarþi se refugiau în baltã. Satele de la munte erau pãrãsite în timpul iernii. Rãmâneau doar doi trei oameni de pazã plãtiþi de primãrie. Satele bulgãreºti de la câmpie erau adesea cutreierate de jandarmeria turcã ºi percheziþionate. ªtiau cã bulgarii primeau arme din Bulgaria. Aveau spioni printre sãteni ºi, pe deasupra, mai erau ºi unii care nu-ºi þineau gura ºi secretul ajungea repede la urechile ceauºului turc. Aºa stând lucrurile, Balta Ianiþa întinsã pe o suprafaþã imensã de zeci de mii de hectare, era adãpostul cel mai sigur pentru armatolii aromâni ºi pentru cetnicii bulgari. Dar pe lângã adãpost, balta mai oferea ºi hranã. Avea peºte din belºug ºi haiducii aveau cu ce sã-ºi astâmpere foamea atunci când nu se puteau aproviziona, din cauza incursiunilor ºi atacurilor date de armata turcã. Din loc în loc fugarii aveau posturi de veghe bine camuflate. Din cauza pierderilor suferite, comandamentul turc a renunþat la tactica asaltului cu forþe concentrate ºi a recurs la aceea a infiltrãrilor individuale, dar ºi aceasta s-a dovedit repede ineficace. Toate iscoadele trimise erau împuºcate ºi nu se mai întorceau înapoi. Hoiturile lor erau apoi azvârlite la mal. Astfel cã, pânã la urmã pentru evitarea pierderile provocate de rãsculaþii ghiauri, armata turcã a fost nevoitã sã se mulþumeascã cu un fel de asediu, mai mult de formã, plicticos ºi nefolositor.

Neputând pãtrunde în baltã, turcii au instalat lângã un sat un tun cu care au încercat sã bombardeze taberele aromânã ºi bulgarã. Dar ºi aceastã tacticã a dat greº. Pentru inducerea în eroare a duºmanului, armatolii arborau departe de tabãra lor niºte zdrenþe agãþate de crengile sãlciilor ºi plutelor. Turcii bombardau þinta respectivã ºi se bucurau ca niºte copii când o nimereau.

Dar bucuria lor era de scurtã duratã. Peste o zi sau douã zdrenþele apãreau în altã parte. Bombardamentul se repeta, dar degeaba. Dupã fiecare bombardament, ei încercau sã intre în baltã, dar erau respinºi cu pierderi grele. O datã cu turcii, armatolii au observat cã sunt atacaþi ºi de antarþii greci care trãgeau cu armele asupra lor din tabãra unde iernau.

Turcii scrâºneau din dinþi neputincioºi ºi înjurau scuipând pe jos: „Aman, bre, ºeitan ghiaur!” (Vai, bre, drac de ghiaur!).

Dupã atâtea atacuri eºuate, urmate de numeroºi morþi ºi rãniþi, ºi dupã atâtea ghiulele risipite de pomanã, turcii s-au plictisit ºi s-au lãsat pãgubaºi, mulþumindu-se doar cu un asediu de formã.

Armatolii refugiaþi în baltã þineau legãtura cu aromânii din Veria prin curieri civili speciali. Aceºtia aveau anumite parole ºi punctele de intrare în baltã erau stabilite ºi comunicate din vreme. Pentru deplinã siguranþã, parola ºi punctul de întâlnire se schimbau mereu. Unul din aceste puncte era ºi mandra baciului Constantin Gamzeli de pe moºia beiului turc.

Când aveau de comunicat ceva urgent, un armatol se travestea în þãran, meseriaº sau cãlugãr ºi mergea în oraº la adresa respectivã. Mare specialist ºi amator de asemenea deghizãri ºi de escapade era Mihali Handuri.

Poliþia ºi jandarmeria turcã nu erau bine organizate. La presiunea marilor puteri, care o acuzau cã masacreazã populaþia creºtinã din Balcani, Turcia umilitã ºi îngenuncheatã, mai ales dupã înfrângerea ei ruºinoasã de cãtre Italia în rãz-boiul din Libia, a fost silitã sã admitã controlul acestor puteri. Acestea au trimis la faþa locului delegaþii militare anglo-franco-italo-germane sub pretextul ocrotirii populaþiei creºtine ºi în scopul perfecþionãrii poliþiei ºi jandarmeriei turceºti. Prezenþa acestor delegaþi ºi experþi militari strãini a încurajat ºi mai mult spiritul de luptã al populaþiei creºtine ºi a mãrit haosul, corupþia ºi putregaiul administraþiei otomane. Toþi simþeau cã marele bolnav al Orientului trage sã moarã ºi nimic nu-l mai poate salva.

Dar ºi turcii erau ºireþi ºi duplicitari. Pentru a nu fi acuzaþi de masacre, ei au apelat la antarþii greci sã incendieze satele bulgãreºti Þarvori ºi Gufalova aºezate în partea bãlþii unde se afla tabãra voievodului Apostol. La cererea turcilor, cãpitanul Agras a

trimis un detaºament de cincizeci de antarþi. Aceºtia au intrat noaptea în sate, au dat foc caselor ºi au masacrat populaþia trezitã din somn, care fugea îngrozitã încercând sã se salveze.

Cele douã sate bulgãreºti erau aºezate nu departe de oraºul Ianiþa, aveau comitete revoluþionare ºi constituiau capete de pod importante pentru apãrarea ºi aprovizionarea taberei voievodului Apostol. Imediat dupã aceastã groaznicã ispravã turco-greceascã, voievodul Apostol a trimis un cetnic la cãpitanul Gheorghe Mucitani. Ajungând în sectorul aromân al bãlþii, cetnicul a pronunþat parola de recunoaºtere ºi a fost condus în tabãrã.

– Cãpitane Gheorghe, s-a adresat el în limba bulgarã macedoneanã, m-a trimis voievodul Apostol cu aceastã scrisoare. ªi i-a întins hârtia.

Mucitani, încreþindu-ºi fruntea, a citit scrisoarea, apoi i-a chemat pe armatoli în coliba lui ºi le-a vorbit.

– Fraþilor, voievodul Apostol îmi trimite prin curierul de faþã aceastã scrisoare pe care am sã v-o traduc în limba noastrã ca sã afle despre ce este vorba ºi cei care nu ºtiu bulgãreºte.

Le-a arãtat scrisoarea ºi apoi privindu-i pe toþi, le-a spus:

– Iatã ce-mi scrie: „Frate Gheorghe, te informez cã în sectorul meu s-a întâmplat o mare nenorocire. Douã sate bulgãreºti, Þarvori ºi Gufalova, din dreptul oraºului Ianiþa, au fost prefãcute în scrum ºi cenuºã, la miezul nopþii de bandele de antarþi greci care au operat mânã-n mânã cu jandarmii turci. Au fost uciºi la întâmplare bãrbaþi, femei, tineri, bãtrâni ºi copii. Au fost arse ºi vitele în grajduri. Cum, deocamdatã, noi suntem blocaþi ºi nu ne putem deplasa în sectorul grecesc, pentru cuvenita rãzbunare, te rog pe tine, ca vechi prieten de luptã, sã treci imediat la aplicarea unor mãsuri drastice de represalii împotriva satelor greceºti din sectorul tãu, asigurându-te cã ºi eu te voi servi la nevoie cu aceeaºi credinþã ºi acelaºi devotament neclintit care stau la temelia frãþiei noastre de arme.

Te îmbrãþiºez cu deviza noastrã de luptã: Libertate sau moarte!

Voievod Apostol."

Mucitani a tãcut, þinând încã hârtia cu litere chirilice în mânã. A urmat o scurtã pauzã încãrcatã de o tãcere grea,

apãsãtoare. Curierul bulgar cerceta curios figurile posomorâte ale armatolilor bãrboºi. Ochii negri ai cãpitanului Mucitani scãpãrau sclipiri fulgerãtoare în noaptea lor întunecatã de sub sprâncenele încruntate. Ridicându-ºi fruntea încreþitã ºi cuprinzându-i pe toþi cu privirea, i-a întrebat cu vocea autoritarã:

– Hei! Ce pãrere aveþi?

Chiciu Roºu din satul Gramaticova, un fãrºerot zdravãn ºi roºcat ca un urs, clocotind de furie tot timpul cât cãpitanul traducea scrisoarea, n-a mai putut rãbda ºi a rãbufnit mormãind cu vocea-i groasã ºi guturalã:

– Mama lor de caþaoni! Mai încape vorbã, cãpitane? Eu ºi consãteanul meu, Hali Joga am luptat de mai multe ori împotriva acestor tâlhari ºi, dacã nu eram ajutaþi de cetnicii bulgari Coliman ºi Manafi, Gramaticova, Cândrova, Paticina, Fetiþa ºi altele ar fi avut aceeaºi soartã ca cele douã sate bulgãreºti. Sã ºtiþi cu toþii cã, la nevoie, eu ºi cu Hali Joga suntem gata sã dãm foc singuri satelor greceºti din sectorul nostru. Trebuie sã fim cinstiþi ºi sã-i ajutãm pe prietenii noºtri bulgari, aºa cum ºi ei ne-au ajutat pânã acum.

– Are dreptate Chiciu Roºu, grãi Mihali Handuri cu vocea lui clarã ºi calmã.Înainte de venirea ta aici, cãpitane Mucitani, noi ne-am înþeles ºi am colaborat frãþeºte cu cetnicii bulgari cu care am luptat de multe ori împreunã împotriva antarþilor greci ºi turcilor.

– Atunci, dacã sunteþi de acord cu toþii, îi voi rãspunde voievodului Apostol cã îi voi împlini rugãmintea ºi vom aplica represaliile cuvenite celor douã sate greceºti din sectorul nostru.

– Suntem, au strigat într-un glas toþi armatolii.

Mucitani a scris un bilet ºi l-a dat curierului, sfãtuindu-l cã dacã cumva ar cãdea prins, sã-l mestece în gurã ºi sã-l înghitã pentru ca duºmanii sã nu afle secretul.

– Fii liniºtit, cãpitane Gheorghe! ªtiu eu ce am de fãcut.

Curierul a pus biletul în buzunar, a strâns pe rând mâna fiecãrui armatol, apoi din pragul colibei i-a salutat cu deviza revoluþionarã: „Libertate sau moarte!”

Peste câteva clipe s-a pierdut în stufãriºul des ºi înalt, care se apleca ºi se înãlþa valuri-valuri, cu un foºnet prelung ce

aducea mai degrabã cu un scârþâit sacadat, sec ºi metalic, sub bãtaia neîntreruptã a unui viscol aspru rãbufnit dinspre Vardar.

În noaptea urmãtoare, cele douã sate greceºti, construite din scânduri ºi stuf, ardeau la miezul nopþii ca douã torþe uriaºe. Limbile flãcãrilor roºii lingeau poalele cerului, luminând zãrile într-un vacarm de þipete, bocete, vaiete, urlete ºi mugete amestecate cu pârâitul stufului ars ºi trosnetul scândurilor înghiþite lacom de focul pustiitor. Turcii ºi grecii treziþi din somn fugeau disperaþi sã scape cu viaþã. Buimãceala ºi groaza erau cu atât mai mari, cu cât nu se aºteptau ca rãzbunarea sã fie atât de rapidã ºi de cumplitã.

Comandantul armatei turceºti, colonelul Osman de la regimentul din Veria, un bãrbat scund, burtos, mustãcios, punându-ºi luleaua în gurã ºi pufãind tacticos, în timp ce privea la ineditul spectacol nocturn, s-a adresat calm cãpitanului de jandarmi Riºat ce pãrea gata sã intervinã:

– Lasã-i sã ardã ca ºobolanii... mama lor de ghiauri piþigãiaþi, cã nici ãºtia nu sunt mai breji ca ceilalþi! Acum o fac pe prietenii noºtri ºi ne ajutã contra vlahilor ºi a bulgarilor, dar abia aºteaptã sã ne înfigã pumnalul pe la spate ºi sã ne ia Macedonia aºa cum ne-au luat Tessalia. Eu n-am chef sã-mi sacrific soldaþii pentru salvarea acestor vipere. Politica noastrã este sã-i lãsãm pe ghiauri sã se batã între ei ca orbii ºi sã-ºi macine forþele mult ºi bine.

– Am înþeles, domnule colonel, a rãspuns cãpitanul. Voi trimite mai târziu un pluton la faþa locului, cãci sunt obligat sã înaintez un raport superiorilor mei.

– Bine, cãpitane, aºa sã faci! zise colonelul care s-a îndreptat spre cortul lui ca sã-ºi continue somnul întrerupt. Trântindu-se în pat ºi învelindu-se bine cu o „flocatã” de lânã, groasã, armâneascã, vopsitã în verde ca steagul islamic, colonelul Osman ºi-a descãrcat necazul mormãind: „Nu ºtiu cine ºi de unde este pehlivanul ãsta de cãpitan grec, mustãcios ºi fudul, pe care l-am vãzut de la distanþã ºi de care n-avem voie sã ne atingem de parcã ar fi niºte relicve sfinte. Încurcate mai sunt iþele diplomatice ale Sultanului ºi ale vizirului nostru! Oricum mutra îngâmfatã a acestui palicar grec nu-mi place. Ghiaur spurcat...”

Porecla dispreþuitoare s-a înecat repede în valurile unui somn adânc ºi sforãitor. Cãpitanul de jandarmi a procedat la fel.

În tabãra lor, cetnicii bulgari, în frunte cu voievodul Apostol, priveau cu nesaþ vâlvãtãile uriaºe din direcþia satelor greceºti incendiate, ºi jubilau, izbucnind în strigãte ºi urale de veselie: „Bravo, cãpitane Mucitani, eºti om de cuvânt! Dar acesta e un simplu mizilic pe lângã rãzbunarea noastrã."

În tabãra antarþilor greci domnea o jale mare ºi o tãcere apãsãtoare. ªi-au dat seama cã cele douã sate greceºti de pe moºiile beilor turci au fost pustiite de rãzbunarea cetnicilor bulgari. Nu le trecea prin cap cã arderea lor este opera armatolilor aromâni.

În tãcerea sumbrã ºi grea ca o lespede de mormânt, glasul lui Agras a rãbufnit într-un oftat adânc:

– Ah, cãpãþâni groase de bulgari, ºi ticãloºi cuþovlahi, veþi vedea voi pânã la urmã cine suntem ºi ce putem noi grecii! Vã vom pisa capul ca la niºte ºerpi veninoºi. Nu mai este mult ºi vine primãvara, când vom pãrãsi acest bârlog ºi vom ieºi în munþi unde vã vom trece prin foc ºi sabie ºi nu vom lãsa sãmânþã din neamul vostru barbar ºi spurcat!

În calitatea lui de comandant suprem, cãpitanul Agras trebuia sã menþinã ridicat moralul trupei sale împrospãtatã între timp cu noi antarþi sosiþi din Grecia. Vorbele lui sincere, ca ale unui posedat care are un ideal în care crede cu toatã fiinþa lui ºi pentru care este gata oricând sã-ºi dea ºi viaþa, au cãzut în gol. Noii recruþi veniþi sã lupte în Macedonia pentru cauza panelenã erau consternaþi ºi dezamãgiþi. Unul din ei, sublocotenentul Spiros Critas, a îndrãznit sã-i spunã:

– Am venit aici ca voluntari sã luptãm pentru marea cauzã panelenã. Dar una ni s-a spus nouã la Atena ºi cu totul alta este situaþia etnicã, politicã ºi religioasã la faþa locului. Aici majoritatea populaþiei o formeazã bulgarii ºi cuþovlahii. Noi grecii suntem cei mai puþini, chiar în urma evreilor ºi a þiganilor.

Antarþii cretani mai ales ascultau posomorâþi ºi pãreau cã sunt de acord cu vorbele compatriotului lor.

Cãpitanul Agras a vrut sã-l apostrofeze pe Spiros Critas ºi sã-i ordone sã tacã, dar s-a rãzgândit ºi i-a vorbit pe un ton blând:

– Sublocotenent Critas, ai dreptate pânã la un punct, cãci aºa e propaganda: nu se potriveºte niciodatã cu realitatea. Dar noi am venit aici atraºi nu de propaganda Silogului din Atena, ci ca sã luptãm pentru împlinirea marelui nostru ideal panelen ºi anume dezrobirea Macedoniei ºi renaºterea imperiului bizantin sub forma modernã a Greciei mari cu capitala la Constantinopol.

– Da, cãpitane Agras. Dar în nordul Macedoniei nu avem picior de grec, în afarã de feþele bisericeºti, dupã câte am aflat. Poate din cauza asta mulþi tineri de-ai noºtri ºi-au pierdut viaþa aici. Cum o sã-i grecizãm noi pe aceºti încãpãþânaþi bulgari ºi cuþovlahi?

– Cu rãbdare ºi cu teroare. Acestea sunt armele noastre principale cu care vom înfrânge pânã la urmã voinþa acestor rãtãciþi încãpãþânaþi. Le vom mãcelãri fruntaºii, îi vom atrage pe unii de partea noastrã, iar mulþimea supusã ºi oarbã ca o turmã de oi, îi va urma ºi se va greciza în masã.

– Sã dea Dumnezeu sã aveþi dreptate, cãpitane Agras! Dar ne aºteaptã o luptã lungã ºi grea, cãci toate popoarele balcanice sunt contra noastrã ºi fiecare din ele îºi are propriul sãu ideal. Bulgarii luptã pentru o Macedonie autonomã sau bulgarã, Cuþovlahii pentru o Macedonie româneascã, sârbii pentru una sârbeascã ºi albanezii pentru una albanezã. Numai evreii ºi þiganii n-au nici o pretenþie ºi se complac sub stãpânirea otomanã. Dar cu ei ori fãrã ei, noi nu avem nimic de pierdut ºi mai ales nimic de câºtigat. ªi unii ºi alþii sunt pãgâni ca ºi turcii ºi n-au nimic comun cu noi. Dar trebuie sã ne ferim ºi de ei cã sunt spionii turcilor.

În sinea lui, Agras era de acord cu obiecþiile subalternului sãu, dar ca sã susþinã neºtirbit moralul antarþilor ºi ca sã-l menajeze ºi pe Spiros Critas de care avea nevoie, a trebuit sã dea dovadã de un deosebit simþ psihologic ºi de multã isteþime, într-o împrejurare atât de tragicã în care veºtile proaste se rostogoleau peste capul lor parcã cu tot dinadinsul ca sã-i nãuceascã ºi sã-i paralizeze.

Strãduindu-se sã fie cât mai calm, a rostit îmbãrbãtându-i:

– Fraþi eleni, aþi auzit ce a vorbit locotenentul Spiros Critas. În mare parte este adevãrat ce-a spus el. Propaganda e una ºi realitatea e alta. ªi eu am fãcut aceeaºi constatare ºi cred cã ºi voi cei veniþi din scumpa noastrã Elada. Dar noi am venit aici sã

luptãm ºi sã învingem, nu sã ne lãsãm copleºiþi de greutãþi ºi înfrânþi de duºmani, oricât de numeroºi ºi de dârji ar fi ei. N-am venit nici la nuntã sã bem ºi sã jucãm, nici la înmormântare sã bocim ºi sã vãrsãm lacrimi. Am venit sã luptãm vitejeºte ºi sã murim ca nemuritorul strãmoº la Termopile, Leonida.

După această scurtã ºi înflãcãratã cuvântare, atmosfera s-a înviorat. Antarþii ºi-au recãpãtat încrederea, conºtienþi cã tabãra lor se bucura de bunãvoinþa autoritãþilor turceºti cu care colaborau tacit ºi nu era þinta bombardamentelor ca tabãra vlahilor ºi bulgarilor. ªi aceasta se datora numai diplomaþiei prelaþilor bisericii ortodoxe greceºti.

Aºteptau cu nerãbdare primãvara sã pãrãseascã balta plinã de þânþari, cu miros de aer jilav ºi de ierburi putrede ºi sã iasã în munþi unde sã respire aerul îmbãlsãmat de flori, sã bea apa rece de izvor, ºi sã se rãzbune cumplit asupra vlahilor ºi bulgarilor încãpãþânaþi.

O vizitã importantã în Baltã.

În iarna anului 1907, Boris Sarafof, ºeful suprem al organizaþiei revoluþionare bulgaro-macedonene, s-a hotãrât sã inspecteze tabãra din Balta Ianiþa. El locuia la Sofia ºi colabora cu autoritãþile bulgare. De altfel, fusese ofiþer în armata bulgarã ºi unii revoluþionari mai vechi, în frunte cu aromânul Iane Sadanschi, nu aveau încredere în el, bãnuindu-l de duplicitate. Dar la toate congresele þinute de comitetele revoluþionare, el a reuºit sã se impunã, fiind reales ca ºef. Într-o zi a primit vizita unui reporter american de la ziarul New Herald Tribune. Acesta voia sã informeze opinia publicã americanã despre starea de lucruri din regiunea balcanicã a imperiului otoman, despre revendicãrile popoarelor creºtine ºi despre lupta ºi scopul urmãrit de organizaþia revoluþionarã macedoneanã. ªi-a manifestat dorinþa de a vizita o tabãrã de partizani revoluþionari. Boris Sarafof a acceptat, luându-l cu el într-o vizitã de inspecþie pe teren în sudul Macedoniei. A þinut însã sã-ºi previnã musafirul, arãtându-i riscurile aventurii sale.

– Sã ºtii, domnule, cã este foarte periculoasã pentru dumneata aceastã aventurã. Te poate costa viaþa. În cel mai bun caz – dacã eºti prins – arestarea ºi condamnarea la închisoare. Gândeºte-te bine, cãci drumul e lung ºi anevoios ºi plin de riscuri, cu toate legãturile bune de care dispunem ºi cu toate mãsurile de precauþie luate.

Americanul, cu ochii de culoarea oþelului, i-a rãspuns scurt ºi hotãrât:

– Excelenþã, sunt gata sã mor alãturi de dumneavoastrã.

Boris Sarafof i-a bãtut prieteneºte pe umãr:

– Bravo! Îmi placi.

Astfel, într-o noapte, însoþit de doi aghiotanþi ºi de american, a trecut frontiera bulgaro-turcã, pãºind pe pãmântul Macedoniei.

Boris Sarafof era un bãrbat zvelt, vioi, energic ºi cultivat. Deºi era travestit, ca ºi ceilalþi partizani, în hainele unui þãran, gazdele care îl primeau de-a lungul drumului, fãrã sã-l fi vãzut vreodatã, îl simþeau ºi-l recunoºteau de la prima aruncare de ochi, cuprinse deodatã de o bucurie imensã, amestecatã cu sfialã, cu admiraþie, spunându-ºi fericite „El este Voievodul nostru.” ªi casele unde poposea o zi, o noapte sau câteva ceasuri, erau mândre cã Voievodul lor legendar le cãlcase pragul ºi fusese oaspetele lor.

Ziaristul american îºi nota cu grijã la popasuri impresiile proaspete culese de-a lungul acestei unice ºi palpitante cãlãtorii clandestine. Era obligat sã nu dea numele persoanelor întâlnite ºi nici ale localitãþilor pe unde treceau.

În sfârºit, într-o zi au ajuns la destinaþie.

În tabãra bulgarã din balta Ianiþa domnea o mare forfotã. Voievodul Apostol a inspectat toate colibele, anunþâdu-ºi partizanii cã aºteaptã vizita ºefului suprem al organizaþiei revoluþionare macedonene, Boris Sarafof.

Toþi cetnicii ardeau de nerãbdare sã-l vadã. Unii îl cunoºteau ºi erau bucuroºi sã-l revadã ºi sã stea de vorbã cu el. Alþii mai tineri, recrutaþi între timp, nu-l cunoºteau decât din auzite ºi fremãtau de nerãbdare sã-l vadã ºi sã-l audã vorbind. Era visul lor de tineri ºi fanatici luptãtori pentru un crez suprem: libertate sau moarte. Era singura alternativã. Altfel, pentru ei viaþa nu mai avea sens. Într-o searã visul li s-a împlinit.

Dupã un scurt popas fãcut la niºte negustori bulgari din oraºul Verticop, Boris Sarafof ºi-a fãcut apariþia în faþa nesfârºitei bãlþi Ianiþa. Pentru derutarea spionilor, el a stabilit intrarea în baltã prin partea opusã oraºului Ianiþa. Un curier din oraºul Verticop a fost trimis în baltã ca sã-l înºtiinþeze pe voievodul Apostol. Acesta a trimis la locul de întâlnire pe aghiotantul sãu în fruntea unei echipe de cetnici înarmaþi.

Se lãsase noaptea când Boris Sarafof ºi suita lui au ajuns în tabãra bulgarã. Era în toiul iernii ºi dinspre Vardar sufla un

vânt aspru. Pãpuriºul se zbuciuma scârþâind sec, metalic. Cei vreo douã sute de cetnici bãrboºi aºteptau în picioare în faþa colibelor de stuf în care focul ardea mocnit. Tabãra era aºezatã pe un ostrov prizãrit, înconjurat de sãlcii, de arbuºti ºi de plute pe care abia încãpeau cei douã sute de cetnici asediaþi, dar liberi ºi stãpâni pe palma lor de pãmânt.

Glasul voievodului Apostol a despicat întunericul nopþii, rãsunând aspru ºi ferm:

– Atenþie. Cetnici, drepþi!

Picioarele celor douã sute de cetnici au pocnit la unison. Fãcând câþiva paºi înainte, voievodul Apostol s-a oprit în poziþie militarã, dând raportul:

– Domnule comandant, cetnicii din balta Ianiþa, urându-vã bun venit, sunt gata ºi aºteaptã ordinele dumneavoastrã.

Boris Sarafof a înaintat câþiva paºi ºi i-a strâns mâna cãlduros. Apoi i-a salutat pe cetnici cu lozinca consacratã:

– Libertate sau moarte!

Din douã sute de piepturi a rãsunat acelaºi strigãt hotãrât:

– Libertate sau moarte!

Ochii tuturor cetnicilor scânteiau de bucurie ºi de entuziasm. Îºi dãdeau seama cã trãiesc clipe unice, înãlþãtoare, de neuitat, pentru care meritã sã lupþi, sã înfrunþi primejdii ºi chiar sã te jertfeºti. Decât o viaþã lungã ºi josnicã de rob, mai bine una scurtã ºi demnã, încununatã de o moarte glorioasã de erou. Aºa simþea ºi aºa îºi spunea în sinea lui fiecare dintre ei.

Dupã îndeplinirea acestei ceremonii, Boris Sarafof, luându-l de braþ pe Apostol, i-a spus:

– Dragã prietene, dã liber oamenilor ºi spune-le cã fiind târziu, mâine vom þine o ºedinþã în care vã voi comunica tot ce trebuie.

Voievodul Apostol s-a executat ºi oamenii s-au retras în colibele lor, cu cãciulile îndesate pe urechi, la cãldura focului din vatrã. Afarã vântul ºuiera prelung ºi ascuþit. Boris Sarafof l-a prezentat apoi lui Apostol pe tânãrul ziarist american de la New Herald Tribune. Apostol i-a condus în coliba lui unde fuseserã pregãtite culcuºurile pentru înalþii oaspeþi.

Ziaristul american privea uimit în jurul sãu ºi la lumina lãmpii afumate îºi nota în carnet impresiile. Strânsese deja o recoltã bogatã cu ajutorul cãreia spera sã scrie o serie de reportaje senzaþionale de pe urma cãrora sã se aleagã ºi cu un substanþial câºtig material, cãci pentru un veritabil american timpul înseamnã bani. ªi timpul petrecut în aceastã stranie aventurã trebuia fructificat la maximum. Ochiului sãu rece ºi calculat nu-i scãpa nimic. Spiritul sãu de observaþie, ascuþit, scormonea ºi nota neobosit orice amãnunt aparent nesemnificativ. ªtia cã din noianul de date mãrunte, la redactarea definitivã va elimina balastul ºi va rãmâne esenþialul.

Cina a fost sobrã, cu pâine neagrã de grâu, cu brânzã, cu peºte de baltã ºi cu orez fiert în unt, dar stropitã cu ºliboviþã ºi mai ales cu vinul dulce ºi aromat de Neaguºte. Acest orãºel, aºezat pe dealuri, fusese întemeiat de coloniºti latini ºi se numea Nova Augusta. Cu timpul, odatã cu nãvãlirea ºi revãrsarea slavilor spre sud, ºi-a schimbat ºi numele – stâlcindu-l în Neaguºte – ºi compoziþia etnicã, astfel încât bulgarii formau acum majoritatea populaþiei care era aproape grecizatã. Era rãzbunarea secretã ºi implacabilã a istoriei împotriva veneticilor lacomi, care se întind peste mãsurã pânã ce se risipesc ºi se pulverizeazã, înghiþiþi la rândul lor de purtãtorii altei culturi superioare.

Ziaristul american, obiºnuit cu viaþa confortabilã ºi luxoasã, trãia învolburat de senzaþii inedite. Uimit de tot ce vedea ºi simþea, punea gazdei tot felul de întrebãri prin intermediul lui Sarafof, singurul cu care comunica verbal. Era cuprins de sincerã admiraþie pentru curajul ºi vitejia acestor neînfricaþi luptãtori. Crezuse pânã atunci cã are de-a face mai mult cu bande de briganzi ºi de asasini cum se credea în genere în lumea civilizatã occidentalã. Dar aici, la faþa locului, realitatea era cu totul alta. Pentru el acum era clar cã lumea occidentalã, îmbuibatã ºi ignorantã, era orbitã de multe prejudecãþi stupide. Era bucuros cã-i revenea lui sarcina sã le combatã ºi sã le spulbere printr-o serie de reportaje senzaþionale. Abia aºtepta sã-ºi încheie vizita ºi sã se înapoieze în America.

S-au culcat târziu ºi au dormit buºtean pânã când a rãsãrit soarele. Era o zi liniºtitã, fãrã vânt, cu un soare cãlduþ de iarnã,

pe un cer albastru presãrat ici-colo cu rare fuioare de nori albi strãvezii. O zi frumoasã bine venitã pentru ºedinþa anunþatã decuseearã. Cetnicii s-au strâns cu toþii, în picioare, formând un semicerc.

Boris Sarafof a luat cuvântul:

– Dragi prieteni, am venit sã vã vizitez, însoþit de un ziarist american interesat sã cunoascã idealul ºi obiectivul luptei noastre, cãci vrea sã scrie o serie de articole pentru lãmurirea opiniei publice americane ºi mondiale. L-am adus cu mine sã vadã cu ochii lui ce fel de oameni sunteþi, în ce condiþii trãiþi ºi cu câtã ardoare ºi spirit de jertfã luptaþi pentru eliberarea Macedoniei de sub jugul turcului pãgân a cãrui stãpânire multisecularã se clatinã din toate încheieturile ºi în curând se va prãbuºi. Dar prãbuºirea stãpânirii otomane nu înseamnã ºi eliberarea automatã a scumpei noastre patrii, Macedonia. Cârduri de corbi hãmesiþi îi dau târcoale din toate pãrþile ca s-o sfâºie în bucãþi, fiecare urmãrind sã rupã din trupul ei sfârtecat o halcã cât mai mare. Aceste cârduri lacome ºi nesãþioase sunt Grecia, Bulgaria, Serbia, Muntenegru ºi Albania. A sosit vremea sã vorbim pe ºleau, pentru ca ºi voi ºi lumea întreagã sã ºtie limpede ce vrem noi cu adevãrat ºi pentru ce suntem gata oricând sã ne vãrsãm sângele. Noi nu umblãm, cum cred ºi cum spun unii rãuvoitori sau sceptici, cu ascunziºuri. Nu vrem sã înºelãm pe nimeni. Chiar dacã majoritatea revoluþionarilor din organizaþia noastrã sunt bulgari macedoneni, noi nu urmãrim anexarea parþialã sau în întregime a Macedoniei la Bulgaria. Ne opunem categoric la împãrþirea Macedoniei între statele balcanice, oricare ar fi ele. Macedonia a fost în antichitate cel mai puternic stat independent din Peninsula Balcanicã pânã la cucerirea ei de cãtre romani înainte de Hristos. Ea era locuitã de traci, nu de greci ºi nici de albanezi. Grecii au fost bãtuþi ºi cuceriþi de macedoneni pe care ei îi dispreþuiau ºi-i considerau barbari, iar albanezii sunt urmaºii ilirilor – un popor înrudit cu tracii. Noi bulgarii ºi celelalte popoare slave am venit aici mult mai târziu, dar convieþuind cu populaþia tracã bãºtinaºã, ne-am amestecat cu ea, încât în vinele noastre curge, poate, mai mult sânge trac decât bulgar. Aºa cã, pe drept cuvânt, putem pretinde cã suntem urmaºii tracilor ca ºi vlahii, cu singura deosebire cã ei sunt un amestec de traci ºi de romani.

Dar ºi unii ºi alþii avem acelaºi fond comun: substratul trac. Acesta este adevãrul istoric ºi pentru triumful lui luptãm noi. Macedonia lui Alexandru cel Mare – cel mai mare cuceritor al lumii – trebuie sã redevinã stat liber ºi independent în centrul Peninsulei Balcanice. Numai astfel se va pune capãt poftelor nesãþioase ale statelor vecine ºi zâzaniilor întreþinute de marile puteri europene ale cãror interese politice ºi economice se ciocnesc în aceastã regiune. Numai astfel Macedonia va fi un factor de echilibru ºi de stabilitate politicã în Balcani. Altminteri va fi mereu un butoi cu pulbere. Este de datoria marilor puteri sã înþeleagã odatã pentru totdeauna acest lucru ºi sã recunoascã Macedonia ca stat liber ºi independent în graniþele ei vechi, istorice.

Cu aceste cuvinte, Boris Sarafof ºi-a încheiat cuvântarea. Cetnicii îl priveau cu admiraþie. Aveau feþele luminate de bucurie ºi de entuziasm. Fiecare simþea cã pentru un asemenea ideal ºi pentru un asemenea ºef capabil, energic ºi neînfricat meritã sã lupþi ºi, la nevoie, chiar sã mori. Erau parcã electrizaþi.

Dupã o scurtã pauzã, în rãstimpul cãreia a schimbat câteva cuvinte cu voievodul Apostol ºi cu reporterul american, Boris Sarafof i-a întrebat:

– Dacã unii dintre voi au vreo nedumerire îi rog sã-mi punã întrebãri ca sã le rãspund ºi sã-i lãmuresc, cãci fiecare trebuie sã ºtie precis pentru ce luptã ºi pentru ce este gata oricând sã moarã.

Un cetnic s-a desprins din rând ºi, fãcând un pas înainte, s-a prezentat în poziþie militarã. Era de staturã mijlocie, spãtos, bãrbos ºi cu ochii albaºtri-cenuºii. A vorbit în limba macedonoslavã:

– Domnule comandant, mã numesc Traian Cucuda, sunt meglenoromân ºi voievodul cetnicilor megleniþi în numãr de cincizeci, care luptãm de la început împreunã cu revoluþionarii macedonoslavi. Sunt absolvent al Liceului Român din Bitolia. Aº vrea sã ºtiu cum va fi rezolvatã problema românilor megleniþi în cadrul Macedoniei libere ºi independente?

– Dragã prietene, înainte de a-þi rãspunde, dã-mi voie sã-þi pun o întrebare, cãci sunt nelãmurit. Dacã eºti vlah meglenit, de ce nu te afli în tabãra fraþilor tãi vlahi, ci aici printre cetnicii macedonobulgari? Nu te înþelegi cu ei?

– Ba mã înþeleg foarte bine. Dar aºa am apucat de la început ºi aºa am crezut cã e bine sã continuãm. Noi meglenitþii locuim într-o regiune formatã dintr-o duzinã de sate vlahe vecine numai cu sate bulgare, cu care trãim de veacuri în relaþii foarte strânse de prietenie, încât uneori ne ºi încuscrim, lucru pe care nu-l facem cu nici o altã naþie. Ceea ce ne-a fãcut sã luptãm alãturi de cetnicii bulgari, a fost acelaºi duºman comun: grecii, care vor sã ne grecizeze cu forþa. Cum noi am refuzat aceastã pretenþie absurdã, antarþii greci au dezlãnþuit teroarea împotriva noastrã, omorând bãrbaþi, femei, preoþi, învãþãtori ºi chiar elevi de ºcoalã. La fel procedeazã ºi cu ceilalþi creºtini despre care spun cã dacã sunt ortodocºi, înseamnã cã sunt greci de origine, pentru cã, dupã ei, Biserica ortodoxã este Bisericã greceascã ºi toþi creºtinii ortodocºi nu sunt altceva decât greci deznaþionalizaþi, adicã deveniþi bulgari, vlahi sau albanezi. Acum – spun ei – a sosit momentul ca toþi creºtinii ortodocºi din Balcani sã se întoarcã la matcã, declarându-se greci.

Boris Sarafof a fãcut semn cu mâna, întrerupându-l:

– Voievod Cucuda, am înþeles. ªi acum sã-þi rãspund la întrebarea pe care mi-ai pus-o. ªtii bine cã în Macedonia propriu-zisã, locuiesc astãzi, – datoritã împrejurãrilor istorice survenite de sute ºi chiar de mii de ani, pe care nu le mai putem schimba – numeroase naþionalitãþi ºi anume: bulgari, vlahi, albanezi, turci, evrei, greci, sârbi ºi þigani. Toate aceste naþionalitãþi care trãiesc mai de mult sau mai de curând pe pãmântul Macedoniei, formeazã poporul macedonean a cãrui patrie este Macedonia. Ei bine, noi preconizãm o Macedonie federativã aºa cum existã în Europa Elveþia. Exact aºa vrem ºi noi sã fie Macedonia. Aºadar, fiecare parte componentã a poporului macedonean sã se bucure de drepturi ºi de libertãþi egale, democratice în stat, pãstrându-ºi autonomia deplinã, cu limba ºi cultura ei proprie în þinuturile unde locuieºte. Cine nu vrea sã trãiascã aici ca cetãþean macedonean, ci ca bulgar, grec, turc, albanez sau sârb, sã plece din Macedonia în þara respectivã, cãci el este duºmanul nostru ºi noi îl vom pedepsi. Sã se ºtie bine cã noi luptãm pentru libertatea ºi independenþa Macedoniei, nu pentru anexarea ei la Bulgaria,

la Serbia, sau la orice alt stat balcanic. Acesta este þelul nostru suprem ºi pentru atingerea lui suntem gata oricând sã ne jertfim.

Ultimele cuvinte s-au pierdut în foºnetul stufãriºului.

Traian Cucuda a fost mulþumit de rãspunsul primit. De altfel, el cunoºtea foarte bine þelurile organizaþiei revoluþionare macedonene. A vrut însã sã sondeze sinceritatea acestui fruntaº revoluþionar bulgar contestat de alþii în frunte cu avocatul vlah, Iane Sandanski. Acum era liniºtit, fiind în posesia unei declaraþii oficiale fãcute public de gura cea mai autorizatã. Deºi colabora mai de mult cu voievodul Apostol cu care se împrietenise, avea totuºi în sufletul sãu unele îndoieli care îl rodeau. Avea impresia cã Apostol era prea bulgar ºi nutrea visuri ºoviniste de supremaþie bulgarã sub paravanul Macedoniei federative, ceea ce ar fi dus la noi forme de intoleranþã ºi la disensiuni catastrofale.

Noaptea, Sarafof a þinut în coliba lui Apostol, o nouã ºedinþã cu ºefii de grupe de cetnici, vorbindu-le despre atrocitãþile comise de autoritãþile turceºti, care se foloseau de bandele greceºti cu scopul de a pãcãli opinia publicã, aruncând vina pe dihonia dintre creºtini. I-a îndemnat la colaborarea frãþeascã nu numai cu cetnicii vlahomeglenіþi, ci ºi cu armatolii vlahi. Voievodul Apostol l-a asigurat cã aceastã colaborare funcþioneazã perfect ºi cã vlahii sunt oameni de cuvânt, cinstiþi ºi drepþi ºi luptãtori dârji ºi neînfricaþi, tot atât de viteji ca ºi cetnicii bulgari.

– Domnule comandant, armatolii vlahi sunt puþini, dar sunt foarte isteþi ºi viteji. Ori de câte ori am apelat la ajutorul lor, au sãrit fãrã nici o ºovãialã ºi au luptat cu o vitejie vrednicã de toatã lauda.

Boris Sarafof îl asculta satisfãcut. Din când în când îºi nota ºi el în carneþel anumite lucruri ºi observaþii. Reporterul american nu prididea, scriind mãrunt ºi nervos, nume, fapte, ºi întâmplãri care de care mai grozave ºi mai senzaþionale pentru opinia publicã americanã. Spera sã obþinã un mare succes ºi fremãta tot de o bucurie lãuntricã bine înfrânatã sub masca lui rece, anglosaxonã.

Boris Sarafof a stat în tabãra bulgarã trei sãptãmâni.

Dupã ce s-a asigurat de devotamentul neclintit al cetnicilor sãi ºi s-a documentat asupra situaþiei, el a dat ultimele dispoziþii ºi ºi-a exprimat dorinþa de a vizita ºi tabãra armatolilor din balta Ianiþa.

Voievodul Apostol a trimis un curier în tabãra armatolilor, anunþându-i cã vor primi vizita unui fruntaº revoluþionar, fãrã a-i divulga numele. S-a stabilit ziua, ora ºi locul unde vizitatorul necunoscut urma sã vinã ºi sã fie întâmpinat.

Gheorghe Mucitani le-a comunicat armatolilor ºtirea îmbucurãtoare. Toþi ardeau de curiozitate ºi de nerãbdare. Misterul vizitatorului îi aþâþa ºi mai mult. Fiecare se întreba cine ar putea fi cel care s-a hotãrât sã-i viziteze în plinã iarnã ºi într-un loc atât de îndepãrtat ºi pe deasupra asediat de armatã. Ce nevoie îl silea tocmai acum, când putea sã-i viziteze, fãrã sã înfrunte atâtea riscuri primãvara sau vara în munþi. Temeritatea vizitatorului misterios îi uimea, dar îi ºi îmbãrbãta. Nimeni, nici chiar viteazul Gheorghe Mucitani, supranumit Casapu, nu mergea cu gândul pânã la însuºi ºeful organizaþiei revoluþionare.

Era o dimineaþã rece, dar seninã ºi frumoasã de început de martie. Frunze lungi, ascuþite ºi noi tulpini de papurã începeau sã þâºenascã din adânc, spintecând apa bãlþii ca niºte sãbii verzi. Adia un vânt prevestitor de primãvarã.

Când misteriosul ºi temerarul vizitator, însoþit de mica lui suitã, a pus piciorul pe micul ostrov al armatolilor, cãpitanul Gheorghe Mucitani a tresãrit de bucurie. L-a recunoscut. Cu ochii luminaþi a înaintat spre el ºi, încremenind în poziþie de drepþi, i-a dat raportul cu vocea limpede ºi energicã:

– Domnule comandant, unitatea de armatoli vlahi este gata ºi aºteaptã ordinele dumneavoastrã!

Boris Sarafof i-a întins mâna, îmbrãþiºându-l ºi sãrutându-l, apoi s-a adresat armatolilor aliniaþi:

– Bunã ziua, fraþi vlahi!

– Sã trãiþi, domnule comandant! i-au rãspuns într-un glas cei douãzeci de armatoli aromâni.

Apoi Boris Sarafof ºi membrii suitei sale au dat mâna cu toþi armatolii.

L-a impresionat adânc faptul cã toþi vorbesc curent bulgãreºte, mai bine zis limba macedonoslavã. Într-o atmosferã de bunã dispoziþie, oaspeþii au fost poftiþi în coliba cãpitanului Gheorghe Mucitani. Era mai încãpãtoare. Aici Boris Sarafof a þinut cu ei prima ºedinþã. Toþi s-au aºezat turceºte pe rogojini, ca sã-l asculte.

Sarafof a început sã vorbeascã:

– Fraþi armatoli vlahi, sunt fericit cã mã aflu în mijlocul vostru. Voievodul Apostol mi-a vorbit foarte frumos despre voi, despre curajul ºi vitejia voastrã, precum ºi despre colaborarea desãvârºitã dintre voi ºi cetnicii lui. De altfel între vlahi ºi bulgari au existat întotdeauna relaþii strânse de prietenie. Ele sunt vechi ºi dateazã de sute de ani. ªtiþi cu toþii, dar mai ales cei care aþi terminat liceul, cã vlahii împreunã cu bulgarii s-au rãsculat la ll82 împotriva imperiului bizantin care-i asuprea ºi au întemeiat þaratul bulgaro-vlah sub conducerea fraþilor vlahi Petru ºi Asan. Aceastã prietenie între vlahi ºi bulgari este deci foarte veche ºi ea trebuie sã funcþioneze ºi de acum înainte neºtirbitã, cãci numai uniþi, ca prieteni adevãraþi, vom putea învinge toate greutãþile ºi ne vom putea atinge scopul. Din cele discutate cu ºefii voºtri, Gheorghe Mucitani ºi Mihail Handuri, am aflat cã sunteþi foarte bine informaþi asupra situaþiei politice nu numai din Balcani, ci ºi din Europa ºi din întreaga lume. Sunteþi la curent cu tot ce se petrece, fiindcã sunteþi bine organizaþi ºi primiþi ziare din Salonic. Vã felicit ºi vã exprim întreaga mea admiraþie pentru iscusinþa cu care vã descurcaþi, vorbind fiecare douã-trei limbi strãine. Cetnicii voievodului Apostol nu sunt aºa de bine informaþi ca voi, dar sunt disciplinaþi ºi foarte dârji.

– Domnule comandant – a intervenit Gheorghe Mucitani – armatolii, despre care aþi spus cã sunt foarte bine informaþi, au totuºi unele nedumeriri provocate de disensiunile ivite în sânul miºcãrii noastre în legãturã cu problema autonomiei Macedoniei. ªtiþi cã sunt mai multe curente care s-au manifestat la congresele comitetelor revoluþionare de la Sear ºi din alte pãrþi. Armatolii vor sã afle de la dumneavoastrã care este poziþia realã a miºcãrii noastre în aceastã problemã esenþialã.

– Dragi prieteni, este adevãrat cã miºcarea revoluþionarã a fost zguduitã de douã curente principale foarte dãunãtoare: unul dulceag, reprezentat de Delcev, Sandanski, Mihãileanu ºi alþii care se mulþumesc cu aºa zisa autonomie a Macedoniei în cadrul imperiului otoman, altul radical-ºovinist, ultranaþionalist, care urmãreºte ciopârþirea sau anexarea Macedoniei la Bulgaria. Noi suntem categoric împotriva lor ºi le combatem cu toatã strãºnicia.

Noi luptãm pentru eliberarea Macedoniei de sub jugul turcesc ºi pentru independenþa ei absolutã, sub forma unui stat federativ ca Elveþia. Acesta este crezul ºi þelul nostru suprem. Pentru asta a luptat ºi a murit eroic ºi voievodul vostru vlah Pitu Guli. Nu nutrim gânduri ascunse. Chiar dacã noi bulgarii suntem locuitorii cei mai numeroºi ai Macedoniei, recunoaºtem cinstit existenþa ºi a celorlalte minoritãþi etnice, care convieþuiesc de veacuri în acest spaþiu, ºi vrem sã convieþuim în pace ºi în viitor, bucurându-ne cu toþii de aceleaºi libertãþi, de aceleaºi drepturi ºi de aceleaºi obligaþii. Acestea sunt gândurile noastre sincere ºi curate ºi vreau ca nimeni sã nu se îndoiascã de ele. Pentru acest ideal mare ºi sfânt suntem gata oricând de luptã ºi de moarte.

Sarafof a vorbit clar, fãrã gesturi patetice, în faþa unui auditoriu atât de mic, reprezentat de cei 20 de armatoli. Pãrea un om foarte sincer ºi foarte ferm pe poziþia lui, nu un demagog ordinar care se îmbatã ºi îmbatã ºi pe alþii cu fraze sforãitoare. Impresia produsã asupra armatolilor a fost covârºitoare. Încântat, Gheorghe Mucitani i-a strâns mâna, felicitându-l cãlduros. Ceilalþi tãceau.

Rotindu-ºi privirile asupra lor, Boris Sarafof i-a întrebat:

– Mai are cineva vreo nedumerire?

Toþi pãreau mulþumiþi de declaraþiile lui. Aºezat lângã Mihali Handuri, Cola Nicea se frãmânta neliniºtit. Ar fi vrut sã-l înghionteascã pe acesta sã ia cuvântul ºi sã cearã lãmuriri asupra unor puncte obscure ºi aspecte echivoce din sânul organizaþiei revoluþionare. Handuri era cel mai vechi armatol din regiune care participase încã din l903 la mai multe bãtãlii alãturi de cetnicii bulgari. Era iubit ºi respectat de toþi armatolii. Cola Nicea îºi dãdea seama cã era unica ocazie când se putea sta de vorbã pe îndelete cu ºeful organizaþiei revoluþionare. Se uita la Handuri ºi nu ºtia ce trebuia sã facã pentru a-l determina sã vorbeascã. Dar Handuri tãcea. Se vedea cã nu are nici o îndoialã. Atunci Cola Nicea ºi-a luat inima în dinþi ºi s-a adresat lui Sarafof :

– Domnule comandant, sunt armatolul Cola Nicea. Nu sunt atât de vechi luptãtor ca Mihali Handuri, Gheorghe Mucitani ºi alþii de aici. Am venit de curând, adus de colegul meu de ºcoalã, Mihali Handuri. Am ieºit armatol din dorinþa de luptã ºi de rãzbunare nu atât împotriva turcilor, cât mai ales împotriva

bandelor greceºti care ne ard satele, ne ucid preoþii ºi învãþãtorii, femeile ºi copiii ºi ne furã ºi ne cãsãpesc oile, vitele ºi caii, în numele sfintei religii creºtine ºi sub oblãduirea Patriarhiei ortodoxe din Constantinopol. Turcii pãgâni se poartã mult mai bine cu noi aromânii decât bandele de antarþi greci care vor sã ne extermine ºi sã ne grecizeze cu forþa.

– Da, ºtiu, prietene, l-a întrerupt Sarafof, privindu-l cu admiraþie în ochii albaºtri-cenuºii, care scãpãrau de revoltã ºi de indignare. Continuã, te rog, l-a îndemnat el binevoitor, vãdit impresionat de limba bulgarã curatã în care îi vorbea tânãrul armatol.

– Ne-aþi vorbit de prietenia veche dintre aromâni ºi bulgari despre lupta lor comunã împotriva bizantinilor greci, continuatã ºi azi împotriva asupritorilor pãgâni ºi greci, ne-aþi prezentat, de asemenea, clar ºi convingãtor idealul, þelul final ºi necesitatea continuãrii luptei într-o disciplinã ºi unitate perfectã fãrã de care nu este posibilã biruinþa. Eu nu mã îndoiesc de sinceritatea gândurilor dumneavoastrã. Dar am totuºi o mare nedumerire, care mã roade ºi pentru care vreau sã-mi daþi o explicaþie lãmuritoare care sã mã liniºteascã. De aceea îmi permit sã vã întreb.

– Spune, prietene, l-a încurajat Boris Sarafof.

– Dacã luptaþi pentru independenþa Macedoniei ºi faceþi apel la unirea tuturor naþionalitãþilor conlocuitoare ca sã sfarme jugul turcesc ºi sã combatã orice alt jug pe care-l pregãtesc statele balcanice, dar mai ales Grecia, atunci de ce a fost împuºcat la Bucureºti acum ºase ani, profesorul aromân, ªtefan Mihãileanu, de cãtre un comitagiu bulgar?

Cu ochii aprinºi ºi cu obrajii uºor rumeniþi, Nicea îl privea fix.

– Dragã prietene, a rãspuns calm Boris Sarafof, sã nu crezi – ºi sã nu creadã nimeni – cã noi l-am asasinat pe ªtefan Mihãileanu pentru faptul cã era român, adicã vlah din Ohrida, stabilit în România. Organizaþia noastrã revoluþionarã condamnã la moarte pe toþi cei care trãdeazã cauza poporului macedonean, indiferent de grupul etnic cãruia ei îi aparþin. ªtefan Mihãileanu a fost împuºcat ca trãdãtor al cauzei noastre, pentru cã el a fãcut parte din organizaþia noastrã, iar apoi s-a pronunþat pentru continuarea ocupaþiei otomane în Macedonia. Dar ªtefan Mihãileanu nu este singurul caz. Organizaþia noastrã l-a împuºcat

ºi pe primul-ministru al Bulgariei, Tachef, care era tot vlah de origine, pentru motivul cã se pronunþase pentru încorporarea Macedoniei la Bulgaria. Prin aceste acte am dovedit cã suntem sinceri ºi necruþãtori în acþiunile noastre. Te-ai lãmurit acum, dragã prietene?

– M-am lãmurit, a rãspuns scurt Cola Nicea, deºi nu era de acord cu suprimarea fizicã a profesorului ªtefan Mihãileanu ca trãdãtor, fiindcã el n-a atacat miºeleºte organizaþia revoluþionarã din care a fãcut parte, ci ºi-a schimbat pãrerea, ca mulþi alþi revoluþionari, cu privire la cãile de rezolvare a problemei macedonene. Mihali Handuri, care era de aceeaºi pãrere, i-a fãcut semn sã tacã ºi el a înþeles. Amândoi discutaserã între ei cazul lui ªtefan Mihãileanu – un distins ºi brav intelectual aromân – ºi socoteau asasinarea lui ca un act de cruzime barbarã datoritã rivalitãþilor dintre diversele comitete revoluþionare ºi a luptelor intestine pentru acapararea puterii. Înþeleptul Mihali Handuri considera cã nu era momentul potrivit pentru purtarea unor asemenea discuþii delicate, care ar fi turburat atmosfera.

La prânz, în cinstea oaspeþilor lor, armatolii au pregãtit o masã ca-n basme. Procuraserã din ajun un batal ºi doi miei de la baciul Gamzeli. Aveau în coliba – depozit mai multe balerci cu vin ºi cu rachiu.

Dupã trei sãptãmâni de mâncare searbãdã, formatã din ciorbe de fasole ºi de peºte ºi din iahnie de cartofi, prânzul oferit de armatoli, cu doi miei puºi la frigare, ºi cu nelipsita „arumani” ca aperitiv, era un veritabil festin regal.

Reporterul american îºi lingea degetele unsuroase ºi mai trãgea o duºcã de vin din „pãgurul” pus la dispoziþie: un bidonaº oval de un litru, pe care-l poartã cu sine, atârnat de curea, orice cioban ºi haiduc. Vesel, cu obrajii îmbujoraþi de „þipurã” ºi de vin, el l-a rugat pe Boris Sarafof sã le spunã armatolilor cã aºa fripturã delicioasã n-a gustat în viaþa lui ºi le-a promis cã în reportajele lui va descrie modul ei de preparare. De asemenea, ca ºi în tabãra bulgarã, el a fãcut mai multe fotografii cu armatolii, cu scopul de a ilustra cu ele reportajele sale senzaþionale.

Boris Sarafof a stat o sãptãmânã în tabãra armatolilor. Era profund impresionat de disciplina, de voia bunã, de curajul

ºi de vitejia lor. În acest rãstimp i-a cunoscut mai bine pe toþi, dar mai ales pe cei doi ºefi: Gheorghe Mucitani ºi Mihali Handuri, asigurându-se de devotamentul lor neclintit. La plecare, îmbrãþiºându-l pe Mihali Handuri, i-a dãruit pistolul sãu automat Mauser.

– Þi-l dãruiesc cu cea mai mare plãcere pentru credinþa, curajul ºi bravura ta legendarã.

Miºcat de gestul neaºteptat al Cãpeteniei bulgare, Handuri i-a strâns mâna mulþumindu-i:

Domnule comandant, fiþi sigur cã-l voi purta cu cinste ca pe cel mai scump dar al vieþii mele de revoluþionar ºi nu vã voi face de ruºine niciodatã. Sã trãiþi ºi sã ne conduceþi la biruinþã!

Despãrþirea a fost mai solemnã ºi mai emoþionantã decât primirea.

La cãderea nopþii, Boris Sarafof, împreunã cu mica lui suitã, a pãrãsit tabãra armatolilor, îndreptându-se spre satul bulgãresc Licoviºte unde urma sã fie gãzduit. În toate satele bulgãreºti existau comitete revoluþionare secrete, bine organizate ºi înarmate. Pãstrarea secretului era una din legile de bazã ale organizaþiei. Divulgarea lui atrãgea pedeapsa cu moartea. De aceea chiar bulgarii grecomani se temeau de conaþionalii lor revoluþionari. Voievodul Apostol ordona executarea tuturor bulgarilor care colaborau cu comitetele revoluþionare greceºti sau cu autoritãþile turceºti, socotindu-i trãdãtori. Pe cadavrele lor se punea un bilet cu inscripþia fatidicã: „Aºa sunt pedepsiþi trãdãtorii!" – semna: Organizaþia Revoluþionarã Macedoneanã. La teroarea turco-greacã, bulgarii revoluþionari rãspundeau cu aceeaºi teroare. Macedonia ajunsese un cazan al Satanei, care într-o zi trebuia sã explodeze.

Nici cei iniþiaþi în plasa secretã a organizaþiei nu cunoºteau întotdeauna identitatea precisã a vizitatorilor. Fremãtând de bucurie, ei îºi ºopteau cu mândrie: „Doidè naºe Voivoda!" (A sosit conducãtorul nostru.) Dar foarte puþini aflau cine este el. Taina pãstratã cu sfinþenie ºi rãzbunarea cumplitã în caz de trãdare aþâþau ºi mai mult imaginaþia maselor asuprite ºi însângerate. ªi astfel se înfiripau, dãtãtoare de curaj, de încredere ºi de speranþe, legenda ºi mitul.

Mihali Handuri, era cel mai vechi armatol ºi revoluþionar macedonean. Noaptea, înainte de culcare, el le povestea armatolilor diverse episoade din luptele sale. La cãldura molcomã a focului din vatrã, vocea lui depãna încet firul amintirilor. Armatolii, înveliþi în „tâmbãrile” lor sure – niºte zeghi groase, confecþionate din pãr de caprã – îl ascultau cu bucuria ºi extazul cu care ascultã copiii basmele povestite de bunica sau de bunicul lor. Mai ales cei mai noi, sosiþi de curând, îl sorbeau cu nesaþ. Era pentru ei un prilej bine venit nu numai pentru a-ºi petrece mai uºor vremea monotonã în frigul ºi umezeala bãlþii, ci ºi în dorinþa de a învãþa ceva din tainele tacticii de luptã. În liniºtea sau în ºuierul viforniþei de afarã, vocea lui Handuri vibra în colibã:

„Era în vara anului l904. În districtul Edessa, vechea capitalã a Macedoniei botezatã de bulgari Vodena, de la apele bogate care o strãbat, se aflã un sat bulgãresc Catraniþa, aºezat într-o poziþie pitoreascã, pe malul lacului Ostrov, un lac mare cu apã limpede ºi rece, bogat în peºte. Acest sat este locuit de bulgari ºi de turci. Bulgarii de aici, ca ºi o mare parte din oraºul Vodena, sunt grecomani. Organizaþia revoluþionarã a cãutat sã înfiinþeze un comitet revoluþionar în acest sat care avea o poziþie strategicã importantã, fiind aproape de satul românesc Gramaticova.

Într-o zi, ceata bulgarã a lui Coliman, formatã din l5 inºi, la care m-am alãturat ºi eu cu Hali Joga ºi Chiciu Roºu, ne-am hotãrât sã mergem la Catraniþa ca sã convertim satul la cauza noastrã. Am fost primiþi foarte bine ºi gãzduiþi la patru case din sat. La ºedinþa care a avut loc, a fost invitat ºi primarul satului. Acesta a venit. Toþi credeam cã am dat o mare loviturã câºtigându-l pe primar de partea noastrã. Adeziunea lui ni se pãrea foarte sigurã din moment ce acceptase sã participe la ºedinþa noastrã secretã, cãci în caz contrar, ar fi refuzat, ºi cea mai elementarã prudenþã l-ar fi îndemnat sã tacã pentru a nu avea neplãceri. Dar ne-am înºelat. Primarul era un grecoman fanatic, avea un fiu la ºcolile înalte din Atena ºi alte avantaje materiale la care þinea mai presus decât la conºtiinþa lui naþionalã. Coliman a deschis ºedinþa într-o atmosferã de voie

bunã, de sinceritate ºi de încredere totalã. Ne-a prezentat pe toþi, a arãtat scopul luptei noastre ºi i-a cerut primarului sã adere la organizaþia revoluþionarã macedoneanã, asigurându-l de toatã discreþia. La auzul propunerii, primarul s-a încruntat. I se vedeau muºchii fãlcilor cum i se încordau sub piele. Când Coliman i-a cerut sã depunã jurãmântul de credinþã pe steagul organizaþiei, primarul s-a sculat brusc de pe scaun, strigând furios:

– Nu. Eu nu sunt ºi nu pot fi cu voi. Aþi greºit dacã m-aþi chemat aici pentru aºa ceva.

ªi s-a îndreptat spre uºã sã plece.

Noi toþi, care nu ne aºteptam la aºa ceva, am rãmas ca trãzniþi. Ne vedeam visul spulberat într-o clipã. Ne-am dezmeticit la auzul avertismentului dat de glasul aspru al lui Coliman:

– Ascultã, încãpãþânatule! Dacã nu vrei sã fii cu noi, te priveºte. Dar sã nu te mai punã dracul sã fii împotriva noastrã. Ai înþeles?

Primarul se uita pieziº la Coliman, care-l fulgera cu privirea. A deschis uºa fãrã sã spunã nimic ºi a ieºit pe uliþã. Noi am stat mai departe în sat, convinºi cã nu vom fi pârâþi. Dar de unde?! Tâlharul a ºi anunþat comandamentul militar din Vodena, care a trimis o unitate de vânãtori de munte împotriva noastrã. Lupta a început într-o dupã-amiazã. Speriaþi, oamenii s-au încuiat în casele lor. Alþii au fugit prin pãduri. Satul tot pãrea pustiu. Noi ne-am fãcut planul de luptã ºi aºteptam, ocupând poziþii bune în unele case, pe dupã ziduri sau pe la colþuri de uliþi. Aveam ordin de la Coliman sã-i lãsãm sã se apropie ca sã tragem în plin ºi sã nu facem risipã de gloanþe. Când turcii au intrat în sat, desfãºurându-se la atac, au început împuºcãturile. Gloanþele ºuierau în vãzduh sau muºcau zidurile caselor cu un scrâºnet înfundat. Soldaþii turci, deºi fãceau parte din unitãþi de elitã, nu aveau experienþa noastrã ºi fãceau risipã de muniþii, trãgând aiurea, în aer sau unde li se pãrea cã miºcã vreo umbrã sau vreo creangã de pom. Noi aveam puºti Manlicher cu gloanþe de oþel ºi trãgeam în plin. Lupta a durat pânã la cãderea nopþii. Noi, armatolii, am reuºit sã ne strecurãm prin ploaia de gloanþe ºi am ajuns la casa primarului unde am gãsit-o pe soþia acestuia, pe fiul ºi pe fiica lor, tremurând de groazã. I-am capturat asigurându-i cã nu vor pãþi nimic dacã vor fi cuminþi ºi ne

vor ajuta sã ieºim din încercuire. S-au liniºtit ºi s-au jurat cã vor face tot ce le cerem. Le-am spus planul nostru ºi au fost de acord, rugându-ne cu lacrimi în ochi sã nu-i împuºcãm. Am oprit ca ostatici pe fiul ºi pe fiica primarului, iar pe soþie am trimis-o la soþul ei ca acesta sã-i convingã pe turci cã cetnicii s-au hotãrât sã se retragã spre câmpie, în direcþia satelor bulgãreºti, nu spre munte, unde se aflã satele noastre. Pentru a-ºi salva copiii de la moarte sigurã, primarul i-a pãcãlit pe turci, îndrumându-i într-o direcþie contrarã. La cãderea nopþii, turcii au despresurat satul, concentrându-ºi forþele spre ºes, bucuroºi cã scapã de hãþiºurile ameninþãtoare ale pãdurii. Noi l-am anunþat pe Coliman, ºi ne-am retras în pãdurea din apropiere, unde i-am eliberat pe cei doi ostatici, dându-ne întâlnire în satul Gramaticova. Dupã câteva ore a ajuns ºi viteazul Coliman acolo. Din ceata lui însã au cãzut câþiva morþi ºi rãniþi în încãierarea cu turcii.

La Gramaticova am fost foarte bine primiþi de fraþii noºtri, care ne-au ospãtat ºi au avut grijã de cetnicii bulgari rãniþi.

– Ah, vipera de primar! a scrâºnit din dinþi Coliman. Nu scapã el nepedepsit pe lumea asta. Am sã-i strivesc eu capul gros ºi sec în curând.

N-au trecut nici douã luni ºi primarul trãdãtor ºi-a primit pedeapsa cuvenitã dupã legea necruþãtoare a organizaþiei...”

Târziu, când flãcãrile nu mai pâlpâiau zburdalnic ºi jarul începea sã pãleascã în vatrã, armatolii adormeau în murmurul lin al vocii viteazului ºi iscusitului Mihai Handuri, care nu-ºi pierdea niciodatã cumpãtul în cele mai grele momente ºi în cele mai dramatice situaþii. Fire foarte ingenioasã, el gãsea totdeauna, în mijlocul celei mai mari primejdii, soluþia salvatoare. El era cel mai iubit ºi cel mai respectat dintre toþi. În toiul bãtãliei îºi pãstra sângele rece. Era generos ºi viteaz, capabil ºi modest.

La scurt timp dupã plecarea lui Boris Sarafof, au sosit doi armatoli noi din Veria. Unul din ei, Iorgula Cutova, avea de rãzbunat moartea a trei rude de-ale lui împuºcate de antarþii greci. Prieten bun cu Apostol Mocanu, s-au sfãtuit amândoi ºi s-au hotãrât sã apuce drumul haiduciei. Într-o searã s-au prezentat la coliba baciului Gamzeli, cãruia i-au comunicat scopul vizitei lor. Baciul i-a þinut în colibã pânã s-a înnoptat bine, apoi la adãpostul

întunericului, trei umbre s-au strecurat în stufãriºul înalt ºi foºnitor al bãlþii. Dupã o bucatã de drum prin mâzgã ºi hârtoape, presãrate cu rãdãcini putrede ºi frunze uscate, umbrele s-au oprit pe o moviliþã. Baciul Gamzeli ºi-a pus douã degete în gurã ºi a scos un ºuierat modulat ca de mierlã, pe care l-a repetat dupã o scurtã pauzã. Din baltã s-a auzit acelaºi ºuierat. Dupã câteva minute stuful din faþa lor a început sã se legene ºi sã facã un zgomot tot mai mare. Deodatã a apãrut o namilã neagrã ºi bãrboasã, înarmatã cu puºcã ºi paloº. Armatolii mânuiau deopotrivã puºca pentru lupta de la distanþã ºi paloºul pentru lupta corp la corp. Fãceau exerciþii continui ºi ajungeau mânuitori desãvârºiþi. Paloºul era arma cea mai îndrãgitã de armatoli, fiindcã prin mânuirea lui se arãta isteþimea, vitejia ºi cavalerismul lor. Paloºele unor armatoli celebri ca Atanasie Diacul, Caciandoni, Bucuvala, purtau gravate pe mânerele lor inscripþii eroice. Pãstrate cu sfinþenie, ele erau oferite celor mai viteji cãpitani ca cea mai înaltã distincþie.

Namila fioroasã, þâºnitã din apã ºi din stuf, era Muºa Darlaiani din Veria. Strângându-i mâna, baciul Gamzeli i-a spus:

– Dragã Muºa, þi-am adus doi boboci, mai bine zis doi flãcãi zdraveni ºi viteji. Ia-i în primire ºi du-i în tabãrã. Sunt sigur cã vã veþi bucura.

Baciul s-a întors la coliba lui ºi s-a întins lângã vatra cu jar.

Proaspeþii armatoli au fost conduºi în tabãra unde au fost primiþi cu multã voie bunã, cu glume ºi cu veselie. Înainte de culcare, Mihali Handuri a fost rugat sã mai povesteascã ceva din luptele sale. Era un prilej binevenit ca sã audã ºi noii armatoli. Handuri a început sã povesteascã lupta de la Jerven.

– Jerven e un sat bulgãresc aproape de satul românesc Paticina. Aici a avut loc, acum trei ani o consfãtuire a cetelor bulgare din sectorul Florina ºi Vodena la care am luat parte ºi eu cu mica mea ceatã formatã din Hali Joga, Chiciu Roºu, Muºa Darlaiani ºi Miha Zugravu. Fiind trãdaþi, ne-am pomenit asediaþi de armata turcã, am ieºit din casa unde avea loc consfãtuirea ºi am cãutat sã strãpungem cercul de foc care se strângea în jurul nostru ca un cleºte. Turcii înaintau prudenþi spre locul indicat. I-am lãsat sã se apropie. La ordinul ofiþerului, gornistul a dat semnalul de atac. Primul care a cãzut a fost gornistul. Moartea

lui încã de la începutul luptei, i-a descurajat pe vânãtorii de munte turci. Dupã ce am tras o rafalã ºi am secerat mai mulþi dintre ei, am pornit la contraatac cu paloºele în mânã, urlând ºi lovind în dreapta ºi în stânga cu disperarea fiarei hãituite. În asemenea momente nu ºtii ce-i aia obosealã. Simþi clocotind în tine o forþã uriaºã în stare sã mute ºi munþii din loc.

Lupta a fost crâncenã. Cuprinºi de panicã, turcii au început sã fugã, aruncând armele ºi þipând îngroziþi: „Aman, Aman!” ºi „Allah, Allah!”.

Am anunþat pe voievodul Apostol cã am strãpuns cercul în direcþia Paticinei, ca sã se retragã ºi el cu cetnicii lui. Am luat toate armele pãrãsite de turci ºi ne-am afundat în pãdure. Cetnicii bulgari au avut câþiva morþi ºi rãniþi, având grijã sã le ia armele ºi sã-i salveze pe rãniþi.

Noi am avut un singur rãnit grav, pe bituleanul Miha Zugravu. El fusese rãnit la picioare ºi nu mai putea umbla. În situaþia acestuia, voievodul Apostol i-ar fi descãrcat pistolul în cap ca sã nu cadã viu în mâinile turcilor. Noi ne-am gândit sã-l salvãm. Astfel, namila de Muºa Darlaiani l-a luat ºi l-a cãrat pânã în satul Paticina. De acolo, luat de un chirigiu de-ai noºtri, a fost transportat la familia lui din Bitolia, unde s-a vindecat. Dupã un an s-a întors iarãºi la noi, în loc sã se plimbe pe strãzile ºi prin localurile unui oraº mare ºi frumos cu consulate strãine ºi cu tot felul de distracþii.

Haiducia este ca o râie. Te mãnâncã fãrã astâmpãr pielea ºi sângele. Când ai dat de gustul ei s-a terminat cu tine. Eºti robul ei pânã la moarte. Nu-i aºa Miha? ªi-a încheiat Handuri povestea.

– Aºa este, a aprobat Zugravu, mustãcind în colþul lui. Dupã ce m-am vindecat, mama m-a rugat sã rãmân acasã.

Deodatã, imitând glasul mamei sale, Zugravu a continuat pe un ton foarte serios. Ea îmi spunea:

„– Rãmâi acasã, dragul mamei, sã intri ºi tu în rândul oamenilor: Sunt fete frumoase ºi bogate de negustori, care ar fi fericite sã aibã un soþ ca tine. Ai luptat destul pânã acum. N-ai sã-i alungi tu pe turci din Macedonia, cu armatolii tãi ºi cu cetnicii bulgari. ªi dacã pânã la urmã turcii vor fi alungaþi, cine ºtie ce alþi nesãtui vor veni peste noi ºi ne vor asupri ºi mai rãu. Nu vezi grecii ce propagandã fac? ªi cum îi duc de nas pe turci? Dar parcã bulgarii cu care luptaþi acum

cot la cot sunt mai breji? Cine ºtie ce clocesc ºi ei în capetele lor, cã nu degeaba li se spune guleamata glava (capete mari). Auzi, dragul mamei, se spune cã cruºoveanul Gheorghe Mucitani, unul din marii voºtri cãpitani are o ibovnicã bulgãroaicã. E adevãrat? N-a gãsit ºi el la Cruºova, la Bitolia ºi în toatã Macedonia o fatã de-a noastrã cu care sã se însoare?! Bãiat cu ºcoalã româneascã sã facã aºa ceva?!

Ce? Bulgãroaicele sunt mai frumoase decât aromâncele? Tu sã nu faci aºa ceva, dragul mamei, cã o sã mor de ruºine! Du-te la armatolii tãi, dacã þi-e dor de ei, dar cu fatã strãinã sã nu-mi calci pragul!"

Armatolii mustãceau, gata sã pufneascã în râs. Gheorghe Mucitani rãscolit ºi ruºinat totdeodatã, vãzându-ºi secretul divulgat, s-a gândit cã e mai bine sã recunoascã.

– Frate Miha, a râs ºi el mânzeºte, mi-ai fãcut-o! De unde ai aflat-o ºi pe asta, pezevenghiule!

– Cãpitane, vorbeºte toatã lumea, nu numai mama mea. Trebuia sã þi-o spun odatã, cã-mi sta pe limbã demult. În fond, dragostea e oarbã. Dacã-þi place, ce conteazã cã e bulgãroaicã. Sã-þi trãiascã ºi s-o faci aromâncã, aºa cum ºi bulgarii au înghiþit mult sânge de-al nostru de sute de ani…

Armatolii au izbucnit într-un hohot de râs. De fapt ei cunoºteau secretul sentimental al cãpitanului lor. Aºa cum fiecare îºi avea într-un colþ al inimii secretul sãu, dar în situaþia în care se aflau, cu viaþa atârnatã mereu de un fir de pãr, acest subiect era pãstrat în tainiþele adânci ale sufletului fiecãruia.

Oamenii care înfruntã moartea la tot pasul, n-au nici timp nici dispoziþie sufleteascã sã discute astfel de lucruri neserioase.

Noii armatoli, Apostol Mocanu ºi Iorgula Cutova, erau încântaþi de atmosfera care domnea în tabãrã. Au adormit târziu fericiþi.

În ziua urmãtoare începea viaþa durã de tabãrã, cu exerciþii militare, cu plantoane de zi ºi de noapte, cu corvezi de tot felul cuprinse în programul ei cotidian aplicat cu precizia fixã a unui ceasornic.

Iarna era pe sfârºite. Zilele creºteau. Se apropia primãvara cu pãrãsirea bãlþii ºi plecarea la munte. Într-o zi o veste tristã a îndoliat tabãra armatolilor din balta Ianiþa: moartea lui Alexe Coºca.

Moartea unui vultur

După ce s-a despărþit de Gheorghe Mucitani la Bitolia, Alexe Coºca, secondat de prietenul său Sterie Milioru, ºi-a format o ceată de armatoli din satele aromâne din nord-vestul Macedoniei ºi se îndrepta spre sectorul lui alcătuit de baierul de sate din munþii Pindului: Avdela, Perivole, Samarina, Furca, Pădz, Mestecăniº, Breaza ºi altele. Avea de gând să-ºi stabilească cartierul general la Avdela sau la Samarina ºi de acolo să facă incursiuni ºi în Tessalia, care era locuită mai mult de vlahi ºi de ceva bulgari, dar anexată la Grecia după Congresul de la Berlin. Larissa era vechea capitală a Vlahiei Mari, pomenită încă din evul mediu de cronicarii bizantini ºi de cei apuseni. Mulþi dintre locuitorii ei, deºi îºi păstraseră limba maternă, pe care o vorbeau între ei, totuºi, neavând ºcoli ºi biserici în limba lor, ci în greceºte, erau grecomani. Alexe Coºca avea misiunea să-i lămurească, trezindu-le conºtiinþa naþională. El a fost bine primit în satele aromâne de lângă Bitolia, de unde ºi-a recrutat vreo doisprezece tineri ºi ardea de dorinþa de a ajunge la primăvară, odată cu urcuºul aromânilor la munte, în satele pindene.

Mergând spre sud, într-o zi a ajuns în satul bulgăresc Slivniþa de lângă lacul Prespa. A fost găzduit în casele unor cetnici bulgari. Prinzând de veste, armata turcă a înconjurat satul. Pentru a cruþa gazdele binevoitoare de represalii, Alexe Coºca s-a sfătuit cu prietenul său:

– Frate Sterie, ce facem?

– Ce hotărăºti tu. Tu eºti căpitanul, a răspuns Milioru.

După câteva clipe de chibzuială, Coºca a spus hotărât:

– Ca sã cruþãm gazdele care ne-au primit atât de bine, eu sunt de pãrere sã pãrãsim satul ºi sã ne retragem în pãdurea apropiatã. Acolo suntem mai liberi ºi mai la adãpost decât în case.

Armatolii ºi-au luat rãmas bun de la gazde ºi s-au strecurat în pãdure. Erau salvaþi, când dintr-o parte au început sã ºuiere gloanþele puºtilor turceºti. Armatolii se retrãgeau în ordine, trãgând ºi ei în turci cu mare atenþie pentru a nu face risipã de muniþii. Au fost omorâþi ºi rãniþi mai mulþi soldaþi turci. Lupta a fost crâncenã, dar scurtã. Armatolii au reuºit sã se desprindã ºi sã se afunde în vãgãuni unde turcilor nu le mai ardea sã-i urmãreascã. Aceastã zi a fost botezul focului pentru ceata armatolilor. Din nefericire însã, ea s-a încheiat ºi cu moartea cãpitanului lor. Entuziastul ºi viteazul Alexe Coºca, absolvent al Facultãþii de Medicinã din Bucureºti, cel care se pregãtea sã ajungã medic în comuna lui natalã, a fost nimerit de un glonþ, ºi a murit eroic în luptã. Era moartea pe care ºi-o dorea. Nu i-a fost hãrãzit sã-ºi vadã visul cu ochii, dar a închis ochii liniºtit cã s-a jertfit pentru o cauzã mare ºi sfântã. Tovarãºii lui nu l-au lãsat în mâna inamicului. I-au luat trupul însângerat ºi l-au îngropat lângã trunchiul unui arbore secular. Vechiul sãu prieten, Sterie Milioru, a fost ales cãpitan. În luna mai, mica ceatã de armatoli a trecut în Munþii Pindului plini de viaþã o datã cu venirea primãverii. Noul cãpitan, ajutat de Gachi Marami, a ajuns pe Muntele Smolcu de lângã Samarina, de unde cutreiera toate satele din regiune. Muntele Ou, dintre Samarina ºi Avdela, avea forma unui ou alb uriaº. În zarea limpede a dimineþii, strãlucea în depãrtare cu creºtetul acoperit de zãpadã. În aerul proaspãt al munþilor, armatolii au poposit la stânile celnicului Bagiuiani.

Vestea sosirii lor a stârnit mare bucurie în rândul aromânilor. Preoþii, învãþãtorii ºi fruntaºii satelor, ameninþaþi de antarþii greci, au prins curaj. De acum încolo aveau ºi ei un scut de apãrare. Nu mai puteau fi cãsãpiþi uºor la drumul mare de bandele de antarþi asmuþite ºi dirijate de episcopul Emilianos din oraºul Grebena. În predicile sale rostite de la înãlþimea amvonului, acesta spumega, ameninþându-i pe „ereticii cuþovlahi” cu toate grozãviile iadului ºi îndemnând fãþiº la stârpirea celor care cer înlocuirea sfintei limbi greceºti cu alte limbi barbare,

diavoleºti. Se purta ca un veritabil antart îmbrãcat în sutanã arhiereascã.

De la poposirea lui în frumoasa ºi vestita Samarina, Sterie Milioru a avut cea mai mare bucurie când s-a întâlnit cu vechiul sãu coleg de ºcoalã, Zicu Araia. Se cunoºteau de la Liceul din Bitolia. Zicu Araia era student la Facultatea de Litere din Bucureºti. În urma unor veºti proaste primite de acasã, pe la începutul primãverii el a pãrãsit România ºi a sosit în Samarina.

Aflând de prezenþa armatolilor, într-o searã el l-a invitat pe Sterie Milioru la el acasã. S-au îmbrãþiºat, bucuroºi de revedere.

La o cafea aromatã ºi la un pahar de vin, Sterie Milioru i-a povestit toatã aventura lui haiduceascã umbritã doar de moartea bunului ºi bravului sãu prieten Alexe Coºca.

Zicu Araia asculta, numai ochi ºi urechi. Era un tânãr solid, cu sprâncene negre ºi groase, sub care ardeau doi ochi ageri, vultureºti. Avea un cap mare, cu linii aspre, colþuroase, dãltuit parcã cu barda în piatrã. Pãrea mai degrabã haiduc, fur de drumul mare decât poet gingaº, descriptiv ºi idilic cum se arãta în poeziile lui scrise numai în graiul aromân. Pãrea a fi mai degrabã el cãpitan de armatoli, decât Sterie Milioru, a cãrui figurã îmbina armonios frumuseþea cu bãrbãþia.

Dornic sã se informeze cât mai bine, Sterie Milioru l-a întrebat:

– Am aflat cã aveþi ºi ºcoalã greceascã în sat, în timpul verii. Cine o întreþine? Cine plãteºte pe dascãlul grec?

– Cine sã o întreþinã, decât statul grec? El trimite fondurile necesare pentru propaganda panelenã pe cale diplomaticã, prin consulat la mitropolia greceascã din Salonic ºi aceasta le distribuie, dupã necesitãþi, pentru întreþinerea ºcolilor vechi ºi deschiderea altora noi în satele locuite de negreci. Dupã cum vezi, în Samarina – ca de altfel în toate satele româneºti de munte – n-a existat nici mãcar de sãmânþã, picior de grec ºi totuºi sunt câþiva grecomani atraºi de influenþa culturii elene. Sãrmaniaþii nu sunt numai ciobani din vremuri imemoriale. Ei sunt ºi negustori mari, artiºti talentaþi, zugravi ºi sculptori în lemn renumiþi, umblaþi prin lume. Neavând ºcoalã ºi bisericã naþionalã proprie, au fost nevoiþi sã-ºi cultive spiritul într-o limbã strãinã. Fiind

ortodocºi, au fost siliþi sã înveþe limba greacã ºi ca sã înþeleagã slujba religioasã ºi pentru nevoile comerciale. Aºa au încãput în mâna preoþilor ºi episcopilor greci, care le-au împuiat capul cu propaganda lor mincinoasã, fãcând din ei niºte grecomani fanatici.

– Sunt mulþi?

– Nu sunt mulþi. De când s-au deschis ºcolile ºi bisericile româneºti, numãrul lor s-a micºorat vãzând cu ochii ºi în curând o sã disparã, cãci oamenii s-au trezit ºi sunt bucuroºi sã audã la bisericã slujba în limba românã, pe care o înþelege toatã lumea. Mai sunt câþiva habotnici ºi câþiva interesaþi, plãtiþi de propaganda panelenã... Capul rãutãþilor este episcopul Emilianos. Va mai curge mult sânge nevinovat.

Sterie Milioru asculta încruntat explicaþiile date de Zicu Arata. Pãrea cã rumegã ceva. Sculându-se de pe scaun, l-a întrebat:

– ªi acum, dragã Araia, ce crezi cã este de fãcut?

– ªtiu eu? a rãspuns Araia, dând din umeri. E foarte greu de luptat cu preoþii ºi mai ales cu episcopii greci, care sunt mari intriganþi ºi diplomaþi foarte abili, cu relaþii puternice printre autoritãþile otomane cele mai înalte.

– Lasã cã ºtiu eu ce am de fãcut, a încheiat hotãrât Sterie Milioru, pregãtindu-se de plecare.

Zicu Araia l-a condus pânã la poartã. La despãrþire, i-a strâns mâna cu amândouã mâinile lui mari ºi puternice, mãrturisindu-i cu voce asprã, sugrumatã de emoþie ºi parcã de o undã de ruºine:

– Crede-mã, frate Milioru, cã aº veni ºi eu bucuros alãturi de tine ca sã apãrãm satele noastre ºi sã rãzbunãm atâtea victime nevinovate. Dar mi-e imposibil. Tatãl meu zace bolnav ºi familia mea o duce foarte greu. Nu ºtiu dacã mã voi mai întoarce la facultate la toamnã, cu toatã bursa pe care o am din partea statului român, care a fãcut ºi face atâtea sacrificii pentru salvarea noastrã. Nu suport ca eu sã trãiesc de bine de rãu fãrã griji, iar familia mea sã moarã de foame. De aceea, s-ar putea ca la toamnã sã rãmân aici ºi sã fac apostolat printre ai mei.

Impresionat, Sterie Milioru l-a bãtut pe umãr spunându-i:

– Te înþeleg. Fii tare ºi nu dispera. Continuã-þi studiile ºi apoi întoarce-te pe plaiurile noastre ca sã ai grijã de familie ºi de fraþii noºtri aromâni. Vremea haiduciei va trece peste câþiva ani ºi atunci va fi nevoie mai mare nu de armatoli înarmaþi cu puºti ºi paloºe ascuþite, ci de luptãtori cu arma gândului, a cuvântului ºi a scrisului. ªi tu, frate Araia, vei fi unul din aceia.

Cu lacrimi în ochi s-au îmbrãþiºat ºi s-au despãrþit.

Sterie Milioru s-a îndreptat spre Ciuca Roºã ºi s-a pierdut în pãdurea de brazi, spre stâna lui Bagiuiani de unde rãzbãtea din când în când câte un lãtrat de dulãu. Era o noapte seninã, cu cerul plin de stele clipind misterios din genele lor albastre, verzi sau roºii ºi cu o lunã rotundã ºi mare cât o roatã de car. Se vedea ca ziua. În lumina albã a lunii, Samarina lãsatã în urmã, pãrea o turmã de oi adormitã pe plai.

A doua zi, Sterie Milioru ºi-a împãrþit ceata în douã: o jumãtate a luat-o cu el, o jumãtate a lãsat-o pe loc.

Adresându-se armatolilor strânºi în jurul sãu, Sterie Milioru le-a spus:

– Fraþilor! Am împãrþit ceata în douã, fiindcã nu putem ºti ce se poate întâmpla. O parte o iau cu mine la Grebena pentru executarea unei acþiuni riscante, o parte o las aici la adãpost sigur, sub conducerea ajutorului meu Gachi Marami. Dacã se întâmplã sã nu mã mai întorc, atunci el va fi cãpitanul vostru, ca cel mai capabil ºi mai viteaz dintre toþi. Sã-l ascultaþi ºi sã-l urmaþi, dacã vreþi ca totul sã meargã bine. Aþi înþeles?

– Am înþeles, cãpitane! au rãspuns cei care rãmâneau pe loc.

– Atunci, rãmâneþi cu bine!

– Drum bun ºi noroc!

S-au despãrþit fãrã emoþii, cu regretul celor care rãmâneau cã, din prudenþã, nu li se oferea ºi lor prilejul de a lua parte la o aventurã îndrãzneaþã.

Sterie Milioru a coborât cu ceata lui la Gumara, pe drumul care duce de la Samarina la Grebena, oraºul de reºedinþã al episcopului Emilianos. Printre ei se afla un tânãr oacheº, potrivit de staturã, foarte isteþ ºi mereu vesel. Se numea Hrista Caramihai. Era din Samarina ºi era negustor de lânã. L-au cunoscut la stâna lui Bagiuiani. Era un bun aromân ºi s-a oferit sã le furnizeze

armatolilor toate informaþiile necesare pentru capturarea episcopului grec. Fãcea negoþ cu lânã la Grebena, unde avea ºi locuinþã. Fire deschisã, generos ºi mereu bine dispus, cinstindu-ºi prietenii la cafenea, Hrista Caramihai avea mulþi cunoscuþi ºi multe relaþii prin toate oraºele mari pe unde umbla sã-ºi vândã marfa. El a gãsit la Grebena ºi iscoadele prin care îi þinea la curent pe armatoli cu miºcãrile episcopului.

Într-o zi iscoada a adus vestea cã episcopul va vizita un sat bulgãresc de lângã Grebena, unde urma sã ducã lumina dreptei credinþe împotriva „schismaticilor exarhiºti bulgari”. Neîmblânzitul predicator al panelenismului, deghizat sub masca creºtinismului ortodox, mergea cãlare pe un cal roºu, cu ºaua împodobitã cu chilim moale, tot roºu, însoþit de un chirigiu bulgar grecoman. Fãcea o vizitã canonicã în acest sat în care unii bulgari se încãpãþânau sã rãmânã credincioºi exarhatului lor obþinut cu sprijinul pravoslavnicei Rusii, adicã deplina lor independenþã religioasã faþã de Patriarhia greco-fanariotã din Constantinopol. Mergea, tãcut, sigur ºi liniºtit, rumegând în gând cuvântarea pe care avea s-o þinã la bisericã plinã de fãþãrnicie mieroasã, dar presãratã ºi cu ameninþãri ºi anateme înfiorãtoare împotriva „rãtãciþilor”.

Chirigiul mergea ºi el tãcut, trãgând calul de cãpãstru. Deodatã, la o cotiturã, au þâºnit ca din pãmânt câteva arãtãri bãrboase cu puºtile întinse spre cei doi cãlãtori.

– Staþi pe loc, a strigat pe bulgãreºte o voce asprã.

– Boje, Boje! a început sã se vaite chirigiul, un bãtrân cu pãrul aproape alb. Fraþilor, nu mã omorâþi, cãci sunt om sãrac ºi necãjit ºi abia îmi duc zilele.

– Fii liniºtit, cã nu te omorâm! l-a asigurat aceeaºi voce asprã. Nu avem nimic cu tine. Ia-þi calul ºi du-te în sat. Nu te grãbi, ci mergi domol ca ºi pânã acum, ºtii, aºa cum spune turcul: „iavaºi”, „iavaºi”, pânã isprãvim noi treaba cu sfinþia sa, marele tartor. Du-te drept la ceauºul turc ºi povesteºte-i tot ce s-a întâmplat. Când jandarmii turci vor veni la faþa locului, îl vor gãsi pe sfântul episcop în pãduricea de colo. Ai înþeles?

Tremurând tot ºi moale ca o piftie proaspãtã, Emilianos a fost smuls de pe ºa ºi târât de doi armatoli în pãdurice.

Buimãcit ºi îngrozit, chirigiul ºi-a luat calul ºi s-a îndreptat spre sat, Îºi fãcea mereu cruci ºi murmura vãitându-se: „Boje, Boje, prin ce am trecut!… Bine cã au fost fraþi de-ai mei, bulgari, care m-au înþeles ºi m-au cruþat, cãci dacã erau vlahi, poate mã curãþau ºi pe mine, alãturi de sfinþia sa, episcopul grec. Dumnezeu sã-l ierte, dar lumea vorbeºte cã el asmute bandele greceºti contra bulgarilor ºi vlahilor eretici”.

Auzindu-i vorbind bulgãreºte, chirigiul era convins cã bãrbaþii fioroºi erau cetnici bulgari. Aceeaºi convingere a avut-o la început ºi episcopul Emilianos. Abia în pãduricea de peste drum, unde a fost dus ºi judecat, a aflat cã rãpitorii nu sunt cetnici bulgari, ci armatoli vlahi. Acolo i s-a vorbit pentru prima datã în limba lui de cãtre un armatol gopeºan care rupea biniºor greceºte.

Aflând cã sunt vlahi, Emilianos ºi-a mai revenit în fire, socotind cã este mai bine sã-i înfrunte, decât sã se lase copleºit de fricã ºi de disperare. ªtia cã vlahii nu sunt atât de aspri ºi de cruzi ca cetnicii bulgari.

– Domnilor cuþovlahi, nu vã atingeþi de mine, cãci eu sunt faþã bisericeascã.

– Dacã eºti faþã bisericeascã, de ce semeni ura între creºtini ºi-i aþâþi pe antarþii greci sã-i omoare pe vlahi ºi pe bulgarii care vor sã se roage în limba lor?

– Vlahii ºi bulgarii care vor sã se roage în limba lor barbarã nu sunt creºtini adevãraþi, ci eretici încãpãþânaþi ºi orbi, cãlãuziþi de diavol.

– Chiar aºa dacã ar fi, cu ce drept îi omorâþi?

– Dumnezeu îi pedepseºte ca sã se cuminþeascã ºi sã nu mai strice dreapta credinþã, a rãspuns ºiretul episcop.

– Nu Dumnezeu îi pedepseºte, ci satana a cãrui slugã eºti tu, ticãlosule!… a scrâºnit înfuriat Sterie Milioru, trãgând paloºul din teacã. Tãlmaciul abia a avut rãgazul sã traducã. Fulgerãtor, capul episcopului s-a rostogolit în þãrânã.

Armatolii i-au pus pe piept un bilet prin care îºi revendicau crima comisã ca mãsurã de rãzbunare ºi au pornit în grabã spre Muntele Smolcu.

În cafeneaua lui Ceani din Veria domnea mare rumoare. Era pe la amiazã ºi cafeneaua era plinã de clienþi. Râsete, discuþii, zgomot de zaruri ºi comenzi adresate chelnerilor se amestecau de-a valma într-un vuiet continuu. La o masã din mijlocul sãlii, oamenii ascultau cu luare aminte ºtirile citite ºi traduse dintr-un ziar turcesc. Cel care citea ºi traducea era un bãrbat tânãr cu faþa albã ºi pãrul castaniu, de staturã mijlocie dar bine proporþionat ºi robust. Era Enache Papanace. În hãrmãlaia din cafenea, cei strânºi la masa lui ca un ciorchine întindeau gâtul spre el ca sã audã cât mai bine tot ce acesta le citea. Era un ziar turcesc din Salonic care relata pe scurt ºtirea asasinãrii episcopului grec de cãtre o ceatã de armatoli vlahi. Feþele celor de la masã s-au luminat de bucurie.

– Fraþilor, faceþi puþinã liniºte ca sã auziþi o veste importantã! a strigat puternic negustorul Tega Vurduni.

Deodatã vocile au contenit, larma a încetat, iar cartoforii ºi tablagiii au încremenit ca prin farmec, cu cãrþile ºi cu zarurile în mânã.

– Acum, dã-i drumul, Papanace! l-a îndemnat Tega Vurduni.

În liniºtea aºternutã, vocea lui Enache Papanace a rãsunat limpede:

– Iatã ce ºtire senzaþionalã publicã ziarul turcesc din Salonic. Vã traduc direct în graiul nostru. Ascultaþi: „În ziua de 23 mai l907, episcopul Emilianos din Grebena, mergând în vizitã canonicã într-un sat din eparhia sa, a fost capturat de o ceatã de armatoli vlahi ºi decapitat. ªeful postului de jandarmi, anunþat de chirigiul care-l transporta pe episcop, s-a deplasat la faþa locului ºi a identificat victima. Pe pieptul victimei s-a gãsit un bilet semnat de „Cãpitan Sterie Milioru”.

Deodatã, o explozie de bucurie a izbucnit din piepturile tuturor:

– Uraaa!... Bravo cãpitanului Milioru! Aºa le trebuie acestor ticãloºi...

– Cine este? au întrebat câteva voci.

Pânã atunci nu se auzise nimic despre acest nou cãpitan armatol.

– Îl cunosc eu, a rãspuns Enache Papanace. Mi-a fost coleg de liceu la Bitolia. Acolo în acel sat plin de grecomani la început, a înfiinþat ºcoala primarã românã verianul nostru, învãþãtorul Guºu Papacostea. Poate a fost chiar elevul lui.

Oamenii fremãtau de bucurie ºi de entuziasm.

– Bravo lui, bravo lui! Straºnic luptãtor! exclamau toþi admirativ. Cu asemenea armatoli ca el, îi vom pune pe greci, pânã la urmã, cu botul pe labe. Antarþii au omorât pânã acum sute de aromâni ºi trei preoþi numai din Veria: Papanace, Papasterie ºi Repidon, pe lângã multe alte nelegiuiri. A sosit vremea socotelilor. Pentru trei preoþi aromâni împuºcaþi de antarþi, ar trebui sã plãteascã cu capul trei episcopi greci, cãci ei sunt marii vinovaþi de ura stârnitã între creºtini.

La ora prânzului, cafeneaua a început sã se goleascã. Fiecare se îndrepta spre casa lui, plin de voie bunã, dornic sã împãrtãºeascã ºi familiei vestea aflatã.

Trecând prin faþa catedralei Sfântul Antonie, unii dintre ei murmurau:

– Aºa pedeapsã meritã episcopul nostru de aici, care nu e strãin de toate crimele fãcute împotriva preoþilor ºi a celorlalþi aromâni…

Episcopul din Castoria

Episcopul grec din Castoria, Fotios, era croit dupã acelaºi calapod ca ºi Emilianos din eparhia Grebena. Era tânãr, ºiret ºi fanatic panelenist: ideal pe care îl confunda cu însuºi destinul bisericii ortodoxe greceºti. El ducea o luptã acerbã împotriva bulgarilor exarhiºti, strãduindu-se a-i convinge sã se lepede de biserica lor naþionalã ºi sã se supunã Patriarhiei greceºti din Constantinopol, cu alte cuvinte sã renunþe la limba ºi la conºtiinþa lor bulgarã ºi sã se grecizeze în masã, cãci numai aºa ar fi plãcuþi lui Dumnezeu. Voia sã se ilustreze în ochii mitropolitului grec din Bitolia prin aducerea la matcã a oilor rãtãcite din eparhia sa. Într-o vizitã canonicã fãcutã în satul bulgar Zagoriceni, episcopul Fotios a convocat la casa parohialã pe toþi fruntaºii bulgari ºi le-a cerut sã renunþe la exarhat ºi sã recunoascã autoritatea Patriarhiei din Constantinopol.

Fruntaºii bulgari au rãspuns cã ei nu înþeleg greceºte ºi vor sã audã slujba religioasã în limba lor naþionalã.

Vânãt de furie, cãci nu se aºtepta la un asemenea insucces, episcopul Fotios s-a sculat în picioare, privindu-i pe toþi cu ochi scãpãrãtori de urã. Descleºtându-ºi fãlcile a strigat:

– Nu vreþi sã treceþi la Patriarhie?

– Nuuu...prea Sfinte! au rãspuns toþi într-un glas.

– Biiine! a scrâºnit episcopul refuzat atât de categoric. Sunteþi niºte eretici blestemaþi ºi pentru asta vã va pedepsi Dumnezeu... rosti el ameninþãtor, dupã care a pãrãsit în grabã adunarea.

N-au trecut nici douã sãptãmâni de la marele sãu insucces, ºi episcopul câinos a trimis în Zagoriceni o bandã de antarþi, care

a pustiit satul, trecând prin foc ºi sabie toatã suflarea vie: bãrbaþi, femei, bãtrâni, bãtrâne ºi copii. Numãrul victimelor, publicat ca o mare ispravã în ziarul comitetului revoluþionar grec, „Makedonicos Agon”, a fost de 80. Au scãpat cu viaþã numai cei care erau plecaþi la muncã ºi cei care au reuºit sã fugã. Nemulþumiþi doar cu mãcelãrirea oamenilor, antarþii au dat foc apoi caselor ºi grajdurilor, transformând tot satul într-un morman de scrum ºi cenuºã. Ziarul comitetului revoluþionar grec califica acest oribil masacru comis de antarþi drept o mare ispravã patrioticã.

În þinutul Castoria a apãrut în vremea aceea un nou armatol cu ceata lui. Se numea Mitru Vlahu. Era un bãrbat de vreo treizeci ºi cinci de ani, aproape agramat, dar foarte isteþ ºi foarte viteaz. El a devenit repede faimos prin isprãvile sale, dar mai ales prin caracterul sãu de om simplu, drept ºi neînduplecat. Era o fire ciudatã: ºi blând ºi aspru, ºi mãrinimos ºi nemilos.

Odatã, într-o luptã cu antarþii greci, armatolii au prins doi cretani.

Aceºtia au îngenuncheat în faþa lui, spunându-i cu lacrimi în ochi cã sunt tineri ºi l-au rugat sã-i ierte. Abia împliniserã douãzeci de ani.

Fiindu-i milã de ei, Mihu Vlahu i-a pus sã jure pe Sfânta Evanghelie cã nu mai vor lupta ca antarþi ºi se vor întoarce imediat în Creta. N-au trecut nici douã luni ºi cei doi cretani au fost capturaþi din nou într-o luptã cu antarþii. Aduºi în faþa cãpitanului, cei doi sperjuri au îngenuncheat plângând ºi l-au rugat sã fie iertaþi, jurând pe toþi sfinþii cã de data asta vor pleca definitiv în Creta ºi vor face propagandã în Grecia sã nu se mai înroleze nimeni în bandele antarþilor.

– Nu! a tunat aspru Mitru Vlahu. De data sta veþi pleca în iad, nu în Creta.

ªi a poruncit sã li se taie capul.

Faima lui Mitru Vlahu s-a rãspândit în toatã Macedonia. Turcii au pus un preþ mare pe capul lui. Rapsozii populari îi închinau cântece, lãudându-i faptele. Pânã ºi grecomanii nutreau pentru el simpatie ºi admiraþie. Unii negustori îºi spuneau cu pãrere de rãu: „Pãcat cã nu luptã ºi ai noºtri contra turcilor pãgâni alãturi de un erou ca ãsta!”

Pe acest armatol viteaz ºi mãrinimos ºi-a pus în gând episcopul Fotios din Castoria sã-l atragã de partea lui.

Într-o zi Mitru Vlahu s-a pomenit cu un sol trimis de episcop cu propunerea de a îmbrãþiºa cauza panelenismului; îi promitea mari sume de bani ºi-l asigura cã dupã ce Macedonia va fi ocupatã de Grecia, el va interveni sã i se acorde ca rãsplatã mari demnitãþi ºi onoruri în stat.

Primindu-l în cortul lui, Mitru Vlahu i-a spus vânãt de mânie:

– Du-te ºi spune-i celui care te-a trimis cã Mitru Vlahu nu-ºi vinde sufletul pentru bani ºi onoruri. El considerã propunerea fãcutã de un cap al bisericii ortodoxe ca cea mai gravã insultã care i se poate aduce ºi pentru care meritã pedeapsa cu moartea. Altãdatã sã nu mai îndrãzneascã sã facã aºa ceva, cã va fi vai ºi amar de capul celui trimis. ªi acum ia-þi tãlpãºiþa de aici.

Solul a pãrãsit cortul, alb ca varul, simþind un fior de gheaþã pânã în mãduva oaselor.

Episcopul Fotios, aºezat la biroul luxos al reºedinþei sale, aºtepta nerãbdãtor întoarcerea lui. Era sigur cã solia trimisã, plinã de laude, de vorbe mieroase ºi de promisiuni ispititoare îl va ademeni pe acest „cuþovlah barbar”, care a dovedit cã are în sufletul lui milã ºi omenie.

Când solul a intrat în birou cu faþa rece ºi pãmântie ca de mort, Fotios l-a întrebat descumpãnit:

– Ce s-a întâmplat? De ce eºti aºa de ...cadaveric? Hai, vorbeºte!

– Prea sfinte, ce sã vã spun? Sunt încã extrem de tulburat. Când am terminat de vorbit ce mi-aþi spus dumneavoastrã sã-i comunic, m-a fulgerat cu o astfel de privire cã am simþit un fior de moarte în trup ºi în suflet. Cred cã cu greu s-a abþinut sã nu mã trãsneascã pe loc.

– Ei, lasã, nu fii aºa de exagerat. E ºi el om ca toþi oamenii, oricât de aspru ºi de crunt ar pãrea. Toþi oamenii iubesc banii, onorurile ºi gloria, cu atât mai mult un haiduc necioplit ca el, a cãutat sã-l liniºteascã Fotios.

– Prea sfinte, poate aveþi dreptate în general, dar cu acest cuþo-vlah, dupã câte am simþit eu, sã ºtiþi cã nu e de glumit. Mi-a spus sã nu mai îndrãzniþi sã-i faceþi asemenea propuneri, cã pe

viitor va fi necruþãtor. Aþi vãzut cum s-a purtat cu cei doi cretani capturaþi. Prima datã i-a iertat, fiindu-i milã de tinereþea lor. Dar a doua oarã le-a tãiat capul.

– Aºa este, a aprobat Fotios. Dar antarþii cretani au fost laºi ºi proºti cã s-au lãsat prinºi a doua oarã, fiindcã ºtiau ce-i aºteaptã. Trebuia sã lupte ºi sã moarã trãgând. Pentru asta au venit aici de bunã voie. Doar n-au venit sã mãnânce ºi sã bea ºi sã joace ca la nuntã, a încheiat furios episcopul.

Dupã o scurtã pauzã, în timpul cãreia se foia pe scaun îmbufnat, închizând ºi deschizând degetele mâinilor albe, moi ºi îngrijite, episcopul s-a calmat. Dregându-ºi glasul mieros ºi pironindu-ºi interlocutorul cu priviri de vulpe ºireatã, i-a vorbit:

– Dragã Evanghelos, calmeazã-te ºi nu fii mâhnit cã nu ai reuºit, de la prima încercare în misiunea ta delicatã ºi atât de importantã pentru cauza noastrã sfântã. Odihneºte-te câtva timp ºi te voi trimite din nou, dar de data asta cu un dar preþios în faþa cãruia sunt sigur cã barbarul cuþovlah nu va mai rezista. Desigur vei avea ºi tu partea care þi se cuvine pentru serviciile tale preþioase. Vezi ce sacrificii mari face patria noastrã Elada. Trebuie s-o servim ºi noi cu toatã credinþa ºi cu tot sufletul.

Evanghelos a sãrit de pe scaun ca muºcat de ºarpe.

– Prea sfinte, nu vã supãraþi, dar… eu la omul ãsta nu mai merg, orice mi-aþi da ºi orice mi-aþi face. Daþi-mi orice altã misiune, dar la omul acesta eu nu mai merg pentru nimic în lume, a strigat el ca un disperat.

Fotios îl privea cu mânie ºi dispreþ.

Împreunându-ºi mâinile ºi îngenunchind, Evanghelos a continuat implorându-l cu lacrimi în ochi:

– Prea sfinte vã rog sã mã înþelegeþi. Sunt ºi rãmân sluga voastrã credincioasã, dar mi-e groazã de omul acesta. Trimiteþi pe altcineva, dacã þineþi neapãrat. Eu însã îmi îngãdui sã vã spun cã e mai bine sã nu mai trimiteþi pe nimeni, dacã vreþi sã nu aveþi remuºcãri.

Izbindu-se de un refuz atât de categoric, episcopul Fotios l-a concediat mormãind:

– Eºti încãpãþânat ca un catâr. Bine, voi trimite pe altcineva, deºi tu îmi pãreai cel mai potrivit pentru aceastã misiune

delicatã. Dacã ai fi acceptat, te-ai fi ales cu un surplus la salariu. Altcineva va fi beneficiarul.

Evanghelos s-a retras înclinându-se, fericit cã a scãpat de o mare nenorocire cu preþul acestei aspre ºi umilitoare dojeniri primite din partea episcopului. Lirele sunt bune ºi ele pentru un om cu familie ºi greutãþi, dar viaþa e mai preþioasã decât tot aurul din lume. Abia când s-a vãzut afarã, a rãsuflat uºurat ºi ºi-a fãcut cruce, îndreptându-se spre casã.

Rãmas singur, episcopul Fotios a stat un timp gânditor ºi posomorât la birou, apoi s-a sculat ºi a început sã se plimbe agitat prin biroul sãu spaþios cu covor moale pe jos. Clocea în gând un nou plan pentru ademenirea cãpitanului Mitru Vlahu.

„ªi totuºi – îºi zicea el, umblând cu capul aplecat de la un capãt la altul al biroului – trebuie sã reuºesc pânã la urmã sã-l corup pe acest cuþovlah care îmi dã atâta de lucru ºi-mi turburã liniºtea în eparhie. Atunci îi voi pune cu botul pe labe ºi pe bulgarii sãlbatici ºi cãpoºi cu exarhatul lor cu tot!”

Necuratul intrase în sufletul sãu ºi-l aþâþa mereu la fapte cu totul potrivnice sfintelor învãþãturi ale Mântuitorului.

N-a trecut mult ºi Fotios a trimis un nou sol. Când a fost anunþat de sosirea lui, Mitru Vlahu a pufnit mânios:

– Ce mai vrea ºi ºarpele ãsta?

Solul, un tânãr de vreo treizeci de ani, arãtos ºi bine îmbrãcat, a intrat în cort, înclinându-se respectuos, dar sigur ºi încrezãtor în el însuºi.

– Cãpitane, m-a trimis Sfinþia Sa Episcopul Fotios sã vã dau aceastã pungã de lire ºi sã vã spun cã vor urma ºi altele pentru serviciile nepreþuite pe care le veþi aduce cauzei noastre…

Faþa lui Mitru Vlahu s-a învineþit de mânie. Ochii lui aruncau fulgere. O clipã a pus mâna pe mânerul paloºului de la ºold, dar ºi-a retras-o imediat. A vrut sã-l trãsneascã pe loc, dar s-a rãzgândit ºi s-a stãpânit.

Solul a amuþit ºi a început sã tremure, bâlbâindu-se:

– Cã…pi…tane, e…e…eu n…nu am nici o vi…vinã. Epi…scopul mi-a poruncit…Fie-þi milã de mine!

– Milã pentru ºerpi! a scrâºnit cãpitanul, fulgerându-l cu privirea. Apoi a strigat cãtre aghiotanþii lui care aºteptau afarã:

Feciori, luaþi-l pe acest nemernic, duceþi-l pânã la Castoria ºi împuºcaþi-l la marginea drumului ca sã ia aminte, odatã pentru totdeauna, ticãlosul episcop cã Mitru Vlahu ºi armatolii nu sunt de vânzare. Puneþi-i pe piept hârtia semnatã de mine. Punga cu lire opriþi-o pentru nevoile noastre.

Porunca cãpitanului a fost executatã în aceeaºi zi spre searã.

A doua zi, aghiotanþii cãpitanului, Sterie Blacioti ºi Tuºa Dumba au intrat în cort ca sã-l anunþe cã porunca lui a fost executatã. Ei i-au raportat cã pe drum solul grec a încercat sã-i corupã, promiþându-le o mare sumã de bani.

– Eram sigur de asta, dar eram tot atât de sigur cã voi veþi rezista.

– Cãpitane – a îndrãznit Sterie Blacioti – sã ne fie cu iertare, dar noi în locul tãu l-am fi jumulit pe sfântul episcop de vreo zece pungi de lire pentru eliberarea ostaticului, nu numai de una cât a trimis el ca la niºte milogi, cã are de unde tâlharul. El îi dijmuieºte pe preoþi ºi pe cãlugãri ºi, pe deasupra, suge ca ploºniþa ºi din ajutoarele bãneºti trimise de statul ºi silogurile elene.

Întunecându-se la faþã, ºi privindu-i drept în ochi, cãpitanul a grãit:

– Mãi bãieþi, banul e ochiul dracului. Puþini sunt cei care rezistã ademenitoarei lui ispite. Unii îºi vând sufletul din lãcomie, alþii pentru cã trãiesc în lipsuri ºi în mizerie. Dar noi nu suntem nici gãinari ºi nici tâlhari de drumul mare. Noi luptãm ca sã ne apãrãm libertatea ºi neamul, þara noastrã aromânã.

– Aºa este, au aprobat armatolii, iar Sterie Blacioti a adãugat, gândindu-se la reacþia episcopului: Ce spume va face episcopul ºi ce blesteme va arunca asupra noastrã, când va afla vestea morþii solului sãu!...

Cãpitanul i-a completat gândul vorbind calm:

– Va fulgera ºi va tuna, aruncând un potop de blesteme asupra noastrã, minþind cu neruºinare ºi prostind lumea cu „sãlbãticia” crimelor noastre, care nu sunt decât un firav rãspuns la un lanþ nesfârºit de crime ºi de nelegiuiri sãvârºite de bandele de antarþi setoase de sânge ºi pârjol. Las’ sã spumege ºi sã blesteme cât o

vrea, cã Dumnezeu nu are altã treabã decât sã asculte ºi, mai ales, sã îndeplineascã blestemele lor îngrozitoare. Azi nu ne mai temem de blestemele ieºite din gurile celor fãþarnici. Bunul Dumnezeu, nu numai cã nu le va mai lua în seamã, dar le va întoarce chiar împotriva lor. Numele episcopului Fotios înseamnã luminã, dar sufletul lui este plin de întuneric. El ne urãºte acum de moarte ºi va pune la cale cea mai cumplitã rãzbunare împotriva noastrã. Noi însã ºtim cã o singurã viaþã ºi o singurã moarte avem ºi pe amândouã vrem sã le trecem cu cinste ºi cu dreptate. Dumnezeu o sã ne judece dupã faptele ºi cugetele noastre. Eu nu pot altceva sã vã spun decât: la luptã, cu Dumnezeu înainte!

Moartea fiului unui negustor grec din Castoria, a îndoliat oraºul. Episcopul Fotios s-a folosit cu îndemânare de acest prilej ºi la înmormântare a þinut o cuvântare emoþionantã, care a stors multe lacrimi din ochii asistenþei. El a spus cã armatolii vlahi sunt niºte sãlbatici cruzi ºi lipsiþi de simþul onoarei, care nu respectã viaþa solilor trimiºi pentru împãcare, pentru restabilirea liniºtii ºi pãcii în aceastã parte a imperiului otoman. A avut grijã sã nu pomeneascã nimic de solia anterioarã, de propunerile de aderare la cauza panelenã fãcute cãpitanului Mitru Vlahu, ºi de punga cu lire oferitã de ultimul sol. Viclean, blând ºi smerit, nu i-a fost greu sã impresioneze ºi sã convingã asistenþa cã „ereticii” vlahi ºi „apostaþii” bulgari sunt adevãratele elemente turbulente, în timp ce grecii, în frunte cu Patriarhia din Constantinopol luptã pentru menþinerea liniºtii ºi ordinii ºi sunt singurii prieteni sinceri ºi devotaþi ai imperiului otoman.

Întors acasã dupã înmormântare, episcopul Fotios s-a trântit pe scaunul de la birou. Era obosit ºi-l durea capul. ªi-a strâns tâmplele cu palmele ºi a stat aºa cu coatele rezemate pe birou.

– Ah, blestematul, ce mi-a fãcut?! a gemut el. Mi-a ucis pe fiul celui mai bun prieten ºi al celui mai activ ºi mai devotat membru al comitetului nostru de aici. Mi-a dat o grea loviturã. Dar am sã i-o plãtesc eu sã mã þinã minte în vecii vecilor...

Începând din ziua urmãtoare, episcopul Fotios s-a pus pe treabã serioasã. Cu râvnã ºi cu fineþe diplomaticã, însoþite nu numai de zâmbete mieroase, ci ºi de „atenþii” îmbietoare, el

s-a insinuat sub pielea autoritãþilor turceºti locale pe care le-a convins cã acþiunea antarþilor greci nu este îndreptatã împotriva imperiului otoman, ci împotriva „rebelilor vlahi ºi bulgari”, dirijaþi de organizaþia teroristã macedoneanã. Aparenþele pledau în favoarea argumentelor prezentate de prelaþii greci. Nicãieri în Balcani, bandele de antarþi nu omorau turci ºi nu ardeau sate turceºti, ci numai sate vlahe ºi bulgãreºti. Pe de altã parte, în strâmtoarea în care se aflau, turcilor le convenea atitudinea binevoitoare a prelaþilor greci chiar dacã se îndoiau de sinceritatea declaraþiilor lor de fidelitate faþã de Sublima Poartã.

În aceastã situaþie, episcopul Fotios, mulþumit de rezultatul intrigilor sale, nopþi întregi a meditat la biroul sãu ºi a întocmit cu chibzuinþã planul de rãzbunare împotriva cãposului ºi sãlbaticului armatol Mitru Vlahu.

Într-o zi a trimis un curier la Pavlos Melas, comandantul bandelor de antarþi din nord-vestul Macedoniei, cerându-i sã se prezinte urgent la sediul episcopiei. Acesta se afla în þinutul dintre Castoria ºi Prespa. Însoþit de subalternul sãu Gheorghos Caravanghelis, cãpitanul grec s-a prezentat într-o searã la Episcopie.

– Dragã Pavlos, i-a spus episcopul Fotios, lucrurile au început sã meargã pe un fãgaº foarte bun. Am aranjat cu autoritãþile turceºti civile ºi militare, sã nu vã urmãreascã ºi sã nu vã mai stinghereascã în activitatea voastrã de pedepsire a vlahilor ºi bulgarilor rebeli. La mãsurile voastre de represalii, turcii vor închide ochii. I-am convins cã noi grecii suntem apãrãtorii liniºtii ºi ordinii în acest colþ al imperiului otoman ºi cã nu urmãrim altceva decât readucerea sub ascultarea Patriarhiei a vlahilor „eretici”, care cer bisericã ortodoxã separatã, ºi a bulgarilor exarhiºti. Purtaþi-vã deci în aºa fel încât sã nu-i supãraþi ºi sã nu-i lezaþi cu nimic pe turci, la ora actualã când toatã Europa îi acuzã de asuprirea creºtinilor, ºi ei au nevoie de sprijinul nostru. Loviþi fãrã milã în vlahi ºi în bulgari. Ei sunt duºmanii noºtri de moarte, nu turcii pe care trebuie sã-i îmbrobodim pânã când ne vom întãri ºi vom deveni o forþã capabilã sã se mãsoare cu oricine. Atunci, cu toþi strãinii grecizaþi prin religie ºi ºcoalã, ne vom rãfui ºi cu turcii pãgâni ºi-i vom

izgoni nu numai din Europa ºi din Constantinopol, ci ºi din Asia Micã, ºi chiar mai departe, în stepele asiatice din care au nãvãlit.

Episcopul Fotios, ºi-a încheiat triada patriotardã încântat în sinea lui, ºi mãsurându-ºi musafirii simandicoºi cu privirea, aºtepta voios rãspunsul lor.

Pavlos Melas, un bãrbat de vreo 35-36 de ani, cu pãrul negru, des ºi cu mustaþa bogatã, îngrijitã, care dãdea obrazului rotunjor un aer leonin, era ofiþer de carierã. Studiase la ªcoala militarã din Atena ºi ajunsese la gradul de cãpitan când, captat de activitatea silogului panelen, a cerut sã lupte ca voluntar în Macedonia. Dupã plecarea în Grecia a colonelului Costas Acritas, fostul comandat suprem al antarþilor din Macedonia, Pavlos Melas a preluat comanda antarþilor din nord-vestul Macedoniei, iar Tellos Agras comanda celor din estul Macedoniei. Acesta din urmã, în calitatea lui de fost aghiotant al colonelului Acritas, deþinea ºi funcþia de comandant suprem al tuturor forþelor de antarþi din Macedonia.

Pavlos Melas ascultase mulþi oratori iluºtri la Atena ºi auzise multe discursuri patriotarde, dar în atmosfera din seara aceea tirada episcopului Fotios i-a mers la inimã, încât abia s-a stãpânit sã nu aplaude, dându-ºi seama cã se afla într-o casã bisericeascã, nu într-o agora ticsitã de lume exaltatã, gata sã porneascã la cucerirea Constantinopolului ºi a Sfintei Sofii. Adjunctul sãu, locotenentul Gheorgos Caravanghelis cãzuse de-a dreptul în extaz.

Cu faþa ºi privirile strãlucitoare, cãpitanul Pavlos Melas a rostit:

– Prea sfinte, mã bucur nespus de vestea bunã pe care ne-o daþi ºi vã asigur cã vom executa întocmai instrucþiunile ºi ordinele sfinþiei voastre.

ªtiþi desigur cã în sectorul Coriþa a apãrut un nou bandit cuþovlah, un anume Coconeº, care a bãgat groaza în turci ºi în adepþii noºtri grecomani. Acest fioros bandit a cãsãpit câþiva bei turci pe care i-a jefuit. Se spune cã ia cu japca de la cei bogaþi ºi împarte mãrinimos la cei sãraci. Este foarte isteþ ºi de un curaj nebun. Îºi bate joc pur ºi simplu de jandarmii turci, care tremurã de groazã la vederea lui. Lumea þine la el atât de mult ºi-i oferã adãpost în toate satele, încât e foarte greu sã fie prins de poterele

turceºti. Când este încolþit, se retrage în munþii prãpãstioºi unde i se pierde urma. Turcii au pus deja un premiu mare pe capul lui ca rãsplatã pentru cel care-l va preda viu sau mort. Dar tâlharul are foarte mulþi tãinuitori ºi printre vlahi ºi printre bulgari ºi printre albanezi. De aceea, m-am sfãtuit cu adjunctul meu Gheorgos Caravanghelis sã ne concentrãm forþele în sectorul Coriþa ºi sã punem mâna pe acest bandit atât de periculos ºi de temut. În acest scop, ne-am gândit sã-i întindem o cursã ºi sã prindem lupul în bârlogul lui. Nu departe de oraºul Coriþa este un mare sat de vlahi, Pleasa. Le-am trimis vorbã fruntaºilor de acolo sã renunþe la ºcoala ºi biserica româneascã ºi sã revinã la ºcoala ºi biserica greceascã. I-am ameninþat cã dacã nu vor accepta, atunci vor fi nimiciþi ºi vor avea aceeaºi soartã ca ºi cei din satul bulgãresc Zagoriceni, unde au operat tot antarþii noºtri. În ziua hotãrâtã pentru atac, pe care o vom anunþa din vreme, ca sã se ºtie, brigandul Coconeº, cu ceata lui micã va veni sigur sã apere satul unde are prieteni ºi rude. Atunci, cu cei douã sute de palicari ai mei, voi pune mâna uºor pe el ºi vom încasa ºi frumoasa recompensã turceascã.

Planul întocmit de cei doi ofiþeri greci ºi expus pe larg episcopului, pãrea minunat. Dar vorba zicalei populare: „Socoteala de acasã nu se potriveºte niciodatã cu cea de la târg."

Episcopul Fotios a ascultat cu multã atenþie expunerea cãpitanului grec, al cãrui plan nu se potrivea deloc cu planul lui.

Cei doi ofiþeri antarþi aºteptau nerãbdãtori aprobarea episcopului Fotios. Acesta, dupã o clipã de prefãcutã chibzuialã, pentru a-i menaja, a luat cuvântul vorbindu-le cu blândeþe:

– Cãpitane Pavlos Melas, planul întocmit de dumneavoastrã este excelent ºi vã asigur cã va fi pus în aplicare cât de curând. Dar deocamdatã nu acest bandit cu mica lui ceatã haiduceascã este pentru noi pe primul plan. Problema care trebuie rezolvatã urgent este lichidarea faimosului revoluþionar Mitru Vlahu, care este cel mai mare ºi mai periculos duºman al cauzei noastre. El dispune de niºte adepþi fanatici de zece ori mai numeroºi decât ceata brigandului Coconeº. Am încercat sã-l atrag de partea noastrã prin tot felul de momeli ºi de promisiuni. A fost imposibil. Ceva mai mult, acest blestemat „eretic" mi-a omorât pe ultimul sol trimis cu

o pungã de lire ca sã-l atragã. Aºa cã aduceþi aici la Castoria toate forþele voastre ca sã-l lichidãm mai întâi pe Mitru Vlahu ºi pe urmã veþi pune mâna uºor ºi pe bezmeticul brigand Coconeº. Astfel, în locul unei nesigure recompense turceºti, veþi recupera punga noastrã de lire jecmãnitã de acest tâlhar care mi-a ucis solul.

– Prea sfinte, fie aºa cum hotãrãºte sfinþia voastrã. Noi suntem ostaºi ºi executãm ordinele date de sfinþia voastrã. Sã vã dea Dumnezeu sãnãtate ºi sã vã ajute sã pregãtiþi, cu tact ºi înþelepciune, ziua victoriei pentru patria noastrã Elada pentru care am venit aici sã luptãm ºi sã ne vãrsãm sângele.

Încântat, episcopul Fotios i-a oprit pe oaspeþii sãi la masã ºi i-a gãzduit în palatul episcopal. A doua zi cei doi comandanþi au trimis un curier în tabãra antarþilor cu ordinul de a se concentra urgent lângã Castoria. Împreunã cu episcopul au întocmit planul de luptã împotriva lui Mitru Vlahu.

Începând din ziua aceea un dulãu din curtea palatului episcopal urla noaptea lugubru la lunã. Un urlet prelung, gros ºi tremurat ca un bocet înfricoºãtor.

Ziua, cei doi ofiþeri greci, îmbrãcaþi în haine civile, se plimbau liberi ºi veseli prin oraº, fericiþi cã aud vorbindu-se mai mult greceºte, decât alte limbi strãine, barbare. ªcolile ºi bisericile erau aproape toate greceºti. Doar bulgarii aveau o singurã ºcoalã ºi bisericã în limba lor, dar majoritatea negustorilor erau grecomani. Vlahii, care formau majoritatea locuitorilor din oraº, erau în mare parte grecomani înfocaþi. Nu exista nici o ºcoalã ºi nici o bisericã româneascã. Pânã ºi cei care îºi pãstrau limba erau nevoiþi sã frecventeze biserica ºi ºcoala greacã, astfel încât grecizarea vlahilor din acest oraº era aproape încheiatã. Nici mãcar Apostol Mãrgãrit – marele ºi curajosul apostol al românismului în Balcani, care ºi-a început cariera ca învãþãtor de limba greacã, înainte de trezirea conºtiinþei lui naþionale ºi pe care predecesorul episcopului Fotios a vrut sã-l trimitã, la studii superioare la Atena – n-a îndrãznit sã deschidã o ºcoalã româneasca în acest oraº.

Familiile grecomane vlahe ºi bulgare îi primeau cu mare bucurie ºi cinste pe cei doi comandanþi de antarþi, simþindu-se onorate cã doi greci veritabili le calcã pragul ºi întrecându-se în a-i ospãta cu toate onorurile ºi cu tot ce au mai bun. Mai bine

de douã sãptãmâni ei au fost oaspeþii favoriþi ai notabilitãþilor grecomane ale oraºului. Erau copleºiþi de atâtea atenþii ºi de atâtea laude câte primeau. Noaptea târziu, când se întorceau în apartamentul luxos din palatul episcopal, se trânteau obosiþi pe paturile curate, arhisãtui de mâncãruri ºi bãuturi alese ºi copleºiþi de atâtea atenþii.

– Hei, Gheorgos, exclama Pavlos Melas, ce minunaþi sunt castorienii ãºtia. Dacã ar fi toþi ca ei – aºa cum ni se spunea nouã la Atena – n-ar mai fi fost nevoie de prezenþa noastrã aici, hãituiþi ca niºte fiare prin munþii ãºtia sãlbatici ºi împãduriþi, plini de capcane la tot pasul, nu ca munþii noºtri stâncoºi, goi ºi sterpi din Elada. Am fi trãit ºi noi liniºtiþi într-o garnizoanã mare la Atena, la Pireu, la Volo sau în alte oraºe mari ºi frumoase. Avem noroc totuºi cu episcopul ãsta al nostru, care este un mare diplomat ºi un mare grec. Sã-i dea Dumnezeu sãnãtate ºi viaþã lungã. Cu oameni ca el ne vom vedea visul împlinit: alipirea Macedoniei cu care vom forma Grecia Mare.

Gheorgos Caravanghelis, care, dupã nume, pãrea vlah grecizat din sudul Tesaliei, l-a aprobat cu pleoapele îngreunate de somn.

– Aºa este, dragã Pavlos. Scuzã-mã cã nu mai am chef de taifas. Sunt obosit ºi aº vrea sã adorm, dar nu mã lasã câinele ãsta afurisit, care urlã sinistru. Parcã ar prevesti moartea cuiva. Numai de n-ar fi vorba de noi sau de sfinþia sa episcopul Fotios. În rest, poate sã urle pânã va crãpa afurisitul, cã pânã la urmã tot o sã adorm eu ºi o sã dorm buºtean pânã la ziuã. De fapt, mã gândesc mai mult nu la noi, ci la viaþa bunului nostru episcop Fotios sã nu pãþeascã ºi el ce-a pãþit episcopul Emilianos din Grebena.

– Fii serios, dragã Gheorgos ºi nu mai crede în asemenea superstiþii bune pentru babe ºi copii.

– O fi cum spui tu, dar are un urlet lugubru, care nu-mi place.

Într-un târziu au adormit amândoi. A doua zi ºi-au luat rãmas bun de la episcopul Fotios, care i-a binecuvântat, ºi au pornit spre locul unde erau aºteptaþi de unitatea de antarþi chemaþi. Erau vreo cincizeci de antarþi cãlãuziþi de curierul din Castoria, care era un bun cunoscãtor al muntelui. Dupã câteva ore

de mers, au ajuns într-o poieniþã, unde murmura lin apa unui izvor. Din þeava de fier înfiptã în coasta muntelui, apa gâlgâia într-un cauc de lemn, adânc ºi mare cât o covatã, ºi de acolo se scurgea într-un jgheab lung ºi gros fãcut din trunchiul unui fag scobit de la un capãt la altul. La mijlocul jgheabului se afla o gaurã pe unde apa, ajunsã la nivelul ei, se scurgea într-un ºenþuleþ ºi se acumula la vreo cincizeci de metri mai jos într-un mic iaz. Acest izvor servea le adãparea turmelor ºi vitelor. Obosiþi ºi nãduºiþi dupã câteva ore de urcuº, antarþii au rãsuflat uºuraºi când s-au vãzut pe neaºteptate în luminiºul acestei poieniþe adumbrite de coroanele verzi ale unor arbori seculari. S-au repezit la ºipot sã-ºi umple bidoanele cu apã proaspãtã ºi sã se spele de sudoarea care li se scurgea ºiroaie pe faþã. Unii dintre ei îºi afundau capul în apa din jgheab, dupã care se scuturau pufnind zgomotos. Alþii aºteptau sã le vinã rândul cu bidoanele în mâini.

Era pe la amiazã. Cu toatã cãldura, adia totuºi un aer de munte proaspãt ºi rãcoritor. Cei doi comandanþi s-au întins pe pãmânt ca sã se odihneascã puþin, dupã ce au sorbit câteva guri de apã din bidoanele aduse de un antart. Priveau la hãrmãlaia fãcutã de antarþii lor care zburdau ºi se stropeau cu apã ca niºte copii cu chef de joacã.

– Destul cu joaca, a strigat la ei dojenitor locotenentul Caravanghelis. Nu vedeþi cã au nevoie ºi alþii sã bea apã ºi sã se spele?

Acoperindu-ºi ochii cu mâna de lumina soarelui care ardea în zenit, cãpitanul Pavlos Melas, renumit pentru severitatea lui în materie de disciplinã militarã, s-a adresat subalternului sãu pe un ton îngãduitor:

– Lasã-i sã se bucure ºi ei puþin cã sunt tineri ºi n-au avut parte de plãcerile huzurului nostru de la Castoria.

Cum hãrmãlaia mai continua, locotenentul Caravanghelis s-a sculat în capul oaselor ºi a strigat ameninþãtor:

– Sã ºtiþi cã vã pedepsesc dacã nu încetaþi odatã cu joaca voastrã prosteascã. Apoi întorcându-se spre cãpitan, a adãugat: Trebuie sã-i þinem în frâu, altminteri încep sã-ºi facã de cap, ºi fãrã disciplinã se duce totul de râpã. Într-adevãr, am dus-o minunat! a exclamat Caravanghelis.

– ªi o s-o mai ducem, dragã Gheorgos, dacã ne ajutã Dumnezeu sã scãpãm mai repede de banditul ãsta de cuþovlah. Episcopul nostru o sã ne þinã ca pe palme de acum înainte.

La porunca asprã a locotenentului Caravanghelis, hãrmãlaia de la ºipot a încetat. Întinzându-se pe spate, cãpitanul Pavlos Melas a adãugat:

– Spune-le cã vom prânzi ºi ne vom odihni aici o orã, dupã care vom pleca mai departe pânã la locul ºtiut de cãlãuza noastrã.

Auzind ordinul, toþi antarþii se pregãteau de masã, umblând prin traistele lor cu merinde. În aceeaºi clipã însã o vijelie de gloanþe s-a nãpustit asupra lor, ºuierând ascuþit ca o ºerpãrie de vipere dezlãnþuite. Nimeriþi în plin, unii s-au prãbuºit, alþii mai norocoºi s-au culcat la pãmânt, adãpostiþi de jgheab ºi de bolovanii de deasupra ºipotului. Cei doi ofiþeri au pus mâna pe arme ºi, întorcându-se brusc pe burtã, au început sã tragã spre arborii de unde vâjâiau gloanþele.

– Predaþi-vã, cã nu aveþi nici o scãpare, a strigat o voce de dupã trunchiul unui copac.

– Niciodatã! a rãspuns rãspicat cãpitanul Pavlos Melas, care profitând de rãstimpul scurt al somaþiei adresate, s-a rostogolit iute, adãpostindu-se dupã o stâncã. Locotenentul Caravanghelis s-a târât ºi el ca o jivinã pânã la capãtul jgheabului ºi s-a pus la adãpost, de unde a început sã tragã. Lupta a durat câteva ore. Luaþi prin surprindere, antarþii trãgeau la nimerealã spre marginea pãdurii de unde vâjâia vijelia ucigãtoare. Treptat, treptat, rândurile antarþilor se rãreau. Unii erau loviþi mortal, alþii rãniþi gemeau ºi se vãietau, vãzând cum li se scurge sângele ºi vlaga din trup. La un moment dat armatolii i-au încercuit pe antarþi. Cãlãuza castorianã a reuºit sã se strecoare ºi sã scape dându-ºi drumul într-o râpã, urmat de câþiva antarþi teferi sau uºor rãniþi.

În faþa dezastrului cumplit la care nu se aºteptau, Pavlos Melas ºi Gheorgos Caravanghelis au ridicat mâinile în sus ºi s-au predat.

Mitru Vlahu a ordonat sã se strângã toate armele ºi muniþiile celor morþi, iar rãniþii sã fie împuºcaþi. Încadraþi de

armatoli, cei doi comandanþi ºi patru antarþi prizonieri au fost conduºi pânã la locul unde, lângã trunchiul unui fag secular, îi aºtepta sã-i judece cãpitanul armatol Mitru Vlahu.

Urcând coasta, leoarcã de sudoare ºi cu vocea stinsã de obosealã ºi de supãrare, Gheorgos Caravanghelis a întors capul spre cãpitanul Pavlos Melas ºi i-a spus cu amãrãciune:

– Vezi, dragã Pavlos, pentru cine urla câinele acela afurisit din curtea episcopiei? Hei, ce mai zici acum?! ...Nu-i aºa cã am avut dreptate?

Cãpitanul Pavlos Melas era distrus. Nu se aºtepta sã fie prins viu ºi umilit de un brigand mocofan, neinstruit ca el la o înaltã ºcoalã militarã. A vrut sã-i rãspundã prietenului sãu cã el tot nu crede ca babele în superstiþii, dar a preferat sã tacã, înghiþindu-ºi rãspunsul. În faþa morþii apropiate, considera cã trebuie sã fie demn, grav ºi solemn ca un erou de tragedie anticã. ªtia bine ce îl aºteaptã.

Mitru Vlahu era necruþãtor. I-a judecat dupã legea strãmoºeascã, amintindu-le crimele ºi nelegiuirile comise ºi i-a condamnat pe toþi la moarte. Au fost înmormântaþi cu toþii într-o groapã comunã la marginea poienii lângã râpã, punându-li-se la cap o cruce de lemn înconjuratã de mai mulþi bolovani. Astfel a luat sfârºit aventura tragicã a faimosului cãpitan Pavlos Melas ºi a adjunctului sãu Gheorgos Caravanghelis.

Vestea morþii celor doi comandanþi de antarþi ºi a mãcelului din munþi a umplut de jale Castoria. Visele unor fete romantice care-i cunoscuserã ºi admiraserã în timpul scurtei lor ºederi în oraº, s-au spulberat ca florile sub suflarea îngheþatã a unui viscol nãpraznic. Faima lui Mitru Vlahu a crescut ºi mai mult ºi umbra lui uriaºã se profila ameninþãtoare peste aceastã cetate avansatã a elenismului în Macedonia. Episcopul Fotios turba de mânie. Reuºise sã câºtige încrederea deplinã a autoritãþilor turceºti locale ºi se bucura anticipat la gândul cã cei doi viteji comandanþi ai antarþilor îi vor veni de hac repede agramatului ºi încãpãþânatului cuþovlah. Elita antarþilor a fost nimicitã. Restul erau complet demoralizaþi.

Episcopul Fotios se frãmânta la biroul sãu iscodind un nou plan de rãzbunare. Dar în zadar. Nu gãsea. Era ca paralizat.

Parcã necuratul începuse sã-ºi batã joc de el, azvârlindu-l dintr-o nenorocire în alta. Era copleºit de durere. Sângele i se urcase la cap ºi-i vuiau urechile. N-a auzit ciocãnitul uºor în uºa biroului. Deodatã a intrat secretarul sãu, cãlugãrul Hieronimos. Acesta, înclinându-se, i-a spus:

– Prea sfinte, aºteaptã cineva care vrea sã vã vorbeascã. Spune cã vine din partea voievodului Cota.

– Sã intre! a poruncit episcopul luminat deodatã la auzul numelui.

Cota era un voievod bulgar din satul Rulea, care, momit ºi prins în mreje de episcopul Fotios, a pãrãsit exarhatul ºi s-a pus în slujba Patriarhiei din Constantinopol. Pentru întoarcerea lui la patriarhat ºi pentru acþiunea de a-i converti pe compatrioþii sãi de a face acelaºi lucru, voievodul Cota era plãtit cu ºase lire pe lunã. Suma o primea anticipat de douã ori pe an. Pe lângã aceasta, doi fii ai voievodului studiau gratuit la Atena, devenind partizani înfocaþi ai elenismului.

Trecuserã mai bine de doi ani de când Cota îºi încasa anticipat simbria de 36 de lire la ºase luni. Dar exemplul lui n-a fost urmat de bulgari, aºa cum spera episcopul Fotios. Aceºtia rãmâneau în continuare exarhiºti. Cota însã îºi pretindea simbria, deºi acþiunea lui nu avea nici un efect. Ameninþat de Mitru Vlahu ºi de alþi compatrioþi, el s-a vãzut silit sã se adãposteascã în alt sat la niºte rude, dupã ce l-au pãrãsit ºi cetnicii lui care-l considerau trãdãtor. Situaþia lui era disperatã. Avea nevoie de bani. Altfel era pierdut. Pentru încasarea simbriei, ºi-a trimis curierul la Castoria.

Scoþându-ºi cãciula, curierul s-a aplecat ºi a sãrutat mâna episcopului.

– Prea sfinte, vin din partea voievodului Cota, care vã trimite multe închinãciuni ºi vã roagã sã-i plãtiþi, potrivit învoielii, simbria pe ºase luni. El lucreazã, mai departe cu credinþã ºi cu devotament neclintit pentru patriarhat. Doar ºtiþi cã, datoritã sprijinului mãrinimos al sfinþiei voastre, cei doi copii ai lui studiazã la Atena.

Episcopul fierbea de mânie. Cota se lãudase cã în scurt timp îi va întoarce pe bulgarii exarhiºti la patriarhat. Trecuserã doi ani ºi n-a fãcut nimic. Se dovedea un neputincios ºi un

profitor ordinar care-ºi urmãrea interesul sãu personal. Influenþa în rândul bulgarilor a acestui voievod pe care el mizase, era nulã. ªi tocmai acum când toatã Castoria era în doliu dupã dezastrul antarþilor în frunte cu marii lor comandanþi Pavlos Melas ºi Gheorgos Caravnghelis, acest voievod bulgar, hãituit ºi ascuns în bârlog, avea neruºinarea sã cearã anticipat plata simbriei pe alte ºase luni. Episcopul era atât de revoltat, cã a vrut sã-l dea afarã imediat pe curier. S-a rãzgândit însã, socotind cã e mai bine sã fie mai diplomat.

Cu blândeþe în glas i-a vorbit:

– Îi mulþumesc voievodului Cota pentru închinãciunile trimise ºi-i trimit ºi eu multe urãri de sãnãtate ºi binecuvântarea mea pentru el ºi pentru familia lui. Dumnezeu sã-l ocroteascã ºi sã-l ajute în tot ce face pentru cauza sfântã a Patriarhiei.

Curierul asculta în picioare, cu cãciula în mâini.

Mãsurându-l cu privirea, episcopul a continuat, fãcând un gest cu mâna:

– Dar… ia loc, pe scaun, nu mai sta în picioare, cã eºti obosit de atâta drum.

Emoþionat, curierul s-a aºezat pe scaun, frãmântând timid cãciula în mâini.

Privindu-l fix în ochi, episcopul a continuat vorbindu-i cu aceeaºi blândeþe prefãcutã:

– Ce mai face ºi unde se aflã acum voievodul Cota? Mai este în casa lui din satul Rulea? Tare mult aº vrea sã-i fac o vizitã canonicã ºi sã stau de vorbã cu el ºl cu sãtenii de acolo atât de cuminþi ºi de înþelepþi, care s-au întors la dreapta credinþã pãstratã cu atâta trudã de Sfânta Patriarhie din Constantinopol.

Fermecat de blândeþea mieroasã a episcopului Fotios, curierul ºi-a deschis larg inima.

– Prea sfinte, s-au ivit niºte zâzanii, între credincioºi ºi, ameninþat de unii sãteni asmuþiþi de cetnicii revoluþionari bulgari ºi de armatolii lui Mitru Vlahu, voievodul Cota ºi-a mutat cartierul într-un sat mai îndepãrtat…

– Unde?

– La Slibova, prea sfinte.

Aflând secretul de care avea nevoie, episcopul Fotios s-a sculat de pe scaun, concediindu-l pe curier cu acelaºi glas prefãcut, dar mai ferm.

– Bine… poþi pleca. Spune-i voievodului Cota cã deocamdatã, nu-i pot plãti suma convenitã, fiindcã vistieria noastrã s-a golit dupã atâtea cheltuieli ºi necazuri ce au cãzut pe capul nostru. Mai spune-i cã aºtept ºi eu din partea lui sã facã mai mult, aºa cum a promis, ºi sã lupte cu curaj contra duºmanilor, ca vitejii noºtri antarþi, nu sã se ascundã de frica lor, dupã câte am înþeles…

Curierul a plecat nãucit. Când i-a raportat lui Cota refuzul episcopului de a-i plãti simbria, acesta a rãbufnit înfuriat:

– Câinele de caþaon! Crede cã-ºi poate bate joc de mine? Am sã-i arãt eu cine este voievodul Cota!

Pufnea ºi scrâºnea din dinþi ºi se plimba furios de la un capãt la altul al odãii. Când s-a mai liniºtit, s-a aºezat la masã ºi i-a adresat episcopului o scrisoare în care îl ameninþa cã-i va tãia capul dacã nu mai respectã învoiala ºi nu-i mai plãteºte simbria convenitã. În scrisoare îi mai spunea: „Învoiala a fost ca eu sã fac propagandã printre bulgari ca ei sã pãrãseascã exarhatul ºi sã treacã la patriarhat, nu ca sã omor oameni nevinovaþi, nici cetnici bulgari sau vlahi. Eu mi-am respectat învoiala, ca dovadã cã mi-am trimis copiii sã studieze la Atena. Am rãmas credincios ºi devotat în continuare cauzei patriarhatului pentru care am fãcut atâtea sacrificii. Lupta este lungã ºi grea. E uºor sã stai comod în fotoliu la birou ºi sã judeci faptele altora. În încheiere, vã cer, prea sfinte, sã-mi trimiteþi neapãrat suma care mi se cuvine. Altfel nu pot continua lupta.”

Episcopul Fotios a mototolit scrisoarea ºi a aruncat-o dispreþuitor la coº. Scârbit, a adãugat: „Nici nu am nevoie de un ºobolan ca tine, mocofane!”

Cunoscând locul unde se adãpostea voievodul Cota, episcopul Fotios l-a denunþat autoritãþilor turceºti. O unitate de jandarmi a încercuit satul ºi voievodul Cota a fost luat ca din oalã. Arestat ºi dus la Bitolia, Cota a fost judecat ºi condamnat la moarte pentru nelegiuirile comise în trecut când lupta împotriva patriarhatului. Execuþia a avut loc în piaþa Atpazar din Bitolia, prin

împuºcare, în prezenþa unei mari mulþimi de curioºi. Turcii voiau sã dea astfel un exemplu de pedepsire în public a tuturor rebelilor ghiauri care îndrãzneau sã turbure liniºtea ºi ordinea imperiului otoman.

Episcopul Fotios, abil ºi ºiret, îºi freca mâinile fericit. Reuºise sã împuºte doi iepuri cu un singur glonþ: pe de o parte a scãpat de un duºman periculos, pe de altã parte, servindu-le pe tavã capul voievodului Cota, ºi-a consolidat poziþia pe lângã autoritãþile turceºti.

Dupã atâtea înfrângeri grele ºi dupã atâtea hapuri amare înghiþite, în care timp se ridicau voci critice la adresa lui, din clipa aceea acþiunile începurã sã-i creascã. Mitropolitul Bitoliei era totuºi nemulþumit, cu toate cã nu cunoºtea secretul trãdãrii voievodului Cota. Aflând cã victima era luptãtor grecoman ºi cã avea doi copii care studiau la Atena, a ordonat ca rãmãºiþele pãmânteºti ale lui Cota sã fie ridicate de la locul execuþiei ºi înmormântate creºtineºte.

Înmormântarea a avut loc cu mare alai în cimitirul ortodox din oraº.

Pe drumuri de munte

La începutul primãverii anului l907, Balta Ianiþa a început sã se goleascã. Sufla un vânt cald de primãvarã ºi apele treptat, treptat se retrãgeau. Berzele soseau ºi se apucau sã-ºi facã cuiburi pe arborii din baltã. Zi de zi ºi noapte de noapte apãreau din adânc noi limbi de pãmânt negru ºi unsuros cu miros de putregai. Era încã moale ºi alunecos. Þânþarii, treziþi din somnul iernii, deveneau tot mai agresivi, piºcând pielea oamenilor cu un ºuierat ascuþit de avioane în picaj. În câteva zile balta a rãmas pustie. Armatolii au pãrãsit-o într-o noapte, îndreptându-se spre Neaguºte. Au fãcut un scurt popas în satul fârºerotesc Horopani, aºezat pe coasta unui deal, nu departe de satul bulgãresc Cupano care era aproape grecizat. A doua zi au pornit cu noaptea-n cap spre Selea. Acolo erau în deplinã siguranþã la stânile celnicilor aromâni. Pe cãrãrile de munte mergeau veseli, glumind, cântând ºi chiuind. Când poposeau în vreo poianã, dupã ce se odihneau, mai trãgeau ºi câte o horã haiduceascã. Erau tineri, dornici de luptã ºi de glorie, dar ºi unduiþi de dorul unor ochi migdalaþi cu priviri îmbietoare. Cântau cu deosebitã plãcere un vechi cântec haiducesc inspirat de transhumanþa aromânilor cu nesfârºitele lor turme de la munte la ºes ºi invers. Cântecul era tot aur revãrsat din soare ºi gâlgâia de viaþã. Îngânarea lui îndemna irezistibil la joc. Se numea „Aruslu mai” (Maiul bãlai). Avea o melodie tãrãgãnatã de doinã îmbinatã cu accente grave de marº rãzboinic ºi de horã haiduceascã specificã melosului aromân:

Când va veni maiul bãlai,
Flori mândre de pe plai!
Hei, ºi frumoasa primãvarã,
Voi armatoli neînfricaþi!

Sã iasã-armânii sus în munþi,
Flori mândre de pe plai!
Cu clopotele lor ca argintul,
Voi armatoli neînfricaþi!

Sã iasã lotrii din pãduri,
Flori mândre de pe plai!
Cu paloºul ºi durda-n mânã,
Voi armatoli neînfricaþi!

Sã ies apoi, sã ies ºi eu,
Flori mândre de pe plai!
Hei, ºi sã iau o fatã-armânã,
Voi armatoli neînfricaþi!

Cându va º-vinâ-aruslu mai,
Lilici ditru plai!
Haidi º-muºata-ñi primuvearã,
Voi lai gioñi armãtuladz!

Tra s-iasâ-armânl'i-nsus tru munþ,
Lilici ditru plai!
Haidi cu cloputli di-asimi,
Voi lai gioñi armãtuladz!

Tra s-iasâ º-furl'i dit l'eanuri,
Lilici ditru plai!
Aidi cu tufechili pristi-anumir,
Voi lai gioñi armãtuladz!

Tra s-es ºi io tu ma napoi,
Lilici ditru plai!
Aidi º-s-arâchesc nã featã-armânã,
Voi lai gioñi armãtuladz!

După ce au terminat cântecul, Miha Zugravu a strigat:

– Ai auzit, cãpitane Gheorghe, ce vrea armatolul din cântec? Vrea sã rãpească o fatã armânã ºi s-o ia cu el în haiducie. Pãi, de haiducie sunt fetele? Mai bine ºedea la casa lui ºi se-nsura, dacã-i ardea de dragoste!...

Cola Nicea, care se afla lângã el, i-a ºoptit:

– Taci, mã, diavole, ºi lasã-l în pace. Nu mai glumi pe socoteala lui. Are ºi el o slãbiciune. I-a cãzut cu tronc o bulgãroaicã din Bitolia. Ei ºi? N-are drept omul s-o iubească? Altminteri e bãiat bun, deºtept, hotãrât ºi viteaz.

– Aºa e, a aprobat Zugravu. Îi cunosc eu pe cruºoveni: sunt oameni dintr-o bucatã. Gândeºte-te la Pitu Guli, eroul nostru naþional care putea sã scape, retrãgându-se în munþi, aºa cum au fãcut cetnicii bulgari. Dar el a rãmas pe loc, înfruntând o întreagã armatã ca sã apere republica proaspãt proclamatã. ªi a preferat sã moarã ca un erou împreunã cu patruzeci de luptãtori toþi aromâni. Va veni odatã vremea când

lui Pitu Guli i se va ridica un monument nu numai la Cruºova ºi la Bitolia, ci ºi în viitoarea capitalã a Macedoniei. Ãsta l-a întrecut pe Leonida cu cei 200 de spartani ai lui morþi la Termopile în faþa puhoiului persan.

Gheorghe Mucitani l-a auzit pe mucalitul Zugravu, dar a preferat sã tacã, cu gândul la iubita lui, frumoasa ºi curajoasa Donca. El era omul faptelor legendare care sã dãinuie peste veacuri. Acum era timpul luptelor, nu al dragostei ºi al glumelor uºoare. Visa sã punã mâna pe ºeful suprem al antarþilor ºi sã le distrugã astfel tot sistemul de luptã, lecuindu-i definitiv de terorism.

În sfârºit, au ajuns în munþii din Selea la stânile fraþilor lor aromâni. Aici ºi-a împãrþit trupa în douã cete: una sub conducerea lui, cealaltã sub conducerea lui Handuri. Într-o zi un curier i-a anunþat cã un grup numeros de antarþi a pornit spre satul Doleani ca sã-l radã de pe faþa pãmântului. Grupul de vreo cincizeci de antarþi era condus de cãpitanul Fufas, ºi era cãlãuzit de un vlah renegat din Neaguºte, Micibuna.

Dupã mai multe ore de mers, pe la amiazã, antarþii au ajuns la schitul din Maruºa. Cãlugãrul schitului le-a spus cã a aflat de la niºte cãlãtori vlahi cã satul Doleani este plin de armatã turceascã. Fufas era nervos ºi înjura. Îi venea greu sã renunþe la planul sãu. A trimis în sat douã iscoade. Acestea au strãbãtut vãile împãdurite ºi, urcând coasta unui deal, au ajuns la ogoarele satului. De acolo se vedea bine tot satul, dar mai ales postul de jandarmi în jurul cãruia miºuna o mulþime de soldaþi turci.

– Are dreptate cãlugãrul nostru, ºi-au zis ei, privindu-se dezamãgiþi.

S-au întors cu mâinile zdrelite de rugii întâlniþi în cale la tot pasul ºi au raportat cele vãzute. Ca sã nu-i apuce noaptea la schit, într-un loc periculos, la sfatul lui Micibuna, cãpitanul Fufas a hotãrât sã urce la Cãstrie, nume legat de ruinele unui vechi castru roman aºezat la rãscrucea drumurilor care duc spre satele ºi târgurile aromâne din nord ºi nord-vest: Selea, Selea de Sus, Blaþa, Xirulivad, Cojani ºi altele. Pe acest vârf de munte se aflã un iezer limpede ºi rece denumit de ciobani Bara din Xiruvuni. Aici poposeau deseori ºi armatolii. Ciobanii îi primeau cu mare bucurie, cãci aveau în ei apãrãtori de nãdejde. De multe ori

erau atacaþi de tâlhari turci sau de albanezi musulmani care le furau oile ºi caprele ºi-i ucideau dacã încercau sã se opunã. Alþii îi luau ca ostatici ºi pretindeau de la celnicii lor sute de lire ca rãscumpãrare. Dacã ei refuzau sã plãteascã, ostaticii erau omorâþi. În starea de corupþie ºi anarhie în care se zbãtea atunci administraþia otomanã, acest gen de brigandaj era în floare.

Spre searã, cãpitanul Fufas cu ceata lui a apucat calea muntelui, urcând de-a lungul vãii de la Bugazi.

Dupã ce ºi-a împãrþit ceata în douã, Gheorghe Mucitani l-a lãsat pe Handuri la Selea, iar el s-a îndreptat spre vest, pe drumul care duce la Xirulivad. Luase în ceata lui pe Tolea Apala, alias Apostol Mocanu, ºi pe Iorgula Cutova, care erau amândoi din Xirulivad ºi cunoºteau bine locurile. Fiind puþini, ca sã nu cadã toþi într-o capcanã neprevãzutã, au adoptat planul de a se împãrþi în douã ºi a se ajuta reciproc la nevoie, þinând legãtura prin curieri.

Gheorghe Mucitani a ajuns eu ceata lui la Xiruvuni ºi a poposit la stâna celnicului Dzima. Muntele Xiruvuni era proprietatea obºteascã a satului Doleani. Celnicul Dzima închiria în fiecare an muntele pentru pãºunatul turmelor sale de oi ºi de capre.

Într-o dimineaþã, celnicul Dzima, însoþit de bãiatul sãu cel mai mare, Cola, a urcat la munte cãlare pe un cal încãrcat cu desagi plini de pâini mari, rotunde, de grâu pentru hrana ciobanilor. Dupã el urma un mãgar încãrcat cu sare pentru oi ºi cu desagi plini de turtoaie de porumb pentru câinii de la stânã. Pe lângã zer ºi alte resturi lactate, câinii primeau ca raþie zilnicã ºi câte un turtoi de porumb copt la cuptor. În traiste ºi în desagi mai ducea legume: ceapã verde, usturoi, ardei, roºii, praz, fasole, cãci ciobanilor li se ura mâncând numai brânzeturi, urdã, caº ºi unt ºi bând mereu lapte dulce ºi lapte bãtut, acriºor ºi rece, renumita „dalã”, jintiþa delicioasã, cu bobiþe gãlbui de unt în ea.

Din spatele casei lui Caraiani de la marginea satului, începea un drum vechi de pe vremea legiunilor romane, care urca coasta muntelui, târându-se ca un ºarpe uriaº, cu ocoluri largi, uneori tãiat de-a dreptul în stâncã. Cum toatã iarna zãcea

sub zãpadã, iar vara umblau pe el numai ciobanii, era nãpãdit ºi îngustat tot mai mult de buruieni ºi de tufãriº, încât pe alocurea abia se zãrea sub mãrãciniºul invadator ºi grohotiºul revãrsat de topirea zãpezilor ºi de rãpãitul ploilor torenþiale.

Când au ajuns la Cãstrie, celnicul Dzima ºi bãiatul sãu Cola, au fost întâmpinaþi de doi flãcãi zdraveni, Tegu ºi Goga. Aceºtia erau fiii mai mici ai celnicului Dzima. Nu avea nici o fatã. Câte fete îi nãscuse nevasta, muriserã toate mici. Copiii lui erau harnici, ºi cuminþi ºi nu ieºeau din cuvântul lui. Trãia cu toþi copiii lui în aceeaºi casã mare, cu etaj, anume fãcutã pentru întreg clanul lui. În casa lui domnea dragostea, înþelegerea, liniºtea ºi voia bunã. Hãrnicia, cumpãtarea ºi unirea le sporea averea. Cei doi bãieþi mai mari ai lui, Cola ºi Iane, erau cãsãtoriþi ºi aveau câte doi copii. Cola avea doi bãieþi, iar Iane, un bãiat ºi o fatã. Neavând o fatã, celnicul Dzima se ruga, lui Dumnezeu sã-i dea viaþã lungã ca sã apuce ziua nunþii nepoatei sale Vanthia. Ce mândru va fi el în acea zi sã joace învârtind în mânã batista albã ca socru mare, în locul tatãlui ei ucis de antarþi la Dirveni!… Voia sã-i facã nepoatei sale orfane o zestre ºi o nuntã ca-n basme, la care sã invite tot satul, în frunte cu tot clanul fraþilor sãi, Zeana, Tache, Bizeta ºi Dulica.

Familiile Zeana ºi Tache locuiau ºi ele în Doleani. Bizeta la Selea, iar Dulica la Xirulivad. Se înmulþiserã ºi s-au rãspândit în satele vecine ºi prin oraºe, la Veria ºi chiar la Vodena unde Ioan Zeana ajunsese învãþãtor ºi directorul ºcolii primare române deschise de el acolo. Era primul intelectual dat de clanul lor de oieri din moºi strãmoºi. Dar celnicul Dzima, cel mai mic dintre cei cinci fraþi cu porecle devenite nume de familie, deºi era cel mai bogat, rãmãsese fidel tradiþiei moºtenite de la tatãl sãu ºi nu concepea sã-ºi trimitã pe nici unul din copii la învãþãturã mai înaltã decât cele cinci clase de ºcoalã primarã. Atâta ºcoalã, socotea el, este destulã pentru un om din sat ºi pentru un viitor cioban, agricultor, meseriaº sau negustor care sã-ºi treacã socotelile într-un caiet „tifteri”, cum i se spunea pe turceºte – în locul crestãrii lor pe rãbojul arhaic. ªi Slavã Domnului, lumea trãia mai liniºtitã sub zodia acestor semne arhaice, decât sub noua ºtiinþã de carte cu atâta pierdere de timp în anii cei mai

frumoºi ai tinereþii. Aºa gândea celnicul Dzima. De aceea nu prea se bucura ºi nu se mândrea cu faptul cã are un nepot învãþãtor.

Ajungând la Cãstrie, celnicul s-a dat jos de pe cal. Tegu a descãrcat desagii, apoi sacii de sare ºi traistele cu provizii de pe urechiatul care, vãzându-se despovãrat, s-a îndreptat repede, dupã ce i s-a scos ºi samarul, spre o tufã proaspãtã ºi îmbietoare de ciulini în lumina aurie a amiezii. Calului i s-au scos cãpãstrul ºi samarul, i s-a pus piedicã la picioare ºi a fost lãsat ºi el sã pascã în voia lui.

– Ce mai e nou pe aici? a întrebat celnicul.

Tegu, cu desagii ºi traistele în mâini, i-a rãspuns:

– Tatã, au venit asearã vreo zece armatoli, toþi cu barbã ºi cu mustãþi, conduºi de unul care pare mai în vârstã, cu niºte ochi ca de vultur. Dupã câte am înþeles, sunt din pãrþile Bitoliei, dar se aflã printre ei ºi doi armâni din Xirulivad, Tolea Apala ºi Iorgula Cutova, unul mereu vesel ºi glumeþ.

Goga, cel de-al doilea fiu al celnicului, aºtepta la stânã. Celnicul Dzima îmbrãcat tot în alb, doar cu brâul ºi cu pantofii negri cu funtã rotatã în vârf, a înaintat spre stânã unde bacii ºi feþele bãrboase îl aºteptau în picioare.

– Bunã ziua! a grãit el, rotindu-ºi privirile asupra tuturor, curios sã recunoascã vreo faþã cunoscutã. În afarã de bacii lui nu cunoºtea pe nimeni.

– Bunã ziua, au rãspuns oamenii. Fiul sãu Goga, un vlãjgan înalt ºi viguros, i-a spus:

– Tatã, sunt armatolii noºtri. Au venit asearã ca sã fie mai aproape de sat ºi sã sarã în ajutor, dacã vin antarþii sã-l ardã ºi sã-l distrugã cum s-a zvonit.

– Nu mai e nevoie de ajutor cã a venit aschere turcã din Veria, trimisã la cererea lui Toli Hagigogu. Aºa cã, dacã-i mãnâncã pielea de capre râioase, n-au decât sã pofteascã ºi-l vor vedea pe dracu…

La auzul acestor vorbe, unii au râs, alþii au zâmbit înveseliþi. Celnicul a dat mâna cu fiecare armatol. Mai întâi i-a strâns mâna cãpitanului, care avea un semn distinctiv pe cãciula lui.

– Eu sunt Gheorghe Mucitani zis Casapu. Sunt cruºovean. Ceilalþi fârtaþi ai mei sunt din satele armâneºti din jurul Bitoliei.

Dar am ºi câþiva din pãrþile voastre, care cunosc locurile: Muºa Darlaiani, Tolea Apala, Iorgula Cutova.

– Nu-i cunosc, a rãspuns celnicul Dzima în timp ce strângea mâna fiecãruia. Le cunosc pãrinþii. Doi sau trei fraþi Cutova au fost omorâþi de antarþii greci. Mi-au omorât ºi mie pe al doilea bãiat blestemaþii …, a oftat cu nãduf celnicul.

– Da, am auzit, a spus Mucitani. Dar nu ne vom lãsa pânã când nu-i vom rãzbuna pe toþi cei uciºi de aceºti câini turbaþi în numele „megalei idei” panelene.

– Sã dea Dumnezeu, a rãspuns celnicul, dar fiþi atenþi cã luptaþi ºi cu turcii, nu numai cu bandele greceºti.

Apoi s-au întins cu toþii pe jos în faþa stânei. Celnicul i-a informat despre unitatea turcã sositã în sat. Era un pluton de soldaþi din trupele de elitã de vânãtori de munte (avgitabur).

– Sunt oameni cumsecade soldaþii turci, a continuat celnicul Dzima. Nu îndrãznesc sã ridice nici mãcar ochii la fetele ºi femeile noastre. Or fi având beii lor haremuri pline cu cadâne de-ale lor ºi, poate, ºi cu creºtine, dar lumea de rând este foarte bunã ºi respectã familia întocmai ca ºi noi. Ei nu sunt rãi, desfrânaþi ºi „culumbaradz”(homosexuali) ca grecii. ªi beii turci sunt la fel de buni ºi noi ne înþelegem foarte bine cu ei. Iarna coborâm cu turmele de oi pe moºiile lor întinse pe care le închiriem la preþuri convenabile. Nu sunt aºa de lacomi ca grecii care vor sã cumpere cât mai ieftin ºi sã vândã cât mai scump. De când au ocupat Tessalia, ne-au dat o mare loviturã. Mulþi celnici, neavând unde sã ierneze, au fost nevoiþi sã-ºi vândã turmele ºi sã se ruineze, apucându-se de alte afaceri în care nu se pricep. Nu ºtiu dacã e bine pentru noi aromânii sã fie alungat turcul pãgân de aici ºi sã vinã creºtinii în locul lui, ciopârþind Macedonia. Ar fi moartea noastrã.

Ascultându-l cum vorbea, armatolii verieni erau de aceeaºi pãrere. Aºteptau curioºi rãspunsul cãpitanului Mucitani. Acesta a grãit:

– Celnice Dzima, nu fii îngrijorat. Nu va fi aºa cum spui dumneata. Noi luptãm pentru o Macedonie liberã ºi independentã, întreagã, nu ruptã în bucãþi ºi înghiþitã de celelalte state balcanice. Atunci vom alipi din nou la trupul ei Tessalia fãcutã plocon Greciei de marile puteri ºi vom avea ieºire ºi la Marea Egee ºi la Marea

Adriaticã ºi armânii noºtri vor avea unde sã ierneze, cãci vor fi stãpâni la ei acasã, nu ca azi supuºi beilor ºi paºalelor turceºti care ne subjugã de cinci sute de ani.

– Sã dea Dumnezeu sã fie aºa cum spui tu, cãpitane, dar îngãduie-mi, la vârsta mea, fãrã sã am ºtiinþa ta de carte, sã am unele îndoieli.

Se apropia ora prânzului. Celnicul Dzima, adresându-se fiilor sãi, le-a spus:

– Goga ºi Tegu, tãiaþi o stearpã ºi bãgaþi-o în sulã pe jar sã-i ospãtãm aºa cum se cuvine pe vitejii noºtri armatoli, cãci de mult n-au avut parte de o asemenea mâncare, pe când voi vã scãldaþi în lapte, cã aþi ajuns sã vã fie lehamite de el.

– Aºa este, celnice Dzima! a intervenit baciul Cuculiciu, un om de vreo cincizeci de ani, cu faþa plinã ºi pãrul cãrunt. ªi miere dacã ai mânca toatã ziua, þi s-ar apleca. Aºa cã nu-i mai cicãli pe bãieþi cã vor ºi ei, din când în când, sã-ºi clãteascã gura cu oþet dupã atâta miere…

Toatã lumea a râs la gluma baciului. Goga ºi Tegu s-au îndreptat spre turma care pãºtea pe plai ºi cu ajutorul ciobanului au prins o oaie stearpã ºi au adus-o la stânã. Dupã ce au tãiat-o, Goga i-a crestat pielea piciorului din spate, dezlipind-o de os, apoi ºi-a introdus degetul în ea cât mai adânc. A tras aer în piept ºi a suflat în gaura fãcutã la picior. Aerul suflat cu putere pãtrundea sub pielea care se umfla ca un burduf. Umflatã astfel, oaia a fost atârnatã de un cârlig ºi jupuitã la repezealã. Armatolii priveau cu admiraþie la cei doi fraþi care meºtereau cu atâta pricepere. La mirosul sângelui, câinii scheunau privindu-ºi stãpânii ºi dând din coadã, nerãbdãtori sã se înfrupte ºi ei din animalul tãiat. Li s-au aruncat stomacul ºi maþele. Mãruntaiele au fost tãiate în felii mici ºi puse în frigãrui. Oaia jupuitã a fost trasã în sulã ºi învârtitã încet pe jeratic. În scurt timp, când soarele era în mijlocul cerului, friptura era gata, rumenã ºi aromitoare. S-au aºternut niºte bucãþi de pânzã albã cu pãtrãþele albastre, numite „misãl'i" – adicã feþe de masã – þesute la rãzboi de gospodinele aromâne. Toatã lumea s-a aºezat pe iarbã cu picioarele încruciºate dupã obiceiul turcesc. Lângã celnicul Dzima a luat loc Cãpitanul Mucitani, apoi ceilalþi armatoli aºezaþi roatã. Baciul Cuculiciu era la stânga celnicului Dzima.

Bãieþii puseserã mai întâi câteva blide ºi coveþi de lemn pline cu caº, cu brânzã ºi cu urdã ºi un „pãgur” (bidon) cu „þipurã”.

Dupã ce ºi-a fãcut cruce, celnicul Dzima a ridicat „pãgurul” ºi a zis:

– Bine aþi venit ºi Dumnezeu sã vã ajute! A tras o duºcã ºi l-a întins cãpitanului Mucitani.

Acesta ºi-a fãcut ºi el cruce ºi a rãspuns cu obiºnuita urare creºtineascã:

– Bine v-am gãsit, celnice Dzima, ºi Dumnezeu sã vã ocroteascã! A tras ºi el o duºcã ºi a întins „pãgurul” urmãtorului, pânã ce a fãcut înconjurul mesenilor. La brânzã ºi frigãrui, „pãgurul” s-a plimbat de câteva ori printre meseni. Friptura a fost ºi mai delicioasã. Iorgula Cutova, care lucrase ca bucãtar la Restaurantul Cealera din Veria, susþinea cã n-a mâncat aºa fripturã în viaþa lui. O spunea cu toatã sinceritatea. De fapt, i se pãrea lui cã este aºa datoritã condiþiilor în care era pregãtitã, a foamei ºi a aerului curat de munte. Într-adevãr, aroma ei a fost atât de puternicã încât a înãbuºit un timp mirosul specific al stânii, rãspândindu-se pânã departe în frunziºul pãdurii. Pânã ºi câinii înfruptaþi în parte, scheunau nerãbdãtori, aºteptând sã roadã oasele cu zgârciuri.

Era într-o zi din luna mai l907.

Plecând de la schitul din Maruºa, cãpitanul Fufas s-a îndreptat spre Selea de Sus, un sat fârºerotesc unde aveau un mare grecoman în persoana celnicului Hrista Vasile, zis Sârbu. Acesta i-a aprovizionat cu cele necesare ºi le-a dat ºi o cãlãuzã. Neputând ataca satul Doleani, conform planului stabilit de comitetul grecesc din Neaguºte, cãpitanul Fufas s-a gândit sã distrugã satul Xirulivad aºezat la nord-vest de Doleani. De acolo puteau lua uºor legãtura cu comitetul revoluþionar grec din oraºul Cojani. Fãrã sã mai întârzie, au pornit dis-de-dimineaþã la drum. Urcând ºi coborând prin pripoare, erau rupþi de obosealã ºi însetaþi. Consumaserã toatã apa din ploºti ºi din bidoane ºi nu dãdurã de nici un ºipot pe drum ca sã se mai rãcoreascã. Era pe la chindie când se apropiarã de iezerul de la

Cãstrie. Oile care la amiazã rumegau culcate la umbra unor arbori seculari, începurã sã roiascã pe plai, pãscând firele de iarbã înainte de a fi mânate la strunga de muls.

Antarþii au tresãrit veseli, fericiþi cã, dupã atâta mers prin vãi ºi prin pripoare, au dat peste o stânã unde se vor odihni ºi se vor ospãta cum se cuvine. Deodatã o haitã de câini, lãtrând pe toate tonurile, s-a repezit asupra lor. Cãpitanul Fufas a scos pistolul din brâu ºi a tras un foc în aer, strigând furios:

– Bre, ciobane, potoleºte-þi câinii cã-i împuºc!

Ciobanul nu era altul decât baciul Cuculiciu. Acesta i-a rãspuns sfidãtor:

– Dar ce, sunt ai tãi ca sã-i împuºti?

Câinii s-au oprit o clipã continuând sã latre în aºteptarea unui semnal de oprire sau de asmuþire împotriva musafirilor nepoftiþi. În locul semnalului aºteptat, a rãpãit o furtunã de gloanþe. Cãpitanul Fufas a fost lovit în plin. La fel au pãþit Micibuna ºi alþi câþiva. Neaºteptându-se la o asemenea primire, antarþii s-au trântit la pãmânt, retrãgându-se târâº la marginea pãdurii ºi adãpostindu-se dupã arbori, de unde au început sã tragã. Cu mare greutate, cãpitanui Fufas ºi Micibuna, grav rãniþi de snopul de gloanþe, s-au târât pânã la marginea pãdurii de unde au fost luaþi în primire de mai mulþi antarþi ºi transportaþi în grabã mare la schitul din Maruºa. Dar amândoi au murit pe drum, din cauza sângelui pierdut.

Din dosul arborilor groºi, antarþii greci trãgeau la disperare. Deºi erau de cinci ori mai numeroºi, nu îndrãzneau sã ia cu asalt stâna. Nu ºtiau câþi armatoli ºi câþi ciobani înarmaþi sunt. Înfricoºaþi de pierderea cãpitanului ºi a cãlãuzei lor, aºteptau cãderea nopþii ca sã se facã nevãzuþi. Lupta a durat vreo douã ore. Stâna a fost ciuruitã de gloanþe, dar n-a fost atins nimeni. La comanda lui Mucitani, toþi ciobanii, în frunte cu bãtrânul celnic, s-au culcat la pãmânt, adãpostindu-se prin gropi ºi pe dupã stânci. Feciorii celnicului ºi ceilalþi ciobani care aveau niºte durde scurte, numite „dugradz”, au început ºi ei sã tragã, încât antarþii aveau impresia cã armatolii sunt numeroºi. Abia aºteptau sã-ºi ia tãlpãºiþa. La cãderea nopþii s-au retras prin valea Bugazi în direcþia schitului din Maruºa. Acolo au aflat de la

cãlugãrul schitului vestea tristã a morþii cãpitanului Fufas ºi a cãlãuzei Micibuna. Amãrâþi de dezastrul suferit, dupã o scurtã odihnã, au întins-o în aceeaºi noapte spre Neaguºte unde erau în siguranþã.

Armatolii i-au urmãrit pe antarþi pânã la Bugazi, trãgând mai mult la întâmplare ca sã-i înfricoºeze, cãci antarþii fugeau mâncând pãmântul ºi nu se mai zãreau la lumina lunii. Doar din când în când se auzea departe zgomotul vreunui bolovan rostogolit la vale în fuga lor oarbã.

Când au ajuns la Bugazi, armatolii s-au oprit câteva clipe, privind în josul vãii pe care se prelingea vara, din cauza secetei, un fir de apã ºerpuind ºi murmurând printre pietre albe ºi bolovani.

Iorgula Cutova nu s-a putut abþine ºi, ducând mâinile la gurã în chip de pâlnie, a strigat în greceºte o zicalã batjocoritoare: „Fugiþi picioare, sã nu vã cufureascã curul!”

Ecoul, amplificat ºi repetat, s-a pierdut departe în fundul vãii, ajungând poate pânã la schitul din Maruºa, spre care fugeau gâfâind antarþii.

De la Bugazi, Gheorghe Mucitani a ajuns cu ceata lui la Selea unde s-a unit cu ceata lui Handuri.

Dupã plecarea armatolilor în urmãrirea antarþilor, baciul Cuculiciu a ieºit din adãpostul lui ºi a fãcut prima inspecþie a stânii, dupã care i-a raportat celnicului Dzima:

– Celnice Dzima, avem ceva pagube, dupã musafirii noºtri nepoftiþi. Ne-au ciuruit câteva butoaie ºi ne-au spart câteva oale ºi ulcele.

– Nu-i nimica, baciule. Sã-i mulþumim lui Dumnezeu cã am scãpat cu viaþã, toþi teferi ºi sãnãtoºi. Când mã gândesc prin ce am trecut, mã cuprinde ameþeala. Am fi avut cu toþii soarta fiului meu ºi a celorlalþi doleaniþi. Ce fel de fiare – cã oameni nu le pot spune – sunt antarþii ãºtia, care vor sã ne facã cu sila greci, când noi avem altã rãdãcinã ºi altã limbã. Sã te fereascã Dumnezeu de nebunia oamenilor învãþaþi.

– Am avut noroc cu armatolii, a spus Cuculiciu gânditor. Într-adevãr, parcã Dumnezeu ni i-a trimis la timpul potrivit, ºi, scoþându-ºi tabachera, s-a apucat sã-ºi rãsuceascã o þigarã. Simþea nevoia sã fumeze, în urma emoþiilor prin care a trecut.

Celnicul Dzima, însoþit de fiul sãu cel mare, Cola, s-a întors în sat. Sfãtuit de cuscrul sãu Culicea Caranica, ºi însoþit de acesta, s-a prezentat imediat la ºeful de post, unde în faþa ofiþerului turc, a dat o declaraþie despre cele întâmplate la Bara de la Cãstrie. A doua zi ofiþerul turc ºi-a luat plutonul de vânãtori de munte ºi a pãrãsit satul Doleani, întorcându-se la Veria. Liniºtea s-a aºternut iar peste satul ameninþat cu pustiirea.

Cola Nicea bãnuia cã preotul cãlugãr de la schitul din Maruºa era spionul antarþilor. Era o iscoadã periculoasã plasatã la rãscrucea drumurilor care duc în satele aromânilor de la munte ºi oraºul Neaguºte. A vorbit cu Handuri ºi cu Mucitani sã-i îngãduie sã se ducã la faþa locului ºi sã facã o cercetare. Amândoi au fost de acord, dar i-au spus sã mai aºtepte. Cum se aflau lângã peºtera de la Bugazi, nu departe de Bara de la Cãstrie, Gheorghe Mucitani era curios sã vadã încã o datã locul unde s-a dat lupta cu unitatea de antarþi despre care nu ºtia nimic, nici câþi erau, nici cine era cãpitanul lor. Se gândea cã, în învãlmãºeala luptei, poate va da de anumite urme lãmuritoare. Dorinþa i-a fost satisfãcutã. Pe o distanþã de mai bine de un kilometru au observat urme de sânge. Aceasta însemna cã unii antarþi au fost grav rãniþi. Într-un tufiº au gãsit o sabie cu inscripþia greceascã încrustatã pe mânerul argintat: „Fufas taie ºi nu curge sânge." Au aflat astfel sigur numele ºefului. Era grav rãnit sau poate chiar mort.

Fericit, Mucitani a luat sabia cãpitanului grec, ca primul lui trofeu preþios.

– Acum, Cola Nicea, poþi sã te duci la treaba ta. Ia cu tine încã doi armatoli ºi ai grijã sã nu cazi în vreo capcanã, cãci dupã aprecierea mea erau mulþi. Ne gãseºti la peºtera de la Bugazi.

Cola Nicea l-a luat pe Iancu Pendifunda ºi pe Muºa Darlaiani ºi a coborât pe firul vãii, pe o cãrãruie de pe malul stâng. În mai puþin de o orã au ajuns la schit. Erau îmbrãcaþi în costume de antarþi. Toþi trei ºtiau greceºte. Se lãsase noaptea când au bãtut în uºa schitului. Cãlugãrul i-a primit cu un amestec de bucurie ºi amãrãciune.

– De unde veniþi, fraþilor? Cum de aþi scãpat?

– Venim din munþii vlahilor unde am dat o luptã crâncenã, care a durat mai bine de douã ore ºi cãpitanul nostru Fufas a fost rãnit, a rãspuns Cola Nicea.

– Ce rãnit?! a clãtinat capul cãlugãrul. A murit sãrmanul – Dumnezeu sã-l ierte! – pe drum în timp ce era transportat aici. L-am îngropat noaptea aici, lângã schit, împreunã cu alþi nouã antarþi împuºcaþi ºi ei de vlahii blestemaþi.

A oftat adânc, copleºit de durere, apoi i-a întrebat:

– Cum de n-aþi venit asearã cu ceilalþi?

– În toiul luptei, a spus Cola Nicea, noi ne-am rãtãcit ºi am umblat hai-hui prin pãduri pânã am nimerit într-o vale care ne-a adus aproape de aici. Încotro au apucat ceilalþi?

– Pãi s-au întors la Neaguºte, de unde au venit ca sã dea foc satului ãsta de vipere vlahe. Se vede însã cã vlahii au prins de veste ºi satul a fost împânzit de armatã turcã. Doar ºtiþi cã eraþi ºi voi aici când Cãpitanul Fufas cu cincizeci de „palicari” a trimis în sat douã iscoade ca sã se informeze. Ce pãcat cã s-a terminat aceastã acþiune cu un mare dezastru pentru noi. Ce sã vã spun? Mã doare sufletul… A tãcut o clipã, oftând adânc, apoi, dându-ºi seama cã prea lungeºte vorba, a adãugat pe un ton de scuzã: … dar eu vã þin de vorbã când voi sunteþi obosiþi ºi aveþi nevoie de odihnã dupã câte aþi suferit. Vã fac îndatã o cafea ºi vã pregãtesc ceva de mâncare, cãci trebuie sã fiþi flãmânzi.

A luat un ibric ºi s-a dus în chilioarã sã pregãteascã cafeaua. Când se întorcea cu ibricul în odaie, a auzit pe antarþii lui vorbind vlãheºte. A îngãlbenit tot ºi a început sã tremure, privindu-i îngrozit. Dinþii au început sã-i clãnþãne ca scuturat subit de friguri. Cola Nicea a tras paloºul ºi i-a retezat capul.

Când au ajuns târziu noaptea la peºterã ºi au povestit întâmplarea, Handuri i-a reproºat lui Nicea:

– Bine, mãi Cola, eu nu te condamn cã ai tãiat capul unui cãlugãr grec, spion ºi duºman de moarte al nostru. Dar pe mine de ce m-ai oprit în iarna trecutã sã-l împuºc pe mitropolitul grec din Salonic, care este capul rãutãþilor? Îþi aminteºti ce-mi spuneai? Cã nu este momentul, cã nu avem dovezi clare despre vinovãþia lui ºi cã lumea ne va condamna dacã omorâm o faþã

bisericeascã. ªi asta o spuneai, dupã ce ei omorâserã atâþia preoþi de-ai noºtri.

– Da, recunosc, dragã, Handuri. Ai dreptate. La ora aceea nu-mi venea sã cred cã aceste feþe bisericeºti þes toate intrigile ºi sunt capii rãutãþilor. Acum însã când am ajuns sã cunosc bine realitatea, mi-am schimbat pãrerile ºi sunt pentru aplicarea legii talionului cu vârf ºi îndesat: pentru un armân ucis noi trebuie sã rãspundem ucigând doi sau chiar mai mulþi greci. Numai aºa îi vom înfrânge. Altfel, ne vor stârpi ei, cãci Grecia e aproape ºi-i ajutã, iar România noastrã e departe ºi politica ei e foarte confuzã. Se pare cã sforile politicii externe le trage protipendada fanariotã care þine în mâinile ei iþele diplomaþiei, cu toatã revoluþia lui Tudor Vladimirescu care a fost cãsãpit de fanariotul Ipsilanti tot în numele marii idei panelene. Dupã ce l-a lichidat pe viteazul Tudor Vladimirescu, laºul fanariot s-a refugiat în Austro-Ungaria, lãsându-l pe prostul nostru vlah, Iordache Olimpiotul din comuna Livezi, sã continue lupta ºi sã moarã eroic pentru o cauzã strãinã. Ah, când mã gândesc cã atâtea capete încuiate fac ºi azi la fel, mã apucã o furie ºi o revoltã împotriva acestor grecomani ai noºtri cã meritã sã-i tratãm ca pe niºte trãdãtori ºi sã-i pedepsim aspru aºa cum procedeazã bulgarii cu grecomanii lor. Încep sã am toatã admiraþia pentru voievodul Apostol. Ãsta-i om dintr-o bucatã, nu blând ºi iertãtor cu ticãloºii. Vorba marelui nostru poet naþional Eminescu, care a înnebunit de atâta durere: „Unde eºti tu, Þepeº Doamne”… sã-i tragi în þeapã pe toþi tâlharii, ca niºte berbeci graºi în sulã.

– Bravo Nicea! l-a felicitat Mucitani. Aºa trebuie ºi aºa vom face de acum înainte.

În peºterã era rãcoare. Au pus pe jar câteva lemne ºi s-au culcat. La gura peºterii un armatol fãcea de pazã. Câte un huhurez spinteca liniºtea nopþii cu strigãtul lui sinistru ºi ascuþit ca o sabie.

Logodna

În semn de recunoºtinþã, cã a scãpat ca prin minune de la moarte, Tina Gamzeli se ducea în fiecare vineri seara ºi duminicã dimineaþa la o micuþã mânãstire cu hramul Sfintei Fecioare Maria ºi aprindea candela de la icoana Maicii Domnului. Miercurea ºi vinerea postea. La apusul soarelui lua cu ea pe una din fetele sale, de obicei pe cea mai micã, Eftimia, ºi pornea spre mânãstire. Îi era urât sã meargã singurã, deºi mânãstirea era la marginea satului, la vreo trei sute de metri depãrtare de postul de jandarmi. Era o clãdire micuþã din piatrã, cu pereþii afumaþi de care atârnau câteva icoane afumate ºi ele, cu un mic altar ºi cu icoana Maicii Domnului aºezatã pe un pupitru de lemn. În mânãstire nu slujea nici un cãlugãr. Era o mânãstire miniaturalã. Nu avea nici mãcar o chilie pentru adãpostul vreunui eventual cãlugãr aciuat întâmplãtor pe acolo. Era închisã tot anul. Numai de douã ori pe an, de Sfânta Maria Mare ºi de Sfânta Maria Micã, fãcea slujba întrânsa preotul Papatãnase. Icoanele erau pictate de un om ciudat din familia Nãstase, cunoscut sub numele de Zugrafu. Dovedind de mic un talent deosebit la desen ºi caligrafie, el a fost trimis la Sfântul Munte unde a deprins meºteºugul culorilor ºi ºi-a desãvârºit arta, devenind un pictor celebru de biserici. Biserica Sfântul Nicolae din sat era pictatã de el. Stilul lui era o sintezã între stilul bizantin ºi cel renascentist romano-catolic. Sfânta Fecioarã cu Iisus în braþe era de o frumuseþe umanã vie, desãvârºitã. De asemenea, Sfinþii Arhangheli, îngerii, Sfântul Gheorghe ºi Sfântul Dumitru erau înfãþiºaþi ca oameni vii, frumoºi ºi puternici, nu întocmai canoanelor artei bizantine.

Poate ºi din cauzã cã încãlca tradiþia bizantinã, Zugrafu a pãrãsit într-o zi mânãstirea ºi s-a stabilit la Veria unde ºi-a deschis un atelier într-o casã aºezatã chiar pe ºoseaua principalã. Era o fire ciudatã. Lucra singur. Nu-i plãcea sã aibã ucenici. Gurile rele vorbeau cã zugravul ciudat, fugit de la cãlugãrie, ar fi avut o aventurã cu o grecoaicã din Salonic, dar el a trãit toatã viaþa ca burlac, ocupându-se numai cu pictura bisericeascã ºi ducând o viaþã curatã de adevãrat cãlugãr, încât gura lumii n-a mai avut ce scorni ºi a amuþit definitiv. Numai cã zugravul, care picta icoane ºi pentru casele oamenilor, cerea preþuri cam piperate ºi, de obicei, în lire de aur turceºti.

Mânãstirea era aºezatã într-o poieniþã înconjuratã de stejari înalþi. Pe trunchiul unuia din ei, din faþa mãnãstirii, Anastasie Zugrafu îndepãrtase coaja ºi încrustase acolo icoana Maicii Domnului, ocrotitoarea satului. Coaja copacului îi servea drept ramã. Icoana era încrustatã atât de sus încât nu putea fi atinsã de mâna omului.

Dupã ce aprindea candela ºi se închina în faþa iconostasului pictat de acelaºi meºter iscusit, murmurând rugãciuni de mulþumire, Tina Gamzeli închidea uºa mãnãstirii cu o cheie neagrã ºi lungã, dupã care se oprea în faþa stejarului cu icoanã ºi aprindea la rãdãcina lui o lumânare. Fãcea trei mãtãnii, apoi îºi lua fata de mânã ºi pornea spre casã.

Tina Gamzeli se mãritase la ºaisprezece ani. Pânã în ziua nunþii nu ºi-a cunoscut soþul cu care avea sã întemeieze o casã nouã. Când au venit nuntaºii cu alai, socrul, soacra, naºul, naºa, mirele ºi fârtaþii – cavalerii de onoare – au fost primiþi în salonul mare, pentru a sta puþin la taifas. Potrivit obiceiului, mireasa trebuia sã-ºi cinsteascã musafirii, oferindu-le filigeana de cafea ºi pãhãrelul de „þipurã”, precum ºi un vas mic, rotund cu bomboane. La rândul lor, musafirii o cinsteau punând pe tavã lire sau bani de argint. Mireasa se apleca ºi sãruta mâna fiecãruia, cu excepþia mirelui. Sfioasã ºi fâstâcitã de solemnitatea clipei ºi de larma din curte, Tina, cu ochii în jos, s-a aplecat ºi a sãrutat mai întâi mâna socrului mare, apoi a soacrei, a naºului ºi a naºei. Totul a mers bine, aºa cum fusese dãscãlitã. Când a ajuns în dreptul mirelui, acesta a pus pe tavã o lirã. Tina, abia zãrindu-l

printre gene, s-a aplecat ºi i-a sãrutat ºi lui mâna. Un hohot de râs, izbucnit deodatã, a fãcut-o sã se roºeascã pânã în vârful urechilor. A trebuit sã facã sforþãri ca sã nu-i cadã discul din mâini. Când s-a întors în camera ei, s-a trântit pe pat ºi a izbucnit în plâns de ciudã. Îi pãrea ºi mai rãu, pentru cã, dupã ce s-a fãcut de ruºine, n-a putut mãcar sã-l vadã mai bine, povestea ea mai târziu, râzând de pãþania ei.

Pe vremea aceea logodna o fãceau pãrinþii. Ei erau cei care alegeau ºi hotãrau viitorul tinerilor ajunºi la vârsta cãsãtoriei. De obicei fetele se mãritau la vârsta de l8-20 de ani. Fetele care depãºeau aceastã vârstã, erau socotite bãtrâne ºi dupã 25 de ani riscau sã nu se mai mãrite sau sã se mulþumeascã, cu vreun bãrbat vãduv cu copii pe care urma sã-i creascã, îngrijindu-i ca pe propriii ei copii. Era deci mamã – vitregã, înainte de a fi mamã adevãratã. La fel se întâmpla ºi cu tinerii. Dacã pânã la 25 de ani nu-ºi gãseau perechea, erau consideraþi bãtrâni ºi riscau sã rãmânã burlaci toatã viaþa sau sã ia vreo fatã bãtrânã sau vreo vãduvã. Divorþul nu se cunoºtea. Cãsãtoria era un act pur religios încheiat cu evlavie în faþa lui Dumnezeu. Nici nu se înregistra undeva. Se înregistrau numai copiii botezaþi ºi numele pãrinþilor într-un registru pe care-l þinea preotul la bisericã. Vãduvele ºi vãduvii cu mai mulþi copii, unii dintre ei mai mari – mai ales dacã era ºi vreo fatã care sã facã faþã gospodãriei – nici nu se mai cãsãtoreau. Socoteau cã aºa a vrut Dumnezeu ºi se resemnau, acceptând cu seninãtate soarta. Moravuri severe, moºtenite din negura vremii, din tatã în fiu. În aceastã privinþã, aromânii semãnau mai mult cu turcii pãgâni decât cu popoarele creºtine din Balcani. Deºi pãgâni, turcii aveau aceleaºi moravuri aspre, poate chiar mai exagerate, cãci ei interziceau femeilor sã-ºi arate faþa în public, ceea ce, dupã religia lor, constituia un prilej de ispitã pentru bãrbaþi. De aceea, când turcoaicele ieºeau din casã, umblau acoperite de sus pânã jos cu vãluri negre – ferigele – ca niºte ciori. Grecii aveau cele mai proaste moravuri, fiind îngâmfaþi ºi uºuratici. Bulgarii erau serioºi ºi aspri, dar femeile lor, harnice ºi zdravene, erau iubãreþe ºi li se scurgeau ochii dupã flãcãii vlahi, ageri ºi cu ochii negri ºi strãlucitori.

Cãsãtoritã la o vârstã atât de fragedã, Tina Gamzeli a nãscut vreo ºapte-opt copii, dar n-a avut norocul sã-i trãiascã

decât douã fete: Maria ºi Eftimia. Amândouã erau frumoase, cu obrajii alb-roz, cu ochii cãprui ºi cu pãrul castaniu împletit în douã cozi groase, dar cea mai mare era de o frumuseþe rarã. Era cea mai frumoasã fatã nu numai din sat, ci din toatã regiunea.

Maria împlinise l5 ani când a luat parte pentru prima datã la o horã, în piaþa satului. Conform obiceiului strãvechi, fetele nu aveau voie sã joace mânã-n mânã cu flãcãii. De aceea, se formau totdeauna douã hore separate: una a bãrbaþilor ºi alta a femeilor. Acelaºi taraf de lãutari, aºezat în mijloc, cânta acelaºi cântec pentru ambele hore. Dupã un timp, când atmosfera se mai încãlzea, horele fuzionau, dar totdeauna legãtura între bãrbaþi ºi femei o fãcea o rudã apropiatã a fetei, cãci ea nu avea voie sã prindã mâna unui flãcãu la horã. Chiar la ºcoala primarã fetele aveau clasele lor separate de ale bãieþilor ºi aveau una sau douã învãþãtoare. ªi în recreaþii fetele se jucau într-o curte separatã. Acesta era obiceiul ºi el era lege indiscutabilã. El forma baza educaþiei morale a familiei.

Horele care se þineau rar ºi numai la anumite sãrbãtori, erau un prilej pentru flãcãi ºi fete de a se cunoaºte din vedere ºi de la distanþã. Tinerii se priveau de la distanþã ºi-ºi comunicau sentimentele din priviri.

Cu toatã autoritatea lor necontestatã, pãrinþii þineau seama ºi de sentimentele copiilor lor ºi nu le impuneau cu forþa voinþa lor. Cãutau totdeauna soluþia cea mai bunã, astfel ca noua familie sã fie sãnãtoasã ºi fericitã.

Hora aromâneascã nu este un cerc închis, ci un semicerc în care cel care o conduce îºi aratã mãiestria jocului comandat de el. Fiecare om prins în horã, când îi vine rândul, comandã lãutarilor jocul preferat. El are toatã libertatea miºcãrilor prin care îºi poate arãta mãiestria, pe când ceilalþi se miºcã în ritmul jocului respectiv, dar fãrã libertatea de miºcãri a celui care conduce hora.

Când i-a venit rândul sã „tragã” hora, Maria Gamzeli s-a roºit toatã de emoþie. Cel care a comandat renumitul „ceamcu” haiducesc, „Doisprezece furi, doisprezece armatoli viteji”, era Tuli Murnu, un flãcãu înalt ºi mândru. Avea o constituþie atleticã ºi o agilitate de acrobat înnãscut. Dupã câþiva paºi solemni ºi gravi de o nobleþe mândrã ºi fastuoasã, i-a fãcut semn cu ochii celui

care-l þinea de mâna stângã sã-l sprijine tare. Deodatã, cum se legãna pe piciorul stâng, iar piciorul drept îl învârtea în aer, a fãcut un salt sprinten ºi s-a dat peste cap, cãzând în picioare ºi continuându-ºi jocul cu noi figuri mãiestre. Toatã lumea dimprejur, care asista la horã, a îngheþat de spaimã, cu rãsuflarea opritã, aºteptându-se sã-l vadã la pãmânt cu þeasta sfãrâmatã. Uimiþi de atâta agilitate, bãrbaþii ºi bãtrânii spectatori nu s-au putut abþine ºi au strigat bãtând din palme:

– Bravo, Tuli! Mai dã-te peste cap!

Dar Tuli Murnu, fie cã obosise, fie cã nu se bizuia pe sprijinul susþinãtorului sãu, n-a mai repetat figura acrobaticã, dar a executat altele cu o rarã mãiestrie, încât a stârnit admiraþia tuturor. De atunci el s-a impus ca cel mai renumit jucãtor al „ceamcului” haiducesc.

Maria Gamzeli era o bunã cântãreaþã ºi o bunã dansatoare. Când Tuli Murnu a comandat „ceamcul”, fata cãreia îi venea rândul sã conducã hora femininã, a renunþat, spunând cã ea nu se pricepe ºi aºteaptã sã-i vinã rândul la alt joc. Cum toate cele care erau în faþã se codeau, Maria Gamzeli ºi-a luat inima în dinþi ºi a ieºit în frunte. Roºie de emoþie, Maria a început sã se legene în ritmul jocului haiducesc, fluturând în mâna dreaptã batista albã, învârtindu-se, zveltã ºi sprintenã, ºi bãtând din când în când pãmântul cu talpa pantofului. Era îmbrãcatã într-o rochie viºinie, largã ºi lungã pânã la cãlcâie, peste care purta un pieptar negru de catifea, brodat cu fir de mãtase aurie, încolãcit în arabescuri graþioase cu motive florale. Sub pieptar strãlucea o poalã galbenã de mãtase. De la primele miºcãri, ea a stârnit curiozitatea ºi admiraþia spectatorilor cuceriþi nu numai de frumuseþea ei, ci ºi de graþia ºi mãiestria cu care interpreta jocul haiducesc. Cunoscând ºi versurile baladei populare, vocea ei limpede ºi frumoasã gâlgâia acompaniatã de muzica tarafului þigãnesc. Clarinetistul, un þigan scund ºi gras, cu faþa rotundã, care se umfla ca o bãºicã gata-gata sã plezneascã de câte ori trãgea aer ºi sufla, a pãrãsit taraful, îndreptându-se spre hora fetelor. Balaocheºul bondoc, cu pãrul creþ ºi faþa nãduºitã, sufla de mama focului, ridicând ºi coborând clarineta care revãrsa un torent de sunete rostogolite în vârtej ameþitor de la cele mai

groase pânã la cele mai subþiri. Privirile tuturor începurã sã se mute spre hora fetelor.

De la terasa cafenelei Cionga un tânãr cu ochii negri ºi pãrul dat pe spate o privea tãcut pe Maria Gamzeli. Era Cola Zeana, absolvent al gimnaziului de la Bitolia. Era în doliu dupã moartea mamei sale. Tatãl îi murise mai de mult, lãsând cinci copii orfani. Mama lui, o femeie frumoasã ºi isteaþã, din familia Bura, stabilitã la Selea dupã arderea satului Maruºa, s-a gândit cã este mai bine sã-ºi trimitã copiii la ºcoala româneascã decât sã-i facã ciobani, meseriaºi sau negustori. A vândut toate oile ºi caprele lãsate de soþul ei, celnicul Sterie Zeana, ºi ºi-a trimis copiii la ºcoalã. A oprit cincizeci de oi pentru nevoile casei, pe care le-a dat în grija celnicului Dzima care era unchiul soþului ei. Locuia la familia Belciu cu care se încuscrise. Bãiatul ei cel mare, Ioan, absolvind liceul din Bitolia, a fost numit învãþãtor ºi director al ºcolii primare din Edessa (Vodena). El s-a cãsãtorit cu Steriana Belciu, o femeie frumoasã, harnicã ºi bunã gospodinã. Cel de-al doilea, Cola, ºi cel mai mic, Dumitru, erau elevi la liceul din Bitolia.

La câtiva ani de la moartea soþului ei, s-a îmbolnavit ºi ea. Caterina Zeana a chemat-o întâi pe baba Pitu, care i-a dat sã bea niºte leacuri bãbeºti. Pe vremea aceea nu existau dispensare medicale la sate. Medicina o practicau babele cu descântece ºi diverse ceaiuri pregãtite din plante medicinale, pe baza unor observaþii empirice milenare. Rareori, când boala se agrava, bolnavul era transportat cãlare la Veria, unde era consultat ºi tratat de un medic. Vãzând cã leacurile babei Pitu nu au nici un efect, cuscra ei, Vanthia Belciu, a insistat sã fie chematã ºi Tina Gamzeli, care începuse sã se bucure de o frumoasã reputaþie ca mamoºã ºi ca „doftoroaie”. Tina Gamzeli i-a dat ºi ea niºte leacuri pe care bolnava le-a luat cu regularitate, dar pânã la urma fãrã folos.

De Tina, care era mai tânãrã ca ea, bolnava s-a simþit de la început mai apropiatã. Într-o zi, cuprinsã parcã de presimþiri rele, a simþit nevoia sã i se destãinuie.

– Eh, dragã Tina, pe fiul meu cel mai mare, Ioan, l-am aranjat cãsãtorindu-l cu o fatã frumoasã, cuminte ºi de familie bunã. Vreau sã apuc ziua sã-l vãd la casa lui ºi pe Cola.

– Sã-þi ajute Dumnezeu! i-a urat Tina.

– ªtii la cine m-am gândit ?

– La cine?

– La fata ta, Maria. Eu cred cã ar fi o pereche potrivitã. Bãiatul meu o sã iasã ºi el învãþãtor ca ºi Ioan ºi va fi numit undeva la o ºcoalã româneascã.

Tinei Gamzeli i-a surâs propunerea fãcutã de Caterina Zeana, dar a þinut totuºi s-o previnã.

– Mã bucur de ceea ce mi-ai spus, dar trebuie sã-þi spun la rândul meu cã fata mea nu are avere. Îºi face singurã zestrea pentru mãritiº, þesând ºi împletind tot ce este necesar, cum este obiceiul nostru, cã nu poate merge cu mâinile goale la mire.

Bolnava, apucându-i mâna, i-a spus:

– Are cea mai mare avere necesarã unei fete: frumuseþea, cuminþenia ºi hãrnicia. Nici eu n-am avut avere, când, dupã arderea Maruºei, familia mea a sãrãcit, dar fiul celnicului Ioan Zeana m-a luat de nevastã pentru cã eram frumoasã ºi aveam pãrul galben ca aurul. Simþeam cum se scurgeau ochii tuturor flãcãilor dupã mine. Pãrinþii voiau sã mã mãrite cu alþii, poate mai bogaþi ºi mai chipeºi, dar mie mi-a plãcut mai mult el ºi le-am spus cã vreau sã mã mãrit cu el. ªi pãrinþii m-au înþeles ºi mi-au împlinit voia. Dumnezeu sã-i ierte! Bietul meu soþ s-a prãpãdit ºi n-a apucat sã-ºi vadã mãcar pe fiul lui cel mare ajuns învãþãtor. Poate voi muri ºi eu în curând, dar cel puþin am apucat sã vãd cu ochii o parte din ce am dorit sã fac. Înseamnã cã n-am greºit trimiþându-mi copiii la ºcoalã, cãci vremurile nu stau pe loc, ci se schimbã. Cred cã pe lumea cealaltã, când voi da cu ochii de el, nu mã va dojeni cã i-am vândut oile ºi caprele, pentru ca feciorii lui sã nu mai fie ciobani din moºi strãmoºi, ci domni cu ºtiinþã de carte. Numai pe Gheorghe am sã-l opresc aici la gospodãrie; pe cel mai mic, pe Dumitru am sã-l trimit la carte în România, sã ajungã doctor. Aºa mi-a spus o voce în vis.

Tina Gamzeli a încurajat-o cum s-a priceput mai bine ºi s-a întors acasã.

La scurt timp bolnava s-a stins ºi a fost înmormântatã în cimitirul satului alãturi de soþul ei.

La câteva zile dupã hora din piaþa satului, Cola Zeana nu avea astâmpãr. Se frãmânta zi ºi noapte ºi îºi bãtea capul ca sã

gãseascã un prilej ºi s-o întâlneascã pe Maria Gamzeli. Trecea prin faþa casei preocupat, privind în curte sau la fereastra dinspre uliþã, acoperitã de o perdea subþire, strãvezie, dar n-o zãrea. Ca sã nu lase impresia cã o cautã cu tot dinadinsul, îºi continua drumul spre Batã, oprindu-se la umbra unui ulm secular. Aºtepta acolo mult timp în speranþa cã va ieºi cumva la plimbare cu sora ei mai micã. Unele fete obiºnuiau sã se legene într-un leagãn improvizat, format dintr-o frânghie lungã ºi groasã, legatã la ambele capete de o creangã lateralã a ulmului. Adolescenþii vorbeau ºi glumeau cu codanele dar fetele de mãritiº se fereau sã stea de vorbã cu flãcãii în vãzul lumii ca dracul de tãmâie. Ar fi ajuns de râsul satului, le-ar fi scos cântece batjocoritoare ºi nu s-ar mai fi mãritat în vecii vecilor.

Dupã câteva ore de aºteptare zadarnicã, Cola Zeana se înapoia acasã pe acelaºi drum, prefãcându-se grãbit sau indiferent, dar privind pe furiº spre curtea casei Mariei Gamzeli, doar-doar va apuca mãcar s-o vadã, ca sã-ºi potoleascã dorul care-i ardea în piept. De obicei, aºtepta sã se lase seara când vacile se întorceau de la pãscut ºi satul vuia de sunetul tãlãngilor ºi de mugetul vacilor care mergeau agale, cu ugerele doldora de lapte, îndreptându-se spre curþile unde stãpânii lor le aºteptau cu gãleþile pregãtite ca sã le mulgã. Atunci avea uneori norocul s-o vadã pe Maria în curte, alãturi de mama ei, pregãtindu-se amândouã sã mulgã vaca. Privirile lor se întâlneau o clipã, vorbindu-ºi tainic. Maria îºi vedea apoi de treaba ei, umezind þâþele vacii cu apa cãlduþã dintr-un lighenaº, iar Cola îºi continua drumul fericit pânã acasã.

Într-o searã Cola a trecut din nou prin faþa casei. ªi-a continuat, ca de obicei, drumul spre Batã. Când sã coteascã la dreapta spre ulmul bãtrân, a auzit un zãngãnit de vase de aramã ºi un ropot de paºi grãbiþi. A tresãrit ºi a întors capul curios. Era Maria cu câte o „ghiume” în fiecare mânã, îndreptându-se spre ºipotul de la Hãvuzi. Acesta era aproape de ºcoala satului ºi avea un jgheab de lemn pentru adãpatul vitelor ºi o micã baltã unde se colecta apa scursã. Aici se adãpau vitele ºi turmele de oi, iar dupã amiaza se odihneau la umbra unor ulmi seculari.

Maria a mers pe drumul drept care trecea pe lângã casa lui Pitu. Cola Zeana, ca sã nu fie observat de cineva cã merge pe urmele ei, a ocolit grãdina lui Pitu, cultivatã mai mult cu cartofi, ceapã ºi usturoi, ºi s-a îndreptat oblic spre Hãvuzi. Soarele apusese demult spre Gavana ºi Cãstrie. Umbrele nopþii se îngânau cu ultimele licãriri de luminã. Grãbind paºii, Cola a ajuns-o din urmã tocmai când Maria punea sub caucul ºipotului primul vas de apã. Fiind târziu, la ºipot nu mai era nimeni afarã de ei. Tãceau amândoi emoþionaþi. Vrând s-o ajute, Cola a pus mâna pe mânerul vasului umplut ca sã-l dea la o parte. Maria i-a smuls vasul din mânã, roºie de emoþie, dar fremãtând de o dulce bucurie lãuntricã la atingerea mâinii lui. Cu un aer de prefãcutã mânie s-a rãstit la el:

– Dã-te la o parte! Vrei sã ne vadã cineva, vreo suratã invidioasã sau vreun fârtat de-al tãu rãutãcios ºi sã-mi scoatã mâine un cântec de pominã?

– ªi ce dacã-þi scoate ?! Eu tot am sã te iau de nevastã, i-a rãspuns Cola, uitându-se vrãjit în ochii ei mari ºi cãprui ºi þinând-o strâns de mânã.

– Du-te odatã ºi lasã-mã în pace, l-a rugat ea pe un ton mai blând.

– Mã duc imediat ºi nu te mai supãr cu nimic, dar vreau sã-þi spun un lucru important ºi sã-mi dai un rãspuns clar.

– Ce anume? l-a întrebat ea.

– Dragã Maria, mi-eºti tare dragã ºi vreau sã fii soþia mea. Zilele acestea, împreunã cu fratele meu Gheorghe ºi cu un grup de prieteni din sat, voi pleca în America. Nu vreau sã mã fac învãþãtor, aºa cum visa mama. Vreau sã ºtiu dacã eºti dispusã sã mã aºtepþi cinci ani, dupã care mã voi întoarce ºi ne vom cãsãtori. Voi veni cu dolarii câºtigaþi acolo ºi voi putea încropi aici un negoþ din care sã putem trãi mai bine.

Maria îl privea gânditoare, ca omul care se aflã într-o grea cumpãnã. Privind-o stãruitor în ochi, cu sufletul atârnat parcã de un fir de aþã, Cola a întrebat-o:

– Ei, ce zici? Îþi jur pe tot ce am mai sfânt cã mã voi întoarce dupã cinci ani. Mã aºtepþi?

– Te aºtept, a rãspuns ea hotãrâtã.

– Bine, iubito! Mã bazez pe cuvântul tãu ºi sunt fericit. Tot aºa sã ai ºi tu încredere neclintitã în mine. Du-te acum acasã. Mâine îþi voi trimite prin maia Belciu inelul de logodnã, iar poimâine vom pleca la Salonic. De acolo vom merge cu trenul în Germania de unde vom lua vaporul spre America.

S-au despãrþit. Cola Zeana s-a îndreptat spre ºcoalã de unde a apucat pe uliþa care urca coasta drept pânã la casa lui Belciu din apropierea pieþei satului. Era fericit. Putea pleca liniºtit ºi plin de încredere în strãinãtate. Logodnica lui îl va aºtepta în mod absolut sigur. Ajungând acasã, Maria Gamzeli a lãsat „ghiumile” în bucãtãrie ºi apoi a intrat în odaie încã roºie de emoþie. A povestit mamei ºi surorii sale cu de-amãnuntul toatã întâmplarea de la ºipotul de la Havuzi. Mama surâdea mulþumitã, iar sora ei, aºezatã pe pat alãturi de ea, o mângâia pe braþ plinã de bucurie.

Într-un târziu, sculându-se de pe scaun, Tina Gamzeli a spus:

– Va sã zicã, mâine avem logodnã. Sã dea Dumnezeu sã fie cu noroc. În cinci ani ai ºi tu tot timpul sã-þi pregãteºti zestrea. Haideþi acum la bucãtãrie sã mâncãm ceva ºi apoi sã ne culcãm.

A doua zi era duminicã. Toatã lumea, cu mic cu mare, îmbrãcatã în straie curate, mergea la bisericã. Biserica Sfântul Nicolae, prin planul ei arhitectonic, reflecta concepþia moralã severã a comunitãþii creºtine a satului. Era o clãdire dreptunghiularã, simplã ºi austerã, fãrã turlã, acoperitã cu olane. Pe acoperiº, deasupra altarului, strãlucea o cruce mare. Afarã, lângã altar, se afla clopotniþa de care atârna un clopot mare de bronz, al cãrui dangãt puternic se pierdea în depãrtãri. De-a lungul peretelui din faþã, biserica avea o tindã pavatã cu lespezi mari de piatrã ºi cu stâlpi de lemn din loc în loc pentru susþinerea acoperiºului. Tinda acoperitã, prevãzutã cu bãnci lungi, servea ca adãpost pentru oameni în timpul ninsorilor sau al ploilor de toamnã. Biserica avea douã uºi de intrare din tindã: una pentru bãrbaþi în faþã, alta pentru femei în spate. Acestea asistau la slujbã în pronaos, privind prin ochiurile unui paravan fãcut din ºipci de lemn care separa naosul de pronaos. De acolo ele vedeau desfãºurarea întregului ceremonial al slujbei religioase, fãrã a fi zãrite de bãrbaþii din naos. O micã intrare fãrã uºã, aºezatã între

zid ºi paravanul de lemn, permitea intrarea preotului cu cãdelniþa ºi cu Cinstitele Daruri în pronaos. Numai femeile bãtrâne, „moaºi” cum li se spunea, aveau voie sã stea în naos la un loc cu bãrbaþii. Numai ele se bucurau de aceastã favoare ºi, eventual, fetiþele þinute de mânã de tatãl sau de bunicul lor.

Dupã slujbã, grupuri, grupuri de tineri mergeau în vizitã pe la anumite familii care aveau fete de mãritat, conduºi de vreo rudã sau prieten al acestora. Acesta era prilejul cel mai important ca flãcãii ºi fetele sã se cunoascã mai de aproape, dar numai din priviri, cãci nu aveau voie sã vorbeascã între ei. Fetele apãreau cu discul în mânã, sfioase ºi mai mult cu ochii aplecaþi, îi serveau cu cafea, cu un pãhãrel de „þipurã” sau „arãchie”, o bucatã de rahat sau o dulceaþã de trandafiri fãcutã de ele ºi apoi se retrãgeau în iatacul lor. Vizitatorii continuau discuþia banalã cu pãrinþii ºi apoi, la scurt timp, plecau în vizitã la altã familie. ªi acolo vizita se desfãºura dupã acelaºi tipic, dupã care fiecare se îndrepta spre casa lui unde îl aºtepta masa de prânz.

La masã, mama curioasã îºi întreba, grijulie, feciorul, sfios ºi el ca o fecioarã, descosându-l asupra vizitelor fãcute:

– Þi-a plãcut vreuna, dragul mamei? Nu te ruºina ºi spune-mi care fatã þi-a plãcut ºi eu o voi trimite pe vãduva Maria Mahera s-o peþeascã.

Tânãrul îºi destãinuia sufletul mamei sale, apoi aceasta se ocupa de peþit, lucrând fie singurã, fie, când situaþia era mai delicatã, fãcând apel la serviciile unei peþitoare de meserie. Maria Mahera era cea mai renumitã peþitoare nu numai din sat, ci din toatã regiunea. Ea susþinea cauza flãcãului sau a fetei pentru care era angajatã cu atâta pasiune, insistenþã ºi putere de convingere cã rareori eºua. Îi umbla gura ca unui avocat. Bineînþeles cã pentru munca depusã, care, uneori, era destul de lungã ºi anevoioasã, mai ales când era vorba de pretenþii mari la zestre, se alegea ºi ea cu o bunã rãsplatã din amândouã pãrþile. În cazurile mai uºoare însã, când tinerii se plãceau ºi nu erau la mijloc probleme de familie sau de avere, lumea se dispensa de serviciile ei. Atunci, cineva din familia flãcãului, luând în buzunar un inel de argint – mai rar de aur – mergea seara în peþit la

familia fetei. Gazda, care bãnuia scopul vizitei, o primea pe peþitoare cu toatã cinstea ºi cu toatã bucuria ºi cãldura sufletească. Fata de mãritat apãrea cu ochii aplecaþi în jos ºi cu obrajii rumeniþi de emoþie, îi servea bãtrânei cafeaua, apoi aºeza discul cu dulceaþã ºi cu un pahar cu apã pe masã ºi se retrãgea în camera ei, aºteptând înfriguratã rezultatul vizitei.

Dupã o scurtã introducere banalã despre sãnãtate, despre vreme, despre turme ºi despre vite, precum ºi despre întâmplãrile mai importante, peþitoarea trecea la scopul vizitei sale neaºteptate. Scotea din buzunar inelul de logodnã, pãrinþii fetei îi dãdeau ºi ei un inel pregãtit din timp, apoi strigau dupã fatã, cãreia îi aduceau la cunoºtinþã cã din clipa aceea este logoditã. Fata îmbujoratã se apleca ºi sãruta mâna bãtrânei care-i punea în deget inelul de logodnã. Dupã aceea lua tava de pe masã ºi se retrãgea fericitã. Acesta era tot ritualul logodnei. Simplu ºi auster, constând în schimbul a douã inele de argint menite sã lege pe veci douã destine, douã vieþi tinere abia înflorite.

Dacã erau amândoi din acelaºi sat, cum se întâmpla adesea, logodnicul putea sã-ºi viziteze din când în când logodnica, dar numai în prezenþa pãrinþilor sau de faþã cu membrii de familie ai logodnicei. Dacã voiau sã iasã seara la plimbare pe la marginea satului, era neapãrat nevoie sã fie însoþiþi de cineva din familia logodnicei. Pânã la nuntã logodnica nu cãlca pragul casei viitorului ei soþ, chiar dacã erau vecini. Abia ca mireasã, binecuvântatã ºi legatã de preot în faþa lui Dumnezeu, intra în casa socrilor ºi a mirelui ei.

Când logodnicul era din alt sat, mergea cãlare la logodnica lui, ducându-i unele daruri. Dar nici atunci nu avea voie sã stea mai mult de 2-3 zile. Ajunsese de pominã cazul unui sãtean, Darda, bun gospodar, harnic ºi bogat, care locuia pe aceeaºi uliþã cu Tina Gamzeli. Erau doi fraþi care locuiau în aceeaºi casã, unul la parter ºi altul la etaj. Curtea pavatã cu lespezi era umbritã de o boltã de viþã întinsã de la un capãt la altul al casei. În grãdina de alãturi cultivau zarzavaturi, porumb, cartofi, iar pe margini strãjuiau încãrcaþi de poame meri, peri, cireºi, pruni, corcoduºi, nuci ºi gutui. Lângã casa lor curgea un ºipot cu apã rece. Având ºipotul aproape, fraþii Darda stropeau grãdina dimineaþa ºi seara,

ajutaþi de bãieþii ºi de fetele lor. Gospodãria lor era ca o micã oazã verde aºezatã la marginea unui tãpºan gol, plin de pietre. Fratele cel mare care locuia la parter îºi logodise una din fete cu un tânãr negustor din Veria. Într-o zi, cãlare pe un cal roºu, încãrcat cu traiste ºi desagi, logodnicul, care nici mãcar nu-ºi cunoscuse logodnica, a intrat mândru în sat, întrebând câþiva copii care se jucau pe uliþã despre casa familiei Darda. Vizita logodnicului a stârnit mare bucurie la început. El a fost primit ºi ospãtat cu deosebitã cinste. Seara logodnicul ieºea la plimbare cu logodnica însoþitã permanent de sora ei mai micã. Mergeau agale pânã la Hãvuzi priviþi ºi admiraþi de cei întâlniþi pe drum sau de fetele ascunse dupã perdelele date discret la o parte. Alteori mergeau pe padina întinsã de la marginea satului pânã la Mãgura împãduritã, plinã de castani. Pãrinþii ºi fraþii logodnicei nu pridideau stropind grãdina dimineaþa ºi seara. Logodnicul se simþea minunat. Îi plãcea logodnica ºi nu-i venea sã plece. Au trecut trei zile frumoase ca un vis fericit, dar prea scurt. Tatãl fetei a început sã dea semne de neliniºte. Îi plãcea viitorul ginere, dar i se pãrea cam neserios, deºi era un bãiat deºtept ºi priceput în afaceri. Au mai trecut douã zile ºi veselul ginericã nu dãdea semne de plecare. A doua zi era sâmbãtã. În seara din ajun, dupã cinã, socrul, care stãtea ca pe ghimpi, l-a condus pe logodnic în camera rezervatã lui ºi i-a vorbit îmbufnat:

– Bine, mãi bãiatule, n-ai de gând sã pleci odatã la tine acasã? Tu nu ai de lucru? Au trecut cinci zile ºi-mi faci fata ºi familia de ruºine cu vizita ta nesfârºitã. Peste un an o sã vã cãsãtoriþi ºi atunci va fi tot timpul a ta. Te rog, mâine dis-de-dimineaþã sã-þi iei calul ºi sã pleci. Dacã cumva te superi, ia-þi inelul înapoi ºi du-te. Iar dacã vrei sã mai vii, atunci sã nu stai mai mult ca trei zile.

Ruºinat, logodnicul a rãspuns:

– Am înþeles. Te rog sã mã ierþi. Recunosc cã am greºit. Am sã fac aºa cum mi-ai spus ºi cum e obiceiul.

Dupã acest perdaf, logodnicul venea la trei-patru luni sã-ºi vadã logodnica, dar nu ºedea mai mult de douã-trei zile.

Vestea a rãsuflat, rãspândindu-se în tot satul, ba chiar ºi mai departe. Tinerii fãceau haz de pãþania logodnicului, dar

moºnegii ºi babele care respectau cu sfinþenie obiceiurile strã-vechi, îl aprobau pe bãtrânul Darda.

– Bine i-a fãcut, spuneau ei, vãrsându-ºi nãduful. Sã-nveþe minte mãgarul ºi sã nu facã de ruºine o fatã. Auzi tu? Sã stea în vizitã la logodnicã o sãptãmânã! Unde s-a mai pomenit aºa ceva?

Duminicã seara maia Belciu a pãrãsit casa ei din centrul satului ºi pe o uliþã îngustã, lãsând casa familiei Tanoºca la dreapta, a mers o bucatã de drum în jos, apoi, ocolind casa familiei Darda, a luat-o drept înainte pânã la capãtul uliþei unde, pe partea stângã, era casa Tinei Gamzeli. A deschis poarta ºi a urcat treptele scãrii de piatrã. A bãtut cu degetul în uºã, dupã care i-a deschis Tina care se aºtepta la vizita ei.

– Bine ai venit! i-a spus Tina, poftind-o în casã.

– Bine te-am gãsit! i-a întors urarea vizitatoarea care-i cãlca pragul pentru întâia oarã.

Maia Belciu a fost poftitã în camera unde, dupã puþin timp, a fost servitã cu tradiþionala cafea ºi dulceaþã. A scos ºi ea din buzunar o punguþã cu bomboane cumpãrate de la bãcãnia lui Culicea Caranica ºi a dãruit-o fetelor. Acestea i-au sãrutat mâna ºi s-au retras la bucãtãrie, îndulcindu-ºi gura cu bom-boanele primite.

Convorbirea s-a încheiat repede. Schimbul de inele s-a fãcut ºi înainte de a se întuneca, maia Belciu urca pe uliþa îngustã spre casa ei. A intrat în odaia unde fraþii Cola ºi Gheorghe Zeana se pregãteau de drum lung peste ocean. Maia a scos din buzunar inelul de logodnã ºi i l-a pus lui Cola în deget spunându-i:

– Te-am logodit aºa cum þi-a fost voia, cu fata pe care o iubeºti. Sã vã ajute Dumnezeu! În America, unde te-ai hotãrât sã te duci la lucru, vei trãi în oraºe mari cu multe fete. Vezi sã nu mã faci de ruºine, încurcându-te cu vreuna de acolo ºi sã nu te mai întorci dupã cinci ani aºa cum ai promis. Sunt femeie bãtrânã ºi sã ºtii cã dacã-mi faci ruºinea asta, te voi blestema ºi blestemele oamenilor curaþi se împlinesc. Biata cuscra, mama voastrã, mi-a lãsat cu limbã de moarte sã am grijã de voi ca o mamã…

– Nu te gândi la aºa ceva, maie Belciu, a asigurat-o Cola. Eu o iubesc pe Maria ºi ºtiu cã ºi mamei mele îi plãcea. La

împlinirea sorocului mã voi întoarce neapãrat ºi mã voi cãsãtori cu ea. Îþi jur.

– Bine, dragul meu, aºa sã faci, cãci aºa e drept ºi cinstit ºi plãcut lui Dumnezeu.

Le-a spus la amândoi noapte bunã ºi s-a retras în camera ei unde era aºteptatã de o droaie de nepoþi.

A doua zi dimineaþa, fraþii Zeana, dupã ce ºi-au luat rãmas bun de la familia Belciu ºi de la rudele lor din familiile Dzima ºi Tache, s-au îndreptat spre dugheana lui Culicea Caranica. Unul din bãieþii acestuia, Costa, s-a hotãrât sã plece ºi el în America. Rãmânea acasã fratele sãu mai mic, Tuli, care ar fi dorit sã plece ºi el, atras de mirajul Americii, dar tatãl lor nu concepea sã rãmânã singur. S-a opus cu vehemenþã ºi bietul Tuli, înghiþindu-ºi lacrimile, s-a supus.

La dugheana lui Culicea Caranica s-a strâns ceata celor care plecau departe plini de voie bunã, de avânt ºi de speranþe. Cele care sufereau cu adevãrat erau mamele. Ele vãrsau lacrimi amare ºi se vãitau bãtute de presimþiri cã fiii lor nu se vor mai întoarce în sat niciodatã. Ei însã erau tineri, dornici sã ia viaþa în piept, urmându-ºi fiecare chemarea destinului sãu.

Plecau din sat ºase tineri pânã la douãzeci de ani: fraþii Zeana, fraþii Buºulenga, Costa Caranica ºi Nacu Fulina. Cola Zeana ºi Costa Caranica împliniserã douãzeci de ani. Ceilalþi erau mai mici. Erau tineri isteþi ºi îndrãzneþi care clocoteau de viaþã ºi nu se temeau de necunoscut. Atâta timp cât aveau douã braþe vânjoase gata sã spargã ºi piatra, erau siguri cã vor gãsi de lucru ºi nu vor muri de foame. L-au ales ca ºef pe Cola Zeana. El era absolvent al gimnaziului de la Bitolia ºi rupea ceva franþuzeºte ºi nemþeºte. De altfel, el avea o mare uºurinþã în învãþatul limbilor strãine. Vorbea curent turceºte, greceºte, bulgãreºte ºi sârbeºte. La Veria urma sã li se alãture tot atâþia tineri. De la Salonic plecau cu trenul pânã la Hamburg în Germania, de unde un transatlantic avea sã-i ducã, înghesuiþi ca sardelele pe o punte murdarã, în Eldorado-ul visat.

Ajungând la marginea satului, ceata s-a oprit câteva minute. Cola Zeana a urcat în fugã treptele scãrii ºi a intrat ca o furtunã în casã. De altfel, era aºteptat cu nerãbdare. L-a întâmpinat în tindã Maria.

– Marie, am venit sã-mi iau rãmas bun. Sunt grãbit ºi nu pot sã stau. Lasã-mã sã te sãrut, cãci acum eºti logodnica mea.

A sãrutat-o pe amândoi obrajii, în timp ce Maria îl privea fâstâcitã, încercând o slabã rezistenþã. A putut îngãima doar atât:

– Vezi cã-mi dai jos basmaua de pe cap!

În acel moment a sunat clanþa de la uºã ºi a apãrut în tindã Tina urmatã de fiica ei mai micã, Eftimia.

– De ce nu-l pofteºti, dragã, în odaie sã-i faci o cafea ºi sã stãm de vorbã ca oamenii?

– Nu pot, a rãspuns în locul ei Cola. Mã aºteaptã afarã prietenii ºi trebuie sã plecãm numaidecât. Am urcat numai ca sã-mi iau rãmas bun. Ne grãbim sã ajungem mai repede la Veria.

– Dacã-i aºa, atunci drum bun ºi sã ne scrii din când în când ca sã ºtim ºi noi cum te-ai aranjat.

– Desigur cã o sã vã scriu mereu. Nu duceþi nici o grijã…

– Când ajungi la Salonic, treci pe la fratele meu Gheorghe Iorganda ºi spune-i cã eºti logodnicul fetei mele Maria. El vã poate ajuta pe toþi cu tot ce aveþi nevoie, l-a îndemnat Tina.

– Am sã trec neapãrat, a asigurat-o Cola, ºi dacã vom avea nevoie de ceva, vom apela la ajutorul lui.

De afarã au rãzbit în tindã câteva strigãte de la tovarãºii grãbiþi.

– Hai, Cola, cã ne apucã soarele ºi vom ajunge leoarcã de sudoare la Veria.

Cola ºi-a luat rãmas bun ºi a coborât în fugã scãrile. Tina ºi fetele ei au ieºit pe verandã, urându-le tuturor drum bun. Unii dintre ei mergeau cãlare, însoþiþi de vreun frate pânã la Veria. Cei mai mulþi mergeau pe jos.

Maria i-a urmãrit de pe verandã, fluturând batista pânã când au intrat în pãdurea de stejar din Batã.

Prinderea ºi pedepsirea iscoadelor

După grava înfrângere suferită la Bara de la Căstrie, antarþii s-au retras în vizuina lor din Neaguºte să-ºi vindece rănile. Armatolii cutreierau munþii, poposind la stânile ciobanilor aromâni ºi sărăcăceni. Sărăcăcenii erau un trib aromân grecizat, care păstra în limbă multe cuvinte arhaice aromâne. Astfel, cu toată grecizarea, ei mai păstrau în limbă, ca ºi fraþii lor aromâni, cuvântul străvechi mioritic laie (negru) ºi spuneau „ta laia provata" – oile negre, în loc de „ta mavra provata", cum este corect în greceºte. Costumul ºi obiceiurile lor erau identice cu cele ale aromânilor din toată Macedonia.

În satele de la munte domnea iarăºi liniºtea. Oamenii prinseseră curaj, ºtiindu-se apăraþi de haiducii lor. La oraº, celnicul Toli Hagigogu destrăma încet, dar sigur, plasa intrigilor þesute de episcopul ºi preoþii greci. Faima lui creºtea ºi el avea tot mai mare trecere pe lângă autorităþile turceºti. Din Salonic, profesorul Nicolae Batzaria, cruºovean isteþ ºi curajos, din vâna lui Pitu Guli ºi Gheorghe Mucitani, trimitea mesaje de încurajare. Oamenii nu se mai temeau de atacurile bandelor, deºi pe alocurea se întâmpla să fie prins ºi ucis vreun copil sau vreo femeie. Dar răzbunarea lor din partea armatolilor venea promptă ºi cumplită.

La scurt timp după lupta de la Bara de la Căstrie, bardul popular a imortalizat vitejia ºi victoria armatolilor printr-o baladă eroică devenită cântec ºi joc haiducesc. El s-a răspândit repede în toate satele aromâne ºi se juca la hore ca cel mai frumos ºi mai mândru „ceamcu" haiducesc. Avea o melodie tărăgănată ca un vuiet prelung de văgăună cu scăpărări de fulgere ºi bubuituri de tunete:

„Haide, voi munþi, munþi de la Ilie,
Oi-le-le!
Castani din Custuhori, încã un pic,
pic sã v-aplecaþi ca sã se vadã,
sã se vadã satul Doleani.

Doleani, sat cu grãdini ºi flori,
Toþi flãcãii sunt vânãtori,
Doleani, sat cu tutun ºi pruni,
Nu se sperie de garaguni. (poreclã datã grecilor)

Hei, ca sã se vadã, sã se vadã Doleani,
Oi-bo-bo!
Bara din Xiruvuni, ce mult zgomot,
Ce zgomot se face acolo!

Hei, ce mult zgomot se face acolo,
Oi-bo-bo!
Ce larmã grozavã, Gheorghe Casapu,
Casapu se rãzboia cu vreo zece tineri
ºi cu vreo cincizeci de greci rãi!

Flãcãi viteji ºi aprigi avea în ceata lui,
Flãcãi ce sorb ºi norii din fundul cerului.

Armatolii erau puþini, dar nimeni nu cunoºtea numãrul lor. Comitetul revoluþionar grec îºi închipuia cã sunt câteva sute. Ei cunoºteau bine munþii ºi se deplasau cu mare iuþealã dintr-un loc în altul, acolo unde era nevoie. Uneori acþionau în cete mici de 4-5 inºi, þinând legãtura între ei prin curieri recrutaþi dintre ciobanii de la stâni.

Ca sã afle numãrul lor, comitetul grecesc din Veria a hotãrât sã trimitã la Selea douã iscoade. A fost ales pentru aceastã misiune preotul cãlugãr Papastravis de la schitul din Dovra ºi un grec din Veria, Zafaras. Aceºtia au luat o icoanã de la schit ºi au pornit pe jos spre Selea. Scopul lor era sã culeagã informaþii

despre armatoli de la ciobanii din munþi, pe care credeau cã-i vor convinge ºi-i vor trage de limbã cu ajutorul icoanei de la schit despre care spuneau cã e fãcãtoare de minuni. Cu puþin timp înainte fusese prins ºi omorât când mergea la stânã un bãieþandru de doisprezece ani, fiul unui aromân din Xirulivad, Adamaca.

Un curier de la Veria, trimis de Toli Hagigogu, i-a înºtiinþat pe armatoli despre intenþiile comitetului grecesc ºi despre misiunea încredinþatã preotului cãlugãr de la schitul Dovra.

Gheorghe Mucitani i-a dat lui Cola Nicea sarcina de a se ocupa de preotul cãlugãr ºi de însoþitorul sãu, iar el cu ceata lui a pornit spre Xirulivad sã se lupte cu ucigaºii copilului Adamaca. Aceºtia erau niºte greci din oraºul Cojani ºi, dupã comiterea crimei, au fugit, punându-se la adãpost în oraº.

Cola Nicea, împreunã cu Muºa Darlaiani, Tolea Apala ºi Iancu Pendifunda, au plecat din tabãra lor de la Cãstrie ºi în scurt timp au ajuns la Maruºa. Acolo s-au aºezat la pândã în pãdure lângã drumul care leagã oraºul Veria de satele Cernova, Maruºa, Selea ºi Selea de Sus. Atât în Selea cât ºi în Selea de Sus erau unele familii grecomane pe sprijinul cãrora se bizuiau antarþii ºi comitetul revoluþionar grec. Acestea însã se temeau de rãzbunarea armatolilor ºi stãteau cuminþi, deºi armatolii n-au omorât niciodatã vreun aromân grecoman pentru ideile lui rãtãcite. Familiile grecomane îºi trimiteau vara copiii sã înveþe greceºte la un învãþãtor vlah plãtit de comitetul grecesc. ªcoala funcþiona numai vara în casa unui grecoman, pentru cã, dupã Sfântul Dumitru, când pãrãseau satul, coborau la iernat pe moºiile unor bei turci unde nu existau ºcoli greceºti. Astfel, copiii buchiseau Alfavita în timpul verii, iar iarna zburdau veseli pe lângã turmele de oi. Iarna era vacanþa lor lungã ºi fericitã. Uneori copiii grecomani, fudui ºi arþãgoºi, se încãierau cu copiii aromânilor, bãtându-ºi joc de ei. Îºi strângeau pumnii ºi apoi, cu un gest caracteristic, lovind ritmic pumnul stâng de cel drept, strigau proferând mãscãri ºi înjurãturi: „Rãzboi, bre, aia a mã-tii balie!” Copiii aromâni atâta aºteptau. Se strângeau la repezealã, luau în fugã pietricele bune de azvârlit ºi nãvãleau peste neruºinaþii provocatori. O grindinã de pietre rãpãia ca o vijelie stârnitã din senin. Rãzboiul se termina aproape totdeauna cu julituri

ºi vânãtãi pe mâini, pe picioare ºi pe spate ºi nu rareori cu capete sparte, cu lacrimi ºi cu plânsete disperate. De fiecare datã obraznicii provocatori erau înfrânþi ºi se refugiau în casele lor. Vai de cei care erau prinºi de urmãritori. Erau luaþi ostatici ºi nu erau eliberaþi decât dupã ce erau pedepsiþi. În genunchi, ostaticul primea de la fiecare rãzboinic un „zoc” în cap, adicã o loviturã de piatrã. Victima plângea, þipa de durere ºi se ruga sã fie iertat, promiþând cã se va cuminþi. Unii, mai miloºi, îl loveau mai uºor ca sã nu curgã sânge. Dupã aplicarea acestei pedepse, ostaticul era eliberat ºi fugea þipând ca din gurã de ºarpe cu capul plin de rãni ºi de cucuie ºi cu pãrul zburlit, plin de praf ºi nãclãit de sânge. Acasã, mama lui îl primea vãietându-se. Dupã ce-l spãla ºi-l bandaja cu cârpe curate, îi mai trãgea ºi ea un perdaf.

– Taci din gurã, afurisitule! sã nu te mai prind cã iei parte la rãzboi cu pietrele ºi cã-þi baþi joc de ceilalþi copii, cãci ºi ei sunt tot vlahi ca ºi noi. Puteau sã te loveascã în ochi ºi sã rãmâi chior sau orb.

Printre sughiþuri ºi suspine, cu capul oblojit, ºtergându-ºi lacrimile cu mâna, copilul promitea:

– Îþi jur, mamã, cã nu mai iau parte altãdatã.

Mai periculoase erau praºtiile. Acestea erau învârtite în aer ºi azvârleau piatra la o distanþã mult mai mare decât cu mâna. Ele scoteau un vâjâit înfricoºãtor. Nu aveau precizie, dar când nimereau în plin, spãrgeau ºi oasele, încât la auzul vâjâitului lor, copiii fugeau îngroziþi.

Când prindeau la timp de veste, pãrinþii ambelor tabere interveneau energic, zbierând ºi rãzboiul era înãbuºit în faºã. De altfel, familiile din Selea, indiferent de tabãra în care se aflau, erau înrudite între ele, de aceea nu se duºmãneau de moarte.

Era pe la amiazã când preotul Papastavris cu icoana în traista atârnatã de umãr ºi psaltul sãu improvizat, Zafaras, urcau încet coasta muntelui de la Ilie. Ajunseserã pânã la Maruºa, dupã ce strãbãtuserã de-a curmeziºul pãdurea de castani din Cernova. Erau obosiþi dupã câteva ore de mers. Erau nãduºiþi leoarcã ºi gâfâiau. S-au oprit puþin sã-ºi tragã sufletul. Preotul Papastavris ºi-a dat jos traista, ºi-a scos potcapul negru, înalt ºi cilindric ºi ºi-a ºters fruntea

ºi faþa de sudoare. Anteriul atârna ºi el parcã mai greu ca oricând. S-ar fi dezbrãcat ºi ar fi umblat numai în cãmaºã ºi izmene, dar nu se cuvenea pentru o faþã cuvioasã ca a lui. De când urcau pe cãrãrile muntelui, nu întâlnirã nici un cãlãtor. Mai aveau puþin ºi ajungeau pe podiºul din Maruºa, de unde drumul, urmând firul unei vãi între douã coaste stâncoase cu fagi ºi stejari bãtrâni, era mai uºor. La capãtul lui era Selea ºi Maruºa Nouã lipitã de Selea, faþã de care alcãtuia un fel de mahala.

Preotul Papastavris cunoºtea drumul, cãci îl mai fãcuse ºi-n vremuri liniºtite. Trãgându-ºi rãsuflarea, i-a spus însoþitorului sãu Zafaras, care urca pentru prima datã la munte pe cãrãrui întortocheate trecând peste vãi ºi pripoare:

– Am fãcut de multe ori drumul ãsta când eram tânãr, dar acum am obosit. Afurisiþii ãºtia de cuþovlahi mi-au dat mult de furcã. Dacã treceau cu toþii la noi, aºa cum au fãcut bulgarii din Cernova, astãzi stãteam liniºtit la schitul meu. Mi-au dat multã bãtaie de cap, dar pânã la urmã am reuºit sã atrag de partea noastrã câteva familii. Sper cã ciobanii la care ne ducem vor fi impresionaþi de icoana din traistã ºi ne vor da multe informaþii preþioase despre armatolii ãºtia barbari, care ne-au ucis atâþia cãpitani faimoºi veniþi din „patrida” noastrã scumpã sã pregãteascã eliberarea Macedoniei de sub jugul turcului pãgân.

– Sunt ºi eu frânt de obosealã, pãrinte, a rãspuns falsul psalt Zafaras. Dacã aº fi ºtiut cã drumul e aºa de lung ºi de greu, îþi mãrturisesc sincer cã aº fi renunþat la lirele pe care mi le plãteºte comitetul.

– Mai avem puþin ºi scãpãm de urcuºul ãsta prãpãstios, l-a încurajat Papastavris, aplecându-se sã-ºi ia traista cu icoana ºi cu ceva merinde în ea.

Deodatã patru capete bãrboase cu puºti în mânã au þâºnit din hãþiºurile pãdurii ºi i-au înconjurat. Cola Nicea l-a prins pe cãlugãrul Papastavris de barbã, zgâlþâindu-l ºi vorbindu-i în greceºte:

– Va sã zicã, din ãºtia îmi eºti, pãrinte! Umbli cu icoana în traistã ca sã prosteºti lumea ºi sã-i ispiteºti pe ciobani ca sã ne vândã. Eºti o iudã spurcatã ºi iatã pedeapsa pe care o meriþi.

Tremurând din toate încheieturile, cu ochii holbaþi de groazã, cãlugãrul n-a mai putut îngãima nimic. Cola Nicea a tras paloºul ºi

i-a retezat capul. Aproape în aceeaºi clipã cãdea ºi capul lui Zafaras, retezat de paloºul lui Muºa Darlaiani. Pe pieptul cãlugãrului, Cola Nicea a lipit o hârtie scrisã în greceºte cu formula obiºnuitã, semnatã de el ºi de Muºa Darlaiani, dupã care mica ceatã a luat drumul muntelui, urcând sprinten pe cãrãruia care urma vadul aproape sec al vãii de la Bugazi. Dupã o jumãtate de orã au traversat pãdurea de castani a satului Doleani, au urcat pieptiº o coastã pietroasã cu hãþiºuri de ceroaicã ºi au ajuns la ºipotul lui Zarosi de lângã Mas, un tãpºan neted unde poposeau oile ºi vitele. S-au spãlat ºi ºi-au potolit setea, s-au odihnit câteva minute, apoi au ajuns mai sus, la Izvorul Rece, cu apã atât de rece cã-þi îngheþau ºi dinþii în gurã. Aici au fãcut un popas mai lung. S-au întins la umbra unor arbori ºi s-au odihnit mai bine de o orã. La apusul soarelui au ajuns la Cãstrie. Mihali Handuri i-a întâmpinat întrebându-i:

– Aþi fãcut ceva ?

– Am scurtat capetele a douã iscoade: un cãlugãr Iuda ºi un psalt fals. Bãiatul lui Adamaca a fost rãzbunat, a rãspuns Cola Nicea.

În tabãra lor de la Cãstrie, armatolii aºteptau întoarcerea lui Gheorghe Mucitani. Acesta a plecat cu o ceatã de vreo zece armatoli spre satul Xirulivad.

Se apropia sãrbãtoarea Sfântul Ilie, cea mai mare sãrbãtoare a satului a cãrui bisericã purta hramul sfântului purtãtor de fulgere ºi de ploaie. Biserica strãlucea albã pe spinarea unei culmi pietroase, aride, plinã de stânci ºi bolovani printre care se târau greu arbuºti ºi jnepeni jegoºi cu coaja arãmie. Casele albe ºi ele ca cele din Selea, acoperite cu plãci de ardezie, pãreau de departe o turmã de oi pãscând domol pe plai.

Ceata armatolilor a ajuns în pãdurea Flambura ºi a poposit la stâna celnicului Bucuvala. Câinii au dat alarma. Ciobanii au tresãrit speriaþi, crezând cã sunt antarþii greci, poate cei care l-au ucis pe fiul lui Adamaca. Haita de dulãi ºi cãþelandri s-a nãpustit asupra lor cu lãtrãturi înverºunate pe toate glasurile. Din pãdure o voce a strigat puternic:

– Potoleºte câinii, bre, cã suntem armatoli!

Bacii celnicului Bucuvala s-au liniºtit, rãstindu-se la câini sã nu mai latre. I-au primit bucuroºi la stânã ºi i-au ospãtat cu

„cãciumac” – o mãmãligã vârtoasã, fiartã într-un cãzãnel rotund – cu lapte dulce, cu lapte bãtut, cu caº ºi cu alte brânzeturi.

Dupã ce s-au odihnit, cãpitanul Mucitani, dornic sã afle mai multe amãnunte despre autorii crimei ºi despre atmosfera din sat, s-a adresat ciobanilor:

– Vã mulþumesc pentru ospeþia voastrã, dar aº vrea sã stau de vorbã cu un fruntaº al satului care sã-mi dea unele lãmuriri asupra celor întâmplate. Se poate repezi unul din voi în sat ºi sã-mi aducã pe cineva aici?

– Cãpitane, nu e nevoie sã meargã un cioban în sat, a intervenit Iorgula Cutova. Mã duc eu, cãci familia mea locuieºte vara aici ºi cunosc satul ca-n palmã. ªtiu eu pe cine trebuie sã aduc ca sã stai de vorbã ºi sã te lãmureascã deplin.

– Bine zici, Cutova, a aprobat cãpitanul. Du-te imediat ºi întoarce-te cu cine ºtii tu.

Iorgula Cutova, sprinten ca un ied, a pornit la vale pe cãrarea ºerpuitoare de pe coasta muntelui, scurtând drumul pe alocurea ºi într-un sfert de orã a ajuns într-o padinã imensã, netedã ca oglinda, la capãtul cãreia spre Cojani, strãlucea în lumina incandescentã a soarelui ochiul limpede al unui lac de munte. Era Bara din Xirulivad unde se adãpau turmele, cirezile ºi hergheliile sãtenilor. De acolo, în câteva minute de mers obiºnuit, intrai în sat. La capãtul satului, în plinã câmpie, sclipea mândru palatul celnicului Bucuvala împodobit cu douã balcoane, unul îndreptat spre Veria, celãlalt spre Cojani. În partea opusã satului, la intrarea drumului dinspre Veria, se afla, aºezatã pe câmpie, casa celnicului Caprini, cu câþiva pruni ºi corcoduºi în curte. În tot satul doar vreo trei-patru case aveau etaj ºi balcon ºi erau acoperite cu þiglã roºie sau cu olane. Restul erau fãrã etaj ºi erau acoperite cu plãci sure de ardezie, care le dãdeau un farmec arhaic.

Numele satului Xirulivad însemna Livada seacã. Fusese întemeiat de aromânii fugiþi din Avdela, sub conducerea celnicului Badralexi, pe la începutul secolului al XIX-lea. I s-a dat acest nume, pentru cã era aºezat într-un loc sterp, fãrã nici un izvor. Un râu de munte din apropierea lui secase complet ºi servea ca drum spre satul Doleani. De la curmãtura dâmbului

spintecat lângã casa lui Bucuvala, ca spinarea unui bivol prãbuºit cu coarnele în þãrânã într-o uriaºã luptã mitologicã, drumul se ramifica în douã, unul de-a lungul vadului sec spre Doleani, celãlalt urcând munþii spre satele Selea ºi Selea de Sus. Numai Bara era singurul ochi de apã. Dar era mereu tulbure din cauza animalelor care se adãpau în ea. Din aceastã cauzã oamenii au sãpat mai multe puþuri pe câmpie, dând de apã la micã adâncime.

Intrând în sat, Iorgula Cutova s-a dus drept la casa învãþãtorului Sterie Duliu. Acesta locuia într-o casã aºezatã pe coastã nu departe de bisericã. Pe uliþe înguste ºi întortocheate, printre bolovani unde se jucau unii copii care se uitau miraþi la el, a intrat în curtea casei învãþãtorului, unde a dat peste douã fetiþe care se jucau. Vãzându-l cu barbã ºi mustãþi, cu pãrul vâlvoi ºi îmbrãcat fureºte, fetiþele au încremenit speriate.

Mângâind-o pe obraji pe cea mai mare, a întrebat-o blând;

– Tatãl tãu e acasã?

– Da, a îngãimat fetiþa, venindu-ºi în fire.

– Du-te ºi spune-i cã vrea sã-i vorbeascã cineva.

Fetiþa a intrat în casã ºi, adresându-se tatãlui sãu, i-a spus:

– Tatã, a venit un om cu barbã ca un fur ºi vrea sã-þi vorbeascã. Este în curte cu Tasa.

Sterie Duliu a ieºit repede urmat de fetiþã, în timp ce soþia lui, Tana, se uita la el nedumeritã cu mâinile încremenite pe undrelele cu care împletea ciorapi. ªi-a reluat lucrul dupã câteva clipe, fiind sigurã cã vizita neaºteptatã la acea orã de dupã-amiazã nu e primejdioasã.

Ieºind în curte, învãþãtorul l-a recunoscut imediat pe vizitator.

– Pofteºte în casã, dragã Iorgula. De ce stai în curte ? Te-a vãzut cineva? a întrebat îngrijorat învãþãtorul, privind în toate pãrþile. În toropeala dupã-amiezei însã toate casele erau scufundate în tãcere ºi în somnolenþã.

– Nu te speria, cã nu m-au vãzut decât niºte copii care se jucau ºi fetiþele tale, l-a liniºtit Iorgula Cutova. Moºnegii trag un pui de somn la ora asta, iar babele lucreazã de zor la vârtelniþã în umbra odãilor lor. Doar seara pe rãcoare ies în curte ºi sporovãiesc, culegând ºi rãspândind zvonuri.

– Aºa e cum spui, dar trebuia sã intri imediat, cãci e mai bine sã nu te vadã nimeni, a spus prudentul învãþãtor. ªtii zicala bãtrâneascã: „Paza bunã trece primejdia rea.”

– Ai dreptate, a spus Cutova. Altã datã aºa voi face.

Auzind ºoapte în tindã, soþia învãþãtorului ºi-a pus împletitura pe pervazul ferestrei ºi s-a sculat sã întâmpine musafirul. Învãþãtorul a deschis uºa ºi, intrând în camerã, i-a spus soþiei sale:

– Dragã Tana, este Iorgula Cutova pe care-l cunoºti. Aratã fioros ca un fur de codru de când s-a fãcut armatol. Pregãteºte-i o cafea pânã stãm noi de vorbã.

Tana s-a dus la bucãtãrie, a pregãtit douã cafele ºi douã dulceþuri ºi cu tava în mâini a intrat în camerã ºi a aºezat-o pe masã. Apoi s-a retras în cealaltã camerã. Fetiþele ei, Hrisa ºi Tasa, au întrerupt brusc joaca ºi au dat buzna peste ea, trãgând-o de poalã ºi rugând-o smiorcãindu-se:

– Mamã, dã-ne ºi nouã o dulceaþã.

Reluându-ºi împletitura, Tana s-a aºezat pe scaun, încercând sã le alunge ºi vorbindu-le îmbufnatã:

– Voi toatã ziua numai dulceaþã aþi mânca pânã o sã vi se aplece. Jucaþi-vã în curte ºi lãsaþi-mã sã vã împletesc ciorapi, cã-i rupeþi cum îi puneþi în picioare de atâta alergãturã ºi joacã cu pietrele voastre. N-aveþi deloc astâmpãr ca dracii care scormonesc iadul…

Fetiþele însã se þineau scai de poala ei, smiorcãindu-se cu alintãri în glasul lor subþire ºi implorând-o necontenit:

– Hai, mamã, dã-ne ºi nouã câte o dulceaþã ºi apoi te vom lãsa în pace ºi ne vom juca afarã pânã desearã.

Neputând-o rãbda inima, Tana le-a servit dulceaþa mult doritã. Fetiþele au mâncat-o lacome. Cea mai micã, Tasa, îºi lingea degetele întingite pe ambele farfurioare. Mama ei a plesnit-o la funduleþ, dojenind-o:

– Hai sã te spãl pe mânuþe, nesãtulo, cã-þi nãclãieºti fustiþa nou-nouþã ºi mã scoþi din rãbdãri. Uf, Doamne! Nu mai prididesc toatã ziua sã cos nasturii rupþi ºi sã spãl rufele voastre murdare.

Lingându-se mulþumite pe buze, fetiþele au ieºit vesele în curte, reluându-ºi joaca. Liniºtitã, Tana s-a aºezat pe scaun

ºi ºi-a vãzut de împletitul ciorapilor. În odaia alãturatã cei doi bãrbaþi discutau în tainã. Iorgula Cutova i-a povestit învãþãtorului Duliu cã Gheorghe Mucitani, cu o ceatã de armatoli, se aflã la stâna lui Bucuvala ºi cã doreºte sã stea de vorbã cu el ºi cu vreun alt fruntaº al satului.

– Mã gândesc sã-l iau ºi pe profesorul Tulliu Carafoli, a propus învãþãtorul. Ce zici? E bine?

– Foarte bine, a aprobat Iorgula Cutova. Eu vã aºtept în tufiºuri mai sus de curmãtura drumului spre Doleani.

Iorgula Cutova a plecat singur prin spatele bisericii Sfântul Ilie ºi s-a afundat în tufiºurile de dincolo de curmãturã. Învãþãtorul s-a îndreptat spre casa profesorului Tulliu Carafoli. Acesta s-a bucurat de vestea datã de învãþãtor. Dupã puþin timp s-au întâlnit cu Iorgula Cutova ºi toþi trei au ajuns la stâna lui Bucuvala. Gheorghe Mucitani îi cunoºtea pe amândoi de la liceul din Bitolia.

Întinºi la umbrã lângã stânã, în pãdurea Flamura, armatolii ascultau roatã ºtirile aduse de dascãlul ºi de profesorul din sat. Ei le-au spus cã ucigaºii copilului Doni Adamaca erau câþiva teroriºti din oraºul Cojani. În centrul acestui oraº a mai fost împuºcat în plinã zi un negustor aromân din Avdela care venea din România cu un chirigiu. O bandã de vreo cincizeci de antarþi, sub conducerea unui ofiþer Amalias, poposise în satul Castania la colibele sãrãcãceanilor, cu scopul de a da foc satului Xirulivad.

În drum spre colibele sãrãcãceanilor, antarþii lui Amalias au capturat un cioban din Xirulivad ºi l-au legat de un copac, iar ei s-au repezit la stânã ca sã-ºi astâmpere setea ºi foamea. În timp ce mâncau, vorbind cu sãrãcãceanii, ciobanul prins de ei a reuºit sã se dezlege, rupând funia ºi fugind în pãdure. Antarþii au tras dupã el mai multe gloanþe, dar nu l-au nimerit. Fugarul a ajuns în sat ºi a anunþat lumea. Cu câteva zile mai înainte trecuse pe acolo, fãrã sã se opreascã, ºi ceata lui Gheorghe Mucitani. Sãrãcãceanii i-au zãrit pe armatoli, dar, neavând chef de musafiri, s-au prefãcut cã nu-i vãd. Neavând chef de taifas, armatolii ºi-au vãzut ºi ei de drumul lor.

Din vorbã în vorbã baciul sãrãcãcean le-a spus antarþilor cã trecuserã pe acolo ºi armatolii vlahi.

– Cam câþi erau? a întrebat Amalias.

– Nu i-am putut numãra, dar cred cã erau vreo cincizeci, dacã nu mai mulþi, a rãspuns baciul.

Sãrãcãceanul a exagerat înadins numãrul ca sã-i sperie pe antarþi ºi sã-i detemine sã pãrãseascã grabnic stâna.

Frãmântat de gânduri ºi descumpãnit, Amalias ºi-a spus: „Dacã a scãpat ºi afurisitul de cioban vlah, înseamnã cã putem fi încercuiþi ºi nimiciþi de aceºti sãlbatici cuþovlahi care ne-au omorât atâþia oameni de elitã ...”

– Toatã lumea în picioare ºi direcþia Cojani! a strigat el.

La ordinul cãpitanului, antarþii, care sperau sã aibã parte de un popas odihnitor, s-au sculat înjurând supãraþi ºi au pãrãsit în grabã stâna.

– Bine cã am scãpat de lihniþii ãºtia care vor sã li se dea totul pe veresie! a rãsuflat uºurat bãtrânul baci sãrãcãcean, în greceasca lui vulgarã presãratã cu multe cuvinte de obârºie valahã. Dacã le spuneam cã sunt mai puþini, nu mai scãpam de ei zile întregi. S-ar fi ciocnit cu armatolii, cã sunt fudui ºi þâfnoºi, ºi ne-am fi ales ºi noi cu cine ºtie ce necazuri ºi pagube grele.

– Le-ai fãcut-o, baciule Calogheros! a izbucnit în râs un tânãr ºugubãþ, care a observat nervozitatea ºi frica ºefului antarþilor. Când a auzit cã armatolii vlahi sunt tot atât de mulþi ca ºi ei, era sã-l apuce cufureala ºi ºi-a luat repede tãlpãºiþa. Aºa trebuie sã facem de acum înainte cu vitejii noºtri clefþi, dacã vrem sã scãpãm uºor de ei, cãci armatolii vlahi nu ne turburã cu nimic ºi nu poposesc la stânile noastre, mâncând ºi bând pe degeaba, ca antarþii care îºi închipuie cã noi suntem obligaþi sã-i hrãnim, pentru cã ei ne apãrã. De cine ne apãrã? Cã vlahii n-au nimic de împãrþit cu noi ºi nu ne fac nici un rãu. De hoþii turci ne apãrãm noi singuri cu armele. Aºa cã, sã se ducã dracului ºi sã ne lase în pace!

Ciobanul fugit a dat alarma ºi sãtenii din Xirulivad ºi-au luat mãsuri de apãrare. Cãpitanul Amalias s-a refugiat la Cojani unde ceata lui, formatã mai mult din adunãturi ºi din câþiva musulmani mercenari, s-a risipit. Astfel, planul lui de jefuire ºi incendiere a satului Xirulivad a eºuat.

Târziu noaptea, învãþãtorul Duliu ºi profesorul Carafoli au pãrãsit tabãra armatolilor ºi s-au întors la casele lor. La despãrþire, cãpitanul Mucitani le-a spus:

– Sã ºtiþi cã suntem hotãrâþi. Nu uitãm ºi nu iertãm nimic. Bãiatul lui Adamaca ºi negustorul aromân din Avdela împuºcat în Cojani vor fi rãzbunaþi.

Dupã câteva zile, cãpitanul Mucitani ºi-a luat ceata ºi s-a aºezat la pândã pe ºoseaua care leagã oraºul Veria de Cojani. Doi negustori greci din Veria au fost prinºi ºi împuºcaþi. Vestea morþii lor a zguduit oraºul. Pupãzã peste colac, un alt grec din Veria, Bunþolas, a fost împuºcat în timp ce lucra pe ogorul sãu din apropierea oraºului. Grecii erau îngroziþi. Nu mai îndrãzneau sã iasã afarã din oraº nici la munca câmpului, nici pe ºosele cu chirigiii. Negustorii greci îºi pãzeau pielea. Afacerile lor nu mai prosperau, dar suferea ºi aprovizionarea oraºului cu mãrfuri. Arma terorismului folositã împotriva vlahilor se întorcea acum împotriva lor. Erau disperaþi. În cafeneaua lui Ceani vlahii jubilau. „Trãiascã vitejii noºtri armatoli” strigau ei plini de entuziasm.

Sub presiunea mai multor negustori ºi preoþi, comitetul revoluþionar grecesc s-a hotãrât sã-ºi schimbe tactica, propunând ca atât antarþii, cât ºi armatolii sã nu omoare oameni nevinovaþi la drumul mare, ci sã se lupte între ei.

Hotãrârea a fost difuzatã chiar de episcopul grec, într-o duminicã, în predica rostitã de pe amvonul catedralei Sfântul Antonie.

– Aþi vãzut cum au început sã scheaune ca niºte jigodii? a strigat vesel la o masã negustorul Tega Vurduni. Bravo armatolilor noºtri! Cu asemenea flãcãi, în curând îi vom pune pe greci cu botul pe labe. Pentru marea bucurie de azi, fac cinste o cafea sau o þipurã tuturor celor din cafenea.

Tega Vurduni a bãtut cu pumnul în masã ºi a chemat chelnerul sã-i comunice comanda.

Enache Papanace, care citea toate gazetele ºi comenta ºtirile ºi zvonurile publice, având chef de glumã, a intervenit:

– Nu te grãbi, dragã Tega. Noi îþi mulþumim pentru dãrnicia ta, dar sã nu cumva sã-þi parã rãu mai târziu cã te-ai pãcãlit. ªtii, poate, zicala strãmoºilor noºtri latini: „Graeca fides, nula fides”, adicã, cu alte cuvinte, „în greci nu te poþi încrede”. Vestea adusã

de tine este îmbucurãtoare. Nu zic cã nu este adevãratã. Dar ce garanþii oferã comitetul revoluþionar grec ºi ce crezare se poate acorda hotãrârii lui? Dupã pãrerea mea, este un armistiþiu de scurtã duratã, ca sã-ºi refacã forþele, dupã puternicele lovituri primite. Apoi vor recurge iar la metoda terorismului.

S-a încins o discuþie aprinsã între Enache Papanace ºi Tega Vurduni. Fiecare îºi susþinea cu îndârjire pãrerea. Când a sosit cafeaua ºi þipura, Tega Vurduni, ca sã punã capãt discuþiei contradictorii, i-a propus lui Papanace un pariu:

– Dragã Papanace, dacã va fi aºa cum spui tu, atunci voi face eu cinste o cafea ºi o þipurã la toatã lumea din cafenea. Dacã va fi aºa cum spun eu, primeºti sã plãteºti tu consumaþia?

– Primesc, a rãspuns râzând Papanace.

– Atunci dã mâna-ncoace ºi voi de la masã tãiaþi pariul, a încheiat Vurduni.

Toatã lumea a râs înveselitã. La ora prânzului cafeneaua se golea. Clienþii plecau la casele lor.

Tega Vurduni era un bãrbat de vreo patruzeci de ani, înalt ºi bine fãcut. Avea ciudãþeniile lui. Era burlac ºi locuia împreunã cu mama lui ºi cu o sorã mãritatã într-o casã veche cu etaj, aºezatã pe un mal râpos din partea stângã a râului Bistriþa, într-o mahala plinã de turci, cu uliþe pietruite ºi înguste. Îi plãcea sã umble dupã moda turceascã în niºte ºalvari mai strâmþi pe care-i gãsea mai comozi decât cioarecii de lânã traºi pe picior cum purtau celnicii ºi sãtenii aromâni. Purta brâu, ilic ºi surtuc aromânesc, dar nu-i plãceau nici cioarecii, nici pantalonii. Altminteri era un om cumsecade, bun patriot ºi ajutãtor. Era cumpãtat, harnic ºi priceput negustor.

Dupã pariul încheiat la cafenea cu Enache Papanace, a trimis în munþi o caravanã încãrcatã cu tot felul de bunãtãþi pentru armatoli: îmbrãcãminte, încãlþãminte, l20 de perechi de opinci, fructe coloniale ºi douã butoaie cu vin. Nici el nu ºtia exact câþi armatoli sunt. Bãnuia însã cã sunt peste o sutã. De aceea a trimis un numãr aºa de mare de opinci.

Caravana a ajuns cu bine ºi a descãrcat marfa la Cãstrie unde cetele de armatoli s-au reunit dupã întoarcerea cãpitanului Mucitani de la Xirulivad.

Armatolii s-au bucurat de darul trimis de generosul negustor din Veria. Au primit totul afarã de vin pe care l-au dat chirigiilor sã-l bea. Aºa a hotãrât cãpitanul Mucitani care spunea cã putea fi otrãvit de negustorul grec sau turc de la care fusese cumpãrat, mai ales cã era vin de Neaguºte.

Chirigiii s-au bucurat de acest dar neaºteptat, dar au întrebat nedumeriþi:

– De ce nu opriþi ºi vinul? Tega Vurduni l-a trimis pentru voi. Ce va zice când îi vom spune cã l-aþi refuzat ºi ni l-aþi dat nouã sã-l bem?

– Spuneþi-i cã-i mulþumim pentru tot ce ne-a trimis, dar armatolii preferã apa de la izvor în locul vinului care se urcã la cap ºi turburã minþile, a rãspuns cãpitanul Mucitani. Uitându-se la Miha Zugravu cu subînþeles, el a adãugat cât se poate de serios: Nene chirigiu, aflã de la mine cã de douã lucruri n-au nevoie armatolii: de vin ºi de femei. Nu-i aºa, Miha?

Miha Zugravu, care jinduia dupã o ploscã de vin roºu ºi dulce, nu ºi-a putut stãpâni amãrãciunea ºi i-a rãspuns, recunoscându-ºi înfrângerea:

– Mi-ai fãcut-o, cãpitane! Dar n-ai sã scapi uºor de înþepãturile mele. Puteai sã râzi de mine, fãcându-mi un pocinog usturãtor, dar nu sã-i pedepseºti ºi pe ceilalþi, lipsindu-i de o ploscã de vin bun.

Un hohot de râs s-a revãrsat din pieptul armatolilor.

– Lasã, dragã Miha, vom bea altã datã, când îl vom prinde pe Agras, l-a consolat cãpitanul Mucitani.

Chirigiii au adãpat catârii ºi iapa cãlãuzã, s-au odihnit câteva ore ºi apoi s-au întors la Veria. Cãpitanul Mucitani a citit apoi biletul scris de Tega Vurduni în care acesta le comunica armatolilor hotãrârea comitetului revoluþionar grec de a nu se mai vãrsa sânge nevinovat, ci de a se limita lupta numai între bandele înarmate.

Armatolii au primit vestea cu bucurie, dar cunoscând nãravul grecilor, erau sceptici.

Dupã ce le-a citit hârtia scrisã de Tega Vurduni, cãpitanul Mucitani le-a spus armatolilor:

– Se pare cã loviturile noastre i-au zdruncinat puternic ºi acum cer luptã cavalereascã. Foarte bine. Suntem de acord. Le vom arãta cã noi ºtim sã respectãm legile cavalerismului. Numai sã nu-i punã dracul sã încerce sã ne înºele pânã îºi refac forþele, cãci atunci vor plãti foarte scump.

Luptele românilor megleniþi

La nord de portul Salonic, pe valea Vardarului, este o regiune care se numea sub turci Meglenia. O regiune bogatã în pãduri, pãºuni, vii, livezi ºi pãmânt agricol fertil. Valea Vardarului era locuitã într-o majoritate covârºitoare de slavi, dar ca o insulã într-un ocean, existau de-a lungul vãii vreo douãsprezece sate curat româneºti, fãrã picior de grec în ele: Oºani, Liuminiþa, Berislav, Lundzini, Huma, Lunguþa, Þãrnareca, Nânta ºi Fuºteni. Tot aici se afla ºi satul Livezi, sat de aromâni din tribul grãmostean din care fãcea parte Mihali Handuri, cel dintâi armatol la începutul secolului al XX-lea.

Într-o zi a apãrut în satul Oºani un negustor din Vlaho-Clisura, Iorgachi, care era exploatator de pãduri. El ºi-a instalat joagãrele, la început, în satul bulgãresc Strumiþa. Acolo a intrat în legãturã cu voievodul bulgar, polcovnicul Iancof, dar l-a pus dracul sã-ºi aplece urechea la propaganda greceascã ºi sã trãdeze cauza macedoneanã. A trecut în Grecia de unde s-a întors cu o bandã de 70 de antarþi, cu misiunea de a-l prinde pe voievodul Apostol. Se adãpostea în satul Petrovo, în casa unui bulgar grecoman. În satul Petrovo, ca de altfel în toate satele bulgãreºti din jurul Salonicului pânã în nordul Vardarului, existau comitete revoluþionare cu cete organizate militãreºte, care luptau pentru independenþa sau pentru anexarea Macedoniei la Bulgaria. Ca ºi grecii, bulgarii, abia scãpaþi de sub jugul otoman, dupã rãzboiul din l877-l878, datoritã în mare parte ºi sângelui românesc vãrsat la Plevna, Rahova ºi Smârdan, nutreau visuri megalomane ºi aspirau sã ocupe întreaga Macedonie.

Comitetul revoluþionar din Petrovo, cunoscând ascunzãtoarea trãdãtorului Iorgachi, l-a denunþat la ºeful de post, comunicându-i acestuia cã acolo se adãposteºte voievodul Apostol. Un detaºament turcesc a încercuit casa ºi proaspãtul palicar Iorgachi a fost luat ca din oalã. Ceata lui s-a spulberat. Transportat la Salonic, cãpitanul Iorgachi a fost judecat ºi condamnat de formã la trei luni de închisoare. La proces s-a apãrat fãcând niºte dezvãluiri senzaþionale. El a declarat cã este cetãþean loial statului turcesc ºi cã a lucrat la dispoziþia guvernatorului Galip paºa împotriva bandelor de armatoli vlahi ºi de comitagii bulgari.

Politica duplicitarã a autoritãþilor turceºti era astfel demascatã. Sentinþa ridicolã datã de tribunal era o dovadã elocventã. Dar nici aventurierul Iorgachi nu mai putea fi folosit în continuare pentru acþiuni teroriste. Comitetul revoluþionar grec din Salonic, patronat de mitropolit, urmãrea sã facã mãcar un adept în aceastã enclavã curat româneascã. ªi pânã la urmã a izbutit. L-a gãsit în persoana unui bãcan din satul Oºani, Ita Domuzi. Ajutat cu bani, acesta a început sã prospere. Se deplasa des la Ghevgheli unde activa un comitet revoluþionar condus de un ofiþer grec camuflat sub haina unui negustor de fãinã, ºi de Dimitrios Cacavis, proprietarul unui hotel pus la dispoziþia antarþilor camuflaþi. De aici porneau ordinele ºi bandele de antarþi care acþionau sângeros împotriva satelor româneºti ºi bulgãreºti din regiune. De la ameninþãri înfricoºãtoare, bandele de antarþi au trecut curând la fapte, omorând români ºi bulgari prinºi pe drum sau la munca câmpului. Arãtându-ºi colþii, pe la anul l903, terorismul grecesc a început sã devinã tot mai sângeros. Aceasta l-a determinat pe Traian Cucuda sã se înroleze în cetele voievodului Apostol. Culmea tragediei a atins-o terorismul grecesc mai târziu, prin masacrarea unui grup de l5 elevi meglenoromâni în frunte cu învãþãtorul ºi învãþãtoarea lor, Costa Cioti ºi Tica Gapa, în timp ce fãceau o excursie.

În Meglenia era o veche mânãstire cu hramul Sfântul Ilie, unde slujba se fãcea în limba românã. La intervenþia mitropolitului grec din Salonic, autoritãþile turceºti au alungat pe cãlugãrii români din mânãstire ºi i-au înlocuit cu cãlugãri

greci. În concepþia lor, turcii nu fãceau diferenþieri de ordin etnic între creºtinii ortodocºi. Pentru ei creºtinii ortodocºi erau toþi o apã ºi un pãmânt. Indiferent de naþionalitate, ei þineau de autoritatea patriarhiei din Constantinopol (Rumpatrichi), recunoscutã de Sultan dupã cucerirea Bizanþului. Obþinerea exarhatului, adicã a autocefaliei bisericii lor, de cãtre bulgari ºi pretenþia românilor de a li se recunoaºte ºi lor acelaºi drept de autonomie religioasã îi deranjau pe turci. Nu înþelegeau cã românii cereau acest drept nu ca mãsurã îndreptatã împotriva statului turc, ci ca armã de luptã ºi de apãrare împotriva grecizãrii forþate preconizatã de clerul grecesc ºi de comitetele revoluþionare stipendiate ºi conduse direct de la Atena.

Dupã alungarea cãlugãrilor români de la Mânãstirea Sfântul Ilie de lângã Oºani, a fost numit stareþ ofiþerul grec Paraschevopulos, schimbându-ºi fustanela cu anteriul ºi puºca cu crucea. Socotea cã sub aceastã formã va fi mai activ ºi mai de folos sfintei cauze panelene.

Cuviosul stareþ se numea acum Ioachimos. Din slab ca un þâr cum era când hãlãduia prin vãi ºi prin pripoare la vânãtoare de „eretici” ºi „schizmatici”, cu barba rãvãºitã ºi cu pãrul nãclãit de sudoare ºi de praf, se îngrãºase, fãcând o burtã respectabilã, iar faþa i se rotunjise, devenind proaspãtã sub o barbã neagrã, bine îngrijitã. Se împrietenise cu proaspãtul adept Ita Domuzi care era cãsãtorit. Nevasta acestuia îl ajuta la prãvãlie.

Cuviosul stareþ era bine primit ºi tratat în casa bãcanului. Îi plãcea grozav „plaþinta” fãcutã de Flora Domuzi, din care se înfrupta lingându-ºi degetele unsuroase ºi butucãnoase ºi savura vinul roºu provenit din viile meglenIþilor. Dupã ce tãifãsuia cu bãcanul într-o cãmãruþã de lângã prãvãlie, sãtul ºi bine dispus, stareþul se întorcea agale la mânãstire.

E simplã ºi liniºtitã, aparent, viaþa de mânãstire, cu atmosfera ei paºnicã ºi evlavioasã, cu mirosul de tãmâie ºi de cearã ºi cu tipicul slujbelor religioase care înalþã sufletul la cer spre puritãþi sublime, dar în dosul acestor aparenþe seducãtoare se ascunde o încordare ºi o luptã asprã, continuã, împotriva ispitelor ºi pãcatelor care sãlãºluiesc în orice suflet omenesc. Lupta cu sine însuºi pe care o duce un cãlugãr pentru

desãvârºirea sa spiritualã este neînchipuit de grea ºi de înverºunatã. ªi din aceastã luptã nu toþi ies învingãtori ºi se sfinþesc cu adevãrat.

Cuviosul Ioachimos era un om ca toþi oamenii de rând: îi plãcea traiul bun. Locul lui nu era la mânãstirea luatã cu japca de la cãlugãrii megleno-români cu vocaþie monahalã, alungaþi de turci ºi înlocuiþi cu cãlugãri greci improvizaþi. Din vizitã în vizitã, cuviosului stareþ i-a cãzut cu tronc nevasta bãcanului. Obrajii ei rumeni ºi formele durdulii îi aþâþau simþurile ºi îi turburau somnul. Se perpelea ca pe jar. În fiecare searã grãbea paºii spre bãcãnie.

Ita Domuzi ajunsese omul de legãturã între comitetul grecesc din Ghevgheli ºi stareþul Ioachimos cu bandele de antarþi care operau în regiune sub oblãduirea autoritãþilor turceºti. Ita Domuzi era mereu pe drumuri. În lipsa lui, stareþul se aºeza la masã în cãmãruþa de lângã prãvãlie ºi se înfrupta din plãcintele pregãtite de Florica.

Într-o searã, dupã ce a mâncat ºi a bãut bine, a prins curaj. La ochiadele dulci ºi la aluzii mai mult sau mai puþin voalate, Florica apleca sfioasã ochii ºi se retrãgea grãbitã în prãvãlie, prefãcându-se cã nu pricepe încotro bate stareþul. De când lucra la prãvãlie, Florica învãþase biniºor greceºte, turceºte ºi bulgãreºte. Luându-ºi inima în dinþi, când Florica a venit sã ridice farfuriile, stareþul i-a apucat mâna ºi, cu vocea emoþionatã, i-a mãrturisit patima care-l mistuia. Florica, încremenitã de ruºine, ºi-a aplecat ochii ºi, fãrã sã-i rãspundã, a ridicat totul de pe masã ºi a intrat în prãvãlie sã serveascã clienþii. Era singura prãvãlie în sat ºi oºenii se aprovizionau de aici. Oraºul Ghevgheli era departe ºi megleniþii nu se duceau acolo decât mai rar ºi în anumite zile de târg. Pe de altã parte le era fricã ºi de terorismul dezlãnþuit asupra lor de bandele de antarþi.

Stareþul aºtepta înfrigurat în cãmãruþã, în faþa paharului cu vin, dar Florica nu se arãta. Fãcându-se târziu, s-a sculat de la masã, a golit paharul cu vin ºi a plecat. Trecând prin faþa tejghelei unde Florica servea câþiva clienþi, Ioachimos s-a uitat la ea galeº, cu ochii aprinºi de dorinþe lumeºti ºi a salutat-o rostind :

– Calinihta. (Noapte bunã). De dupã tejghea, Florica l-a privit misterios, fãrã sã-i rãspundã.

În drum spre mânãstire, se gândea mereu la ea, spunându-ºi: „E sfioasã bãcãniþa ca o fatã mare care nu cunoaºte tainele amorului. Faptul cã nu mi-a rãspuns nimic la gestul ºi la propunerea mea înseamnã cã e de acord. Aºa-s femeile, chiar ºi cele mai simple. Nu se lasã cucerite de la prima declaraþie pãtimaºã. Le place sã se joace puþin de-a v-aþi ascunselea, înainte de a cãdea la pat. Le cunosc eu bine. Câte grecoaice focoase nu mi-au trecut mie prin mâini la Atena?! Toate sunt capricioase ºi fac tot felul de fiþe pânã le strângi în braþe puternic ºi le sãruþi pãtimaº. Apoi îþi cuprind gâtul cu braþele lor moi, calde ºi parfumate ºi nu mai scapi de ele decât cu mare greutate. Þãrãncuþa asta roºcovanã ºi durdulie n-o fi ea mai capricioasã decât fostele mele ibovnice rafinate ºi ºcolite!” ºi-a încheiat Ioachimos convorbirea cu sine însuºi, când a pãºit pragul mãnãstirii.

Când Ita Domuzi s-a întors acasã, Florica i-a destãinuit soþului propunerea pe care i-a fãcut-o stareþul.

– Va sã zicã, din ãºtia îmi este cuviosul Ioachimos! a pufnit el fierbând de mânie. Mã trimite mereu cu tot felul de fleacuri la târg, ca el, în lipsa mea, sã-mi necinsteascã familia. Lasã cã am sã-i arãt eu mascaralei de curvar ce pedeapsã meritã pe lumea asta, înainte de a-l pedepsi Dumnezeu! Îmi pare rãu cã nu-l pot da pe mâna lui Traian Cucuda care a plecat sã lupte în cetele bulgare ale voievodului Apostol, undeva mai departe.

– Parcã spuneai cã eºti rudã cu el ?! a îngãimat Florica.

– Da, sunt înrudit cu el mai de departe. Dar nu-i nimic. Îi voi veni eu de hac acestui porc neruºinat. Tu, nevastã, sã faci aºa cum te voi învãþa eu ºi totul va ieºi bine. Grecii au nevoie de mine, cãci propaganda lor printre români ºi bulgari merge foarte greu. Nu vezi cã în afarã de noi, nu a mai câºtigat pe nimeni în satele noastre? Oamenii nu renunþã uºor la limba ºi credinþa lor, cu toatã propaganda preoþilor ºi cãlugãrilor greci ºi cu toate crimele bandelor de antarþi. Ei vor sã rãmânã români ºi pace!

A doua zi stareþul s-a ivit, ca de obicei, surâzãtor, în pragul bãcãniei. Ita Domuzi l-a primit bine ca totdeauna. Fiind sigur cã Florica nu i-a destãinuit soþului cele petrecute în ajun, stareþul era liniºtit ºi a stat la taifas pânã noaptea. Abia aºtepta plecarea bãcanului la Ghevgheli, ca el sã rãmânã singur cu Florica.

Între timp, Ita Domuzi a fãcut rost de stricninã printr-o rudã de-a lui care mergea la Salonic unde erau mai multe farmacii evreieºti ºi una aromâneascã. I-a dat-o nevestei sale s-o punã în plãcinta din care se va înfrupta stareþul. Într-o zi el a plecat la Ghevgheli dupã cumpãrãturi ºi obiºnuitele întâlniri cu membrii comitetului revoluþionar.

La lãsarea serii, Ioachimos a intrat în bãcãnie. S-a aºezat la masã plin de voie bunã. Florica i-a adus plãcinta preferatã. Aburii ºi aroma ei îi excitau pofta de mâncare. A început sã înfulece plãcinta aburindã, stropind-o vârtos cu vin roºu ºi dulce.

– Închide ºi tu dugheana mai repede astãsearã ºi vino lângã mine, puicuþo, sã bei ºi tu un pahar cu vin ºi sã ne giugiulim pânã târziu, a îndemnat-o el pe Florica.

– Nu pot, pãrinte, cã strigã clienþii dupã mine, s-a scuzat ea. Pe unii trebuie sã-i trec în „tifter”, cã nu au bani sã plãteascã pe loc ºi iau marfa cu împrumut. Mãnâncã sfinþia ta liniºtit cã am sã vin ºi eu mai târziu.

L-a privit o clipã pieziº ºi a tras uºa dupã ea intrând în prãvãlia cu miros amestecat de mãsline la butoi, de þâri ºi de tot felul de coloniale, de la roºcove, rodii ºi curmale pânã la portocale ºi lãmâi.

Ca niciodatã, dupã un timp stareþul a simþit umblându-i ceva prin pântecul sãtul. Ca un fel de arsurã. A mai tras pe gât un pahar de vin, dar în zadar. Credea cã l-a apucat pântecariþa. Ca sã nu se facã de ruºine, s-a sculat de la masã ºi, trecând repede prin prãvãlie, a ieºit afarã, îndreptându-se spre mânãstire. Parcã ºerpi veninoºi îi umblau încolãciþi prin maþe, zvârcolindu-se ºi muºcându-l fãrã milã. Cu ochii împãienjeniþi, s-a prãbuºit într-o poieniþã aproape de mânãstire. Târziu, la miezul nopþii, a fost descoperit de cãlugãrii alarmaþi, care ºtiau unde poposea în sat cuviosul lor stareþ. L-au luat ºi l-au înmormântat cu mare cinste ºi evlavie în cimitirul mânãstirii alãturi de mormintele altor

ieromonahi, adevãraþi cãlugãri sfinþiþi printr-o viaþã asprã, prin post ºi rugãciuni.

Gurile rele vorbeau cã stareþul Ioachimos n-a murit de moarte naturalã, cãci pleznea de sãnãtate ºi era zdravãn ca un urs. Aceeaºi bãnuialã o aveau ºi membrii comitetului revoluþionar din Ghevgheli, dar Domuzi era singurul lor prozelit din Oºani ºi nu voiau sã-l piardã. El a fost arestat, dar dupã câteva zile a fost pus în libertate, dovedind cu martori cã în ziua în care a murit stareþul, el lipsea din comunã, fiind plecat la târg. Înºiºi membrii comitetului revoluþionar din Ghevgheli, citaþi de el ca martori, au susþinut nevinovãþia lui. Bãnuielile planau asupra soþiei bãcanului, dar comitetul revoluþionar grec nu avea nevoie sã scormoneascã rahatul ºi sã compromitã ºi figura cuviosului stareþ Ioachimos cunoscut pentru viaþa lui uºuraticã ºi pentru nãzdrãvãniile lui ca antart. De aceea, treaba a fost lãsatã baltã. Pe mort sã-l odihneascã Dumnezeu în pace, iar hangiþa sã dea naºtere la o droaie de copii grecomani, cã doar nu i-a cãºunat din senin sã-l otrãveascã pe cuviosul stareþ.

Procesul s-a stins repede spre liniºtea tuturor. Dar cum se spune cã o nenorocire nu vine niciodatã singurã, asupra grecilor s-a abãtut alta ºi mai mare. La Salonic a fost împuºcat agentul Aschitis, tâlmaciul consulatului grecesc condus de Papadiamantopulos. Spion rafinat, Aschitis avea un rol important în reþeaua revoluþionarã. Ca persoanã diplomaticã oficialã, fãcea legãtura între consulat ºi comitetele revoluþionare. El alcãtuia liste cu numele fruntaºilor aromâni pârâþi ca duºmani ai imperiului otoman ºi le depunea la autoritãþile turceºti. Acestea luau mãsuri severe împotriva celor trecuþi pe liste, deportându-i în diferite pãrþi ale imperiului: insula Rodos, Budrun Kale, Yemen ºi Fezan în Libia. Sute de familii de aromâni sufereau de pe urma acestor arestãri ºi deportãri puse la cale de agentul principal al propagandei greceºti, Aschitis.

Mai mulþi tineri megleno-români s-au hotãrât sã-l pedepseascã pe Aschitis, împuºcându-l. S-au strâns într-o pãdure în frunte cu profesorul Constantin Noe ºi cu învãþãtorii Costa Canacheu de la Livezi ºi Stoe Pampori din Oºani. Au depus

jurãmântul pe steagul românesc tricolor ºi au tras la sorþi. Sorþii au cãzut asupra lui Costa Canacheu din Livezi, poreclit Þirþiricu.

– Bun! a exclamat Canacheu. Am jurat ºi sunt gata sã-mi îndeplinesc misiunea. Dar eu nu cunosc Salonicul.

– Nici noi nu-l cunoaºtem, dar te vom însoþi pânã acolo eu ºi Stoe Pampori, a rãspuns profesorul Noe.

Dupã câteva zile toþi trei poposeau la restaurantul lui Gheorghe Iorganda. La masã au fãcut cunoºtinþã cu un tânãr negustor din Samarina, Hrista Caramiha. Acesta fãcea negoþ cu lânã ºi cunoºtea bine oraºul. Îl cunoºtea de asemenea pe consulul Papadiamantopulos ºi pe tâlmaciul sãu Aschitis. Prietenos ºi bun patriot, aflând despre ce este vorba, Hrista Caramiha n-a ºovãit. La masã le-a spus noilor sãi prieteni:

– Fraþilor, nu duceþi nici o grijã. Îl duc eu pe Canacheu la consulatul grec ºi i-l arãt ºi pe agentul Aschitis, vipera asta care ne face atâta rãu. Vã pun însã o singurã condiþie: sã nu mã denunþaþi la anchetã, dacã veþi fi arestaþi. Am ºi eu grijile mele ºi nu vreau ca mama sã mã jeleascã ºi sã sufere de pe urma mea.

– Jurãm cã, orice s-ar întâmpla cu noi, nu te vom spune! l-au asigurat toþi trei într-un singur glas.

– Bun! Astãsearã sunteþi oaspeþii mei ºi fac eu cinste, a exclamat el vesel.

A doua zi, Costa Canacheu se plimba prin faþa consulatului grecesc. Convenise cu Hrista Caramiha, care se plimba pe trotuarul opus, sã i-l arate pe Aschitis printr-un anumit semn. Când Aschitis pãrãsea clãdirea consulatului, Costa Canacheu s-a îndreptat spre el ºi i-a descãrcat pistolul în piept. Aschitis s-a prãbuºit în sânge. Caramiha s-a fãcut nevãzut, îndreptându-se spre restaurantul lui Iorganda, unde aºteptau cu înfrigurare cei doi complici: profesorul Constantin Noe ºi învãþãtorul Stoe Pampori. Atentatorul a fost arestat pe loc de jandarmul turc ºi dus la poliþie. Complicii au dispãrut din oraº, retrãgându-se la casele lor. Dovedindu-se pânã la urmã cã au fost complici, ei au fost arestaþi ºi condamnaþi la muncã silnicã pe viaþã. Singurul care a scãpat nearestat a fost negustorul sãrmãneat Hrista Caramiha. Cei trei aromâni condamnaþi au fost închiºi în fai-moasa închisoare din Salonic, Yadi-Kule, aºezatã pe un deal

arid deasupra golfului albastru-verzui. Dupã un timp au fost transportaþi ºi depuºi într-o închisoare ºi mai asprã aºezatã într-un pustiu nisipos, departe la Fezan în Libia.

Vestea morþii cãlãului Aschitis a stârnit mare vâlvã în Macedonia. Comitetul grecesc din Ghevgheli era copleºit de jale. Pierduse pe cel mai important agent din reþeaua revoluþionarã. Era a doua mare pierdere suferitã dupã moartea stareþului Ioachimos de la mânãstirea Sfântul Ilie din Oºani, rãpitã prin intrigi de la cãlugãrii megleno-români. Populaþia românã din Meglenia rãsufla fericitã cã a scãpat de doi cãlãi blestemaþi. Peste un an, doi, revoluþia Junilor Turci avea sã aducã ºi eliberarea celor trei intelectuali aromâni din închisoarea de la Fezan precum ºi a sutelor de deportaþi în toate þinuturile asiatice ºi africane ale imperiului otoman. Mulþi dintre ei însã nu s-au mai întors pe plaiurile verzi ale Macedoniei. ªi-au lãsat oasele prin deºerturile nisipoase ale Arabiei, neputând suporta clima canicularã ºi asprimea regimului de temniþã.

Luptele fârºeroþilor cu antarþii

O altã insulã într-o mare de slavi o formau satele aromâne din jurul oraºului Edessa sau Vodena cum îl botezaserã bulgarii: Gramaticova, Cândrova, Paticina, Fetiþa ºi Selea de Sus. Ele fuseserã întemeiate de fârºeroþi fugiþi din Epir din cauza lãcomiei ºi cruzimii lui Ali Paºa Tepelinul, albanez musuluman dupã mamã, ºi a gheghilor albanezi islamizaþi. Luptându-se mereu cu aceºti renumiþi tâlhari de drumul mare, câþiva celnici aromâni au pãrãsit meleagurile lor natale din Pleasa, Corcea, Ghirocastru ºi altele ºi s-au stabilit în munþii de lângã Edessa. Au cumpãrat cu lire munþii ºi pãmânturile strãmoºilor lor devenite proprietatea beilor turci ocupanþi ºi au întemeiat o serie de sate aromâneºti înfloritoare. În afarã de Selea de Sus unde celnicul Hrista Vasile era grecoman înfocat, în toate celelalte sate nu exista nici un aromân atins de filoxera grecomaniei. Celnicul Zdru întemeiase Cândrova, celnicul Cuºa, Gramaticova, iar alþii înfiinþaserã Paticina, Fetiþa ºi alte cãtune. Toate aceste sate fârºeroteºti aveau ºcoli primare ºi biserici româneºti. O parte din Selea de Sus, unde locuiau fârºeroþii antigrecomani, a fost atacatã ºi arsã de o bandã de antarþi din ordinul colonelului Acritas, comandantul suprem al antarþilor din Macedonia, predecesorul lui Agras. Celnicul renegat, Hrista Vasile zis Sârbul, a dezbinat satul ºi a desfiinþat ºcoala ºi biserica româneascã sub influenþa cãlugãrului Papastavris de la schitul din Dovra ºi a celui din Maruºa. Fudul, încãpãþânat ºi încrezut, îºi trimitea copiii sã înveþe carte fãrã nici o cheltuialã la ºcolile greceºti din Salonic ºi din Atena. O mare parte din sãteni l-au urmat, bucurându-se de aceleaºi avantaje. Toate celelalte sate însã s-au împotrivit cu înverºunare. Antarþii greci aveau mare nevoie de sprijinul acestor sate aºezate

într-o regiune locuitã masiv de populaþie bulgarã antigreceascã. Prin aceste sate aromâne puteau face legãtura cu forþele de antarþi din nordul ºi vestul Macedoniei, care acþionau în regiunea Murihova.

Pe la l903, o bandã de antarþi a încercat mai întâi sã distrugã satul Paticina, dar n-a reuºit, fiind respinsã de aromânii conduºi de Hrista Papanicola. La luptã au luat parte cu curaj ºi femeile ºi fetele. Întâmpinaþi cu focuri de armã ºi având câþiva rãniþi încã de la început, antarþii, care nu se aºteptau la o asemenea rezistenþã, au fost nevoiþi sã se retragã în grabã ºi sã se întoarcã la Neaguºte.

La scurt timp, celnicul Cuºa din Gramaticova primea scrisori de ameninþare de la acelaºi colonel Costas Acritas, prin care era somat sã-l alunge pe tânãrul învãþãtor Gheorghe Celea ºi sã-l înlocuiascã cu învãþãtor grec. La fel i se cerea sã facã ºi cu preotul român Bacu. Celnicul Sterie Cuºa nu era omul care sã se lase intimidat. Pe de altã parte, învãþãtorul Celea era un tânãr inteligent, energic ºi curajos ºi îl avea alãturi pe viteazul armatol Adam Gulea, un om înalt ºi voinic, care putea doborî ºi un urs dacã-l strângea în braþele lui de oþel. Grecii îi ºtiau de fricã. Îl porecliserã „licanthropos”, omul – lup. Când auzeau de numele lui, antarþii fugeau ca glonþul din puºcã. Dacã l-ar fi prins, l-ar fi jupuit de viu, atât de mult îl urau, dar ºi el era necruþãtor. Spre deosebire de Hali Joga, Chiciu Roºu ºi alþii care au intrat în ceata lui Mihali Handuri ºi apoi în cea condusã de cruºoveanul Gheorghe Mucitani, Adam Gulea a rãmas în sat. Era omul de încredere al celnicului Cuºa ºi al învãþãtorului Gheorghe Celea. În Gramaticova aveau loc adesea consfãtuirile armatolilor ºi ale cetnicilor bulgari, la care lua parte totdeauna ºi învãþãtorul Celea. Cuvântul lui era luat în seamã.

Vãzând cã toate ameninþãrile lor rãmân zadarnice, grecii s-au hotãrât sã ardã satul. O bandã de antarþi, condusã de ofiþerii Savas ºi Theodosis, cutreiera munþii.

Într-o zi de varã, doi sãteni din Gramaticova se întorceau cãlare de la târgul din Vodena. Unul era Ghiþã Celea, rudã cu învãþãtorul, celãlalt Hristu Tugearu. Au fost împuºcaþi ºi lãsaþi la marginea drumului, cu un bilet deasupra lor. Antarþii au oprit traistele ºi desagii cu bunãtãþi de la târg, iar cailor le-au dat drumul.

Ajungând în sat fãrã stãpânii lor, oamenii ºi-au dat seama de nenorocirea întâmplatã. Învãþãtorul Gheorghe Celea a trimis imediat un curier la Mihali Handuri. Iar el împreunã cu Adam Gulea a organizat apãrarea satului. În vremea aceea Mihali Handuri avea cu el încã trei armatoli: Mita Zdru din Cândrova, Hali Joga ºi Chiciu Roºu din Gramaticova. Mica lui ceatã se afla în munþi între Neaguºte ºi Veria. Fusese înºtiinþat de celnicul Dinu Bajdechi cã antarþii vor sã-i atace turmele ºi stâna de la Condusula aflatã între Neaguºte ºi Veria. Dinu Bajdechi era din comuna Livezi de unde era ºi Mihali Handuri. Se mutase la Vodena ºi era preºedintele comunitãþii aromâne din oraº. Îºi trimitea copiii la ºcoala primarã românã condusã de tânãrul învãþãtor Ioan Zeana.

Primind ameninþarea cã antarþii îi vor nimici turmele, Dinu Bajdechi s-a întâlnit cu învãþãtorul Zeana.

– Domnule învãþãtor, grecii vor sã mã distrugã dacã nu-mi retrag copiii de la ºcoala ºi biserica româneascã.

– Aºa fac ei peste tot unde apar ºcoli ºi biserici româneºti, a rãspuns învãþãtorul, cãutând sã-l liniºteascã.

Dinu Bajdechi a scos o hârtie din buzunar ºi i-a întins-o învãþãtorului.

– Citeºte ºi tu sã vezi ce îmi scriu.

Învãþãtorul a citit-o ºi i-a dat-o înapoi.

– Era de aºteptat, dragã Bajdechi. Vor sã ne intimideze ca sã renunþãm la românism ºi sã devenim cu sila greci. Dându-ºi seama cã sunt foarte puþini în Macedonia, vor sã-ºi sporeascã numãrul grecizându-i cu forþa pe aromâni ºi pe bulgari, care sunt ortodocºi ºi cei mai numeroºi dintre toþi ceilalþi locuitori. ªi eu sunt ameninþat, a încheiat învãþãtorul, dar nu trebuie sã ne pierdem firea.

– Mie nu mi-e teamã de ameninþãrile lor, a rãspuns Bajdechi, dar nu vreau sã-mi cãsãpeascã ciobanii ºi turmele, cum au fãcut cu celnicul vostru din Veria, Toli Hagigogu. De aceea, am venit la tine, fiindcã eºti din pãrþile acelea ºi ai rude la Veria ºi în satele de la munte, sã-mi dai o mânã de ajutor ºi sã luãm mãsuri de apãrare împotriva acestor ticãloºi fãrã pereche. Eu l-am rugat pe Mihali Handuri sã se ducã cu mica lui ceatã la Condusula unde se aflã stânele mele. Dar ei sunt puþini: trei – patru armatoli. E nevoie de cel puþin zece inºi înarmaþi ca sã

poatã þine piept unui atac dat de vreo bandã de antarþi. Suport toate cheltuielile drumului. Nu vrei sã vii cu mine ºi sã mã pui în legãturã cu oamenii de acolo?

Învãþãtorul a acceptat bucuros propunerea ºi a doua zi a plecat cu Bajdechi la Veria. Au intrat în cafeneaua lui Ceani, l-a pus pe Bajdechi în legãturã cu oamenii de acolo ºi învãþãtorul s-a întors singur la Vodena în ziua urmãtoare. Celnicul Bajdechi i-a angajat pe Muºa Darlaiani, pe Iancula Pendifunda ºi pe Tolea Mocanu, zis Apala, în schimbul unei simbrii, sã stea de veghe înarmaþi la stânile lui. A înarmat pe toþi ciobanii ºi a mai angajat doi paznici curajoºi: Cola Ghizari ºi Lambru Celea.

Era în vara anului l904. Primind scrisoarea consãteanului sãu, celnicul Dinu Bajdechi, Mihali Handuri s-a deplasat în grabã la Condusula. Aici l-a cunoscut pe Muºa Darlaiani ºi pe ceilalþi paznici cu care avea sã-ºi mãreascã ceata. Au întocmit planul în aºa fel încât sã le taie atacatorilor retragerea spre munte ºi spre Neaguºte, de unde erau aºteptaþi sã vinã. Scrisoarea primitã de Dinu Bajdechi era semnatã de colonelul Costas Acritas. N-a trecut mult ºi o ceatã de treizeci de antarþi a atacat stâna, împuºcând mai multe oi. Ciobanii i-au primit pe antarþi cu focuri de armã. Potrivit planului, ceata lui Handuri i-a atacat din flanc, încercând sã le taie retragerea spre Neaguºte, vizuina lor ºi a comitetului revoluþionar. Lupta a durat vreo trei ore. La auzul împuºcãturilor, o patrulã de soldaþi turci s-a dus la faþa locului, deschizând ºi ea focul asupra antarþilor care fugeau în debandadã. Vãzându-se atacaþi din toate pãrþile, antarþii s-au împrãºtiat, lãsând pe teren treisprezece morþi, mai mulþi rãniþi ºi câþiva prizonieri.

Ceauºul turc i-a felicitat pe ciobanii ºi pe paznicii aromâni:

– Aºcolsun, bre, cardaºim! (Bravo, fraþilor!), le-a spus el vesel. Aþi fãcut treabã bunã. Pe prizonieri îi vom duce la Veria sã rãspundã pentru faptele lor.

Au luat prizonierii ºi armele pãrãsite ºi au întins-o spre Veria.

Ceata lui Handuri a pãrãsit Condusula, strecurându-se neobservatã pe cãrãri de munte. La Horopani, sat de fârºeroþi, a fãcut un scurt popas în timpul nopþii; acolo a întâlnit-o curierul trimis de învãþãtorul Gheorghe Celea.

Dupã lupta de la Condusula, ceata lui Handuri a sporit cu încã patru armatoli: Muºa Darlaiani, Iani Ceara, Hrista Ciomu ºi Iancula Pendifunda. A doua zi, pe cãrãrile cele mai scurte ale munþilor Periºori, armatolii au ajuns la ruinele unui sat bulgãresc, Dârjilova, în apropiere de Gramaticova. Au poposit la o fântânã unde au bãut apã ºi s-au spãlat, apoi s-au întins pe iarbã la umbra pãdurii din apropiere. De acolo drumul duce spre satele româneºti.

– Ne odihnim puþin aici, a spus Handuri, ºi pe urmã pornim spre Gramaticova unde suntem aºteptaþi.

Era pe la amiazã. Venind dinspre Vodena, o ceatã de vreo treizeci de antarþi urca drumul spre fântâna de la Dârjilova. Erau aceiaºi care omorâserã pe cei doi sãteni din Gramaticova: Celea ºi Tugearu.

În mijlocul cerului, soarele ardea ca o roatã de foc. Cum stãteau culcaþi la umbrã, unii armatoli aþipiserã. Chiciu Roºu, care avea un auz de câine, ºi-a ciulit urechile, tresãrind ºi adulmecând aerul ca o fiarã. Un zgomot de voci învãlmãºite a nãvãlit brusc în pâlnia urechilor lui. Vocea lui asprã a dat alarma, în timp ce, luându-ºi puºca, se aºeza la pândã în dosul unui copac gros.

– Repede dupã arbori! a strigat el.

Cu iuþeala fulgerului, fiecare armatol ºi-a cãutat un adãpost, ascunzându-se prin gropi, dupã arbori sau dupã stânci.

Deodatã, de dupã spinarea unui dâmb, a nãvãlit la ºipot banda de antarþi condusã de ofiþerii Savas ºi Theodosis. Veseli ºi gãlãgioºi, antarþii s-au repezit la ºipot ca sã se spele ºi sã bea apã. Erau obosiþi ºi nãduºiþi de atâta drum ºi sperau sã se odihneascã aici câteva ore înainte de a porni sã pârjoleascã la noapte Gramaticova. Nu bãnuiau primejdia care-i pândea. Poieniþa pãrea pustie. Amiaza de varã ardea ca un þest înroºit. Nici o adiere nu clãtina frunziºul pãdurii. Doar murmurul monoton al ºipotului gâlgâia îmbietor în liniºtea încremenitã.

Armatolii tãceau în aºteptare. Deodatã arma lui Mihali Handuri a detunat, nimerind în plin ºi spârcuind pâlcul îngrãmãdit la ºipot. Într-o clipã a rãbufnit un rãpãit vijelios de gloanþe din puºtile celorlalþi armatoli. Cuprinºi de panicã, grecii au luat-o la fugã pe drumul pe care veniserã. Pe câmpul de luptã zãceau cadavrele a nouã antarþi în frunte cu ºefii lor.

Gramaticova a scãpat teafãrã. Seara armatolii au ajuns în sat. Învãþãtorul Celea i-a îmbrãþiºat ºi sãrutat pe toþi.

– Fraþilor, le-a spus el, astãsearã sunteþi oaspeþii mei. Vom bea ºi vom petrece toatã noaptea sã sãrbãtorim victoria noastrã. Le-aþi dat o lecþie caþaonilor sã n-o uite toatã viaþa!

– Ne-am întâlnit întâmplãtor cu ei la ºipotul de la Dârjilova, a explicat Mihali Handuri. Ne întorceam de la Condusula unde am respins o ceatã mare de antarþi care voiau sã distrugã stânile ºi sã mãcelãreascã oile celnicului Bajdechi. Le-am dat o „paparã” bunã ºi ne-am retras la Horopani, unde ne-a gãsit curierul vostru. Am pornit cu noaptea în cap ºi am ajuns la Dârjilova unde am fãcut un scurt popas, cã eram rupþi de obosealã. Noroc cã dupã lupta de la Condusula ceata mea s-a mãrit cu încã patru armatoli din pãrþile Veriei, patru tineri zvelþi ºi viteji: Muºa Darlaiani, Iani Ceara, Hrista Ciomu ºi Iancula Pendifunda.

– Sã trãiascã ºi sã trãiþi cu toþii, fraþilor, cã altfel ne stârpesc grecii, au strigat mai multe voci.

Adresându-se lui Handuri, învãþãtorul Celea i-a spus:

– Un cioban de la stânile celnicului Cuºa a auzit împuºcãturile voastre ºi a alergat în sat ca sã ne aducã vestea. Noi am dat alarma ºi eram gata de luptã. Ne-am dat seama cã sunteþi voi în luptã cu antarþii greci sau cu vreo poterã turceascã. Adam Gulea voia sã vinã la voi. Cu mare greutate l-am oprit, cãci nu ºtiam care este situaþia ºi aveam nevoie de el aici. El este braþul de oþel al apãrãrii satului.

Adam Gulea a scrâºnit din dinþi. Plesnea de necaz. Oftând adânc, i-a reproºat:

– Vezi, învãþãtorule, ce greºealã ai fãcut cã nu m-ai lãsat sã mã duc? Le-aº fi cãzut în spate, când nu se aºteptau ºi aº fi muºcat cu dinþii din ei sã mã þinã minte ºi sã le piarã pofta pentru totdeauna de a se mai atinge de noi aromânii… mama lor de capre râioase!

– Lasã, Adame, nu mai fi necãjit, a cãutat sã-l potoleascã învãþãtorul. Pânã ajungeai tu acolo, lupta s-a ºi terminat. Primiþi cum se cuvine ºi cum nu se aºteptau, au plãtit scump ticãloºia lor. Morþii noºtri, vãrul meu Ghiþã Celea ºi Xristu Tugearu sunt rãzbunaþi. Dumnezeu sã-i odihneascã în pace pentru sângele lor

nevinovat vãrsat pentru Fara noastrã aromâneascã! Acum ocupã-te, te rog, de cele necesare unui ospãþ de pominã ca la noi, în cinstea armatolilor noºtri.

Satul tot vuia de cântece ºi de veselie. Gheorghe Celea era un tânãr înalt, zvelt ºi frumos. Avea o voce frumoasã ºi-i plãcea sã cânte mai ales cântece vechi, fârºeroteºti. Spre deosebire de grãmosteni ºi de pindeni, fârºeroþii au o muzicã aparte, specificã lor. Ca toþi aromânii, ei cântã în horã, dar nu toþi uniform. Ei au o muzicã polifonicã, în care douã voci se urmãresc una pe alta armonios ºi în contrapunct, pe fundalul unui ison monoton îngânat de restul corului. Duetul vocal cu suiºuri ºi coborâºuri, pe fundalul monoton, evocã parcã fenomenul transhumanþei cu întreg vuietul turmelor de oi revãrsat din strãfundul neguros al vremii peste plaiuri mioritice. ªi cântecele de dragoste ºi cele de dor sau de jale, ºi baladele haiduceºti, toate au un iz strãvechi, misterios ºi fermecãtor. Instrumentul lor muzical preferat este cimpoiul sau „gaida”, cum îi spun ei, moºtenit de la strãmoºii lor macedoneni.

Cu fripturi aromitoare pe masã, cu „arãchie” ºi cu vin, petrecerea s-a încins repede. Secundat de Nasi Nastu, un bãrbat mai în vârstã, cu ochii negri ºi mari sub niºte sprâncene stufoase, arcuite, cu vocea mai groasã, învãþãtorul Celea a început sã cânte. Era un cântec de dragoste în care sentimentul curgea lin, nostalgic, învãluit într-o rarã discreþie:

Hei, cu pãrul despletit, aºa,
Cu care te vei mãrita
La mugurii de primãvarã!

Vocile cântãreþilor gâlgâiau, rostogolindu-se ºi înãlþându-se împreunã cu modulaþii calde ºi rotunde, de la tonurile cele mai grave pânã la cele mai înalte, ca clinchetele unei turme de mioare albe revãrsatã domol pe pajiºtea verde a unui plai însorit. Toþi mesenii þineau isonul împreunã cu armatolii fârºeroþi. Numai grãmosteanul Mihali Handuri ºi armatolii din Veria ascultau uimiþi în tãcere. Unii dintre ei auzeau pentru prima oarã asemenea melodii strãvechi.

– Bravo Celea! l-a felicitat Handuri. Nu ºtiam cã ai voce aºa de frumoasã. Ia, mai cântã-ne ceva, l-a îndemnat el.

Vocea învãþãtorului a atacat un alt cântec parcã ºi mai arhaic: „Tumbe, tumbe”.

Hei, picurar la oi eram.
Oile tatii le pãºteam!
Hei, tumbe, tumbe, hei, tumbe, tumbe,
Hei, tumbe, tumbe, tumbe, tumbe!

Nu erau atât de multe,
Doar o mie ºi cinci sute.
Hei, tumbe, tumbe, hei, tumbe, tumbe,
Hei , tumbe, tumbe, tumbe, tumbe!...

– Aºa învãþãtorule, au strigat Chiciu Roºu ºi Hali Joga. Amândoi, scoþând pistoalele de la brâu, s-au dus la fereastra cu drugi de fier ºi le-au descãrcat în aer, chiuind ºi sãltând voiniceºte.

– De-acum înainte, cu ajutorul fraþilor noºtri din Veria, le vom arãta noi cine suntem.

Petrecerea a þinut pânã dupã miezul nopþii cu cântece, cu chiote, cu joc ºi cu pocnete de armã ca la nuntã. A doua zi pe la amiazã a sosit la Gramaticova un curier bulgar. Era din satul Arsen de lângã Vodena. A tras direct la casa învãþãtorului Gheorghe Celea pe care o cunoºtea, cãci mai fusese ºi alte ori.

– Ce s-a întâmplat? l-a întrebat învãþãtorul.

Scoþând din brâu o hârtie mototolitã, curierul i-a întins-o rãspunzând:

– M-a trimis cu ea Vani Manafi.

Gheorghe Celea a luat hârtia, a despãturit-o ºi a început s-o citeascã. Era de la Ivan Manafi, ºeful cetnicilor bulgari din regiunea Vodena. Acesta îl anunþa pe învãþãtorul aromân cã este împreunã cu cetnicul megleno-român Traian Cucuda ºi vrea sã vinã la Gramaticova la o consfãtuire.

Împãturind scrisoarea ºi punând-o în buzunar, învãþãtorul a strigat cu vocea lui baritonalã:

– Mamã, ai grijã de curierul bulgar ºi dã-i sã mãnânce bine, cãci pleacã imediat.

– Sã vinã jos la bucãtãrie, a rãspuns mama, o femeie de vreo cincizeci de ani îmbrãcatã în negru, cu pãrul acoperit de o broboadã tot neagrã, sub care strãlucea o placã de alamã, aºezatã pe frunte ca o coroanã princiarã.

Era aºa-zisa „ciceroanã”, piesã specificã portului feminin fârºerotesc. De unde venea numele latin al acestei piese ornamentale, din ce milenii ºi ce glorii apuse evoca ea? Misterul ei solemn era sacralizat de o cruce albastrã, subþire, tatuatã între sprâncenele negre, arcuite fin pe o faþã ovalã ºi albã ca neaua munþilor. Bãtrâna Celea nu pridide a cu gãtitul la bucãtãrie, ajutatã de mai multe femei rude ºi vecine din sat. Soþul ei, celnicul Celea, lipsea de acasã, fiind plecat dupã treburi. Era aºteptat sã vinã de Sfânta Maria, când toatã lumea era prezentã în sat la nunþi ºi la logodne. Toate femeile lucrau cu drag ºi cu voie bunã, dorind ca oaspeþii lor sã fie mulþumiþi ºi sã se bucure ºi ei, în viaþa lor asprã, de câteva zile fericite. Fetele erau mândre de prezenþa armatolilor în sat ºi-i urmãreau curioase ºi fremãtând de emoþie dupã perdele. Cu imaginaþia aprinsã, sufletul vreuneia din ele se legãna unduit de dor ºi la scurt timp izvora un nou cântec de dragoste sau o baladã haiduceascã cu feþi frumoºi ºi viteji ca-n basme.

Curierul bulgar, ospãtat bine, a pãrãsit satul în grabã. A doua zi pe la prânz ºi-au fãcut apariþia trei oameni înarmaþi. Purtau bãrbi ºi mustãþi ºi urcau drumeagul de pe coastã, îndreptându-se spre casa învãþãtorului. Acesta stãtea de vorbã cu armatolii. Când strãinii s-au apropiat de casã, dulãul de la poartã a scos un lãtrat ameninþãtor. Auzindu-l, învãþãtorul s-a uitat pe fereastrã ºi i-a recunoscut pe vizitatori. Erau cei aºteptaþi. Coborând în fugã treptele scãrii, învãþãtorul i-a poruncit câinelui sã nu mai latre.

– Taci din gurã, Hector, cã sunt oameni de-ai noºtri.

Dulãul a înþeles ºi, înghiþindu-ºi hãmãitul gros cu tonalitãþi de bas profund, puþin rãguºit, s-a potolit, gudurându-se pe lângã stãpânul sãu. Celea a dat mâna cu toþi trei ºi i-a poftit sus la etaj. De pe treptele scãrii a strigat spre bucãtãrie unde forfoteau femeile.

– Mamã, vezi cã mai avem trei oaspeþi. Pânã la masã, dã-le câte o cafea, cã sunt obosiþi de atâta drum.

– Bine, bine! Du-te sus cu ei, cã ºtie mama ce are de fãcut, a rãspuns ea, care pregãtea la bucãtãrie mâncarea de prânz.

Vesel, învãþãtorul a intrat cu oaspeþii în odaia mare ºi i-a prezentat armatolilor. Erau Ivan Manafi, ºeful cetnicilor bulgari din sectorul Vodena, aghiotantul sãu Carageata ºi megleno-românul Traian Cucuda. Oaspeþii au dat mâna cu toþi cei prezenþi ºi apoi au luat loc la masã.

Învãþãtorul Celea i-a povestit pe scurt lui Manafi lupta de la Dârjilova dintre armatoli ºi antarþi, încheiatã cu nouã greci morþi.

– Au primit o lecþie usturãtoare, încât de acum înainte nu cred cã vor îndrãzni sã ne mai atace, a încheiat învãþãtorul.

– Nu fi chiar aºa de optimist, gospodin învãþãtor! a rãspuns sceptic Ivan Manafi. Grecii nu renunþã aºa de uºor la pretenþiile lor. Ei vor sã refacã imperiul bizantin sub forma Greciei Mari cu înghiþirea tuturor popoarelor creºtine din Macedonia despre care spun cã sunt greci bulgarofoni, vlahofoni ºi albanofoni. I-au convins pe turci cã ei nu urmãresc destrãmarea imperiului otoman în Balcani, ci luptã numai pentru readucerea „ereticilor" ºi „schismaticilor" sub ascultarea Patriarhiei din Constantinopol, pe care sultanii au recunoscut-o ca singura autoritate supremã creºtinã încã de la cucerirea Constantinopolei. ªi proºtii de turci îi cred sau se prefac cã-i cred, fiindcã, în loc sã se rãzboiascã ºi cu ei, îi folosesc împotriva noastrã, care luptãm fãþiº pentru o Macedonie liberã ºi independentã, nesupusã nici Turciei, nici Greciei ºi nici Bulgariei sau altui stat balcanic. Primim ajutor de la ruºi ºi de la bulgari – este adevãrat – cãci fãrã ajutor strãin nu putem lupta numai cu braþele goale. Dar ºi grecii primesc de la anglo-francezi. Fãrã ajutorul lor, de mult ar fi fost azvârliþi în mare de turci. Nu vedeþi cã toate bandele lor, înfrânte ºi decimate, se refac repede ºi, în loc sã lupte împreunã cu noi împotriva pãgânului asupritor, lucreazã mânã în mânã cu el, ucigându-ne fraþii ºi arzându-ne satele?

Ivan Manafi avea perfectã dreptate. Vorbea clar ºi convingãtor. Toþi au fost de acord cu cele spuse de el. Dupã el a luat cuvântul Traian Cucuda. Acesta era meglenit, dar a vorbit în graiul aromânesc pe care-l cunoºtea bine de la ªcoala Comercialã Românã din Salonic. Megleno-românii vorbesc o limbã ºi mai apropiatã de limba românã. Convieþuind cu slavii secole de-a rândul, ei au împrumutat de la aceºtia multe cuvinte

slave, spre deosebire de aromâni care au împrumutat cuvinte greceºti, astfel încât un megleno-român se înþelege greu cu un aromân, deºi amândoi vorbesc o limbã romanicã. Aceastã simplã constatare aratã limpede, fãrã argumente ºtiinþifice savante ºi dispute acerbe, cã ambele idiomuri derivã dintr-o limbã arhaicã comunã: strãromâna. Separate de matca lor, datoritã vitregiilor istorice, au rãmas de izbeliºte, ca un câmp necultivat, nãpãdit de bãlãrii.

Aflându-se într-o casã aromâneascã în care numai doi dintre oaspeþi erau bulgari, Traian Cucuda a socotit cã se cuvine sã vorbeascã în graiul celor mai mulþi.

– Mã bucur din tot sufletul cã mã aflu între fraþii mei armâni. Pe viteazul ºi înþeleptul Mihali Handuri, care a intrat deja în legendã, îl cunosc de la Salonic unde am fost colegi de ºcoalã. Pe ceilalþi nu v-am cunoscut decât acum. Sunt încântat ºi sunt mândru cã sunteþi fraþi de-ai mei ºi cã luptãm împreunã pentru aceeaºi cauzã mare ºi sfântã. Poate unii dintre noi vom cãdea în lupte, dar vom muri liniºtiþi, cu sufletul împãcat cã ne-am fãcut datoria faþã de fraþii noºtri atacaþi ºi uciºi miºeleºte, pentru cã nu vor altceva decât sã-ºi pãstreze limba ºi obiceiurile strãmoºeºti. Eu cu o ceatã de fraþi de-ai mei lupt în organizaþia revoluþionarã condusã de voievodul Apostol. Sunt bucuros cã v-am cunoscut ºi cã de-acum înainte vom colabora frãþeºte ºi împotriva bandelor greceºti creºtine ºi împotriva turcilor pãgâni care ne asupresc de veacuri.

Proaspeþii armatoli din Veria tãceau ºi ascultau emoþionaþi. Erau oameni simpli, fãrã multã carte. Nu se pricepeau sã þinã cuvântãri înflãcãrate ca domnii cu carte. Ei vorbeau puþin ºi discursul lor cel mai elocvent era fapta. Totuºi tãcerea lor, la acest ceas de tainã, pãrea stingheritoare.

Muºa Darlaiani, o namilã de om, aspru ºi zbârlit ca o jivinã, a rupt tãcerea grãind simplu:

– Eu cu Iani Ceara din Xirulivad, cu Hrista Ciomu ºi cu Iancula Pendifunda din Selea, am pus mâna pe armã ca sã apãrãm satele noastre atacate de bandele greceºti ºi sã ne rãzbunãm fraþii uciºi la drumul mare. ªi jurãm cã nu le vom lãsa din mâini pânã nu-i vom cuminþi pe toþi duºmanii noºtri haini!

Traian Cucuda i-a strâns mâna, felicitându-l cãlduros:

– Bravo Darlaiani! Ai spus scurt ºi clar tot ce ai pe suflet, mai frumos decât noi toþi.

Traian Cucuda i-a tradus lui Ivan Manafi cele spuse de Muºa Darlaiani. Cetnicul bulgar i-a scuturat mâna cât o labã de urs cu amândouã mâinile sale, apoi, adresându-se tuturor, le-a spus:

– Fraþilor, am fost trimis aici de ºeful regional, Coliman, sã vã anunþ cã mâine sunteþi aºteptaþi la Gorno Rodivo pentru instrucþiuni ºi întocmirea unui nou plan de luptã. Dupã aceea vom merge la Zborsko unde se aflã depozitul nostru de muniþii ca sã ne aprovizionãm. Toatã lumea trebuie sã aibã acelaºi tip de armã cu gloanþe de oþel. Puºca Gras folositã de bandele de antarþi scoate fum ºi descoperã þinta.

– Ai mei au toþi arme Manlicher, a precizat Handuri.

– Foarte bine, a încuviinþat Manafi. Atunci vor primi cartuºiere ºi gloanþe cei care nu au.

ªedinþa s-a încheiat. Dupã puþin timp au intrat în odaie ºi femeile cu mâncarea. Au prânzit în liniºte ºi apoi armatolii ºi cetnicii ºi-au luat rãmas bun de la gazdã ºi au pornit, însoþiþi o bucatã de drum de învãþãtorul Celea ºi de Adam Gulea. Acesta ar fi mers ºi el bucuros cu ceata de armatoli, dar învãþãtorul îl þinea în sat ca un câine de pazã. El asigura prima linie de apãrare a satului pânã la sosirea armatolilor ºi a cetnicilor bulgari din satele vecine.

La marginea satului s-au despãrþit. Pentru a nu se întâlni cu cineva, armatolii ºi cetnicii au ocolit drumul principal ºi s-au pierdut în pãdure, mergând pe cãrãri lãturalnice.

În drum spre casã, învãþãtorul Celea l-a întrebat pe Adam:

– Ce zici, Adame? Nu-i aºa cã dupã catastrofa de ieri, grecii se vor lecui ºi nu se vor mai atinge de noi?

Celea era un om curajos, dar dorea liniºte ºi pace între toþi creºtinii.

– Ca ºi cetnicul Ivan Manafi, eu nu cred cã antarþii se vor lecui definitiv, a rãspuns Adam Gulea. Ne vor lãsa în pace un timp, dar dupã aceea vor veni cu forþe noi ca sã ne distrugã. De aceea noi trebuie sã stãm mereu cu ochii în patru.

– Ai dreptate, a încuviinþat învãþãtorul. Vor veni mânaþi ºi de setea de a-ºi rãzbuna morþii. Nu uitã aºa de uºor fanaticii ãºtia, deºi nu noi i-am provocat, ci ei sunt cei care cautã ceartã cu lumânarea. Dar s-au prãjit ºi se vor mai prãji dacã nu-ºi bagã minþile în cap. De aceea noi trebuie sã fim mereu gata de luptã. Avem arme ºi muniþii de la cetnicii bulgari. Tu ocupã-te de instrucþia bãieþilor.

– Mã ocup eu de ei, dar ce sã mã fac cã unele fete de-ale noastre îmi cer sã le învãþ ºi pe ele sã tragã cu arma.

– O, lua-le-ar … sã le ia! a exclamat vesel, dar ºi indignat învãþãtorul. Nu avem destui bãrbaþi ºi flãcãi pentru treaba asta? Vor sã ne facã de ruºine? Nebunele! Treaba lor e sã stea acasã la furcã ºi la rãzboi. Mânuirea armelor e treaba bãrbaþilor. Te rog sã nu primeºti pe nici una la trageri, cã ne vom pomeni cu vreun cântec scos de vreo ºugubeaþã ºi ne vom face de ruºine, rãmânând mãrturie în timp cã noi fârºeroþii din Gramaticova suntem fricoºi ca iepurii ºi numai femeile ne-au salvat de la prãpãd. Ai înþeles? a rostit apãsat învãþãtorul.

– Am înþeles. Sã nu ai nici o grijã! l-a asigurat Adam Gulea.

Seara ceata de armatoli condusã de Ivan Manafi a ajuns la Gugova, un sat bulgãresc de lângã Paticina. În sat erau vreo zece familii de bulgari grecomani. Grecomania lor se datora preotului bulgar din satul Nisia, un sat mixt locuit de clãcaºi greci ºi de bulgari. Preotul bulgar, exarhist înfocat la început, a trãdat cauza exarhatului ºi s-a pus în slujba episcopului grec din Edessa pe care îl însoþea în vizitele sale canonice. Cu ajutorul acestuia, episcopul grec a reuºit sã facã anumiþi prozeliþi printre bulgarii din satele vecine.

La cãderea nopþii, ceata lui Manafi a intrat pe furiº în sat. Dar a fost zãritã de câþiva bulgari grecomani. Aceºtia au trimis imediat un curier la ºeful unui detaºament turcesc care se afla la Cornièelova, o mare comunã bulgãreascã de lângã Vodena.

Armatolii au fost repartizaþi la câteva familii de încredere unde au fost ospãtaþi ºi au dormit liniºtiþi noaptea. A doua zi dis-de-dimineaþã urma sã porneascã spre Gorno Rodivo. Un tânãr bulgar din sat a alergat cu noaptea în cap ºi a intrat gâfâind la Ivan Manafi. Fãcea parte din comitetul revoluþionar local.

Îngrijorat, i-a raportat ºefului cã satul este împresurat de un detaºament turcesc ºi de un pluton de jandarmi din Corniþelova.

La auzul veºtii, Ivan Manafi, fãrã sã-ºi piardã cumpãtul, i-a poruncit, privindu-l în ochi:

– Du-te ºi spune cetnicilor din sat sã stea liniºtiþi. Nu e nevoie sã se demaºte ºi sã sufere familiile lor. Ne vom descurca noi.

Tânãrul a salutat ºi a plecat în fugã sã transmitã cetnicilor sãteni porunca ºefului. Dupã câteva minute, armatolii anunþaþi s-au furiºat în locuinþa unde erau gãzduiþi Manafi, aghiotantul sãu Carageata, Handuri ºi Traian Cucuda. S-au împãrþit în douã cete ºi s-au hotãrât sã strãpungã cercul. Tânãrul bulgar din sat s-a întors odatã cu armatolii.

Vãzându-l, Manafi l-a întrebat nedumerit:

– Ce-i cu tine aici? Ai transmis cetnicilor din sat porunca mea?

– Da, am transmis-o.

– Bine. Acum du-te acasã, i-a poruncit Manafi.

– Voievodule, vreau sã lupt ºi sã mor alãturi de tine. Fã-mi, te rog, aceastã cinste.

Înduioºat, Manafi ºi-a descreþit fruntea ºi, îmbrãþiºându-l, l-a sãrutat pe obraji:

– Bine, frate. Dacã þii atât de mult, facã-se voia ta!

ªi-au luat rãmas bun de la gazdã ºi au sãrit câteva garduri prin grãdini ºi livezi. Cercul trebuia strãpuns cu orice preþ. Altminteri, ar fi fost toþi capturaþi ºi numãrul victimelor ar fi fost ºi mai mare, cãci ar fi cãzut mulþi sãteni cu familiile lor. Punctul de întâlnire pentru supravieþuitori era Gorno Rodivo, unde aºtepta Coliman cu o ceatã de vreo cincizeci de cetnici.

La marginea satului a început lupta. Ambele cete au fost întâmpinate cu o vijelie de gloanþe. Satul tot vuia de pocnetul puºtilor, de ºuieratul gloanþelor ºi de hãmãitul câinilor. O larmã infernalã. Parcã toþi demonii infernului se dezlãnþuiserã asupra satului. Toatã lumea stãtea închisã în casã. Femeile se rugau înfricoºate ºi îºi fãceau cruci murmurând: „Boje, boje”! Doar bãrbaþii ºi bãieþandrii mai curajoºi ieºeau prin curþi ºi prin grãdini sã vadã lupta, blestemând ºi înjurând pe trãdãtori ºi pe turci.

Lupta a durat mai bine de douã ore. Adãpostiþi la marginea pãdurii, turcii erau siguri cã-i vor prinde pe toþi. Târându-se pe burtã, Mihali Handuri cu o parte din armatoli a reuºit sã strãpungã cercul, dupã ce a împuºcat câþiva soldaþi turci. Trei armatoli: Muºa Darlaiani, Hrista Ciomu ºi Iancula Pendifunda luptau în ceata lui Manafi. Descoperindu-l pe ofiþerul turc, Ivan Manafi s-a târât pe burtã cu o iuþealã ºi agerime de jivinã, apropiindu-se de el tiptil prin hârtoapele acoperite, pline de tufiºuri ºi de bãlãrii, fãrã sã fie observat. Dupã el se târa Carageata, aghiotantul, tot atât de agil ca ºi ºeful sãu. Cum cetnicii nu mai trãgeau, cãutând sã se apropie târâº ºi sã strãpungã cercul de foc printr-o luptã corp la corp, ofiþerul turc a crezut cã au epuizat muniþia, iar alþii sunt morþi ºi rãniþi. Fudul ºi bucuros cã a ieºit învingãtor, s-a sculat în picioare ºi i-a somat sã se predea, strigând în gura mare:

– Teslim ghiaur! – adicã: predaþi-vã, ghiaurilor!

Deodatã, a þâºnit ca din pãmânt Ivan Manafi cu paloºul în mânã sclipind ca un fulger în lumina soarelui. Într-o clipitã capul ofiþerului, care încremenise cu ochii holbaþi, s-a rostogolit în þãrânã. Îngroziþi, soldaþii turci au luat-o la fugã, strigând: „Allah, Allah!”

Vãzându-i cum fug în debandadã, cetnicii au rãsuflat uºuraþi. S-au strâns la un loc la umbrã ºi au început sã-ºi ºteargã sudoarea de pe faþã. Au scãpat cu bine. Erau toþi teferi, afarã de Hrista Ciomu care era uºor rãnit, dar putea merge. Au pornit liniºtiþi prin pãdure spre Gorno Rodivo. Deodatã în liniºtea pãdurii a rãsunat un scurt rãpãit de gloanþe. Douã din ele au nimerit în plin. Neînfricatul Vani Manafi ºi aghiotantul sãu Carageata au murit pe loc. Au fost împuºcaþi de plutonierul turc Iciu Ceauº, ºeful postului de jandarmi din Corniþelova.

Dupã ce cãpitanul Handuri a strãpuns cercul, Iciu Ceauº a renunþat sã-l urmãreascã în hãþiºurile pãdurii plinã de capcane ºi a stat pe loc, ascunzându-se dupã arbori. O parte din jandarmii lui au dat bir cu fugiþii înaintea soldaþilor din plutonul ofiþerului turc. Vãzând cã lupta continuã, el a stat ascuns la pândã. Aºteptarea nu i-a fost zadarnicã. Bun þintaº, gloanþele trase de el, când cetnicii nu se aºteptau, ºi-au atins þinta. Fericit, Iciu Ceauº spera o bunã recompensã materialã ºi chiar un grad de ofiþer pentru bravura de care a dat dovadã.

Pe câmpul de luptã de la Gugova zãceau morþi nouã soldaþi ºi un ofiþer turc.

Umblând toatã noaptea, cele douã cete, despãrþite la Gugova, s-au întâlnit a doua zi la Gorno Rodivo. Acolo, în locul numit Þârven Camen, în apropiere de Paticina, s-au întâlnit cu Coliman, ºeful regiunii Vodena. Handuri cunoºtea bine locul. Armatolii din ceata lui Manafi nu cunoºteau regiunea ºi s-ar fi descurcat mai greu dacã nu i-ar fi cãlãuzit tânãrul cetnic bulgar Mihalceto.

Mihalceto ºi armatolii i-au povestit lui Coliman cu deamãnuntul toate peripeþiile luptei. Coliman era un om tot atât de calm ºi de stãpân pe sine ca ºi Vani Manafi. Moartea lui Manafi l-a durut adânc. Sufletul sãu clocotea de furie ºi ardea de setea rãzbunãrii. Pierduse în Manafi un prieten devotat ºi un mare luptãtor pentru cauza Macedoniei. Moartea lui trebuia rãzbunatã neîntârziat. Avea cu el vreo patruzeci de cetnici bulgari, iar Traian Cucuda încã vreo douãzeci în ceata lui Coliman. Tot atâþia megleno-români luptau în cetele conduse de voievodul Apostol. La ceata lui Coliman se adãugau acum ºi primii zece armatoli aromâni. Din satele bulgãreºti putea recruta la nevoie oricând noi cetnici. Decât sã munceascã robi pe moºiile beilor turci, mulþi tineri preferau sã devinã cetnici liberi prin pãduri, înarmaþi pânã-n dinþi ºi trãind din ajutoare ºi din capturi. Viaþa lor era asprã, dar nu mai asprã decât cea a clãcaºilor. De altfel, nu duceau lipsã de nimic. Oricând întâlneau vreun negustoraº turc sau grec ºi chiar bulgar grecoman pe care-l jefuiau de marfã. Pãgubaºul era fericit cã a scãpat nevãtãmat. Înghiþea în sec ºi se vãita când ajungea acasã. Dar se resemna repede ºi nu mai umbla cu reclamaþii pe la autoritãþi. ªi dacã se plângea, tot nu se alegea cu nimic. Turcii îºi vedeau de huzurul lor ºi nu se prãpãdeau sã prindã hoþii ºi tâlharii de drumul mare, mai ales cã unii turci mai sãraci se nãrãviserã ºi trãiau din pradã, atacând prin vãgãuni convoaiele de negustori care se întorceau acasã de la bâlciuri cu lirele ascunse în desagi. Lovit cu patul puºtii ºi dat jos de pe cal, tremurând de fricã, negustorul spunea imediat locul unde þine ascunse lirele. Unii mai experimentaþi þineau asupra lor o sumã micã, iar restul îl ascundeau în cãptuºeala samarelor, aºa cã dacã se întâmpla sã fie prinºi pe drum, scãpau cu o pagubã mai micã, fãrã sã piardã totul. Viaþa grea îi

silea pe oameni sã recurgã la tot felul de ºiretlicuri ca sã-ºi salveze agoniseala. Hoþia ºi tâlhãria erau la ordinea zilei. Toatã lumea era obiºnuitã cu ele ºi ofta resemnatã ca în faþa unui rãu inevitabil, preferabil morþii. Oamenii îºi fãceau cruce ºi se rugau în ºoaptã, convinºi cã nu mãreþul Sultan de la Istanbul îi va mântui, ci numai Dumnezeu din cer când va hotãrî El.

În faþa celor ºaptezeci de cetnici adunaþi într-o poianã la Þârven Camen, Coliman a luat cuvântul:

– Fraþi cetnici, ieri, în lupta de la Gugova, am pierdut doi luptãtori de elitã: Vani Manafi, bunul meu prieten, ºi Carageata. Un armatol vlah a fost rãnit. Cetnicii noºtri au fost trãdaþi de câþiva nemernici grecomani bulgari. La momentul potrivit, trãdãtorii îºi vor primi pedeapsa cuvenitã. Principalul vinovat însã este preotul bulgar din Nisia care a pãrãsit exarhatul ºi s-a pus în slujba patriarhiei din Constantinopol, fãcând propagandã greceascã în satele noastre. Acest trãdãtor ticãlos trebuie pedepsit. Al doilea duºman, care trebuie de asemenea pedepsit, este ºeful postului de jandarmi din Corniþelova, plutonierul Iciu Ceauº. De acesta mã ocup eu personal. De primul se va ocupa o echipã de 10-12 cetnici. Cine se oferã?

Doisprezece inºi au ridicat mâna.

– ªi unul ºi altul – a continuat Coliman – merg sâmbãta la Vodena, unul la episcopie, altul la jandarmerie. Prindeþi-l ºi executaþi-l cât mai departe de satul Nisia, pentru ca autoritãþile sã nu se rãzbune pe ai noºtri crezând cã este victima lor. La fel voi face ºi eu cu ºeful de post din Cornièelova. Locul de întâlnire va fi tot aici. În cazul în care veþi fi descoperiþi ºi urmãriþi, trimiteþi curieri în satele noastre ºi ale vlahilor ca sã ºtim unde sã ne întâlnim.

Echipele s-au format repede ºi seara au pornit la drum. În zorii zilei au poposit într-o pãdure, una lângã Vodena, cealaltã lângã Nisia.

Era varã, într-o zi de sâmbãtã. Preotul Boiciu din Nisia urca pe cãrarea muntelui care ducea la Vodena. Mergea domol cãlare pe un mãgar negru cu ochii încercuiþi de niºte cearcãne mari, alburii, care-i fãceau ochii blânzi ºi mai mari, dându-i un aer de animal biblic ce poartã în cârcã o fãpturã sfântã. Fost cetnic înfocat cu vreo zece ani în urmã, se preoþise, devenind un fanatic adept al cauzei panelene. Condamnat la 20 de ani închisoare ca terorist,

el a fost graþiat la intervenþia episcopului grec din Vodena care avea nevoie de serviciile ºi de zelul lui deosebit.

Preotul Boiciu se legãna cãlare cu potcapul cilindric sub care pãrul negru îi atârna la ceafã împletit într-o codiþã dupã obiceiul cãlugãresc. Era însoþit de vreo ºase soldaþi turci, cãci se ºtia ameninþat cu moartea. Cetnicii bulgari pândeau ascunºi la marginea unei pãduri. Când s-a apropiat, o ploaie de gloanþe a zburat din tufiºuri ca o vijelie asupra lui. Potcapul a zburat în aer, iar preotul s-a rostogolit de pe mãgar, trântindu-se cu burta la pãmânt. Ca fost cetnic, cunoºtea anumite secrete de luptã. Fusese rãnit la umãr, dar nu simþea nici o durere. Cu barba în þãrânã, se prefãcea cã e mort. De la prima rafalã, doi soldaþi turci au fost împuºcaþi mortal, iar al treilea rãnit. Soldaþii turci s-au trântit pe burtã ºi au început sã tragã în direcþia pãdurii. Crezând cã l-au împuºcat mortal pe preot, cetnicii se pregãteau sã se retragã. Socoteau cã ºi-au îndeplinit misiunea, þinta lor fiind pedepsirea preotului trãdãtor, nu împuºcarea soldaþilor turci care îl escortau. Tocmai când se opreau din loc în loc ºi trãgeau câte un glonþ ca sã-i þinã pe loc pe soldaþi, l-au zãrit pe preot lepãdându-ºi anteriul ºi fugind la vale cât îl þineau picioarele, în cãmaºa albã însângeratã. Au tras dupã el mai multe gloanþe, dar nu l-au nimerit.

– Ne-a scãpat, afurisitul, a oftat amãrât ºeful cetnicilor bulgari. Dar pânã la urmã nu scapã el de pedeapsa noastrã, de s-ar ascunde ºi-n gaurã de ºarpe. ªi pedeapsa va fi ºi mai cumplitã.

S-au afundat în desiºul pãdurii ºi s-au întâlnit mai sus, îndreptându-se spre Þârven Camen.

Coliman a fost mai norocos. Cu câteva zile înainte venise la el, la Gorno Rodivo o delegaþie de þãrani din Corniþelova.

– Voievodule, i-au spus ei, noi suntem clãcaºi pe moºia beiului din Corniþelova. Muncim de ne spetim ºi abia câºtigãm o bucatã de pâine amarã pentru noi ºi pentru copiii noºtri. Dar necazul nostru nu este cã muncim din greu, cãci cu munca suntem obiºnuiþi, ºi nu ne dãm în lãturi, oricât de grea ar fi. Necazul nostru este cã nu suntem lãsaþi sã muncim tocmai când trebuie ºi ni se prãpãdesc semãnãturile ºi recolta, încât riscãm sã ajungem muritori de foame.

– Cine vã opreºte sã munciþi? a întrebat Coliman nedumerit.

– ªeful de post, au rãspuns delegaþii.

– De ce? s-a încruntat Coliman.

– Spune cã îi ajutãm pe cetnici ºi cã-i aprovizionãm cu toate cele necesare. Se poartã ca un zbir cu noi, ne înjurã, ne bate ºi ne ameninþã cã ne împuºcã, dacã aude cã mai vine vreun cetnic pe la noi. Nu-i lasã sã iasã la câmp decât numai pe bulgarii grecomani.

Coliman se plimba agitat, gândindu-se la rãspunsul ce trebuia sã-l dea delegaþilor. Aceºtia s-au privit o clipã în ochi, apoi cel mai în vârstã i s-a adresat.

– Gospodin Voievod, nu vrem sã te supãrãm, dar vrem sã înþelegi cã ne-a ajuns cuþitul la os. De aceea îþi vorbim pe ºleau: ori ne scapi de Ceauº, ori ia-þi cetnicii ºi du-te în alte pãrþi…, cã nu mai putem rãbda, a adãugat þãranul dupã o clipã de ºovãialã, speriat el însuºi de îndrãzneala cu care i-a vorbit.

Pe faþa încruntatã a lui Coliman a apãrut un zâmbet luminos ca soarele printre norii risipiþi. I-a plãcut ºi lui îndrãzneala delegaþilor. Le-a întins mâna, spunându-le:

– Bine, fraþilor. Am înþeles. Vã scap de Ceauº cât mai curând.

– Asta vrem ºi noi, au spus delegaþii, mulþumiþi de hotãrârea lui Coliman. Suntem bulgari exarhiºti ºi þinem la cetnicii revoluþionari care sunt fraþii noºtri ºi de la care aºteptãm izbãvirea.

– Mã bucur cã gândiþi ºi simþiþi aºa, dar înainte de a ne despãrþi, vreau sã stabilim niºte lucruri ca treaba sã nu dea greº.

– Ce anume? au întrebat delegaþii.

– Iatã ce, a rãspuns Coliman, explicându-le planul. Eu voi veni cu o ceatã de cetnici ºi ne vom ascunde în pãdure, la marginea drumului lângã ultimul vostru ogor. Când va trece pe drum ceauºul spre Vodena, voi sã ne faceþi semn cu o batistã roºie.

Delegaþii i-au spus cã ceauºul se duce în fiecare sâmbãtã la oraº pentru aprovizionarea plutonului de soldaþi pe care îl conduce. Trimite mai întâi o cãruþã însoþitã de o patrulã militarã, sã ridice proviziile necesare, iar el porneºte mai târziu cãlare,

însoþit doar de doi soldaþi. De când a omorât doi cetnici fruntaºi la Gugova, se laudã cã nu se mai teme de ei ºi cã de-abia aºteaptã sã-i iasã în cale ca sã le facã de petrecanie.

Într-adevãr, dupã succesul de la Gugova, ceauºul Iciu devenise foarte fudul ºi nechibzuit de imprudent. Se credea invulnerabil, ocrotit de Allah.

N-a trecut mult ºi a sosit ºi sâmbãta fatidicã. Coliman cu o ceatã de cetnici pândea ascuns în pãdurea de lângã Corniþelova. ªi-a împãrþit ceata în douã, rânduind-o pe ambele laturi ale drumului. Dupã vreo orã de la trecerea cãruþei cu patrula de soldaþi, o batistã roºie fâlfâia la marginea ogorului ca o aripã însângeratã deasupra frunzelor verzi ale porumbului. Ceauºul se legãna cãlare, însoþit de doi soldaþi. Pânã la Vodena era drum lung ºi anevoios, mai bine de patru ore de mers. Ca sã nu moþãie, sau sã se plictiseascã, privind absent acelaºi peisaj verde ºi monoton, ceauºul tãifãsuia cu cei doi soldaþi, fudulindu-se cu isprãvile sale militare. Soldaþii îl ascultau ºi se minunau de vitejia lui, privindu-l cu ochi plini de admiraþie subliniatã din când în când de câte o batjocurã sau înjurãturã la adresa ghiaurilor. Deodatã ºase cetnici au nãvãlit ca o furtunã asupra lor. Unul a apucat frâul calului, altul l-a înºfãcat pe ceauº, trântindu-l la pãmânt ºi legându-i mâinile. Soldaþii au fost imobilizaþi imediat ºi, cu mâinile legate, au fost îmbrânciþi sã se afunde în pãdure. Coliman a ordonat unui cetnic sã ia calul ºi sã aibã grijã de el. Fusese rugat de delegaþia de þãrani sã nu-l omoare lângã satul lor, ci cât mai departe, pentru ca populaþia satului sã nu fie bãnuitã de autoritãþi cã are vreun amestec pentru care sã fie supusã la represalii sângeroase.

Înconjuraþi de cetnici, ceauºul ºi cei doi soldaþi cu mâinile legate la spate, urcau plini de spaimã ºi de nãduºealã pe cãrãri întortocheate de munte. Târziu spre searã au ajuns în satul bulgãresc Pociup, aproape de Vodena. Acolo ceata a poposit. S-a constituit un tribunal de judecatã prezidat de Coliman. Mihali Handuri, care cunoºtea bine limba turcã, îndeplinea funcþia de interpret. Ca acuzat figura numai ceauºul. Soldaþii asistau la judecatã ca simpli spectatori. Toatã lumea ºedea întinsã pe iarbã. Coliman a deschis ºedinþa.

– Hei, ceauºule, uite cã te-am prins ºi acum te judecãm noi dupã legea noastrã. Cu soldaþii nu avem nimic ºi le vom da drumul, fiindcã nu ne-au fãcut nici un rãu sau, dacã ne-au fãcut vreunul, asta o ºtiu numai ei. Chiar dacã au luptat la Gugova contra noastrã, ei ºi-au fãcut datoria de soldaþi, executând ordinele superiorilor lor. De aceea, sunt iertaþi ºi vor fi lãsaþi liberi. Tu însã vei fi judecat ºi pedepsit pentru tot rãul pe care l-ai fãcut oamenilor nu în calitatea ta de om al legii ºi de apãrãtor al ei, ci de zbir care calcã totul în picioare dupã placul sãu.

Soldaþii turci au holbat ochii, aiuriþi, nevenindu-le sã creadã. Oare au auzit bine cele spuse de translator în limba turcã? Oare visau un vis ireal de frumos, sau îºi bãteau joc de ei ghiaurii afurisiþi? Tâmplele îi strângeau ca într-un cleºte de foc, urechile le vuiau, bãtãile inimii cãdeau iuþi ºi grele ca niºte lovituri sinistre de ciocan pe nicovala sorþii. Le pierise ºi graiul ºi sângele din obrajii albi ca varul sub fesurile roºii ca sângele. Doar în gând murmurau disperaþi: „Allah, Allah!” Dar îi mai auzea Allah la ora aceea cumplitã? Vocea translatorului ghiaur i-a readus la realitate.

Calm, grav ºi aspru, Coliman a început sã înºire acuzaþiile:

– Este adevãrat cã te porþi rãu cu cea mai mare parte a populaþiei din sat ºi favorizezi numai cele l0-l5 familii grecomane?

Ceauºul tãcea. Îl privea numai nãucit. Coliman a continuat:

– Este adevãrat cã-i împiedici pe oameni de la munca câmpului, în toiul muncilor agricole, sub pretextul cã-i aprovizioneazã pe cetnici ºi-i laºi numai pe clãcaºii grecomani?

Nici un rãspuns. Ceauºul tãcea, nu pentru cã sfida legalitatea ºi autoritatea acestui tribunal de circumstanþã, ci pentru cã se afla într-o stare de prostraþie mai adâncã decât cea a subalternilor sãi.

– De ce taci? Vorbeºte! Ai dreptul sã te aperi, a strigat la el Coliman. Dacã îmi aduci fapte ºi argumente cã eºti nevinovat, vei fi graþiat. Noi nu suntem bandiþi ºi criminali ºi nu ucidem oameni nevinovaþi. Noi luptãm pentru un ideal pentru care am jurat cã suntem gata oricând sã murim. Aºadar, te previn cã orice tãcere la întrebãrile mele e consideratã ca o recunoaºtere a vinovãþiei tale ºi, prin urmare, pasibilã de pedeapsa cu moartea.

Deodatã, din strãfundul coºmarului în care zãcea, un licãr de speranþã a pâlpâit fugitiv în privirile înviorate ale ceauºului. În definitv, tot este pierdut. De ce sã nu încerce sã se apere, dacã i se permite? Cu un efort uriaº ºi-a recãpãtat cumpãtul.

Coliman l-a întrebat din nou:

– Este adevãrat cã ai printre bulgarii grecomani agenþi informatori sau pârâtori de profesie de care te foloseºti ºi trimiþi informaþiile ºi pârele lor la ºefii superiori?

– Eu sunt slujbaº ºi datoria mea mã obligã sã-mi informez superiorii cu tot ce se întâmplã în sectorul meu.

– Datoria unui slujbaº este sã-ºi informeze corect superiorii, nu sã-i inducã în eroare cu pâri mincinoase de pe urma cãrora sã sufere lume nevinovatã.

Ceauºul a tãcut, ºtiindu-se cu musca pe cãciulã. Coliman a continuat:

– Este adevãrat cã primeºti dispoziþii scrise sau verbale sã favorizezi populaþia greacã ºi sã persecuþi populaþia bulgarã?

– Eu sunt obligat sã execut, nu sã discut ordinele primite, indiferent contra cui sunt îndreptate.

– Rãspunsul este abil, dar ocoleºte întrebarea. Este adevãrat cã ai participat cu jandarmii tãi la percheziþionarea celor zece case ale fruntaºilor bulgari din satul Pojarsco, care au fost arse apoi de antarþii greci ziua în amiaza mare, fãrã sã interveniþi ca sã-i opriþi de la acest masacru?

– Eu am primit ordin sã iau parte la percheziþionarea caselor. Era datoria ºefului de post local sã intervinã ºi sã-i aresteze pe fãptaºi. Eu mi-am îndeplinit misiunea ºi m-am întors la postul meu, a încercat ceauºul sã se apere.

– Te-ai întors dupã ce antarþii greci ºi-au „îndeplinit” ºi ei „misiunea”, în vãzul ºi cu complicitatea voastrã, a precizat Coliman, spulberându-i orice iluzie.

I-a pus o ultimã întrebare:

– Recunoºti cã ai luat parte la lupta de la Gugova ºi cã ai împuºcat doi cetnici fruntaºi, în mod laº, pe la spate, când practic lupta se terminase ºi puteai sã te retragi la postul tãu, aºa cum ai spus cã te-ai retras de la Pojarsco, dupã ce þi-ai îndeplinit misiunea?

– Recunosc. Dar lupta nu se terminase. Dacã mã descopereau, mã împuºcau ei…

Coliman l-a privit rânjind. Ceauºul nu era prost. Dar era un duºman rãu ºi viclean. Sângele celor doi prieteni împuºcaþi la Gugova cerea rãzbunare.

Ceauºul a fost condamnat la moarte prin împuºcare. Cei doi soldaþi au fost eliberaþi. Calul, fãrã frâu ºi fãrã ºa, a fost slobozit departe de satul Pociup pe drumul care duce la Vodena. Patrula militarã ajunsã în oraº, vãzând cã ceauºul nu mai vine, a dat alarma anunþând autoritãþile. Au fost trimise potere în satele vecine, dar ceauºul n-a fost gãsit. A fost gãsit numai calul rãtãcit în locuri necunoscute. Prin soldaþii eliberaþi, Coliman a trimis caimacamului din Vodena un bilet scris în turceºte cu urmãtorul conþinut: „Ceauºul, comandantul detaºamentului din Cornіþelova, a plecat în lumea cealaltã sã ducã salutãri ºi sã cearã iertare lui Vani Manafi ºi Carageata pe care el i-a împuºcat pe la spate în lupta de la Gugova."

Dupã executarea ceauºului ºi eliberarea soldaþilor, Coliman a pãrãsit regiunea, îndeptându-se spre Sborsco unde se afla depozitul de arme ºi muniþii, ascuns într-o peºterã. Toþi cei care nu aveau, au primit arme ºi câte douã cartuºiere cu gloanþe pe care ºi le-au pus cruciº pe piept. Cu bãrbi ºi cu cartuºierele pe piept ca niºte platoºe, cu opinci în picioare, cu sabie ºi puºcã, pãreau fioroºi ca niºte arãtãri nãzdrãvane. Pentru uºurinþa aprovizionãrii cu hrana zilnicã ºi acþionarea rapidã, Coliman ºi-a împãrþit unitatea în cete mai mici, repartizate pe sectoare. De la Sborsco, fiecare ceatã, sub conducerea unui ºef, s-a îndreptat spre sectorul stabilit. Armatolii, sub conducerea lui Mihali Handuri, s-au îndreptat spre satele aromâne din Regiunea Veria.

Un plan respins

A mai trecut un an plin de întâmplãri tragice. Teroarea dezlãnþuitã de antarþii greci creºtea. Colaborarea lor cu autoritãþile turceºti era evidentã. Mulþi aromâni din sate ºi din oraºe ºi-au pierdut viaþa pentru credinþa ºi conºtiinþa lor naþionalã la care nu voiau sã renunþe. Armatolii aveau acum un nou cãpitan: cruºoveanul Gheorghe Mucitani zis Casapu. Ei apãrau satele aromâne înºirate pe munþi de la Xirulivad pânã la Paticina. Ca ºi Mihali Handuri, noul cãpitan a ajuns ºi el repede legendar. Era cântat în balade ºi marºuri pentru isprãvile sale eroice. Deºi faima lui creºtea, totuºi în sinea lui era nemulþumit. Voia sã le aplice grecilor o pedeapsã îngrozitoare, care sã-i paralizeze total ºi sã-i opreascã definitiv de la vãrsãri de sânge.

Într-o zi, Cola Nicea i-a povestit câteva amintiri din copilãria sa petrecutã la Veria. Mucitani a aflat de la acesta amãnunte despre aºezarea oraºului, cum este organizat ºi împãrþit în mahalale separate între ele dupã grupurile etnice care le alcãtuiesc. Mahalalele erau închise noaptea ca niºte fortãreþe izolate. Fiecare grup etnic îºi avea mahalaua lui proprie. Rar se vedeau case rãzleþe care puteau fi atacate ºi prãdate uºor de rãufãcãtori, în bezna uliþelor înguste ºi întortocheate. Grecii, fiind puþini, aveau o singurã mahala întinsã între biserica Sfântul Antonie ºi un braþ al râului Bistriþa cãruia ei, în îngâmfarea lor caracteristicã, îi spuneau Aliacmon, dupã un nume antic cu rezonanþe ciudate, arhaice, negreceºti. De cinci sute de ani turcii îi spuneau Caraasmac, iar Aromânii ºi slavii Bistriþa. Cum vechii macedoneni nu erau greci, ci traci, numele râului aminteºte mai degrabã de o obârºie tracã. Stãpânirile dureazã mai mult sau mai puþin, dar se schimbã. Locurile însã, munþii, vãile ºi

apele rãmân neschimbate ºi poartã numele primului stãpânitor sau mai multe nume date de cuceritorii succesivi.

Veria era aºezatã pe malurile râului Bistriþa. Aromânii, fiind cei mai numeroºi, aveau mai multe mahalale, care toate purtau acelaºi nume: mahalaua vlahã, deosebindu-se doar prin locul unde se aflau. Evreii ºi þiganii aveau ºi ei mahalaua lor. Cea a evreilor se afla chiar în centru, de-a lungul ºoselei care traversa oraºul. Ei erau comercianþi ºi zarafi ºi aveau câþiva medici renumiþi ºi farmaciºti.

În urma celor povestite de Cola Nicea, lui Gheorghe Mucitani i-a venit ideea sã dea foc într-o noapte mahalalei greceºti.

– Ce zici Nicea, – l-a întrebat el – n-ar fi bine sã dãm foc într-o noapte mahalalei greceºti din oraº unde locuieºte episcopul ºi comitetul revoluþionar?

Cola Nicea a rãmas câteva clipe gânditor. Mucitani a continuat convins de justeþea ºi eficacitatea gestului sãu:

– Cred cã numai aºa se vor astâmpãra grecii ºi vor renunþa la arderea satelor noastre.

Cola Nicea i-a rãspuns entuziasmat:

– Sã ºtii, cãpitane, cã ai dreptate. E o idee minunatã ºi se poate pune în aplicare foarte uºor. Sãpãm un mic tunel din mahalaua noastrã pânã în curtea bisericii Sfântul Antonie care noaptea, e pustie. Apoi dãm foc întregii mahalale, sã ardã ca ºobolanii – fir-ar mama lor de tâlhari! – a scrâºnit furios Nicea.

Gheorghe Mucitani era încântat. Completându-i ideea, Cola Nicea a adãugat:

– Sã-þi mai spun ceva, cãpitane. Oraºul Veria primeºte apã de izvor din munþii de lângã Cojani, printr-o conductã veche despre care se spune cã dateazã de pe vremea romanilor. De la aceastã conductã, apa se distribuie în tot oraºul, printr-o reþea de canalizare. Din loc în loc sunt ºipote, ciºmele ºi havuzuri în care apa curge întruna. În centrul oraºului, sub niºte platani uriaºi, este un havuz rotund cãruia turcii îi spun ªindrivan, iar aromânii ªutruvani. Grecii îi spun Sindrivan, cãci ei cu limba lor subþire sâsâie ca vipera dezlãnþuitã. Le-am putea tãia deci de la conductã ºi apa de bãut distribuitã de reþeaua de canalizare. Avem oameni care pot face treaba asta repede, cãci

conducta veche se terminã sub coasta unui deal înainte de a pãtrunde în oraº.

Planul schiþat pãrea simplu ºi uºor de realizat. Într-o searã la Cãstrie, Mucitani le-a destãinuit armatolilor planul sãu:

– Ca sã-i înfrângem definitiv pe greci, iatã ce plan am conceput împreunã cu Cola Nicea: sã dãm foc la mahalaua greceascã din Veria ºi sã-i tãiem ºi aprovizionarea cu apã de la conducta principalã. Ce pãrere aveþi?

Toþi armatolii au fost de acord. Erau chiar entuziasmaþi. Unii se mirau înciudaþi, cã nu le-a venit aceastã idee mai de mult.

– Aºa cum grecii vor sã ardã satele noastre, tot aºa meritã sã le facem ºi noi, au izbucnit toþi într-un glas.

Numai Mihali Handuri tãcea. Gheorghe Mucitani l-a întrebat:

– Tu, Handuri, ce pãrere ai? Vãd cã nu eºti entuziasmat de ideea mea ºi a prietenului tãu Nicea.

– Dragã Mucitani, teoretic planul vostru este excelent ºi practic se poate realiza uºor ºi fãrã pierderi din partea noastrã. Dar gândeºte-te la urmãri. Un proverb înþelept spune: „sã nu te joci cu focul, cã te poþi frige.” V-aþi gândit cã, dând foc la mahalaua greceascã, flãcãrile, odatã dezlãnþuite, pot înghiþi tot oraºul? ªi n-o sã ardã numai grecii, care nu sunt toþi vinovaþi, cãci sunt printre ei ºi oameni cumsecade, cu judecatã sãnãtoasã, ci ºi ai noºtri din mahalaua vecinã. Asta este pãrerea mea personalã. Dar oricum ar fi, rãspunderea este prea mare ºi hotãrârea n-o putem lua noi care suntem niºte simpli executanþi, ci conducãtorii comunitãþilor noastre, mai ales ai celei din Veria. Dacã ei vor lua aceastã hotãrâre, atunci vom trece la acþiune ºi o vom duce la îndeplinire.

Vorbele lui Handuri, bine cumpãnite ºi rostite calm, au cãzut ca o burniþã de toamnã peste vâlvãtaia sufleteascã a armatolilor.

A doua zi un curier a plecat de la Cãstrie cu o scrisoare de-a lui Gheorghe Mucitani cãtre Culicea Caranica, ºeful comunitãþii ºi primarul satului Doleani. Un alt curier pleca la Veria cu o scrisoare similarã adresatã lui Toli Hagigogu. La scurt timp au fost înºtiinþaþi ºi ºefii comunitãþilor din Selea ºi Xirulivad,

Petre Badralexi ºi Tuºa Bucuvala. Armatolii aºteptau cu înfrigurare rãspunsul.

Primarul Culicea Caranica a citit scrisoarea ºi, punând-o în buzunar, s-a adresat fiului sãu cu un aer grav, îngrijorat:

– Tuli, trimite pe cineva la preotul Papatãnase ºi la învãþãtorii Caragea, Dalametra ºi Chiriazi sã le spunã cã desearã sunt convocaþi la o ºedinþã la noi acasã. Sã nu lipseascã nimeni.

– S-a întâmplat iarãºi ceva? a îngãimat Tuli de dupã tejghea, privindu-ºi îngrijorat tatãl.

– Nu s-a întâmplat nimic. Nu te frãmânta. Am primit o scrisoare de la armatoli ºi trebuie s-o aduc la cunoºtinþa comitetului conducãtor. Vei afla desearã pe larg totul. Am uitat sã-þi spun: trimite ºi la Tanaºoca sã vinã ºi el la consfãtuire, dacã soseºte pânã atunci de la oraº.

– Bine, tatã, am sã trimit imediat un bãiat sã-i anunþe, a rãspuns Tuli serios, deºi îi venea sã zburde de bucurie.

Tuli Caranica o iubea pe Tana Tanaºoca, una din fetele negustorului Tãnase Tanaºoca. Nu o vedea decât rareori când mergea la bisericã, trecând prin faþa casei lor împreunã cu pãrinþii, cu fraþii ºi cu sora ei. Tuli îºi fãcea de lucru în faþa prãvãliei la ora când familia Tanaºoca urca drumul spre bisericã. Se priveau amândoi câteva clipe, apoi Tana apleca ochii sau îi întorcea în altã parte ca sã nu fie observatã cumva de pãrinþi... Ca toate fetele, tainele inimii nu le dezvãluia decât mamei ºi surorii sale. Bãrbaþii, pãrinþi sau fraþi, nu le aflau decât târziu, când se apropia sorocul mãritiºului.

Sâmbãta era ziua când negustorii ºi meseriaºii care lucrau la oraº obiºnuiau sã se întoarcã în sat pentru a petrece duminica în mijlocul familiei. Plecau în grup de la oraº dupã amiazã ºi ajungeau în sat cãlare dupã trei-patru ore de mers. Când se iveau în ºir din Batã, copiii unora dintre ei alergau în întâmpinarea lor, dornici sã se înfrupte mai repede din bunãtãþile aduse de pãrinþii lor: bomboane, roºcove, smochine, portocale ºi alte dulciuri jinduite de ei. De la intrarea în pãdurea din Batã, unii cãlãtori, ca sã scurteze drumul, o luau la stânga ºi urcând pieptiº coasta pe un drumeag ºerpuit, ajungeau pe un tãpºan neted ca-n palmã ºi de acolo, pe lângã ºipotul lui Carataº,

soseau mai repede acasã. De aceea, unii copii de la poalele muntelui, ieºeau pe Dumbã, un dâmb de la marginea satului, de unde aveau o largã perspectivã asupra ambelor drumuri de intrare în sat. Când apãreau cei aºteptaþi, copiii se repezeau veseli, întrebându-i nerãbdãtori:

– Ce mi-ai adus, tãticule?

Tãticul se apleca, îl lua în braþe ºi-l punea pe samar în faþa lui, potolindu-i nerãbdarea pânã acasã cu vreo bomboanã, roºcovã sau mandarinã.

Ajunsese de pominã o fetiþã de vreo cinci aniºori a lui Caramiha. Fiind aproape, a dat fuga pe Dumbã sã-ºi aºtepte tatãl. Se lãsase seara. Preotul Papatãnase venea de la oraº cãlare pe mãgãriþa lui, legãnându-se pe drumeagul de la poalele Dumbei. Fetiþa, Tincuþa Caramiha, vãzând cã tãticul ei lipseºte, a coborât în fugã coasta ºi s-a apropiat de preot strigând:

– Popã, nu ºtii dacã vine ºi tata?

Preotul a privit-o acru, întrebând-o supãrat:

– A cui fetiþã eºti?

– A lui Mita Caramiha, a rãspuns fetiþa, nerãbdãtoare sã afle de ce întârzie sã soseascã tatãl ei. În cãpºorul ei de copil, ea nu se gândea la primejdia antarþilor greci, ci la bunãtãþile din care voia sã se înfrupte înaintea fraþilor ºi surorilor ei mai mari ºi mai mici.

– Cine te-a învãþat sã-mi spui aºa, a întrebat-o preotul, îndulcindu-ºi puþin glasul.

– Nimeni. Nu-þi spune lumea preot? a întrebat ea miratã.

– Da, sunt preot, dar când vorbeºti cu mine sã-mi spui „pãrinte”, i-a zâmbit preotul Papatãnase, continuându-ºi drumul care urca coasta pe lângã casa lui Caramiha. Întorcându-ºi capul, a adãugat spre bucuria fetiþei care rãmãsese pe loc nedumeritã: vine ºi tatãl tãu, dar nu-l aºtepta aici, cã vine pe drumul mare din Batã.

Fetiþa a rãmas nedumeritã la marginea drumului, privindu-l îmbufnatã. Tocmai atunci intra în sat din Batã un grup de cãlãtori cãlare. Fetiþa a zorit paºii spre casã ca sã fie alãturi de fraþii ºi surorile ei la sosirea tatãlui lor. De data asta nu i-a reuºit planul încropit în cãpºorul ei de copil. Când a ajuns acasã

ºi a povestit pãþania cu „urâciosul popã”, toatã lumea a izbucnit într-un hohot de râs. A râs ºi tatãl ei când a ajuns acasã cãlare pe un cal roºu încãrcat cu traiste ºi desagi doldora de bunãtãþi.

Mama ei, o femeie evlavioasã, a dojenit-o cu blândeþe:

– Sã nu-i mai spui altãdatã aºa, cã ne faci de ruºine.

– Dar cum sã-i spun dacã e preot?

– Sã-i spui „pãrinte”, cãci aºa se spune când vorbeºti cu un preot.

Ea ºtia cã „pãrinte” este numai tatãl ei, iar preotul este popã … ºi pace!

De câte ori aveau chef de glumã sau se ciondãneau, fraþii ºi surorile chicoteau, strigând „popã”!

Fetiþa alerga dupã ei, mânioasã, cu pumnul ridicat sã-i loveascã.

Drumurile din Batã ºi de la ºipotul lui Carataº se uneau în piaþa satului în faþa dughenei lui Culicea Caranica ºi a cafenelei lui Cionga.

În ziua aceea, Tuli Caranica s-a dus personal la casele tuturor celor convocaþi. A terminat repede ºi a lãsat la urmã casa lui Tanaºoca, deºi era cea mai apropiatã. Nu dorea altceva decât s-o vadã pe Tana Tanaºoca, draga inimii lui. Atât îi era de ajuns. O privire dulce ºi sfioasã ºi o vorbã-douã din partea ei i-ar fi umplut sufletul de o imensã fericire.

Dupã ce a servit câþiva clienþi, Tuli a închis prãvãlia ºi a pornit la vale spre casa lui Tanaºoca. Tana se întorcea de la ºipotul de lângã casa lui Darda cu douã „ghiumi” pline cu apã. S-au zãrit de departe ºi ºi-au potrivit pasul amândoi ca sã se întâlneascã – chipurile – ca din întâmplare. S-au întâlnit la intrarea în curte.

– Bunã seara, a salutat Tuli cu inima bãtându-i puternic în piept. Mi-ai ieºit în cale cu plin, ceea ce înseamnã cã îmi va merge bine.

– Bunã seara, a rãspuns ea, roºie toatã ca un mac, pregãtindu-se sã deschidã poarta de intrare în curte.

– Spune-i tatãlui tãu, când vine acasã, cã este convocat astãsearã la noi acasã la o consfãtuire a consiliului comunal.

– Am sã-i spun, dacã vine. Dar dupã câte ºtiu de la mama, nu cred cã vine azi de la Veria…, a îngãimat Tana fericitã, dar ºi îngrijoratã totodatã de a nu fi zãritã cu alesul inimii sale în poarta curþii lor.

Tuli a pus mâna pe clanþã, deschizându-i poarta ºi, înainte ca Tana sã intre în curte, i-a spus cu vocea sugrumatã de emoþie:

– Noapte bunã, Tana, ºi sã ºtii cã mi-eºti tare dragã.

– ªi tu mi-eºti drag mie, i-a mãrturisit ea îmbujoratã la faþã.

Apoi Tuli s-a întors la prãvãlie, plutind în al nouãlea cer. A avut norocul sã stea puþin de vorbã cu aleasa inimii lui fãrã sã fie vãzut de nimeni.

Afarã de negustorul Tãnase Tanaºoca, toþi ceilalþi au fost prezenþi la ºedinþã. Primarul Culicea Caranica i-a invitat sus în salonul de primire. Fata lui, Hrisa, o codanã de vreo doisprezece ani, cu ochii negri, vioi ºi faþa albã ca laptele, era o frumuseþe. Era promisã deja feciorului mai mic al lui Buºa Demu, un tânãr blond, cu ochii cãprui, înalt ºi zvelt, cel mai cuminte ºi mai frumos flãcãu din sat. Tinerii se plãceau încã de pe bãncile ºcolii. Pãrinþii lor erau prieteni buni ºi s-au hotãrât sã se încuscreascã. ªi cuvântul dat era lege sfântã.

Primarul a dat citire scrisorii trimise de cãpitanul armatol Gheorghe Mucitani, apoi i-a întrebat:

– Ce pãrere aveþi? Cel care mi-a adus-o mi-a spus cã o scrisoare asemãnãtoare a fost trimisã lui Toli Hagigogu la Veria, alta la Selea celnicului Bardalexi ºi alta la Xirulivad celnicului Bucuvala.

Cei trei învãþãtori au fost de acord cu planul conceput ºi propus de cãpitanul Mucitani.

– Bravo acestui cruºovean viteaz pe care-l cunosc de la liceul din Bitolia. De asemenea oameni ca el avem nevoie în aceste vremuri grele. Numai pârjolind cuibul de vipere de la Veria, îi vom lecui pe greci de terorismul lor împotriva noastrã. Numai aºa ne vom pãstra fiinþa naþionalã. Altfel, vom pieri ºi ne vor blestema urmaºii – cei care vor supravieþui – ºi ne vor dojeni dincolo strãmoºii ca pe niºte oameni de nimic care-ºi meritã soarta, a încheiat patetic învãþãtorul Iancu Dalametra.

Buºa Demu i-a strâns mâna învãþãtorului, felicitându-l:

– Aºa este, Iancule, trebuie sã-i lovim la cap ca sã le piarã piuitul. Altfel, nu se vor astâmpãra ºi va mai curge sânge nevinovat ºi dintr-o parte ºi din alta.

Dalametra a încins de la început atmosfera ºi planul armatolilor avea toate ºansele sã fie adoptat uºor ºi în unanimitate.

Atunci, sprijinit în bastonul sãu de care nu se despãrþea decât la culcare, preotul Papatãnase, cu barba cãruntã, rarã ºi cu vocea subþire, rotindu-ºi ochii înfundaþi în orbite asupra tuturor, a luat cuvântul grãind domol:

– Iancule, Iancule! iei foc repede ºi dai foc ºi altora care, fãrã sã-ºi dea seama, îl rãspândesc cât mai mult, în loc sã se strãduiascã a-l mãrgini ºi a-l stinge. E adevãrat cã antarþii sunt rãi ºi au vãrsat mult sânge nevinovat, mai ales de-al nostru, cãci bulgarii au ºi ei vise mari ca ºi grecii ºi nu cred cã se vor purta mai bine cu noi când vor ajunge stãpânii Macedoniei. Îi cunosc bine ºi ºtiu ce clocesc, cã doar sunt meglenit. Dar sã nu uitãm cã ºi armatolii noºtri au rãspuns cu vârf ºi-ndesat…

– Da, dar n-au lovit la cap ca sã-l paralizeze pe duºman, a replicat Dalametra. De aceea, vãrsãrile de sânge vor continua chiar dacã antarþii au primit ordin, cum se spune, sã nu se mai atingã de oameni nevinovaþi, ci sã se batã numai cu armatolii noºtri ºi cu cetnicii bulgari. Eu nu cred în asemenea gogoºi, pãrinte! Tu, dacã vrei, eºti liber sã crezi!

– Eu vã întreb, a continuat preotul, ce rezultat am obþinut cu rãzbunãrile noastre? Nu zic cã trebuie sã stãm cu braþele încruciºate ºi sã nu ne apãrãm. Ca creºtini ce suntem avem dreptul ºi datoria sã ne apãrãm viaþa atunci când suntem atacaþi de rãufãcãtori, dar este un mare pãcat sã atacãm ºi sã luãm viaþa altor semeni de-ai noºtri nevinovaþi. Iancu Dalametra crede – ºi poate ºi unii dintre voi cred – cã dacã ardem mahalaua greceascã din Veria, va fi liniºte ºi pace. Eu cred cã se înºealã. Grecii ne vor acuza de crime monstruoase, de cruzime sãlbaticã ºi nu ne vor ierta, ci se vor rãzbuna ºi mai cumplit când vor putea. ªi astfel vãrsãrile de sânge se vor þine lanþ. Deocamdatã s-a obþinut un armistiþiu propus de ei ºi e bine ca noi sã-l respectãm, a încheiat preotul Papatãnase.

Rãsucindu-ºi mustaþa groasã, celnicul Dzima, sprijinit ºi el în cârlibana lui ciobãneascã, a grãit, dupã ce ºi-a dres glasul tuºind scurt:

– Eu nu am carte multã, dar am ºcoala vieþii ºi vã vorbesc din ce m-a învãþat ea. Am ascultat ºi ce-a spus inimosul nostru învãþãtor ºi ce-a spus înþeleptul ºi bunul nostru preot. Eu sunt de pãrere sã aºteptãm mai întâi ce hotãrâre va lua Toli Hagigogu, ºeful comunitãþii din Veria, bãtrânul celnic Badralexi din Selea ºi celnicii Bucuvala, Caprini, Ceara ºi Carafoli din Xirulivad. Dacã ºi ei vor fi de aceeaºi pãrere cu preotul Papatãnase, atunci – deºi am un fecior tãiat de antarþi – gãsesc cã propunerea preotului este cea mai bunã.

Toþi au fost de acord cu propunerea celnicului Dzima. La despãrþire, preotul Papatãnase le-a spus cã vrea sã stea de vorbã cu armatolii ºi sã le aducã el la cunoºtinþã hotãrârea comitetului conducãtor din satul Doleani.

Luni dimineaþa preotul Papatãnase urca cãlare pe mãgãriþa lui neagrã pe vechiul drum roman care ducea la Cãstrie, urmat de Cola Dzima, fiul cel mare al celnicului. Dupã o orã de mers au ajuns la ruinele vechiului castru roman unde se afla una din stânile celnicului. Haita de câini a dat alarma, hãmãind ºi alergând spre noii veniþi.

– Potoleºte-i, Cola, sã nu-mi rupã anteriul! a strigat preotul speriat.

– N-ai grijã, pãrinte, cã doar mã cunosc câinii, l-a asigurat Cola Dzima. Apoi a strigat la haita care se apropia lãtrând: na Ursa, na Murga, na Giaveli! Ia fiþi cuminþi ºi nu mai lãtraþi, s-a rãstit el.

Câinii s-au potolit, lãsându-se mângâiaþi pe cap, gudurându-se pe lângã el, lingându-i mâinile ºi dând din coada lãþoasã. Când au ajuns la stânã, preotul a descãlecat de pe mãgãriþã, fiind de acum în deplinã siguranþã. Goga Dzima, fratele lui Cola, a dat jos samarul de pe mãgãriþã ºi aceasta s-a repezit la o tufã de ciulini din apropiere din care a început sã rupã cu poftã mugurii proaspeþi, alungând cu buzele groase unii bondari ºi viespi care bâzâiau dornici sã sugã nectarul florilor înrourate.

Goga Dzima le-a servit preotului ºi fratelui sãu câte o canã de lapte bãtut. Era proaspãt ºi rece. Ciobanii þineau mereu un butoiaº cu lapte bãtut în jgheabul unui izvor rece. Apoi le-a dat câte o bucatã de caº dulce, abia scos din strecurãtoarea de pânzã îngãlbenitã de grãsime, care atârna într-o furcã în faþa cortului. Zerul se scurgea într-o copaie de lemn din care beau câþiva cãþeluºi dolofani. Cei mari, sãtui, se culcau cu botul pe labe la umbra cortului sau a unor tufiºuri ºi numai când adulmecau mirosul vreunui strãin sau al vreunei jivine, tresãreau ciulind atenþi urechile, apoi nãvãleau hãmãind în partea de unde venea primejdia, însoþiþi ºi de lãtratul subþire al cãþeluºilor.

Era înainte de amiazã ºi adia o boare linã, rãcoroasã. Odihnit, preotul Papatãnase, dupã ce a golit ºi a doua canã cu lapte bãtut, ºi-a ºters gura cu palma ºi a exclamat:

– A fost cea mai gustoasã masã! Sã vã dea Dumnezeu sãnãtate ºi sã vã apere de primejdii! Dupã câte vãd, trãiþi minunat aici. Aveþi aer curat, apã rece, lapte ºi brânzeturi din belºug ºi, din când în când, mai puneþi ºi câte o „stearpã” la frigare sau vreun noaten rãtãcit de la fraþii Sãrãcãceani grecizaþi…

Toþi au izbucnit într-un hohot de râs. Goga Dzima, cu obrajii roºii, plesnind de sãnãtate ºi de putere, i-a rãspuns:

– Pãrinte, ne-ai zis-o pe ºleau! Dar trebuie sã ºtii cã nici ei nu sunt uºã de bisericã. Lui Zeana Caravasile din Xirulivad, fratele vãrului nostru din Doleani i-au furat în primãvara asta când urca la munte vreo douã sute de capre. S-au apropiat într-o zi neguroasã ºi i le-au furat, despãrþindu-le de restul turmei ºi mânându-le în munþii lor spre Blaþa… ªi duse au rãmas. Le schimbã semnele crestate la ureche, ºi chiar dacã-i prinzi, nu-i mai poþi da în judecatã.

Pãrintele se pregãtea sã le þinã o scurtã predicã despre furt, dar dupã întâmplarea povestitã de Goga Dzima, s-a lãsat pãgubaº. Goga, care avea chef de vorbã, stârnit de gluma preotului, a continuat cu alte exemple ºi mai convingãtoare:

– Ce sã mai spunem de jafurile ºi de crimele antarþilor greci?! Aceºtia i-au furat celnicului Toli Hagigogu o herghelie de cai pe care au trecut-o în Tessalia ºi i-au mãcelãrit în douã

rânduri trei mii de oi, numai aºa ca sã-i facã pagubã ºi sã-l forþeze sã se facã grecoman.

– Da, ai dreptate, este aºa cum spui, a aprobat preotul.

– ªi-atunci… mai „ciupim” ºi noi din când în când câte o caprã rãtãcitã sau vreun noaten de la fraþii noºtri Sãrãcãceani, cãci ni se urãºte ºi nouã de atâta lapte ºi brânzã zi de zi. De-aia i-am spus fratelui meu Cola sã-mi aducã niºte ceapã ºi usturoi verde, roºii ºi ardei din grãdinã.

– Uite – a grãit preotul – în traista aceea de lângã samar v-am adus ºi eu niºte cireºe din livada mea. Dacã aº fi ºtiut cã vã este lehamite de atâta lapte ºi brânzã, v-aº fi adus ºi eu niºte zarzavaturi din grãdina mea.

Preotul s-a sculat în picioare, spunându-i lui Cola cã e timpul sã stea de vorbã cu armatolii. Cola a vorbit cu fratele sãu, apoi Goga l-a luat pe preot ºi a intrat cu el în pãdure. Dupã o scurtã bucatã de drum s-a oprit ºi a ºuierat de câteva ori. S-a auzit un ºuierat asemãnãtor, urmat de zgomotul fãcut de tropãitul unor paºi. Dupã câteva clipe a apãrut din tufiºuri un armatol. Era Cola Nicea. Îl cunoºtea pe preot. Înarmat ºi cu barbã pãrea fioros. Pãrintele a tresãrit instinctiv, deºi ºtia cã nu-l pândeºte nici o primejdie.

– Ce este? a întrebat Cola Nicea.

– Pãrintele Papatãnase din Doleani a urcat la stânã împreunã cu fratele meu Cola ºi vrea sã stea de vorbã cu cãpitanul Mucitani ºi cu voi toþi, l-a lãmurit Goga Dzima.

– Hai dupã mine, pãrinte. În câteva minute ajungem la adãpostul nostru. Ai grijã sã nu aluneci, l-a sfãtuit el.

– Eu îl aºtept pe pãrinte aici, a spus Goga Dzima, aºezându-se la umbra unui arbore.

Cei doi s-au afundat în desiºul pãdurii. Ca sã nu se plictiseascã, Goga Dzima a început sã fredoneze un cântec haiducesc.

Într-o poianã înconjuratã de brazi era tabãra armatolilor. Zi ºi noapte un armatol fãcea de pazã cu schimbul. Un anume ºuierat servea ca semnal de alarmã. Ajungând în tabãrã, Cola Nicea s-a adresat armatolilor:

– Am venit cu pãrintele Papatãnase din Doleani care vrea sã stea de vorbã cu noi.

– Bunã ziua! a salutat pãrintele.

– Bunã ziua! au rãspuns douãzeci de voci.

Cãpitanul Mucitani l-a întâmpinat cel dintâi, întinzându-i mâna ºi urându-i plin de voie bunã:

– Bine-ai venit, pãrinte, în mijlocul nostru. Sã-þi prezint mai întâi pe vitejii mei armatoli, dar te rog sã pãstrezi cu sfinþenie secretul ca sã nu afle duºmanii cã suntem atât de puþini. Dimpotrivã, rãspândiþi zvonul cã suntem sute ca sã tremure de groazã.

Dupã ce preotul a dat mâna cu toþi, cãpitanul l-a invitat sã ia loc pe zeghea lui surã din pãr de caprã.

– Ia loc, pãrinte, pe „tâmbarea” mea. În pãdurile în care colindãm ºi în balta Ianiþa, asta este patul ºi velinþa noastrã. Nu strãbate prin ea nici o picãturã de ploaie.

Armatolii s-au aºezat pe iarbã, unii cu picioarele încrucişate turceºte.

Preotul ºi-a tras anteriul ºi s-a aºezat alãturi de cãpitanul Mucitani.

– Fraþilor, a început el, vin din partea comitetului din sat. Am aflat din scrisoarea cãpitanului vostru ce plãnuiþi sã faceþi. Pãrerile au fost împãrþite, dar pânã la urmã s-a hotãrât sã aºteptaþi mai întâi porunca celnicului Hagigogu de la Veria ºi sfatul celnicilor din Xirulivad ºi din Selea. Eu ca preot, am venit cu ºtirea ºi cu voia celorlalþi, sã stau de vorbã cu voi ºi sã vã spun sã renunþaþi la planul vostru, cãci faceþi un pãcat de moarte în faþa lui Dumnezeu. Gândiþi-vã cã, dând foc mahalalei greceºti din Veria, marea de flãcãri va cuprinde ºi catedrala unde se aflã moaºtele Sfântului Antonie, patronul oraºului. Va fi o crimã de neiertat în vecii vecilor. Comitetul revoluþionar grec din Veria a fãcut deja un prim pas împãciuitor, anunþând cã antarþii nu vor mai ucide oameni nevinovaþi la drumul mare. Atunci vã întreb: ce rost are sã aþâþãm noi focul când duºmanul nu ne mai atacã?

Cãpitanul Mucitani l-a întrerupt:

– Pãrinte, ce încredere putem avea în vorbele unor oameni perfizi care una spun ºi alta fac? Nu sunt sinceri.

– Nu sunt sinceri, au repetat la unison armatolii.

Pãrea cã furtuna e gata sã izbucneascã.

– Vã rog, ascultaþi-mã, le-a spus preotul împreunându-ºi mâinile. Poate ca eu sã mã înºel ºi voi sã aveþi dreptate. Dar aveþi puþinã rãbdare ºi aºteptaþi câtva timp sã vedeþi dacã sunt sau nu sunt sinceri ºi cinstiþi. Vã mai spun cã hotãrârea definitivã o va lua Toli Hagigogu, ºeful comunitãþii aromâne din Veria, de care voi, ca executanþi, trebuie sã þineþi seama. Este o chestiune prea gravã care vã depãºeºte. Luptaþi-vã cu antarþii ºi omorâþi-i, dar nu vã atingeþi de oameni nevinovaþi. Sunteþi datori sã ascultaþi de conducãtorii comunitãþii noastre aromâne.

– Ne-am luptat ºi ne vom mai lupta cu antarþii, pãrinte, dar trebuie sã precizez cã noi n-am ucis niciodatã oameni nevinovaþi din senin. Noi am rãzbunat victimele noastre ucise de antarþii greci, ceea ce este o mare diferenþã. ªi în Biblie se vorbeºte de rãzbunare, ca de o pedeapsã dreaptã: „Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte". Cât priveºte supunerea noastrã, bineînþeles cã vom asculta de ºefii comunitãþilor noastre, l-a asigurat cãpitanul Mucitani. Aºteptãm disciplinaþi hotãrârea lor ºi mai ales a lui Toli Hagigogu. Cuvioºia ta, ca preot, roagã-te pentru sutele de aromâni uciºi la drumul mare numai pentru vina cã sunt ºi vor sã rãmânã ce i-a fãcut Dumnezeu. Dacã existã Dumnezeu, atunci dreptatea ºi adevãrul trebuie sã învingã pânã la urmã, a încheiat cãpitanul Mucitani.

Preotul Papatãnase ºi-a luat rãmas bun ºi, însoþit de Cola Nicea, a ajuns la locul unde era aºteptat. Ajungând la stânã, l-a rugat pe Goga Dzima sã punã samarul ºi cãpãstrul pe mãgãriþã ca sã se întoarcã în sat.

Era pe la amiazã. Soarele ardea în creºtetul capului când preotul Papatãnase cobora cãtre sat, însoþit de Cola Dzima. Seara, la prãvãlia primarului Culicea Caranica, avea sã le comunice ºi celorlalþi rezultatul întâlnirii sale cu armatolii.

Un nou vultur

Toli Hagigogu era la Veria când a sosit curierul cu scrisoarea semnatã de cãpitanul Gheorghe Mucitani. Nu-ºi trimisese familia la munte, deºi era în toiul verii cu cãlduri mari la oraº. Avea o casã de varã la Xirulivad unde îºi ducea familia la aer de munte, dar el locuia aproape tot timpul la oraº. Soþia lui nu concepea sã-l lase singur fãrã îngrijirea ei, deºi el se putea descurca câteva luni singur, putând lua masa la restaurantul Cealera ºi petrece timpul la cafeneaua Ceani aºezatã pe ºosea vizavi de restaurant. Puþin mai sus, spre Oarã, într-o piaþetã era vestita fântânã artezianã, care gâlgâia zi ºi noapte, rãcoroasã ºi îmbietoare, sub niºte platani seculari, uriaºi, cu bãnci rânduite lângã trunchiurile lor groase ºi bãlþate. Dar lui nu-i ardea nici de odihnã, nici de plimbãri. Umbla însoþit mereu de paznicul sãu turc înarmat cu puºcã, pistol ºi iatagan. Tot oraºul îl cunoºtea. Era mereu pe drumuri, când la moºia lui de la Durmani, un sat de câmpie de lângã Veria, când la Salonic, când la Ianiþa, când la Grebena sau la Ianina ºi în alte oraºe, la bâlciurile anuale, unde supraveghea vânzarea produselor lactate, a lânii ºi a cãprinei de la turmele sale. Era bogat, dar muncea mult ºi era priceput. Unii îl pizmuiau, cãci aºa e lumea: rea ºi invidioasã. Aceºtia erau leneºii, puturoºii ºi proºtii, care nu ºtiu decât sã cârteascã ºi sã jinduiascã dupã averea altora strânsã cu muncã crâncenã, cu economie la sânge ºi cu sudori grele din tatã în fiu. Numai averea acumulatã pe cãi necinstite, prin fraudã, prin jaf ºi prin exploatarea muncii altora este un pãcat ºi o crimã care trebuie pedepsite.

Era la cafenea când un cioban de la turmele lui din Xirulivad s-a apropiat de masa lui, salutându-l puþin stingherit:

– Bunã ziua.

– Bunã ziua, a rãspuns Hagigogu, privindu-l mirat.

– M-a trimis cineva cu o scrisoare ºi aºteaptã rãspuns, a zis ciobanul, ferindu-se sã-i pronunþe numele în timp ce-i întindea un plic.

Hagigogu a desfãcut plicul ºi a început sã citeascã scrisoarea, dupã ce l-a poftit pe aducãtorul ei sã se aºeze pe scaun la o masã vecinã liberã ºi sã serveascã o cafea. La masa lui Toli Hagigogu se mai aflau celnicul Piscu din Selea, Tega Vurduni ºi Enache Papanace, fiul preotului ucis cu un an în urmã. Era încã în doliu. Toli Hagigogu le-a arãtat plicul. Era scrisoarea lui Gheorghe Mucitani, cãpitanul armatolilor, în care acesta îi cerea aprobarea de a da foc mahalalei greceºti din Veria, fiind convins cã numai prin asemenea represalii drastice ºi masive grecii vor fi paralizaþi ºi vor renunþa la terorism. În timp ce o citea, cei de la masã îi urmãreau tãcuþi trãsãturile feþei care i se contracta.

Dupã ce a terminat, a întins-o ºi celorlalþi, spunându-le:

– Citiþi-o ºi voi ºi daþi-vã pãrerea. Vã spun însã cã eu nu sunt de acord cu propunerea lor.

Ceilalþi au citit pe rând scrisoarea ºi au fost de aceeaºi pãrere, socotind cã represaliile propuse de armatoli sunt prea crude ºi cã efectul lor politic va fi cu totul defavorabil aromânilor care, în loc de victime ale terorismului grecesc, vor apãrea în ochii opiniei publice europene ca barbari sãlbatici ºi cruzi. Mai ales tânãrul Enache Papanace, de altfel fire mai înflãcãratã decât ceilalþi comeseni mai în vârstã, a combãtut cu o argumentaþie logicã impecabilã propunerea armatolilor, deºi era cel mai îndreptãþit sã recurgã la mãsuri de rãzbunare, încât toþi ceilalþi mai maturi s-au întãrit ºi mai mult în convingerea ºi hotãrârea lor.

– Are dreptate Papanace, a încheiat Hagigogu impresionat de agerimea ºi de judecata sãnãtoasã a tânãrului Enache Papanace, care privea lucrurile pe un plan mai înalt printr-o prismã politicã ºi moralã totodatã. Noi suntem totuºi creºtini ºi firea noastrã de oameni buni, înþelegãtori ºi iertãtori nu ne permite sã intrãm în istorie ca niºte sãlbãtici cruzi sau ca niºte iresponsabili. Bine cã aþi fost ºi voi aici ºi ne-am sfãtuit împreunã.

Mâine le voi trimite rãspuns armatolilor sã renunþe la planul lor ºi sã se lupte numai cu antarþii, stârpindu-i pe toþi dacã pot, dar de oameni nevinovaþi sã nu se mai atingã. E un semn cã i-am îngenuncheat.

Toli Hagigogu a achitat consumaþia tuturor, s-a despãrþit de comeseni ºi a pornit spre casã, însoþit de ciobanul mesager ºi de paznicul sãu, un albanez musulman, înalt, puternic ºi fioros. În drum spre casã, Toli Hagigogu i-a spus ciobanului:

– Tu, dupã ce mãnânci la noi acasã, întoarce-te la oi. Mâine voi trimite la munte pe cineva sã le ducã armatolilor rãspunsul.

Harnicã ºi plinã de voie bunã, Marigula, fata celnicului Hagigogu, i-a dat ciobanului de mâncare ºi i-a umplut traista cu merinde. Acesta ºi-a luat cârligul, ºi-a pus traista pe umãr ºi a pornit la drum.

În tabãra lor de la Cãstrie, armatolii aºteptau nerãbdãtori sosirea curierului trimis la Veria. Mare le-a fost mirarea când în locul celui aºteptat apãru altcineva. Era un tânãr înalt ºi frumos, cu ochii cãprui, îmbrãcat într-un costum elegant, cu cãmaºã ºi cravatã ºi cu pantofi de culoare cafenie în picioare. Era nepotul de frate al lui Toli Hagigogu. Se numea Apostol, în amintirea unui strãbunic. Terminase liceul din Bitolia ºi era student la universitatea din Bucureºti. Venise sã-ºi petreacã vacanþa în sânul familiei. Întâmpinat de Cola Nicea cu care era prieten, a fost condus în tabãra armatolilor. A dat mâna cu fiecare, apoi s-a aºezat ºi el pe iarbã. În costumul lui elegant, ras ºi tuns, în contrast izbitor cu figurile bãrboase ale armatolilor hirsuþi, crunþi ºi fioroºi, îmbrãcaþi în cãmãºi cenuºii, murdare, spãlãcite, Apostol Hagigogu pãrea descins de pe bulevardul unui oraº ultracivilizat în realitatea miticã a unei lumi arhaice. Armatolii aºezaþi roatã împrejur îl iscodeau din priviri. Înainte de a vorbi, ºi-a umplut pieptul cu aerul curat ºi îmbãlsãmat de munte pe care îl sorbea cu nesaþ. ªi-a plimbat câteva clipe ochii mari ºi cãprui peste capetele bãrboase încremenite în aºteptare.

– Hei, ce veºti ne aduci? l-a întrebat nerãbdãtor cãpitanul Mucitani, dornic sã afle cât mai repede dacã planul sãu a fost aprobat de bãtrânul Toli Hagigogu.

– Ce sã-þi spun, cãpitane Mucitani?! ... a dat din mâini Apostol Hagigogu. ªi bune ºi rele. Dar mai întâi sã încep cu vestea rea.

La auzul acestor vorbe, faþa lui Mucitani s-a întunecat. I se spulbera o mare speranþã, un plan decisiv prin care credea cã va îngenunchea definitiv terorismul ºi ºovinismul elen. România rupsese de câþiva ani relaþiile diplomatice cu Grecia. O loviturã zdravãnã datã pe ringul politic din Macedonia, i-ar fi fãcut knock-out pe greci ºi le-ar fi risipit fumurile megalomane. Aceastã loviturã decisivã visa s-o dea el, cãpitanul Mucitani.

Observându-i dezamãgirea, Apostol Hagigogu a încercat sã-l consoleze, vorbindu-i cu oarecare amãrãciune în glas:

– Îmi pare rãu cã am fost ales tocmai eu sã vã aduc aceastã veste rea ºi nu curierul trimis. Prin asta unchiul meu a vrut sã sublinieze importanþa hotãrârii luate ºi anume de a renunþa la planul vostru. S-a sfãtuit ºi cu alþii, oameni cu minte ºi judecatã sãnãtoasã, care au avut ºi ei mari necazuri din partea antarþilor, ºi toþi au fost de aceeaºi pãrere: sã nu se dea foc la mahalaua greceascã, fiindcã cu focul nu te poþi juca. El se poate întinde ºi poate sã ardã tot oraºul în frunte cu catedrala Sfântul Antonie unde se aflã moaºtele sfântului, ocrotitorul oraºului. Istoria nu ne va ierta niciodatã pentru un astfel de sacrilegiu. Pe de altã parte, episcopul, într-o predicã þinutã în catedralã, a anunþat cã antarþii nu vor mai ucide oameni nevinovaþi, ci vor lupta numai împotriva cetelor înarmate bulgare ºi vlahe.

– ªi tu crezi în spusele acestui episcop mincinos? l-a întrebat supãrat Mucitani.

– Eu nu cred, cãpitane Mucitani, a rãspuns tânãrul Hagigogu. Grecii promit multe când sunt strânºi cu uºa. Dar este totuºi o declaraþie solemnã fãcutã de o faþã bisericeascã superioarã ºi, pânã la proba contrarie, este bine sã-i acordãm credit ºi sã avem puþinã rãbdare. Dupã aceea vom avea deplinã justificare pentru orice mãsuri de represalii ce le vom lua.

Cãpitanul Mucitani a fost satisfãcut de rãspunsul lui Apostol Hagigogu. Acesta se dovedea un tânãr cu judecatã limpede ºi sãnãtoasã.

– Bine, tinere Hagigogu! a zis el privindu-l cu un zâmbet afectuos. ªi care este vestea bunã pe care ai lãsat-o la urmã?

– Vestea bunã e mai mult pentru mine, decât pentru voi, spuse Apostol Hagigogu, cu oarecare ºovãialã în glas.

– Care? stãrui Mucitani.

– Mã primeºti sã fiu ºi eu armatol?

Vestea a cãzut ca o bombã. Nimeni nu se aºtepta la aºa ceva. Dupã câteva clipe de uimire, a izbucnit un entuziasm general.

Îmbrãþiºându-l, Mucitani i-a rãspuns:

– Mai încape vorbã? Vino-ncoace sã te sãrut. Eºti bine venit, cãci avem nevoie de tineri curajoºi ºi viteji. ªi aºa suntem prea puþini faþã de numãrul duºmanilor noºtri, dar nu ne temem, cãci luptãm pentru o cauzã mare ºi sfântã: sã ne apãrãm Fara (neamul) de la pieire.

Deodatã un curent electric a trecut prin sângele armatolilor. Toþi s-au sculat în picioare ºi un ropot de aplauze ºi de urale a sãgetat cerul senin ºi însorit ca un zbor înalt de ciocârlii þâºnit din adâncurile misterioase ale pãmântului. Ca la o poruncã venitã de dincolo sau din prãpãstiile sângelui ancestral învolburat de un fior misterios, armatolii, drepþi ca niºte stâlpi de piatrã înfipþi în glia strãbunã, au intonat poezia cutremurãtoare a lui Costa Belemace, *Pãrinteasca dimândare*, devenitã imn naþional. Poiana toatã, rãsunând de cântec, pãrea un amvon sub cupola cerului incandescent. Tânãrul student, Apostol Hagigogu, era extaziat. Trãia clipe de neuitat. Împreunã cu toþi armatolii se cumineca cu sufletul strãmoºilor, în ceas de tainã ºi de jertfã.

Dupã ce au terminat de cântat imnul rãscolitor, plin de blesteme înfiorãtoare la adresa renegaþilor care-ºi uitã limba ºi neamul, cãpitanul Mucitani i-a poruncit consãteanului sãu, Tache Dimce, magazionerul taberei:

– Ia încã doi armatoli cu tine ºi du-l pe Hagigogu la Bugazi. Dezbracã-l de hainele astea elegante ºi întoarceþi-vã cu el îmbrãcat în costumul nostru haiducesc, cu pieptul plin de cartuºiere de-alea noi, trimise de Tega Vurduni, cu armã, cu paloº ºi cu revolver, cum îi stã bine unui tânãr levent.

– Imediat, cãpitane, a rãspuns Tache Dimce. În douã ore suntem înapoi aici. De dus va fi ceva mai greu cu pantofii lui de oraº, dar la înapoiere va zbura ca un pui de cerb în opincile noi.

Cei trei armatoli l-au luat pe Apostol Hagigogu ºi au pornit spre peºtera de la Bugazi. Pe drum Tache Dimce, mucalit ca mai toþi cruºovenii cu mintea agerã ºi cu graiul cel mai curat, mai frumos ºi mai muzical din toatã Macedonia, a început sã-l descoasã pe noul armatol.

– Va sã zicã ai terminat cu cartea! Ai învãþat destul ºi nu vrei sã ajungi domn mare la oraº.

– Ba nu! N-am terminat deloc. Cartea îmi place foarte mult. Pot spune cã n-aº putea trãi fãrã carte. Dar deocamdatã am trimis-o la plimbare. Vreau sã-mi iau o vacanþã mai lungã, aºa... de vreo doi ani, dupã care mã voi întoarce în România, la Bucureºti, ca sã-mi continuu studiile, a rãspuns tânãrul Hagigogu.

– A-haaa! a exclamat Dimce, cãscând gura ºi holbând ochii. Dar de unde ºtii cã lucrurile n-or sã þinã mai mult?

– Din câte vãd, judec ºi simt, situaþia politicã din Turcia se va schimba radical poate ºi mai curând. Tineretul turc este pregãtit sã facã o mare revoluþie naþionalã. Sultanul Abdul Hamid va fi rãsturnat ºi Califatul va fi înlocuit cu Republica democratã. Turcia se va moderniza ºi noi aromânii vom trãi mai bine sub ei decât într-o Macedonie ciopârþitã între statele balcanice creºtine. E bine cã avem ºi noi oameni de seamã în aceastã miºcare turceascã, oameni cu carte, deºtepþi, energici ºi hotãrâþi, ca profesorul Nicolae Batzaria, cruºovean de-al tãu, dr. Filip Miºa ºi alþii, care ne vor fi de mare folos mâine.

Vorbele lui Apostol Hagigogu l-au descumpãnit pe mucalitul Dimce.

– Bine, dar noi cruºovenii luptãm alãturi de cetnicii bulgari pentru independenþa totalã a Macedoniei. Nu este mai bine aºa decât sub turcii pãgâni?

– Þi-aº da dreptate dacã mi-ai dovedi cã bulgarii sunt de bunã credinþã ºi nu urmãresc în ascuns sã devinã stãpânii întregii Macedonii. Nu uita cã ei sunt mult mai numeroºi decât noi ºi ei

vor fi aceia care vor conduce noua republicã Macedonia. Pe de altã parte existã un stat bulgar, vecin imediat cu aceastã Macedonie federativã, care nu se va astâmpãra pânã când nu o va înghiþi, mai ales cã a fost, este ºi va fi manevrat de imperialismul rusesc. Nu vedeþi ºi voi ce se întâmplã ºi azi? De unde primesc cetnicii bulgari arme ºi tot felul de ajutoare, dacã nu de la ruºi?

– Asta aºa este, a aprobat Dimce.

– Dacã eºti de acord cu mine, atunci nu te întrebi cu ce scop face Rusia acest lucru? Înseamnã cã urmãreºte ceva ºi acest ceva nu este un secret pentru nimeni: vrea sã punã mâna pe strâmtorile Bosfor ºi Dardanele, folosindu-se de Bulgaria ca de o simplã unealtã. Cu Rusia în spate, Bulgaria ºi Serbia vor înghiþi repede Macedonia independentã pe care o visaþi voi cruºovenii ºi unii bulgari cinstiþi ºi liniºtiþi. Sã mã ierþi, frate, dacã te contrazic, vorbindu-þi sincer ºi cinstit. Dar aºa vãd eu lucrurile ºi aºa gândesc. Nu vreau sã te influenþez, nici sã te superi pe mine. Poþi sã-þi pãstrezi mai departe convingerile. Nu mã deranjeazã. Dar fiindcã veni vorba de independenþa Macedoniei pentru care voi cruºovenii ºi meglenoromânii luptaþi cot la cot cu bulgarii – dar fie vorba între noi, mai mult sub conducerea bulgarilor macedoneni – sunt dator sã-þi spun cã visul vostru este o mare iluzie, o utopie irealizabilã. Chiar dacã prin absurd s-ar realiza, nu va dura prea mult ºi se va spulbera, aºa cum s-a spulberat în douã sãptãmâni Republica de la Cruºova proclamatã ºi apãratã cu sângele de eroul nostru naþional, Pitu Guli. Câþi bulgari au murit acolo pentru apãrarea ei? Nici unul. ªtiþi bine cine a fost preºedintele acestei republici: un bulgar!

– Ai dreptate ºi aici, a consimþit Dimce strâns în chinga unei argumentaþii logice, clare ºi precise, bazate pe dovezi ºi fapte reale, notorii, incontestabile.

Apostol Hagigogu ºi-a continuat peroraþia, fãcând unele incursiuni istorice ºi psihologice noi pentru ascultãtorii sãi simpli.

– Sã vorbim puþin ºi de faimoasa voastrã Cruºova. O cunosc de când eram elev la liceul român din Bitolia. Voi cruºovenii sunteþi oameni deºteþi ca toþi aromânii de altfel, dar

ºi mândri. Aveþi o mândrie aparte cam cum au cei din vestita noastrã Samarina, o mândrie localã, sãteascã, dar nu naþionalã. Vã lãudaþi cã sunteþi mai grozavi decât fraþii voºtri din celelalte sate, dar când e vorba de strãini, de greci, de bulgari, de albanezi ºi de sârbi, vã pier ifosele ºi vã contopiþi repede cu ei. Din aºezare curat româneascã la început, aþi ajuns un mozaic de popoare balcanice: aromâni, bulgari, sârbi, albanezi. Treptat-treptat vã încuscriþi cu ei ºi în loc sã-i asimilaþi fãcându-i aromâni cum e firesc, fiindcã sunteþi elementul de baºtinã, majoritar încã, vã înghit ei puþin câte puþin, dar continuu ºi sigur, ºi îngroºaþi rândurile lor, uitându-vã limba ºi obiceiurile în propria voastrã casã. ªi asta, dupã pãrerea mea, cã nu aveþi o mândrie ºi o conºtiinþã naþionalã superioarã, ci una localã, mãruntã, bazatã pe unele însuºiri sufleteºti ºi intelectuale incontestabile.

Bietul Tache Dimce, care nu era agramat, cãci avea ºi el vreo 2-3 clase la Liceul Român din Bitolia, era complet nãucit. Cu puþina lui carte nu putea þine piept acestui tânãr învãþat ºi deºtept. Ceilalþi doi însoþitori, de fel din Gopeº, doar cu cinci clase de ºcoalã primarã româneascã, tãceau ºi ascultau, gândindu-se cã ºi în satul lor de munte, curat aromânesc, exista un puternic grup grecoman cu bisericã ºi ºcoalã greceascã. Satul era dezbinat ºi oamenii se urau de moarte ºi se bãteau ca chiorii. Aici a întemeiat la l883 ºcoala primarã româneascã Guºu Papacostea, fiul celnicului Goga Papacostea din Selea – Veria.

Apostol Hagigogu avea chef de vorbã. Pe cãrãrile de munte pe care urcau ºi coborau, vorba lui le uºura mersul ºi timpul trecea mai uºor. Dupã o scurtã pauzã, ºi-a reluat consideraþiile, referindu-se la problema megleno-românilor.

– ªi mai proastã este situaþia fraþilor noºtri din Meglenia. Aceºtia – nu se ºtie de când – locuiesc în vreo l0-l2 sate aºezate într-o zonã masiv bulgãreascã. Unul din satele lor curat româneºti se numeºte Oºani, întocmai aºa cum se numesc unii români din Maramureºul aflat azi sub stãpânire maghiarã: Ouºeni. Asemãnarea foneticã este foarte ciudatã. De altfel, ºi limba lor este mult mai aproape de limba românã decât graiul nostru. De unde vin românii aceºtia ºi de când se aflã acolo? Mister. Fel de fel de teorii, care mai de care mai nãstruºnice sau

mai savante care, pânã la urmã, mai mult îngroaºã bezna în loc s-o risipeascã. Dar ºi în alte pãrþi din Macedonia existã nume de localitãþi identice cu cele din România. De pildã: Cojani, Breaza, Cãrpiniº. Cine poate explica ºtiinþific aceastã toponimie identicã? De când dateazã? Se vede doar cã ea este veche – poate strãveche – ºi fiind numai româneascã ºi aromâneascã, înseamnã cã nu poate fi vorba de o simplã coincidenþã. Înseamnã cã neamul nostru s-a format pe un spaþiu foarte vast, mai ales în Peninsula Balcanicã, ºi treptat – treptat nãvãlirile barbare ne-au dislocat, ne-au mãcinat ºi ne-au înghiþit, ajungând azi niºte insuliþe într-o mare formatã de slavi, de turci, de greci ºi de albanezi. Pe mine mã pasioneazã vechimea noastrã ºi când îmi voi relua studiile universitare, mã voi ocupa, atât cât voi putea, de cunoaºterea ºi lãmurirea ei. Dar sã revenim la fraþii noºtri meglenoromâni. Ei îºi spun români, nu armâni, ceea ce este o dovadã în plus cã au aceeaºi origine ca ºi românii din nordul Dunãrii. Ei bine, cu toate acestea ºi ei sunt lipsiþi de simþul mândriei naþionale. Deºi sunt vecini cu aromânii grãmosteni, de la Livezi, se încuscresc mai mult cu bulgarii din satele vecine decât cu fraþii lor aromâni. Treptat – treptat ºi ei se vor topi în masa slavã, într-o Macedonie independentã, sau se vor greciza rapid într-o Macedonie împãrþitã între statele balcanice. Aºadar, dupã pãrerea mea modestã, nu trebuie sã aruncãm vina numai pe ºovinismul strãinilor ºi pe vitregia vremurilor. Vremurile vor fi totdeauna mai mult sau mai puþin vitrege. Depinde ºi de vrednicia oamenilor care le înfruntã. De aceea am vrut sã mã fac armatol, acum când sunt tânãr ºi pot înfrunta ploi ºi furtuni ºi chiar moartea pentru iubita noastrã Armâname.

Însoþitorii îl priveau cu respect ºi cu admiraþie din ce în ce mai mare. Exemplul lui îi întãrea ºi pe ei. Un tânãr bogat, frumos ºi deºtept, care renunþa de bunã voie la studii pentru a-ºi apãra neamul cu arma în mânã într-un moment de rãscruce a istoriei, merita toatã cinstea ºi admiraþia. Cu asemenea elemente dârze ºi capabile de sacrificiu – gândeau ei – neamul nostru nu va pieri niciodatã.

Tache Dimce l-a întrebat:

– Pãrinþii tãi au fost de acord ca tu sã te faci armatol?

– Pãrinþii mei nu ºtiu nimic. Asta a fost hotãrârea mea. Mâine le voi trimite o scrisoare prin care îi voi anunþa.

– Ce vor spune ei, bre, când vor primi aceastã veste? a întrebat mirat Dimce.

– Mama va plânge, iar tata va încerca s-o potoleascã, aprobându-mã în sinea lui. Parcã el nu este ameninþat tot timpul cu moartea, ca ºi unchiul meu Toli Hagigogu?! Oricând poate primi un glonþ tras de la o fereastrã, aºa cum a primit preotul Papanace în vara trecutã. De altfel, la oraº moartea este mai aproape de om decât în munþi unde te poþi apãra mai bine.

– Ia spune, bre, ceva despre România, l-a îndemnat Dimce, curios sã afle cât mai multe noutãþi din gura unuia care venea din România, þara despre care a învãþat la liceul din Bitolia cã este patria tuturor românilor.

Apostol Hagigogu i-a satisfãcut dorinþa.

– România, dupã cum ºtiþi, este o þarã aºezatã în nordul Peninsulei Balcanice, formatã deocamdatã din douã provincii mari, Muntenia sau Valahia ºi Moldova, ºi o provincie mai micã, Dobrogea, cu un port la Marea Neagrã, Constanþa. Privitã pe hartã, seamãnã cu o jumãtate de covrig, dar când se va uni ºi cu celelalte provincii din jurul ei, rupte de la trupul þãrii, ºi anume: Transilvania sau Ardealul, Banatul, Criºana, Maramureº, Bucovina ºi Basarabia, va fi cel mai mare ºi cel mai bogat stat din balcani. Capitala ei este Bucureºti, un oraº mare ºi frumos, cu clãdiri moderne, dupã stilul francez, încât a ajuns sã fie numit de vizitatorii strãini „micul Paris".

– Dar cum sunt femeile, bre? l-a iscodit Dimce.

– Ia uite ce vrea sã ºtie Dimce! au izbucnit în râs ceilalþi doi. Pune-þi pofta-n cui, frate, nu te mai gândi la muieri. Când vom termina cu armatolia ºi vom intra în rândul oamenilor, atunci vom lua ºi noi, peþitã de pãrinþii noºtri, una zdravãnã cu cosiþe ºi cu poalele lungi pânã la pãmânt, nu cu pieptul ºi cu pulpele goale pânã la genunchi.

Apostol Hagigogu a râs ºi el laolaltã cu ceilalþi, apoi i-a satisfãcut curiozitatea:

– Dragã Dimce, fãrã nici o exagerare trebuie sã-þi spun cã româncele sunt renumite pentru frumuseþea lor. Sunt atât de

frumoase ºi de drãgãstoase, încât poate ai auzit ºi tu cã aromâncele noastre din Vlaho-Clisura au scos un cântec popular în care le blestemã pe „vlãhute” cã nu-i mai lasã pe bãrbaþii plecaþi acolo sã se întoarcã acasã.

– Ce spui, bre, chiar aºa de frumoase sunt? cãscã el gura ºi ochii mirat. Dacã-i aºa cum spui, atunci acolo am sã vin ºi eu când se terminã daravera de aici, sã mã însor cu o româncã, iar pe tine o sã te rog sã-mi fii naº.

Cei doi gopeºeni au izbucnit din nou în hohote de râs. Unul dintre ei a exclamat:

– Uite-l, mãi frate, se crede aºa de frumos, cã bucureº-tencele vor cãdea în fund când vor da cu ochii de el! Nu te vezi ce negru ºi mic eºti faþã de Apostol?

– Ia tãceþi, bre, cu ironiile voastre proaste! Treaba voastrã ce veþi face mâine când vom termina cu haiducia. Eu am de gând sã mã duc ºi sã trãiesc în România. Am ºi rude acolo ºi-mi place sã trãiesc între fraþii noºtri, nu între strãinii de aici care ne batjocoresc, ne prigonesc ºi urmãresc sã ne facem ca ei. Treaba voastrã dacã vreþi sã rãmâneþi aici unde v-aþi nãscut ºi unde vã veþi face cu vremea sârbi, bulgari, greci sau albanezi. Voi gopeºenii mai cu seamã, nu numai cã sunteþi mari grecomani, dar vã place sã plecaþi în America unde, pânã la urmã, vã veþi englezi. ªi tot veþi dispãrea ca aromâni. Vã cunosc eu bine, sunteþi fudui ºi vã place sã vã gâdile strãinii sub coadã, dupã care vã pierdeþi ºi capul ºi sufletul ºi vã înstrãinaþi. Pe când eu o sã-mi altoiesc sângele meu aromânesc pe cel românesc ºi n-am sã pier ca voi. Astea vi le spun ca sã ºtiþi cum simt ºi cum judec eu care am fãcut câteva clase de gimnaziu la Liceul Român din Bitolia. Pãi, dacã mergeam la ºcoala greacã, cum fac unii gopeºeni, mai eram astãzi armatol? Aº fi fost grecoman ºi poate chiar antart ucigaº al fraþilor mei de sânge.

Tache Dimce se aprinsese, fãcându-se roºu de supãrare ºi de mânie. Cei doi gopeºeni, Gachi Todi ºi Nachi Cuºma, ºi-au dat seama cã au abuzat cu înþepãturile ºi au încercat sã se scuze:

– Nu te supãra, mãi frate, am glumit ºi noi. Tot ºcoalã româneascã avem ºi noi, chiar dacã mai puþinã ca a ta. ªi apoi, du-te sãnãtos unde pofteºti, nu te opreºte nimeni. Crezi cã numai

în America pleacã gopeºenii? ªi în România sunt o mulþime de gopeºeni. Chiar ºi armatolul Coºca, omorât anul trecut, era gopeºean ºi studia la Bucureºti.

Apostol Hagigogu a intervenit împãciuitor:

– Aºa este, fraþilor. Nu trebuie sã ne certãm. Toþi suntem români, indiferent cum ne numim noi între noi, dupã anumite triburi sau localitãþi; Fãrºiroþi, grãmosteni, armâni, rumâni, rãmãni, etc. Strãinii, de când suntem pomeniþi în documentele istorice, ne spun Vlahi: ºi celor din sud ºi celor din nordul Dunãrii. E treaba oamenilor de ºtiinþã sã cerceteze originea noastrã pe baza documentelor vechi ºi noi care apar zi de zi prin descoperiri de cãrþi ºi manuscrise rãtãcite prin biblioteci sau prin inscripþii vechi scoase la luminã prin sãpãturi arheologice. Noi ºtim cã suntem români ºi avem datoria sã ne apãrãm limba ºi neamul cu orice preþ, împotriva celor care vor sã ne facã cu forþa greci sau slavi.

Astfel, dupã mai bine de o orã de mers, au ajuns în faþa peºterii de la Bugazi. Apostol Hagigogu ºi-a lepãdat costumul luxos ºi a îmbrãcat uniforma de armatol. Îmbrãcãmintea ºi încãlþãmintea au fost împachetate într-un sac pus într-un loc din peºterã. La întoarcere, mersul a fost mai uºor ºi mai rapid. Apostol Hagigogu era mai înalt decât însoþitorii sãi. Când au ajuns în tabãrã, cãpitanul Mucitani i-a strâns mâna felicitându-l:

– Dragã Hagigogu, cu toatã vestea rea pe care ne-ai adus-o, sper totuºi ca sosirea ta printre noi sã fie aducãtoare de noroc. Parcã aºa îmi spune mie sufletul.

– Aºa sper ºi eu, cãpitane!

Cina a fost frugalã: pâine neagrã cu brânzã ºi lapte dulce ºi bãtut de la stâna celnicului Dzima. Noaptea, Apostol Hagigogu, întins pe tâmbarea surã din pãr de caprã, a adormit târziu, dar s-a trezit înviorat de aerul rãcoros de munte. A fost dat în primire lui Cola Nicea ca sã-l instruiascã.

Celnicul Bucuvala din Xirulivad ºi bãtrânul celnic Badralexi din Selea au trimis acelaºi rãspuns ca ºi Toli Hagigogu. Dar cãpitanul Mucitani se împãcase cu gândul ºi nu-l mai durea respingerea planului sãu de cãtre toþi conducãtorii comunitãþii aromâne. Din toatã treaba se alesese cu un nou armatol. Avea rãbdare ºi era încrezãtor în ziua de mâine.

Consfãtuire secretã la Neaguºte

La Neaguºte era vânzolealã mare. Comitetul revoluþionar local a convocat o întrunire în casa medicului grec Perdicaris. Acesta ajunsese preºedintele comitetului revoluþionar local. Era tânãr, energic, intelectual distins ºi pe deasupra grec autentic, nu „barbar grecoman” ca majoritatea locuitorilor din oraº. Îºi fãcuse studiile la Atena. Se cãsãtorise din dragoste cu Maruºa Hagicu, aromâncã de origine, dar cu ºcoalã greceascã. Fratele ei, Dumitruli Hagicu, a fost omorât de niºte antarþi la moºia sa de la Grijali, un sat greco-bulgar din regiunea Veria. Familia lui locuia în mahalaua vlahã din oraº ºi, deºi se încuscrise cu familia medicului Perdicaris din Neaguºte, începuse sã-ºi trimitã copiii la ºcoala ºi biserica românã.

– Asta este o trãdare, au strigat furioºi conducãtorii comitetului grecesc din Veria. Trebuie pedepsit cu moartea, cãci exemplul lui poate molipsi ºi pe alþii.

Trei antarþi au primit ordin sã-l execute nu în oraº, ci oriunde în altã parte, pentru ca autoritãþile sã nu bãnuiascã amestecul comitetului revoluþionar local. Într-o noapte asasinii au intrat în casa lui de la moºia din Grijali ºi cu rânjetul pe buze i-au descãrcat pistoalele în piept, apoi au dispãrut în întuneric, fericiþi cã ºi-au îndeplinit misiunea cu succes. Pe pieptul ciuruit de gloanþe, ucigaºii au lãsat în grabã biletul ticluit dinainte cu inscripþia: „aºa pedepseºte trãdarea Elenismul”. La aflarea veºtii, biata Maruºa plângea ºi-ºi smulgea pãrul disperatã. Soþul ei, medicul Perdicaris, îndurerat de moartea cumnatului sãu, a încercat s-o mângâie ºi s-o liniºteascã, dar în zadar. Maruºa umbla ca nãucã prin casã, oftând, þipând ºi vãrsând ºiroaie de lacrimi.

– Bietul meu frate, bietul meu frate! Ce soartã neagrã a avut! se vãieta ea în greceºte. Ce diavoli au fost cei care l-au

împuºcat numai pentru faptul cã este vlah? Vai, vai, vai, ce dihonie ºi ce urã diabolicã pustieºte sufletele oamenilor? Doamne, doamne, cum mai rabzi atâta ticãloºie?

Obositã de atâta plâns ºi zbucium sufletesc, Maruºa s-a trântit în pat, îngropându-ºi faþa în perinã. Ofta ºi gemea istovitã. Soþul ei a îngenuncheat la marginea patului. I-a cuprins mâna în mâinile lui ºi mângâindu-i-o ºi sãrutându-i-o, cãuta s-o liniºtească, sincer emoþionat.

– Dragã Marusia, scumpa mea perdicã (potârniche), te rog sã mã crezi cã mã doare sincer moartea fratelui tãu, Dimitruli. Îþi jur pe ce vrei cã nu am nici un amestec în asasinarea lui. Ea este opera comitetului revoluþionar din Veria. Dacã aº fi aflat de pregãtirea acestui asasinat, fii sigurã cã eu m-aº fi opus categoric ºi aº fi împiedicat aceastã nelegiuire, mai ales cã el nu era unul dintre fruntaºii vlahi încãpãþânaþi ºi fanatici ºi, pe deasupra, era ºi cumnatul meu, chiar dacã el avea alte idei politice decât ale mele. Uite, scumpa mea, ca sã-þi dovedesc cã sunt complet nevinovat, te voi însoþi la înmormântarea fratelui tãu la Veria ca sã exprim sincerele mele condoleanþe vãduvei sãrmane ºi pãrinþilor tãi. Crede-mã, sufleþelul meu, te rog, psichi-mu! hai, nu mai plânge! ªtii doar cã te iubesc mult de tot, ca pe ochii din cap.

Îi mângâia ºi-i sãruta într-una mâinile albe, moi ºi gingaºe ca doi pui pufoºi de porumbei. Dupã atâtea dezmierdãri, declaraþii ºi jurãminte solemne, Maruºa s-a liniºtit, oftând ºi suspinând din ce în ce mai rar. Soþul ei i-a turnat câteva picãturi de valerianã într-un pahar cu puþinã apã îndulcitã cu zahãr ºi la scurt timp a adormit cuprinsã de un somn reconfortant. În ziua urmãtoare au plecat la Veria sã asiste la înmormântare. Scena aceasta se petrecuse cu vreo trei ani în urmã.

Maruºa îºi iubea soþul, deºi nu împãrtãºea întru totul ideile lui panelene. Cu toatã cultura ei elenã, ca absolventã de liceu, sensibilitatea ei femininã, altoitã pe instinctul înnãscut de aromâncã, respingea cu oroare violenþele sãlbatice izvorâte din ura unui ºovinism orb, fanatic ºi intolerant. Se cãsãtorise cu el de câþiva ani, dar nu avea copii. În Neaguºte era singurul medic ºi se bucura de o bunã reputaþie. Tânãr, inteligent, bun profesionist ºi patriot, s-a afirmat ca un element valoros. Pãrinþii lui au strâmbat

la început din nas, când au auzit cã vrea sã se cãsãtorească cu o „vlahã”, dar au acceptat-o pânã la urmã, cuceriþi de farmecul ºi de calitãþile ei fizice ºi morale. Mai aveau un fiu, negustor, care lucra la prãvãlia tatãlui sãu.

Între timp, doctorul Epaminonda Perdicaris, „Nonda”, cum îi plãcea ei sã-l rãsfeþe în graiul matern, a fost ales preºedinte al comitetului revoluþionar din Neaguºte, în locul bãtrânului Mingas, bulgar de origine, dar grecoman fanatic.

Doctorul Perdicaris a tras dupã el uºa cabinetului medical ºi a urcat la etaj sã stea de vorbã cu soþia lui care lucra de zor la bucãtãrie. El prezida în seara aceea ºedinþa comitetului revoluþionar la care participau ºase-ºapte persoane, toate notabilitãþi ale oraºului: negustori, industriaºi bogaþi, un preot, un învãþãtor ºi un profesor. Toatã crema plutocratã ºi intelectualã a orãºelului.

– Draga mea, i-a spus el, ai sã-l cunoºti astãsearã pe cãpitanul Tellos Agras, noul comandant al antarþilor din Turcia. El este urmaºului colonelului Acritas pe care l-ai cunoscut anul trecut. Este ofiþer în armata greacã ºi a preluat comanda antarþilor din Macedonia. Te rog sã fii drãguþã ºi atentã cu el. Se pregãtesc evenimente mari ºi el va juca un rol însemnat în viitorul apropiat.

– Dragã Nonda, i-a rãspuns ea zâmbind, dezvelindu-ºi dantura albã ºi frumoasã, n-avea nici o grijã. Doar mã cunoºti cum sunt ºi cunosc cum trebuie sã mã port cu un musafir simandicos.

– ªtiu, draga mea, dar am þinut sã-þi atrag atenþia, cãci poate vom avea nevoie ºi noi cândva de o vorbã bunã din partea lui. El este peloponezian ºi a venit aici îmboldit de cel mai nobil ideal sã lupte pentru dezrobirea ºi alipirea Macedoniei la Grecia.

– Dar spune-mi ºi mie, dragã Nonda, ce isprãvi a fãcut de când a venit clandestin din Grecia? Vãd cã atât el cât ºi colonelul Acritas luptã numai contra vlahilor ºi bulgarilor, în loc sã lupte contra turcilor pãgâni.

Doctorul Perdicaris a cuprins-o drãgãstos de mijloc ºi, sãrutând-o pe obraz, i-a rãspuns glumind:

– Cãpºorul ãsta dulce al tãu nu poate înþelege toate dedesubturile politice, dar fii liniºtitã, draga mea, cãci pânã la urmã

totul va ieºi bine. ªtie Patriarhia din Constantinopol ºi guvernul nostru din Atena ce trebuie sã facã…

– Bine. Lasã-mã acum singurã, sã fac pregãtirile necesare, cãci îndatã o sã vinã musafirii.

Bine dispus, doctorul Perdicaris a ieºit din bucãtãrie ºi a început sã se plimbe prin salon.

Spre searã invitaþii au început sã intre rând pe rând în locuinþa doctorului Perdicaris, situatã aproape de centrul orãºelului. Era o clãdire mare, cu etaj, cu mai multe camere ºi cu un salon mare de primire a musafirilor. Cabinetul medical era la parter, iar familia locuia la etaj. În spatele casei se întindea o grãdinã mare plinã cu pomi fructiferi ºi cu viþã de vie. La capãtul salonului central se afla balconul plin de ghivece cu flori de care se îngrijea stãpâna casei. Cu toate cã trecuserã câþiva ani de la cãsãtorie, familia nu avea copii, spre nemulþumirea soþului ºi a soþiei. Totuºi ei trãiau în tihnã ºi bunã stare, erau încã tineri, se iubeau, se înþelegeau ºi se simþeau fericiþi. Sperau cã pânã la urmã vor avea ºi copii pentru ca fericirea sã le fie ºi mai deplinã.

Cel dintâi sosit a fost bãtrânul Mingas, fostul preºedinte. Apoi a sosit preotul Teofanis însoþit de învãþãtorul Ianulis, urmaþi de bãtrânii vlahi grecomani Longos, alias Lungu ºi Bellu-Rizu, amândoi mari negustori ºi industriaºi, cei mai bogaþi oameni din târg. La urmã a apãrut ºi Tellos Agras însoþit de profesorul ºi inspectorul ºcolar Done Mingas, fiul fostului preºedinte. Oaspeþii au dat mâna cu soþii Perdicaris ºi au luat loc la masa din salon.

Cãpitanul Agras purta un costum civil. Proaspãt ras ºi cu mustãþile rãsucite, ager ºi spiritual, pãrea un salonard desãvârºit, nu un haiduc hirsut ºi crunt.

Maruºa, cu educaþia ei de acasã desãvârºitã într-un pension de fete la Salonic, frumoasã ºi distinsã, ºtia sã fie o amfitrioanã impecabilã. Pregãtise totul cu grijã din vreme. Când oaspeþii s-au aºezat la masã, ea a apãrut cu farfuriile cu mezeluri, cu brânzeturi ºi cu mãsline. Farfurioarele ºi tacâmurile fuseserã aºezate dinainte.

Privind-o cu admiraþie, cãpitanul Agras i-a adresat un compliment mãgulitor:

– Doamna Perdicaris este într-adevãr frumoasã ºi sprintenã ca o potârniche.

Maruºa s-a roºit de emoþie în prezenþa atâtor persoane simandicoase, dar cam necioplite în comparaþie cu lumea rafinatã a marilor oraºe. A ºovãit o clipã, dar nu ºi-a pierdut firea ºi i-a rãspuns, privindu-l cu seriozitate:

– Mulþumesc pentru compliment, domnule cãpitan Agras, dar noi, femeile din acest târg modest ºi chiar din Salonic ne cunoaºtem lungul nasului ºi nu ne comparãm cu frumoasele ºi elegantele femei din saloanele luxoase frecventate de dumneavoastrã la Atena.

– Nu este un simplu compliment, doamnã, rosti contrariat Agras, care nu se aºtepta la o asemenea replicã. Vã spun sincer, adãugã el, privind-o mirat cu mãslina în furculiþã opritã la jumãtatea drumului spre gurã.

Ca ofiþer ajuns la gradul de cãpitan, Agras avea experienþã bogatã în privinþa relaþiilor cu femeile. La Atena cãpitanul distins ºi spilcuit se fãcea repede simpatic prin þinuta, volubilitatea ºi manierele lui alese. Multe atenience ºi l-ar fi dorit de soþ. Dar el nu se gândea încã la cãsãtorie. Avea alte visuri. Nu se aºtepta ca o provincialã oarecare sã reziste farmecului sãu personal ºi aureolei de comandant al antarþilor din Macedonia.

– ªi eu vã spun tot atât de sincer, rãspunse prompt Maruºa, privindu-l o clipã, apoi îndreptându-se spre bucãtãrie.

Mesenii au zâmbit încurcaþi ºi, ca sã înveseleascã atmosfera, au ciocnit pãhãrelele cu masticã, dându-le pe gât cu poftã. Au gustat ºi din þârii sãraþi aflaþi pe masã ºi au sorbit ºi câte un pahar – douã din renumitul vin de Neaguºte.

Dupã ce au terminat de mâncat, Maruºa a strâns totul de pe masã. Apoi a venit cu cafelele aromate, dupã care s-a retras la bucãtãrie sã facã ordine.

În salon fumãtorii ºi-au aprins þigãrile, pufãind mulþumiþi ºi sporovãind. Dupã un timp, doctorul Perdicaris a deschis ºedinþa.

– Domnilor, s-a adresat el grav comitetului. Prea sfinþitul mitropolit al Salonicului ne-a trimis o scrisoare prin care ne aduce la cunoºtinþã cã cercurile înalte din Atena, atât cele oficiale

cât ºi cele neoficiale, sunt total nemulþumite de activitatea noastrã propagandisticã, cã rezultatele obþinute în urma acþiunilor întreprinse de noi sunt derizorii faþã de mãrimea pierderilor umane suferite de antarþii noºtri de elitã ºi de sumele cheltuite cu întreþinerea lor, în ciuda condiþiilor favorabile create de activitatea diplomaticã a prelaþilor noºtri pe lângã autoritãþile otomane. Prea sfinþia sa ne îndeamnã sã folosim orice mijloace pentru a stãvili curentul bulgãresc ºi mai ales cel românesc care ia amploare tot mai mare. De aceea v-am convocat astãsearã ca sã ne sfãtuim ºi sã hotãrâm ce este de fãcut.

A urmat o tãcere apãsãtoare, apoi, dupã câteva clipe, a intervenit preotul Teofanis, un om gras, cu vocea rãguºitã ºi cu barba aproape albã.

– Ce putem face noi dacã comitetul din Veria în frunte cu sfinþia sa episcopul a hotãrât încetarea oricãrui atac împotriva persoanelor particulare ºi a satelor vlahe ºi bulgare, limitând lupta numai între antarþii noºtri, comitagiii bulgari ºi armatolii vlahi?

– Are dreptate pãrintele, se plânse dezamãgit ºi învãþãtorul Ianulis, un om cu pãrul cãrunt ºi faþa mãslinie, subþiraticã. Hotãrârea comitetului din Veria i-a legat pe antarþii noºtri de mâini ºi de picioare. Limitând lupta numai între cetele înarmate, înseamnã a-i condamna pe antarþii noºtri la moarte sigurã ºi a îngropa astfel cauza elenismului. Oricât de eroic ar lupta ºi ar muri, antarþii noºtri îºi vor vãrsa sângele în zadar, dând naºtere cel mult la câteva cântece ºi balade populare. Vlahii ºi bulgarii vor jubila ºi vor triumfa de acum înainte. În aceastã situaþie, eu nu vãd ce mai putem face noi din acest târguºor. Ne aºteaptã vremuri grele...

Doctorul Perdicaris se foia pe scaun stingherit. Discuþia a apucat pe un fãgaº greºit, periculos ºi ameninþa sã degenereze lamentabil. Nu ºtia ce sã facã. Neliniºtit, cãuta cu ochii un sprijin, o punte de salvare. Atunci de la stânga cãpitanului Agras a luat cuvântul un bãrbat tânãr, bine fãcut ºi impozant. Era profesorul de gimnaziu Done Mingas. Acesta a tuºit de douã ori ºi, rotindu-ºi ochii asupra tuturor, a început sã vorbeascã:

– Domnilor, nu uitaþi cã avem onoarea sã fie prezent în mijlocul nostru ºi domnul cãpitan Tellos Agras, comandantul suprem al tuturor cetelor de antarþi din Turcia. Ce pãrere îºi va face dumnealui despre noi când va vedea cã renunþãm la marele nostru ideal ºi ne împiedicãm de niºte chiþibuºuri formale fãrã nici o valoare? Hotãrârea comitetului revoluþionar din Veria nu este valabilã ºi pentru noi. Nu uitaþi cã nu Veria, ci Neaguºte este cuibul ºi sediul principal al comandamentului suprem al antarþilor din Macedonia. Pe deasupra, avem dezlegare ºi îndemn categoric de la prea sfinþia sa mitropolitul Salonicului care este autoritatea religioasã supremã în eparhia noastrã. Aºadar eu propun sã trecem urgent la acþiune tocmai acum când s-a anunþat hotãrârea comitetului de la Veria ºi duºmanii noºtri jubileazã, sã atacãm prin surprindere satele vlahe din regiunea Edessei ºi sã le pustiim, dacã nici de data asta nu vor accepta elenismul. Altã soluþie nu existã pentru aceste capete groase de vlahi ºi de bulgari, care sunt greci de origine, dar care ºi-au pierdut limba ºi conºtiinþa naþionalã.

Dintr-o datã atmosfera s-a schimbat. Profesorul Done Mingas a vorbit înflãcãrat ca la o serbare patrioticã ºcolarã. Cãpitanul Agras i-a strâns mâna. Doctorul Perdicaris, fericit cã a fost scos din încurcãturã, l-a felicitat în gura mare:

– Bravo, domnule profesor. Aþi pus punctul pe i.

Profesorul ºi-a scos batista din buzunar ºi ºi-a ºters fruntea asudatã. Era încântat în sinea lui ºi îºi sorbea succesul arborând o falsã modestie. În faþa ºcolãriþelor codane ºi ale ºcolarilor entuziasmaþi ºi-ar fi sorbit succesul oratoric fãrã nici o reþinere. Era înalt ºi chipeº, cu nasul cam lung ºi gros într-o faþã plinã, latã, care imprima întregii fãpturi un aer de cap mare, impozant. Avea o voce puternicã, baritonalã. Zelos, excesiv, ultraºovinist ºi setos de parvenire, profesorul Done Mingas era prototipul renegatului.

Doctorul Perdicaris a luat cuvântul întrebând:

– Este toatã lumea de acord cu propunerea domnului profesor Mingas?

– Da, au strigat cu toþii.

– Atunci, domnilor, aceasta este hotãrârea unanimã a comitetului nostru ºi de mâine domnul cãpitan Agras este

împuternicit sã facã toate pregãtirile necesare ºi s-o ducã la îndeplinire. Încrezãtori în capacitatea lui militarã ºi în spiritul de luptã ºi de jertfã al vitejilor noºtri antarþi, îi urãm din tot sufletul succes deplin spre gloria patriei noastre Elada.

ªedinþa a luat sfârºit într-o atmosferã de voie bunã ºi de optimism.

Maruºa a ieºit din bucãtãrie ºi împreunã cu soþul ei a condus pe musafiri pânã la poartã. Înregistrase totul, dar îºi pãstra calmul ca ºi cum n-ar fi ºtiut nimic din ce s-a pus la cale. Soþul ei însã nu avea secrete faþã de ea. O iubea ºi nu-i ascundea niciodatã nimic. Cãuta s-o lãmureascã ºi s-o convingã de necesitatea ºi justeþea acþiunilor întreprinse.

La cinã Maruºa a fost tot timpul tãcutã. Soþul ei era bine dispus, mânca cu poftã ºi avea chef de vorbã.

– Ei, ce zici de cãpitanul Agras? Nu-i aºa cã e un om inteligent, distins ºi manierat?

– Mda...

– E ofiþer inimos, cu studii fãcute la Atena. S-a oferit voluntar sã lupte în Turcia pentru anexarea Macedoniei ºi pentru marea cauzã panelenã. E un om brav ºi curajos. A fost de la început aghiotantul lui Costas Acritas alias Mazarachis, colonel în armata greacã. Acesta, plecând în Grecia pentru recrutarea de noi antarþi, din cauza pierderilor mari suferite în luptele cu bandele înarmate ale vlahilor ºi bulgarilor încãpãþânaþi, i-a predat comanda cãpitanului Agras. Ai vãzut ce spiritual este? Þi-a fãcut imediat un compliment plecând de la numele meu patronimic.

– Mda... a îngãimat iarãºi soþia.

Maruºa nu avea poftã de mâncare. A ciugulit puþin dintr-o friptură de pasãre ºi a bãut o canã cu lapte. Soþul ei înfuleca friptura delicioasã, asortatã cu cartofi ºi salatã. Cu buzele unse de grãsime a întrebat-o, dornic s-o scoatã odatã din starea ei ciudatã cu rãspunsuri monosilabice evazive:

– Eh, ce impresie þi-a fãcut simpaticul nostru cãpitan Agras? a insistat el.

– Nu ºtiu... Nu pot sã-þi spun nimic. La urma urmei, ce te preocupã atâta impresia mea?! O fi simpatic, inteligent, manierat, cum spui tu, dar ar fi fãcut mai bine sã rãmânã la

Atena ºi sã frecventeze saloanele de acolo, decât sã vinã la vânãtoare de oameni în Macedonia, a rãbufnit ea.

Dupã aceastã rãbufnire din adâncul sufletului ei zbuciumat, Maruºa s-a sculat, a strâns farfuriile de pe masã ºi le-a dus la bucãtãrie.

Doctorul Perdicaris a rãmas mut. ªi-a dat seama cã este nervoasã ºi a considerat cã este mai bine sã n-o zgândãreascã. A mai bãut un pahar de vin ºi ºi-a aprins o þigarã. A ieºit pe balcon, rezemându-se de balustradã. Era o noapte seninã cu cerul albastru, înstelat. O adiere uºoarã ºi rãcoroasã foºnea mãtãsos prin frunziºul pomilor din grãdinã.

Dupã ce a terminat cu treaba ei la bucãtãrie, Maruºa s-a retras în dormitor ºi s-a culcat.

Doctorul Perdicaris a rãmas pe balcon fumând, cufundat într-o dulce reverie. Îi plãcea orãºelul natal, dar i se pãrea prea mic ºi prea periferic pentru un om ca el, ambiþios, distins ºi bogat. Visa sã ajungã cândva într-un oraº mare, la Salonic sau chiar la Atena. Ca preºedinte al comitetului revoluþionar din Neaguºte, se impusese ca o personalitate de prim rang. Acum se considera îndreptãþit sã aspire mai sus. Cu relaþiile pe care ºi le fãcuse printre comandanþii perindaþi la conducerea unitãþilor de antarþi, i se deschideau perspective frumoase în viitorul apropiat. A stat rezemat de balustradã mai bine de o orã. Prin norii molcomi ai fumului de þigarã, viitorul i se înfãþiºa seducãtor, în culori trandafirii. O iubea pe Maruºa ºi, în cutezanþa viselor sale, o vedea chiar mare amfitrioanã la Atena. La urma urmei, de ce nu? Era frumoasã, inteligentã ºi instruitã. Nu era cu nimic mai prejos decât cele mai distinse fete din Atena. Într-un târziu a pãrãsit balconul ºi a intrat în dormitor. A îmbrãcat pe întuneric cãmaºa de noapte pusã pe perina lui ºi s-a culcat încet, cu grijã, pentru a nu o trezi cumva pe soþie. Maruºa s-a întors cu spatele spre el. Vãzând-o cã e treazã, el i-a pus mâna pe umãr, mângâind-o.

– Te rog, nu te atinge de mine. Sunt obositã ºi vreau sã dorm.

– Cred, draga mea! Nu vrei sã-þi dau niºte picãturi de valerianã? Ai sã te liniºteºti repede ºi ai sã adormi uºor. ªtiu cã azi a fost o zi grea pentru tine. Îþi promit cã de mâine mã voi

îngriji sã-þi angajez o servitoare ca sã te ajute. Îmi dau seama cã ºedinþele astea de comitet se vor þine lanþ de acum înainte ºi e greu sã faci faþã singurã.

– N-am nevoie nici de valerianã, nici de servitoare. ªtii doar cã mie îmi place sã muncesc. Dacã n-aº munci, aº muri de plictisealã ºi de lene. Altceva mã deranjeazã. Sunt turburatã sufleteºte ºi am nevoie de liniºte ca sã-mi revin. De aceea, te anunþ cã mâine plec la pãrinþii mei. Te rog sã chemi un chirigiu care sã mã ducã cu calul pânã la Veria. Tu angajeazã-þi o servitoare care sã-þi gãteascã ºi sã aibã grijã de gospodãrie. La nevoie, poþi mânca la pãrinþii tãi, pânã mã întorc eu, l-a sfãtuit ea ca sã-i alunge orice suspiciuni. ªi acum, noapte bunã!

– Noapte bunã! a îngãimat ºi doctorul Perdicaris, îngrijorat de surescitarea nervoasã a soþiei sale pe care el, cu toatã ºtiinþa lui medicalã, o atribuia unor cauze cu totul strãine de cea realã.

A doua zi un chirigiu cu doi cai s-a prezentat la casa doctorului Perdicaris. Ajutatã de soþul ei, Maruºa a încãlecat calul al cãrui samar, pentru a fi mai comod, a fost acoperit cu o pãturicã flocoasã, portocalie, din zestrea Maruºei. Chirigiul a încãlecat ºi el pe calul sãu ºi a pornit în frunte pe ºoseaua dintre Neaguºte ºi Veria. Dupã amiazã au ajuns la destinaþie. Când a vãzut-o mama ei, Nuºca Hagicu, a întrebat-o miratã:

– Ce-i cu tine, scumpa mea, de-ai venit singurã?

Maruºa i s-a aruncat în braþe, izbucnind într-un hohot de plâns. Mama ei îi ºtergea lacrimile, o sãruta ºi o mângâia, încercând s-o potoleascã. Bãnuia cã i s-a întâmplat ceva rãu.

– Lasã, fata mea, nu mai plânge, cã-mi sfâºii sufletul. Am plâns ºi eu destul dupã omorârea fratelui tãu – arde-i-ar focul iadului de antarþi blestemaþi, cã am albit de durere într-o singurã noapte la aflarea vestei! Dar ce s-a întâmplat, de-ai venit singurã? Te-ai certat cumva cu soþul tãu? Doar l-ai luat din dragoste ºi te înþelegeai foarte bine pânã acum. ªtii cã noi nu eram încântaþi de alegerea ta ºi doream sã te mãriþi cu un aromân, dar pânã la urmã te-am lãsat în voia ta.

Maruºa s-a mai potolit ºi, ºtergându-ºi lacrimile ºi suspinând, i-a rãspuns:

– Nu, mamã scumpã, nu m-am certat. Dar l-am pãrãsit definitiv. Nu vreau sã-l mai vãd. L-am iubit sincer ºi m-am mãritat cu el nu pentru titlul ºi rangul lui de medic. Puteam sã-mi gãsesc ºi eu un profesor, un învãþãtor sau un mare negustor aromân, dar mi-a plãcut el. Nu l-am cunoscut bine ce suflet are, cãci eram o fatã curatã ºi naivã. ªtiu cã el mã iubeºte. Dar eu nu-l mai iubesc. Nu-l mai pot iubi. Înþelegi, mamã? strigã ea cu disperare încrâncenatã. Chiar dacã nu este vinovat de moartea fratelui meu, s-a înhãitat cu oameni rãi care clocesc în capul lor numai planuri drãceºti: crime, jafuri, pârjoluri împotriva vlahilor ºi bulgarilor.

– Liniºteºte-te, scumpa mea, a rugat-o mama ei. O sã-þi treacã ºi peste câtva timp o sã-þi fie dor de el ºi te vei întoarce la soþul tãu. Aºa e viaþa: ºi cu bucurii ºi cu necazuri. Dacã te iubeºte ºi þine la familie, trebuie sã-l înþelegi ºi sã fii ºi tu mai îngãduitoare.

– Niciodatã, mamã, a rãspuns ea, privind-o fix cu ultima energie a unei hotãrâri supreme. De-ar fi sã rãmân toatã viaþa nemãritatã, prefer sã mã fac cãlugãriþã, decât sã mã mai întorc la el. Te rog sã mã înþelegi ºi sã nu-mi aminteºti de el.

Mama ei a privit-o consternatã, apoi a rostit resemnatã:

– Bine, fata mea!

Maruºa i-a povestit mamei sale tot ce s-a vorbit ºi s-a hotãrât în ºedinþa comitetului þinutã în casa doctorului Perdicaris. Mama ei o asculta uluitã, ofta ºi-ºi fãcea cruci îngãimând: „vai, vai, vai ce diavoli!"

Bãtrânul Tuºa Hagicu lipsea. Era la dugheana lui în oraº. Când s-a întors seara acasã, s-a bucurat vãzându-ºi fiica.

– Cum de-ai venit aºa fãrã sã ne anunþi? Ce s-a întâmplat? Unde-i Epaminonda? – a dat drumul întrebãrilor una dupã alta, nerãbdãtor sã afle dintr-o datã rãspunsul la toate.

Când a aflat povestea mai mult din gura soþiei sale, s-a întristat la început. S-a aºezat pe scaun oftând:

– Of, Dumnezeule! Alt necaz pe capul nostru! Nu era de-ajuns moartea lui Dimitruli…

Cu lacrimi în ochi, Maruºa i-a mãrturisit:

– Dragã tatã, iartã-mã pentru durerea pe care þi-o pricinuiesc cã n-am ascultat de sfatul tãu când trebuia, dar te

rog sã mã înþelegi ºi sã nu mã alungi din casa ta. Recunosc cã am greºit, dar de acum înainte voi asculta de sfatul vostru.

– Cum sã te alung? Eºti fata noastrã, te iubim ºi-þi vrem binele. Þi-am respectat alegerea ºi nu te-am silit sã te supui voinþei noastre. Dar ca tatã te întreb: te-ai gândit bine la pasul ce-l faci?

– Da, tatã.

– Eºti hotãrâtã sã nu te mai întorci la el?

– Da, tatã.

– Gândeºte-te bine, cãci suntem oameni ºi greºim când luãm repede hotãrâri nechibzuite. N-aº vrea ca mâine-poimâine sã te rãzgândeºti ºi sã ne faci de ruºine la vârsta noastrã.

– Nu, dragã tatã! Sunt hotãrâtã definitiv ºi îþi jur cã te voi asculta ºi nu te voi face de ruºine niciodatã.

– Bine, fata mea! Atunci, trimite-i o scrisoare ºi comunicã-i hotãrârea pe care ai luat-o din propria ta voinþã. De-acum înainte rãmâi în casa noastrã ºi vom vedea ce este de fãcut. Poate vom gãsi pe cineva din neamul nostru…

Maruºa s-a repezit la tatãl ei ºi l-a sãrutat pe amândoi obrajii. A doua zi i-a trimis o scrisoare doctorului Perdicaris prin care îl anunþa cã se desparte de el, cã nu poate trãi alãturi de un om care patroneazã crime ºi cã hotãrârea ei este definitivã, luatã din proprie voinþã, neinfluenþatã de nimeni.

Prinderea lupului

Anunþaþi de un curier din Veria cã comitetul grecesc din Neaguºte a hotãrât distrugerea satelor fârºeroteºti Gramaticova, Cândrova ºi Paticina, armatolii au pãrãsit tabãra de la Cãstrie ºi s-au instalat în munþii Periºori între Neaguºte ºi Edessa. Pândind la marginea drumului, într-o zi au prins un curier trimis de comitetul din Neaguºte. Acesta avea o scrisoare adresatã unui fruntaº bulgar grecoman, Boicef din satul Oslen. În scrisoare se spunea: „Sã ne aºteptaþi la Piatra Roºie de la mirþi. De acolo o ceatã va veni la voi, iar alta la Mânãstirea Papandi, de unde vom pleca în altã parte.”

Curierul a fost legat ºi reþinut în tabãrã. Ofta ºi plângea, spunând cã e om sãrac ºi cã a fost plãtit pentru acest serviciu. Era bulgar din Neaguºte ºi fusese recomandat de profesorul Done Mingas.

– Nu te teme! i-a vorbit bulgãreºte cãpitanul Mucitani. Îþi vom da drumul imediat cum terminãm rãfuiala cu antarþii.

Curierul s-a mai liniºtit în urma acestei promisiuni. Armatolii l-au luat cu ei ºi s-au îndreptat spre Piatra Roºie. Când au ajuns în apropierea locului de întâlnire al antarþilor, cãpitanul Mucitani s-a adresat lui Mihali Handuri:

– Ia cu tine zece armatoli ºi aºeazã-i în pãdure de ambele pãrþi ale drumului. Când se vor apropia de locul stabilit, somaþi-i ºi, dacã nu se vor preda, deschideþi foc. Eu cu restul armatolilor voi fi în apropiere gata sã intervin la nevoie.

– Cred cã nu va fi nevoie. Îi voi prinde eu pe toþi în capcanã.

Travestit în uniformã de ofiþer turc, Handuri ºi-a luat ceata ºi a aranjat-o în pãdurea deasã de mirþi. El s-a pitulat în tufiºuri la

pândã. Era pe la amiazã ºi soarele dogorea. În umbra pãdurii era rãcoare ºi liniºte întreruptã doar de bâzâitul bondarilor ºi de ciripitul pãsãrelelor. Deodatã s-au auzit voci pe drum. Handuri a ridicat uºor capul ºi a zãrit un grup mic de oameni înarmaþi urcând încet coasta muntelui. Când s-au apropiat, a þâºnit din ascunziº ºi a strigat turceºte, cu puºca întinsã spre ei, somându-i sã se predea:

– Teslim ghiaur! (Predaþi-vã ghiauri!)

Antarþii au încremenit, uluiþi. Unul dintre ei, dezmeticindu-se mai repede, a strigat:

– Domnule ofiþer, nu suntem nici bulgari, nici vlahi. Suntem greci ºi luptãm împotriva acestor rebeli, colaborând cu autoritãþile turceºti, a cãutat el sã-l convingã pe ofiþerul turc.

– Bine. Predaþi-vã ºi vom sta de vorbã dacã este aºa cum spui, a rãspuns presupusul ofiþer turc, vorbindu-i pe un ton mai blând, liniºtitor.

Antarþii greci au ridicat mâinile în sus. Ca din pãmânt au þâºnit armatolii ºi i-au înhãþat. Le-au luat armele, i-au legat de mâini ºi i-au pornit spre locul unde aºtepta cãpitanul Mucitani cu ceata lui.

– Aceºtia sunt toþi antarþii, cãpitane! – i-a raportat Mihali Handuri. Voiau sã ardã satele aromâneºti cu bulgarii grecomani din Oslen ºi din alte sate vecine pentru ca antarþii greci sã se spele pe mâini de sângele vãrsat, strigând în gura mare cã ei n-au nici un amestec ºi cã respectã cu sfinþenie ordinul dat de comitetul grec din Veria de a nu mai fi uciºi oameni neînarmaþi.

– Eram sigur cã nu se vor astâmpãra, a rãspuns Mucitani privind fericit captura fãcutã de dibaciul ºi viteazul Handuri. Izolaþi-i ºi sã începem imediat ancheta ca sã vedem ce lupi am prins în capcanã. Vãd cã sunt numai cinci. Eu mã aºteptam la o haitã mai mare, a încheiat puþin dezamãgit cãpitanul.

A început imediat identificarea prizonierilor. Primii au fost cãlãuzele: Tollios ºi Ghiorghios Tollios, tatãl ºi fiul, doi bulgari grecizaþi din Neaguºte, tâlhari de meserie, care sechestrau oameni bogaþi ºi-i eliberau în schimbul rãscumpãrãrii lor cu multe lire. Stabilindu-se cã nu erau antarþi ºi cã fuseserã plãtiþi ca sã-i cãlãuzeascã pe drum, cei doi briganzi au fost eliberaþi.

Dându-le drumul, cãpitanul Mucitani i-a privit încruntat ºi i-a avertizat:

– Sunteþi liberi, deºi meritaþi o pedeapsã. Sã ºtiþi însã cã dacã vã mai prind fãcând pe cãlãuzele antarþilor, vã tai capul la amândoi. Aþi înþeles? Marº de aici, ticãloºilor!...

– Am înþeles. Sã trãieºti, cãpitane! – au mormãit amândoi, aplecându-se respectuoºi.

Cei doi au plecat pleoºtiþi, cu capul aplecat, dar fericiþi cã au scãpat cu viaþã. Privirea cruntã ca o noapte neagrã, strãbãturã de fulgere, ºi vocea asprã a cãpitanului armatol le-a strecurat un fior de gheaþã prin ºira spinãrii. Era pentru prima oarã când încercau aceastã senzaþie turburãtoare.

A urmat un tânãr înalt ºi frumos, bine îmbrãcat. Pãrea un intelectual distins.

– Cum te cheamã? l-a întrebat cãpitanul, mãsurându-l cu privirea.

– Safiros Longos, a rãspuns tânãrul, cu vocea sugrumatã de un nod care i se pusese în gât.

– Eºti aromân?

– Da, cãpitane, a rãspuns tânãrul, podidindu-l lacrimile.

– Bine, mã bãiatule, te-ai înhãitat cu niºte tâlhari ºi-ai pornit la drum sã-þi omori fraþii de sânge? Ce fel de aromân eºti tu? l-a dojenit Mucitani. Eºti cu adevãrat aromân sau ai învãþat ceva aromâneºte în vreo mahala din târguºorul tãu?

– Sunt aromân adevãrat. Pãrinþii mei vorbesc în casã aromâneºte. Eu am uitat în mare parte limba maternã, pentru cã am fost plecat mulþi ani la ºcolile înalte din Atena. Numele vechi al familiei mele este Lungu, dar a fost grecizat încã de când tatãl meu era elev la ºcoala primarã greceascã din Neaguºte.

Cum Safiros vorbea greu ºi stricat aromâneºte, pentru a grãbi identificarea, Cola Nicea i-a propus lui Mucitani ca prizonierul sã rãspundã în greceºte, iar el urma sã traducã în aromâneºte. Cãpitanul a consimþit ºi ancheta a decurs repede.

– Cu ce se ocupã acum pãrinþii tãi?

– Tatãl meu este cel mai mare industriaº textilist din Neaguºte. Are douã fabrici: una de torcãtorie ºi una de þesãtorie.

– Pãi, dacã ai atâta avere, ce-þi lipseºte þie ca sã te faci antart ºi sã-þi ucizi fraþii de sânge, care vor sã fie aromâni nu greci sau altã naþie? l-a întrebat Mucitani pe un ton mai blând.

– Cãpitane, eu n-am venit aici sã mã fac antart ºi sã omor oameni. Am fost luat de ei ca sã arate satelor de aromâni cã dacã toþi oamenii bogaþi, aromâni ºi bulgari, sunt grecomani, atunci trebuie sã se facã ºi ei grecomani. Aceasta mi s-a spus mie ºi pentru aceastã propagandã filoelenã am acceptat sã vin cu ei.

Privindu-l þintã, cãpitanul Mucitani l-a întrebat:

– Cine sunt ceilalþi doi prizonieri? Cãlãuzele ne-au spus numai numele unuia dintre ei. Numele celuilalt susþineau cã nu-l cunosc. Vrei sã ne spui numele lor?

– Da, cãpitane! Unul este profesorul Done Mingas din Neaguºte, iar celãlalt este cãpitanul Tellos Agras, urmaºul colonelului Costas Acritas, comandantul suprem al antarþilor din Turcia, care a plecat toamna trecutã la Atena ca sã recruteze forþe noi, cãci au pierderi mari ºi mulþi antarþi locali s-au împrãºtiat, nevrând sã mai lupte ºi sã moarã, deºi sunt bine plãtiþi.

La auzul numelui, toþi armatolii au rãmas câteva clipe perplecºi. Nu le venea sã creadã. La aºa ceva nu se aºteptau. Parcã trãiau un vis nespus de frumos. Le venea sã chiuie de bucurie cã le-a cãzut în mâini o pradã atât de rarã ºi atât de mult râvnitã. Cel mai fericit dintre toþi era cãpitanul Mucitani. Neputându-se abþine, el s-a adresat vesel proaspãtului armatol Toli Hagigogu:

– Dragã Hagigogu, ai venit la noi cu mare baftã. Azi am dat marea loviturã. Le-am secat antarþilor toatã vlaga. De acum poþi sã te întorci ºi tu în România ºi sã-þi continui liniºtit studiile universitare. Haiducia nu mai are rost pentru tine. Nici noi nu mai avem nevoie de noi armatoli. De acum înainte avem nevoie de oameni luminaþi care sã ne apere drepturile.

Feþele armatolilor s-au luminat. Au început sã se sãrute ºi sã tropãie. Deodatã, descãtuºat din adâncuri, un chiot a rãbufnit spintecând vãzduhul:

– Uraaaa! L-am prins, l-am prins! De acum s-a terminat cu mârºãviile lor!

Vãzând efectul produs de dezvãluirea sa, Safiros Longos ºi-a luat inima în dinþi ºi a vorbit:

– Cãpitane, vã rog pe toþi sã mã ascultaþi ºi sã mã iertaþi. Recunosc cã am greºit ºi cã merit sã fiu pedepsit. Dar dacã mã iertaþi vã voi fi recunoscãtor toatã viaþa. Vã jur pe numele pãrinþilor mei ºi pe tot ce vreþi cã nu voi mai greºi ºi vã voi fi de folos. Dacã mã omorâþi, pedepsindu-mã pentru rãtãcirea mea de o clipã, nu veþi câºtiga nimic ºi veþi face din mine, fãrã voia mea, un antart martir ºi erou.

– Eu te-am iertat, fiindcã eºti frate de-al meu ºi cred cã-þi pare rãu sincer de rãtãcirea ta. Cred cã toþi armatolii sunt de aceeaºi pãrere cu mine. Nu-þi cerem nimic, decât sã nu-þi urãºti ºi sã nu-þi persecuþi fraþii de sânge care vor sã trãiascã ºi sã moarã în legea lor.

Toþi armatolii au fost de acord cu gestul mãrinimos al cãpitanului.

– Dezlegaþi-l ºi daþi-i drumul! a ordonat cãpitanul.

Dupã ce a fost dezlegat, s-a repezit la cãpitan ºi i-a sãrutat mâna.

– Nu-mi sãruta mâna, cãci nu sunt preot ºi nici moºneag, l-a dojenit blând Mucitani.

– ªtiu. Dar pentru mine eºti mai mult decât un preot. Eºti fratele meu mai mare ºi-mi voi aminti de tine toatã viaþa. Mama mea va aprinde lumânãri ºi se va ruga pentru tine la bisericã.

Emoþionat, cãpitanul Mucitani l-a îmbrãþiºat ºi l-a sãrutat pe amândoi obrajii, grãindu-i:

– Spune-i mamei tale sã se roage pentru toþi armatolii, nu numai pentru mine.

Dupã ce a dat mâna cu toþi armatolii, Safiros Longos s-a despãrþit cu lacrimi în ochi ºi a ieºit în drumul mare, pornind înapoi spre Neaguºte.

Temându-se cã cei doi tâlhari eliberaþi ar putea anunþa vreun post de jandarmi din apropiere, cãpitanul Mucitani a strigat:

– Fraþilor, luaþi pe cei doi prizonieri care ºtim cine sunt ºi direcþia Gramaticova.

Urcând ºi coborând pe cãrãri înguste ºi întortocheate de munte, spre searã au ajuns la fântâna de la Dârjilova unde au fãcut un scurt popas pentru a se spãla ºi a-ºi umple bidoanele cu apã. Apoi au pornit mai departe ºi s-au oprit într-o poieniþã unde ºi-au fixat tabãra. Acolo au luat cina: o masã frugalã formatã din pâine neagrã, brânzã, ceapã ºi ceva legume. Cei doi prizonieri au primit ºi ei porþii egale, dar erau atât de cãtrãniþi cã nu le ardea de mâncare. Au fost legaþi de mâini ºi de picioare ºi, separaþi unul de altul, erau pãziþi de doi armatoli.

A doua zi dimineaþa a început judecata. A fost adus mai întâi aghiotantul cãpitanului grec. Cãpitanul Mucitani l-a întrebat în limba bulgarã:

– Cum te numeºti?

– Done Mingas.

– Eºti bulgar deci.

– Nu! a rãspuns þanþoº ºi bãtãios Mingas. Sunt grec bulgarofon aºa cum ºi dumneata eºti grec vlahofon.

– Asta sã i-o spui lui mutu’, nu mie care cunosc puþinã istorie ca sã ºtiu mãcar atâta lucru: cãrei naþii aparþin. Dacã tu vrei sã te consideri grec, e treaba ta. Nu te opreºte nimeni. Dar în ignoranþa ta prezumþioasã nu aplica ºi altora aceastã etichetã falsã fabricatã la Atena pentru prostirea analfabeþilor ºi a semidocþilor.

Dupã aceastã replicã tãioasã, tupeul lui Mingas a început sã se clatine. ªi-a dat seama cã are de a face cu un om inteligent ºi ºcolit, nu cu un simplu haiduc analfabet, cum îºi închipuia.

– Ce ocupaþie ai?

– Sunt revizor la ºcolile greceºti din regiune.

– Dacã eºti revizor ºcolar, ce cauþi alãturi de antaþi ºi nu-þi vezi de meseria ta?

– Am vrut sã servesc cauza panelenismului ºi am venit cu scopul de a convinge pe vlahi ºi pe bulgari cã ei sunt greci vlahofoni ºi bulgarofoni ºi sã le intre în cap ideea cã independenþa Macedoniei este o utopie ºi cã numai renaºterea vechiului imperiu bizantin sub tutela religioasã a Patriarhiei ortodoxe din Constantinopol ºi lumina minunatei culturi elene antice va aduce pacea ºi bunãstarea în Balcani.

– Poate cã nici independenþa Macedoniei nu se va realiza în viitorul apropiat, cãci sunt multe piedici ºi se ciocnesc multe interese contrarii interne ºi externe, dar sã ºtii cã ideea megalomanã panelenã este o utopie ºi mai mare, irealizabilã în vecii vecilor. Niciodatã marile puteri apusene nu vor încredinþa Greciei paza Strâmtorilor, pentru cã nu este în stare sã le apere în faþa pericolului rusesc sau bulgaro-sârbo-muntenegrean. De aceea va fi preferatã Turcia, care este singura þarã mare ºi puternicã din regiune ce poate îndeplini cu succes rolul de paznic sigur al strâmtorilor. Pãcat de tine cã, fiind profesor ºi revizor ºcolar, dai dovadã cã ai capul mai gros decât compatrioþii tãi care, deºi sunt oameni simpli, vãd totuºi lucrurile mai bine ca tine. Dar tu eºti plãtit de greci ºi þi-ai trãdat naþia pentru interesul tãu personal. Dacã te-ar fi prins voievodul Coliman sau Apostol, te-ar fi jupuit de viu. Ai avut noroc cã ai cãzut în mâinile noastre.

Done Mingas a rãmas nãucit. Aroganþa lui iniþialã s-a dezumflat ca o bãºicã de sãpun. Nu se aºtepta la o asemenea lecþie.

– Sã vinã ultimul captiv! a poruncit Mucitani.

Done Mingas a fost condus la locul sãu. Pe drum, întâlnindu-se cu prietenul ºi ºeful sãu care era dus la judecatã, a ridicat capul ºi privindu-l amãrât, a îngãimat doar atât: „Rãu, ºefule!”…

Ajungând în faþa cãpitanului, prizonierul s-a oprit în poziþie de drepþi.

Pentru anchetarea lui, cãpitanul Mucitani l-a luat ca interpret pe Mihali Handuri.

Mãsurându-l cu privirea, Mucitani a repetat întrebarea stereotipã:

– Cum te cheamã?

– Mã numesc Costas Agapinos, dar mi-am luat pseudonimul de Tellos Agras de când am ajuns comandantul forþelor de antarþi din Turcia, a rãspuns fãrã ºovãialã prizonierul.

– Ce înseamnã Tellos Agras? a vrut sã afle Mucitani.

Cu acelaºi aer imperturbabil, demn ºi mândru, Agras a rãspuns:

– Tellos înseamnã perfect, dar mai înseamnã ºi cel de la distanþã, de departe, ultimul. Agras înseamnã sãlbatic, fioros, crud, neîmblânzit. Aºa am considerat cã trebuie sã fiu eu în calitatea mea de comandant suprem, i-a explicat el privindu-l fãrã sã clipeascã.

Sinceritatea ºi bravada prizonierului l-au descumpãnit pe Mucitani. Îl privea mirat, gândindu-se cã sau Agras e un fin psiholog ºi braveazã intenþionat cu scopul de a-l dezarma sufleteºte, sau aceasta este firea lui, mândria lui de ofiþer care nu-ºi pierde demnitatea ºi onoarea nici în cele mai critice clipe ale vieþii.

– De unde sunteþi originar? l-a întrebat politicos Mucitani, impresionat de atitudinea lui demnã.

– Sunt din Peloponez. Am absolvit ºcoala militarã din Atena ºi am gradul de cãpitan în armata greacã. Pânã în toamna trecutã am fost secundul colonelului Costas Acritas, care a plecat în Grecia sã recruteze noi antarþi în urma grelelor pierderi suferite.

– Cu ce scop ai venit în Macedonia ºi cine te-a trimis?

– Am venit cu scopul de a grãbi procesul de grecizare a populaþiei creºtine din Balcani. Silogul din Atena format din cei mai înþelepþi cãrturari ºi din cei mai înflãcãraþi patrioþi, se ocupã cu recrutarea antarþilor. Eu, ca ofiþer, am considerat cã este o mare cinste sã fac parte din rândul acestor luptãtori ºi m-am înrolat ca voluntar.

– Silogul din Atena urmãreºte numai grecizarea, nu ºi cucerirea Macedoniei? l-a întrebat Mucitani.

– Deocamdatã trebuie s-o grecizãm, fiindcã elementul grec este în vãditã minoritate ºi marile puteri nu ne vor satisface pretenþia ºi legitimitatea anexãrii integrale a Macedoniei. Trebuie sã-i desfiinþãm mai întâi pe bulgari, pe vlahi ºi pe albanezi ºi abia dupã aceea vom începe lupta contra Turciei.

Curajul ºi sinceritatea cu care Agras rãspundea întrebãrilor l-au impresionat adânc pe Mucitani, care a început sã-l priveascã cu alþi ochi. Totuºi îl hãrþuia implacabil cu întrebãrile, dornic sã cunoascã toate dedesubturile acþiunii antarþilor direct de la ºeful lor. Dacã norocul l-a ajutat sã punã mâna pe el, atunci trebuia sã profite ºi sã-l stoarcã fãrã brutalitãþi, dar abil ºi stãruitor, de toate informaþiile de care avea nevoie, cu toatã admiraþia ce începuse a i-o trezi acuzatul. Mucitani continua interogatoriul cu aceeaºi faþã severã ºi cu aceeaºi privire scrutãtoare.

– Cine se ocupã cu recrutarea bandelor de antarþi ºi cine le subvenþioneazã?

– Mitropoliþii noºtri din Turcia. Ei sunt pãstorii sufleteºti ai creºtinilor ortodocºi ºi ei sunt cei care fixeazã directive ºi dau ordine antarþilor, care au misiunea de a le executa întocmai. Fondurile vin din Grecia pe cale diplomaticã prin Consulate. Ele sunt date mitropoliþilor care le folosesc dupã necesitãþi. Comitetele civile locale ne pun la dispoziþie gazde, curieri ºi uneori ºi efective de antarþi de ocazie.

Deºi Agras vorbea sincer ºi dezinvolt, Mucitani îl strângea tot mai tare în chingi.

– Dacã urmãriþi anexarea Macedoniei, de ce nu vã bateþi cu turcii ocupanþi care sunt asupritorii tuturor popoarelor creºtine din balcani? Ce aveþi cu vlahii ºi cu bulgarii care sunt creºtini ortodocºi ca ºi voi?

– Am rãspuns mai înainte ºi repet cã trebuie sã devenim mai întâi majoritari, grecizându-i pe bulgari, pe vlahi ºi pe albanezi ºi pe urmã ne vom rãzboi cu turcii.

– Deci pânã atunci colaboraþi cu turcii luptând împotriva noastrã care vrem sã facem din Macedonia o Elveþie a Balcanilor.

– O Elveþie a Balcanilor este o utopie. Macedonia este greceascã din cele mai vechi timpuri, a declarat rãspicat Agras.

Replica lui Mucitani a venit tot atât de rãspicatã:

– Macedonia n-a fost niciodatã greceascã. Ea a fost locuitã de traco-iliri, care sunt strãmoºii noºtri, ai vlahilor ºi albanezilor. Utopie este marea voastrã idee panelenã, izvorâtã dintr-un fond sufletesc bolnav, megaloman. Cum credeþi cã veþi reuºi sã

grecizaþi cu forþa toate popoarele creºtine din Balcani tocmai în acest secol când s-a trezit în ele conºtiinþa naþionalã?

– Noi avem rãbdare, a rãspuns liniºtit Agras. Mai curând sau mai târziu vom reuºi, pentru cã marile puteri europene, care admirã cultura elenã, au ºi datoria ºi tot interesul sã ne susþinã datoritã poziþiei noastre geo-strategice.

– Oricât v-ar susþine – aºa cum v-au susþinut ºi la Congresul de la Berlin, dându-vã Tessalia – nu vã vor oferi plocon toatã Macedonia în care sunteþi cea mai micã minoritate etnicã, strivind în picioare interesele celorlalte state balcanice susþinute la rândul lor de Rusia ºi de alþii…

– Tocmai de aceea am venit, ca sã înãbuºim trezirea conºtiinþei naþionale la aceste popoare. De altfel, unii comitagii bulgari ca Cіociu din Rahova, Cota din Prespa ºi Gonu ºi Lazu din oraºul Ianiþa s-au lãmurit ºi au dezertat din cetele conduse de voievodul Apostol. Ei s-au alãturat nouã. De ce nu faceþi ºi voi la fel? Renunþaþi la românism, cãci sunteþi greci care v-aþi pierdut limba!

– Ciociu, Cota, Gonu ºi Lazu sunt niºte trãdãtori laºi ºi ticãloºi, care ºi-au vândut sufletul pentru banii voºtri. Noi urâm ºi pedepsim trãdarea ca cel mai urât viciu omenesc. Voi o cultivaþi din interes, dar în sufletul vostru îi dispreþuiþi pe trãdãtori. Cât priveºte originea noastrã, eu vã întreb: dacã am fi într-adevãr greci, cum vã explicaþi cã strãmoºii noºtri, mândri de cultura lor superioarã, s-au latinizat ºi s-au slavizat în masã, adoptând o limbã ºi o culturã inferioarã pe care o numeau cu dispreþ „barbarã”? De când lumea, se ºtie cã o culturã superioarã înghite pe cea inferioarã. Dovada cea mai clarã este însãºi Grecia. Cuceritã ºi ocupatã de romani, ea nu s-a latinizat ca Macedonia traco-ilirã barbarã, adicã inferioarã civilizaþiei ºi culturii romane. Grecia supusã politic ºi militar ºi-a pãstrãt identitatea graþie culturii ei superioare. Alexandru cel Mare, cu care vã mândriþi pe nedrept, era trac, nu grec. El avea culturã greacã pe care a rãspândit-o în Orient, dar vorbea cu generalii sãi macedoneni în limba tracã. Graþie culturii voastre superioare, aþi asimilat de-a lungul vremii atâþia strãini încât grecii de azi aproape cã nu mai au nimic comun cu grecii vechi. Sunteþi mai mult vlahi,

slavi ºi albanezi grecizaþi prin bisericã ºi ºcoalã. Sunteþi un amestec hibrid de popoare, un *mixtum compozitum*. De aceea n-aþi mai produs nimic de valoare nici în ºtiinþã, nici în literaturã, nici în artã.

Agras a rãmas mut, copleºit de demonstraþia severã, dar logicã a lui Mucitani. Cãpitanul „cuþovlah”, care-l judeca, nu era un om de rând.

– Câþi antarþi aveþi în subordine? a continuat Mucitani.

– Vreo douã sute, încadraþi în mai multe cete ºi repartizaþi în douã grupe care acþioneazã în partea de est ºi de vest a Macedoniei.

– De unde sunt de fel?

– Cei mai mulþi sunt din Creta, unii din Grecia ºi câþiva din Macedonia, pe care-i folosesc mai mult în calitate de curieri ºi cãlãuze.

– Unde sunt atunci cretanii dumitale, fiindcã ai pornit la drum însoþit doar de câþiva vlahi ºi bulgari grecomani?

– Este adevãrat cã antarþii mei cretani au fost decimaþi în luptele care au avut loc ºi unii au dezertat, refugiindu-se prin sate ºi oraºe. Din aceastã cauzã colonelul Acritas a plecat în Grecia ca sã recruteze noi forþe.

– Crezi cã se va mai întoarce?

– Da.

– Noi avem dovezi cã multe bande de antarþi erau formate aproape exclusiv din vlahi ºi bulgari grecomani autohtoni. Doar conducãtorii lor erau ofiþeri greci. Este adevãrat?

– Da. Au fost situaþii când, din cauza pierderilor suferite, am fost nevoiþi sã recurgem ºi la o astfel de soluþie.

– De ce cretanii nu luptã pentru eliberarea insulei lor de sub turci ºi au venit în Macedonia sã lupte împotriva noastrã?

Agras, care pânã atunci îl privea de sus pe Mucitani, considerându-l un barbar incult ºi necioplit, i s-a adresat politicos, pronunþându-i pentru prima oarã titlul:

– Cãpitane Gheorghe, am venit aici din mai multe motive. Creta este veche insulã greceascã ºi într-un viitor rãzboi ea ne va fi datã de marile puteri fãrã nici o opoziþie internã ºi externã. Macedonia este mãrul discordiei râvnit de toate statele

balcanice. Deci pentru Grecia ea este problema principalã care trebuie rezolvatã cât mai repede pentru a-i elimina pe ceilalþi competitori.

– Nu ºtiaþi cã în Macedonia grecii sunt foarte puþini ºi cã cei mai numeroºi sunt bulgarii, vlahii ºi albanezii?

– Nu. Nouã ni s-a spus dimpotrivã: cã autonomiºtii vlahi ºi bulgari sunt puþini ºi cã populaþia ne aºteaptã cu braþele deschise. Abia când am trecut râul Bistriþa – anticul Aliacmon – am fost cuprins de îndoieli. Am început sã-mi dau seama cã situaþia este cu totul diferitã ºi cã am fost înºelaþi de propaganda panelenã. M-am convins la faþa locului cã cei mai numeroºi sunt bulgarii, apoi vlahii. Grecii sunt puþini ºi se aflã mai mult la oraºe ºi în câteva sate rãzleþe de clãcaºi pe moºiile beilor turci ºi sunt atât de prãpãdiþi ºi de fricoºi cã preferã sã fie sclavi decât sã se rãzvrãteascã ºi sã sfãrâme jugul pãgân. Aºa cã nu ne sunt de nici un ajutor. Mitropoliþii ºi episcopii noºtri ne-au dat gazde ºi curieri din rândul bulgarilor ºi vlahilor grecizaþi ºi, deºi aceºti oameni sunt bine plãtiþi, cu ºase lire pe lunã, cred totuºi cã ei m-au vândut atrãgându-mã în aceastã cursã. Sunt foarte dezamãgit. Nu ºtiu ce soartã mã aºteaptã, dar vã jur cã dacã mã eliberaþi, aºa cum aþi fãcut ºi cu ceilalþi trei însoþitori de-ai mei, îmi iau subalternii ºi mã întorc în Grecia.

– Cãpitane Agras! i s-a adresat la rândul sãu ºi Mucitani, în semn de respect, sã nu crezi cã ai fost vândut. A fost capturat curierul din Neaguºte, trimis cu o scrisoare cãtre bulgarul grecoman Boicef din satul Oslen, în care se scrie: „Sã ne aºteptaþi la Piatra Roºie de la mirþi. De acolo o ceatã va veni la voi, iar alta la Mânãstirea Papandi. De acolo vom pleca în altã parte."

Scoþând hârtia din buzunar, Mucitani i-a arãtat-o lui Agras. Acesta a fãcut un gest larg cu ambele mâini, oftând abãtut:

– N-am avut noroc. Soarta m-a prigonit.

– Noi ne aºteptam sã vii cu o ceatã de vreo sutã de antarþi. Unde urma sã vã duceþi de la Mânãstirea Papandi ºi cu ce scop?

– Þinta noastrã era sã dãm foc satului Gramaticova, focarul cel mai fanatic al românismului din regiunea aceea ºi apoi cu ajutorul celor doi propagandiºti, unul vlah eliberat, celãlalt reþinut alãturi de mine, sã convingem populaþia vlahã ºi

bulgarã sã treacã la elenism ºi la patriarhat dacã nu vrea sã pãþeascã la fel ca cei din Gramaticova.

Mucitani l-a privit lung cu un amestec ciudat de urã, de mânie ºi de admiraþie. Sinceritatea ºi tupeul lui Agras frizau uneori cinismul. Agras i-a susþinut privirea înfruntându-l mândru ºi hotãrât.

– Dacã îþi dãm drumul, ce garanþii ne dai cã-þi vei respecta angajamentul? l-a întrebat Mucitani, dupã o lungã pauzã, privindu-l fix ºi încercând sã descifreze firea ciudatã a acestui om, alcãtuitã parcã dintr-un amalgam de elemente psihointelectuale: sinceritate, bravadã, cinism, ºiretenie, pe lângã altele mai estompate.

– Cuvântul meu de onoare, de om ºi de ofiþer! a rãspuns prompt Agras.

Mucitani a zâmbit ironic ºi i-a povestit un episod referitor la onoarea antarþilor:

– Anul trecut, Mitru Vlahu, un cãpitan armatol aproape agramat, dar isteþ, bun ºi foarte viteaz, a capturat patru antarþi cretani lângã Castoria. Fiindu-i milã de ei cã erau tineri, le-a dat drumul dupã ce, la cererea lor, au jurat pe Sfânta Evanghelie cã se vor întoarce în Grecia. Dupã vreo douã luni i-a capturat din nou într-o luptã. Cu lacrimi în ochi tinerii antarþi au îngenuncheat în faþa lui, rugându-l sã-i ierte ºi jurându-se pe toþi sfinþii cã vor pleca în Grecia. Dar Mitru Vlahu nu i-a mai iertat pe mincinoºi ºi pe sperjuri ºi a dat ordin sã li se taie capul.

– Cred cã erau niºte ageamii fanatici ºi inconºtienþi. Îºi meritau pedeapsa pentru cãlcarea jurãmântului, a aprobat Agras.

– În urma acestui exemplu nu putem avea nici o încredere în cuvântul de onoare ºi-n jurãmântul unui antart, rostit chiar cu amândouã mâinile pe Sfânta Evanghelie.

Agras l-a privit o clipã ºi apoi, aplecând capul, a exclamat abãtut în dialectul cretan: „Eritalcala”, adicã : „S-au scufundat corãbiile”!

Judecata s-a încheiat. Sentinþa urma sã fie pronunþatã mai târziu.

Agras a fost luat de doi armatoli ºi dus alãturi de ajutorul sãu Done Mingas. Din clipa aceea erau liberi sã vorbeascã între ei fãrã nici o opreliºte.

Vestea capturãrii cãpitanului Agras s-a rãspândit ca fulgerul. Doi ciobani de la stâna celnicului Cuºa au adus un batal ºi o stearpã grasã. Curierii trimiºi în satele aromâneºti ºi bulgãreºti s-au întors cu pâine ºi cu alte produse alimentare. Câþiva bulgari au venit cu catâri ºi cu mãgari încãrcaþi cu pâine, cu vin, cu rachiu, cu legume ºi cu fructe. Deodatã poiana s-a umplut de bunãtãþi. Vesel, cãpitanul Mucitani l-a strigat pe Iorgula Cutova, care fusese ucenic la restaurantul Cealera din Veria ºi i-a spus zâmbind:

– Dragã Cutova, te lãudai cã eºti mare bucãtar. Acum sã te vãd! Pregãteºte-ne o masã sã rãmânã de pominã. Ai tot ce-þi trebuie ºi de mâncare ºi de bãuturã. Fã-ne niºte „arumãni" (frigãrui de mãruntaie) stropite cu rachiu, sã-ºi lingã degetele ºi cei doi prizonieri ai noºtri, cãci de atâta amãrãciune, n-au mâncat nimic pânã azi. Sã moarã mãcar sãtui…

– Cãpitane, fii fãrã grijã. Le voi arãta tuturor cã sunt un mare bucãtar vrednic sã stea alãturi de un renumit mãcelar.

Toþi armatolii au izbucnit în râs. Aluzia lui Cutova se referea la porecla de mãcelar (casap) a cãpitanului. Mucalitul Miha Zugravu a râs cu mare poftã, felicitându-l.

– Bravo, Cutova! I-ai zis-o! Sã pofteascã acum cãpitanul nostru sã refuze vinul ºi rachiul cum a fãcut la Cãstrie cu vinul trimis de Tega Vurduni sub pretextul cã ar fi fost otrãvit!… Ah, ce supãrat am fost atunci pe cruºoveanul meu!

Mucitani a râs ºi el cu poftã. Apoi, întorcându-se cãtre Zugravu, a cãutat sã-l consoleze:

– Hai, bitulene frate, nu fii supãrat pe mine pentru pãþania asta! N-am fãcut-o din rãutate, cãci ºi mie mi-ardea de bãuturã, pânã în adâncul sufletului, dar am vrut sã vã pun la încercare rezistenþa moralã ºi spiritul de disciplinã. Sã vã obiºnuiþi cu abstinenþa ºi cu asprimea vieþii de armatol. ªi, slavã Domnului, aþi dovedit din plin cã aveþi cu toþii voinþã de oþel. Aºa trebuie sã fim pânã la sfârºit, indiferent ce ne rezervã destinul. Numai prin frãþie, unitate ºi disciplinã de fier vom birui. Azi însã puteþi sã vã ºi îmbãtaþi, cãci sãrbãtorim o mare victorie.

– Ura! au strigat armatolii.

Poiana ºi pãdurea au rãsunat de chiotele lor. Totuºi, în atmosfera de veselie generalã, pentru orice eventualitate, douã caraule fãceau de pazã cu schimbul.

Animalele aduse au fost tãiate la repezealã ºi puse la frigare în sule lungi rotite domol deasupra grãmezilor de jar. Un miros delicios s-a rãspândit deodatã în toatã poiana, gâdilând nãrile tuturor ºi pierzându-se agale în umbra pãdurii. Pânã ºi celor doi antarþi amãrâþi li s-a deschis subit o poftã de lup flãmând.

Masa s-a servit pe frunze de brusture. Mai întâi s-au servit frigãruile de mãruntaie cu ceapã ºi usturoi verde aduse de bulgari din grãdinile lor. Fiecare porþie avea ºi câte o bucatã de brânzã de la stâna celnicului Cuºa. Apoi a urmat friptura aranjatã în porþii egale de priceputul ucenic de bucãtar Iorgula Cutova. Toatã lumea a primit porþii egale de mâncare, inclusiv cei doi antarþi greci. Douã ploºti cu vin ºi una de rachiu treceau des din mânã în mânã. Agras ºi Mingas au primit ºi ei rachiu ºi vin în câte un bidonaº.

Mândru de isprava lui, Iorgula Cutova, dupã ce a tras o duºcã de rachiu, s-a adresat lui Mucitani:

– Cãpitane Mucitani, când se va termina odatã cu viaþa asta de armatol ºi vei veni în vizitã la Veria, am sã te duc la restaurantul Cealera unde mã voi reangaja ºi ai sã vezi ce mâncãruri delicioase voi face, sã mã pomeneºti cât vei trãi la cruºovenii tãi.

– Nu mã îndoiesc deloc cã te pricepi ºi cã vei ajunge un bucãtar excelent, dragã Cutova, a zis Mucitani. Dar mâncãri mai delicioase ca „arumanea” ºi friptura de azi nu cred cã voi mai gusta vreodatã, oricât de rafinate ar fi ele.

Complimentul cãpitanului l-a uns la inimã pe Cutova, care avea chef de vorbã.

– Cãpitane Mucitani, când va da Dumnezeu ºi ne vom strânge la casele noastre, sã-þi iei ºi nevasta ºi sã stai la mine la Veria ca oaspe cât îþi pofteºte inima. Mi-a spus prietenul Zugravu cã este foarte frumoasã ºi curajoasã. Am sã-i povestesc ºi ei întâmplarea cu vinul aºa-zis „otrãvit” ºi alte nãzdrãvãnii de-ale tale, sã vadã ºi ea ce soþ energic ºi hotãrât are.

– Bine, dragã Iorgula! Am sã vin ºi cu ea ºi poþi sã mã zugrãveºti aºa cum mã vezi tu. Nu ºtiu dacã logodnica mea

este atât de frumoasã cum þi-a zugrãvit-o prietenul meu mucalit Miha Zugravu, dar mie îmi place. Este ºi curajoasã ºi viteazã.

– Cãpitane, sã-þi trãiascã! au strigat armatolii.

Spre uimirea tuturor, din locul celor doi antarþi prizonieri s-a auzit o voce fredonând. Era Agras. Încãlzit de friptura înfulecatã, stropitã cu rachiu ºi cu vin, Agras a început sã fredoneze un cântec haiducesc din vremea revoluþiei greceºti din l82l. Era cântecul dedicat lui Atanasie Diacul, viteazul cãlugãr vlah care i-a bãtut pe turci la hanul de la Gravia.

Armatolii au tresãrit nemulþumiþi, gata sã-l apostrofeze.

– Lãsaþi-l sã cânte, a poruncit Mucitani.

Toate privirile s-au aþintit asupra lui Agras. Vocea lui, timidã iniþial, a început sã rãsune tot mai sigurã. Poate în clipa aceea, la marginea poienii înflorite, se închipuia un actor în amfiteatru, interpretând rolul unui erou legendar de tragedie anticã. Numai aplauzele au lipsit. Dupã ce a terminat, Handuri i-a tradus cãpitanului textul cântecului:

„Fã-mi-te turc, diacule, ºi în geamii te-nchinã,
De vrei sã te mai bucuri de viaþã ºi luminã!”

ªi partea finalã:

„Ian vezi ce vreme a ales moartea necruþãtoare,
Când creºte iarba în poieni ºi pomii sunt în floare!”

Cu ajutorul lui Handuri, Mucitani i-a fãcut lui Agras câteva precizãri istorice:

– Deºi cântecul este grecesc, ca multe cântece ale vlahilor, eroul lui este vlah, aºa cum vlah este ºi poetul Riga Fereu, iniþiatorul Eteriei ºi fondatorul literaturii moderne greceºti, ºi Ioan Coletti, fondatorul statului grec modern. Cei mai mulþi cãpitani de haiduci din perioada aceea n-au fost greci, ci vlahi. Iar în bãtãliile navale cei mai viteji luptãtori n-au fost greci, ci albanezi în frunte cu amiralul Miauli cãruia i-aþi grecizat imediat numele, adãugându-i un „s” în coadã. V-aþi specializat trãind din furt ºi din minciuni.

Agras a rãspuns calm:

– Chiar dacã sunt vlahi ºi albanezi, ei sunt eroii noºtri, pentru cã au luptat ºi s-au sacrificat pentru marea cauzã panelenã.

– Revoluþia a fost proclamatã în numele creºtinãtãþii, nu în numele Eladei ºi al cauzei panelene, a replicat cãpitanul Mucitani. Atunci, în numele acestui ideal au luptat sub steagul revoluþiei toþi creºtinii din balcani: români, bulgari, greci, albanezi, ba chiar ºi strãini celebri, ca poetul englez lordul Byron ºi italianul Santarosa.

Agras a tãcut mirat. Cãpitanul vlah avea o minte ascuþitã ºi ºtia multe lucruri pe care le mânuia cu dexteritate ºi cu o argumentaþie logicã strânsã. Nu era uºoarã o disputã cu el.

Mucitani a continuat, combãtându-l cu noi fapte reale, incontestabile:

– Spre deosebire de revoluþionarii de la l82l, voi aþi fãcut cârdãºie cu pãgânii împotriva creºtinilor. Antarþii voºtri, cot la cot cu baºbuzucii lui Hairedin bei din Vodena, au mãcelãrit zilele trecute patruzeci de þãrani vlahi ºi bulgari în timp ce se întorceau de la târg în satele lor din Meglenia. În regiunea Veriei, antarþii ºi baºbuzucii lui Halil bei ºi Ramis bei au comis numeroase crime împotriva populaþiei paºnice aromâne. Profitaþi de corupþia administraþiei turceºti ºi o asmuþiþi împotriva noastrã. Pânã ºi în balta Ianiþa, unde am iernat cu toþii, aþi dat foc unor sate bulgãreºti ºi ne-aþi atacat miºeleºte pe la spate în timp ce turcii ne bombardau cu artileria.

Agras pãrea copleºit de avalanºa de acuzaþii rostogolitã asupra lui. A aplecat capul, pãrând cã se dã bãtut, dar ºi l-a ridicat semeþ, ca unul care, în cea mai criticã situaþie, când nu mai are nici o ieºire, gãseºte totuºi în el tãria necesarã de a se împãca cu soarta.

– Cãpitane Gheorghe, ai dreptate! Este adevãrat tot ce mi-ai spus. Dar nimeni nu ºtie ce ne rezervã istoria. Deocamdatã duºmanii noºtri nu sunt turcii pãgâni, ci vlahii ºi bulgarii creºtini, pentru cã ei sunt cei care se opun la înfãptuirea marelui ideal al panelenismului. Cum se va încheia lupta numai Dumnezeu ºtie. Eu însã cred în destinul Eladei ºi sper cã þinuturile în care curge azi sânge nevinovat de greci, de vlahi, de bulgari ºi de albanezi vor reveni, mai curând sau mai târziu, la sânul patriei mele Elada. Marii învinºi veþi fi voi, vlahii, fiindcã România, care a rupt relaþiile cu Grecia din cauza voastrã, este micã ºi departe ºi nu vã poate ajuta

decât cu gesturi simbolice. Marele ei vis este unificarea naþionalã prin alipirea Ardealului, Bucovinei ºi Basarabiei. Chiar în ipoteza în care s-ar realiza acest vis, România se va preocupa exclusiv de pãstrarea acestor provincii decât de apãrarea intereselor voastre, cãci sunteþi departe ºi separaþi de ea prin marele zid al statelor slave. Pentru apãrarea integritãþii sale teritoriale, ea va cãuta aliaþi care s-o sprijine împotriva pericolului permanent reprezentat de colosul de la Rãsãrit, de Ungaria, de Bulgaria ºi de toþi vecinii slavi care o înconjoarã, încât nu va avea nici timp ºi nici un interes major sã se ocupe serios ºi de soarta cuþovlahilor din sudul Dunãrii. Iatã de ce marii învinºi, marii sacrificaþi veþi fi voi, cuþovlahii, care luptaþi cu atâta ardoare ºi abnegaþie pentru România, presupusa voastrã patrie. Înainte de a muri, þin sã vã spun încã odatã cã adevãrata voastrã patrie este Elada, nu România!

După aceastã lungã tiradã, Agras a rãsuflat adânc, uºurat. ªi-a descãrcat sufletul zbuciumat, aºteptând cu seninãtate moartea. Simþea sau presimþea sentinþa de condamnare la moarte, din tonul discuþiei ºi din toatã atitudinea fermã ºi inflexibilã a cãpitanului armatol.

Gheorghe Mucitani i-a rãspuns rãspicat:

– Cãpitane Agras, se vede cã ai fost bine instruit la ªcoala militarã din Atena. Poate sã ai dreptate. Noi ºtim cã România, care este micã ºi departe, nu ne poate ajuta prea mult. Ea îºi are – ºi va avea mereu – problemele ºi interesele ei majore diferite de cele ale românilor macedoneni. Tocmai de aceea noi luptãm pentru autonomia ºi pentru independenþa Macedoniei. Cu alte cuvinte, vrem sã ne luãm soarta în propriile noastre mâini. Suntem vlahi cu toþii ºi cei din sud ºi cei din nordul Dunãrii, cãci aºa ne-au înregistrat toate documentele istorice din antichitate pânã azi, dar noi între noi ne numim români, rumâni sau armâni. Ca atare, patria noastrã este România, singura parte din þara locuitã de strãmoºii noºtri traci, care a reuºit sã-ºi pãstreze de-a lungul vremii un stat propriu, dupã un mileniu de nãvãliri barbare care au modificat profund structura etnicã a acestor zone ºi chiar a continentului european. Pentru noi, românii din Balcani, care suntem urmaºii direcþi ai tracilor macedoneni romanizaþi, Macedonia este ºi ea patria noastrã, cãci noi suntem aici bãºtinaºi nu venetici ca slavii,

ca grecii, ca evreii ºi ca þiganii. De aceea, þinând seama de compoziþia etnicã actualã a Macedoniei, noi, românii macedoneni, ne-am pronunþat pentru o Macedonie autonomã sau independentã, cu drepturi politice ºi culturale egale pentru toate populaþiile conlocuitoare. Nu cerem nimic de la România, nici arme, nici partizani, aºa cum procedeazã Grecia care organizeazã bandele de antarþi pe teritoriul ei ºi le trimite apoi în Macedonia sã ucidã oameni nevinovaþi, pentru simplul fapt cã nu se declarã ceea ce nu sunt, adicã greci.

Masa s-a încheiat într-o atmosferã de veselie. Chiar ºi prizonierii, trataþi omeneºte cu aceeaºi mâncare ºi bãuturã, erau bine dispuºi. Done Mingas, care a tãcut tot timpul, asistând la dialogul celor doi cãpitani, sãtul ºi îmbujorat de mâncarea ºi bãutura primitã, nu mai ofta posomorât. În sufletul lui a început sã încolþeascã speranþa cã armatolii vlahi îl vor achita ºi-l vor elibera, aºa cum au procedat cu tânãrul Safiros Longos. Spre searã li s-a citit sentinþa. Când a auzit cã sunt condamnaþi la moarte, Done Mingas a izbucnit în plâns.

Agras s-a rãstit la el, mustrându-l:

– Nu þi-e ruºine sã plângi ca o muiere? Ce fel de antart eºti tu? Te-am socotit om demn, plin de curaj. Constat însã cã m-am înºelat. Aºa este lupta, din ea ies învinºi ºi învingãtori. Noi am cãzut învinºi. Cauza pentru care luptãm însã nu este pierdutã. Într-o zi va birui.

Dar Mingas plângea ºi se vãieta întruna. Agras a încercat sã-l potoleascã ºi sã trezeascã în el simþul demnitãþii:

– Liniºteºte-te! Unui antart nu-i este îngãduit sã plângã. Adu-þi aminte ce planuri fãceai dacã vreunul din duºmani ar fi cãzut în mâinile noastre! Mai ales acel om-lup Adam Gulea! Cum l-am fi schingiuit ºi orbit ºi l-am fi trimis apoi în satul lui sã-i umple de groazã pe vlahi ºi sã-i lecuiascã de românism! Atunci îþi frecai mâinile de bucurie la gândul unei asemena pedepse cumplite ca cea datã bulgarilor de împãratul Vasile Bulgaroctonul.

Dar Done Mingas nu mai auzea nimic. Plângea ºi se vãieta întruna, vãrsând ºiroaie de lacrimi. În cele din urmã, epuizat, a aþipit.

Armatolii au dormit noaptea în pãdure. Un curier a fost trimis la Gramaticova cu vestea cã a doua zi vor veni cu prizonierii în sat

ca sã-i vadã toatã lumea. Dis-de-dimineaþã, armatolii au pornit cu prizonierii spre sat. Când au ajuns, toatã lumea, cu mic cu mare, era strânsã în piaþã. Prizonierii, legaþi amândoi de câte o mânã, mergeau împreunã încadraþi de armatoli. Done Mingas, deºi era mai înalt ºi mai gros, mergea greoi, cu umerii ºi cu capul aplecat, ca ºi când ar fi purtat pe spate o povarã enormã. Nu mai plângea, nu se mai vãieta, ci privea mereu în jos. Pãrea mut ºi surd. Agras mergea drept, cu capul ridicat trufaº, privind sfidãtor. Convoiul s-a oprit în faþa cafenelei. Cãpitanul Mucitani s-a adresat mulþimii:

– Fraþi aromâni, acesta este cãpitanul grec Agras ºi celãlalt aghiotantul sãu Done Mingas, bulgar grecoman, care voiau sã dea foc satului ºi sã vã ucidã pe toþi.

– Arde-l-ar focul iadului! au strigat mai multe femei.

– Daþi-i foc lui! au strigat furioase alte voci de bãrbaþi ºi de femei.

Mucitani ºi-a ridicat glasul peste larma dezlãnþuitã:

– I-am adus ca sã-i vedeþi ºi sã nu vã mai temeþi de-acum înainte de antarþi. Pentru toate nelegiuirile fãcute au fost judecaþi ºi condamnaþi la moarte prin spânzurãtoare. Sentinþa însã nu va fi executatã decât dupã ce-i vom plimba prin toate satele aromâne ºi bulgare din munþi ca sã-i vadã toatã lumea ºi sã se convingã cã i-am prins ºi i-am executat, cãci mitropoliþii ºi episcopii greci sunt în stare sã mintã spunând cã sunt vii ºi cã s-au refugiat în Grecia de unde vor veni cu noi bande de antarþi ca sã vã terorizeze.

– Foarte bine! Plimbaþi-i ca ursul prin sate sã-i vadã toatã lumea ºi sã-i scuipe! … a strigat mulþimea întãrâtatã.

– Nu! a tunat Mucitani. Nu voi permite nimãnui sã-i scuipe sau sã-i loveascã. Sunt duºmanii noºtri, dar noi trebuie sã-i respectãm ca oameni, mai ales pe cãpitanul Agras pentru atitudinea lui demnã ºi curajoasã.

Adam Gulea s-a desprins din grup ºi, apropiindu-se de Agras, i-a vorbit în greceºte:

– Eu sunt acel lup-om cum m-au poreclit antarþii tãi care, dacã m-ar fi prins, m-ar fi jupuit de viu…

Cãpitanul Mucitani l-a apucat de mânã, spunându-i hotãrât:

– Adame, este prizonierul meu ºi te rog sã nu te atingi de el!

– Fii liniºtit, cãpitane Mucitani! N-am venit sã-l lovesc sau sã-l scuip, cum au strigat unii, cãci nu mã înjosesc eu în asemenea hal, ci ca sã mã cunoascã înainte de a fi spânzurat.

Agras înfrunta trufaº mulþimea, dar era foarte abãtut. Dupã un scurt popas la Gramaticova unde armatolii au luat masa de prânz, alaiul a pornit la drum, trecând prin Cândrova, Fetiþa, Paticina, Oslen, Pociup ºi alte sate bulgãreºti vecine. Aceastã „plimbare cu ursul” a durat vreo sãptãmânã. Peste tot erau aºteptaþi ºi primiþi cu mare bucurie. La un popas, Agras, care spera cã ar putea fi salvat de vreo poterã turceascã, i s-a adresat amãrât lui Mucitani:

– Cãpitane Gheorghe, aº fi preferat sã cad în mâinile bulgarilor ºi sã fiu schingiuit în modul cel mai sãlbatic, decât sã fiu plimbat prin sate ca ursul ºi umilit în halul acesta…

– Ca om îmi pare rãu de tine. Dar antarþii tãi au fãcut atâtea cruzimi ºi blestemãþii, încât consider cã familiile ºi rudele victimelor au dreptul la acest gen de rãzbunare.

Bulgarii autonomiºti jubilau, dar erau nemulþumiþi de faptul cã cei care i-au prins erau vlahii, nu cetnicii lor.

– Bre, bre, bre! exclamau ei cu ciudã. Pãcat cã nu i-au prins cetnicii noºtri, cã i-ar fi jupuit de vii. Vlahii ãºtia se poartã blând. Fac circ cu ei în loc sã-i beleascã de vii. Mare noroc au avut cã n-au cãzut în mâinile voievodului Apostol! Le-ar fi arãtat el ce meritã aceste lighioane…

Poterele turceºti, puse în miºcare de ierarhii greci, au cercetat unele sate bulgare de la câmpie ºi deal, fãrã prea mult zel, dar negãsind nici o urmã, s-au lãsat pãgubaºe. Nu erau dispuse sã-ºi riºte viaþa pentru salvarea ºefului suprem al antarþilor greci. În sinea lor chiar se bucurau cã vlahii sau bulgarii i-au fãcut de petrecanie, scãpându-i pe turci de un viitor duºman ghiaur foarte periculos.

Dupã ce s-a terminat parada umilitoare prin sate, s-a trecut la executarea sentinþei. Într-o dimineaþã cãpitanul Mucitani i-a spus lui Handuri:

– Dragã Handuri, ia cinci – ºase oameni cu tine ºi spânzurã-i la Bladova lângã garã ca sã-i vadã toatã lumea ºi sã punem astfel capãt eventualelor zvonuri mincinoase lansate de chiriarhii greci.

Bladova era un sat bulgãresc lângã Edessa, strãvechea capitalã a Macedoniei, rebotezatã de slavi Vodena pentru faptul cã era bogatã în ape. Oraºul era aºezat la poalele munþilor pe un platou întins în faþa cãruia se deschidea ca o tipsie imensã câmpia Salonicului. Un râu tumultuos îºi revãrsa apele spumegate în faþa Vodenei, într-un vuiet asurzitor, formând o cascadã splendidã la locul unde se prãvãlea în câmpie. Livezi întinse de pomi fructiferi ºi viþã de vie încântau ochii ºi îmbãlsãmau aerul mai ales în timpul primãverii. Locul se numea „La paradis”.

Era în ziua de 7 iunie l907. Mihali Handuri ºi Muºa Darlaiani mergeau prin pãdure înainte, cercetând locul cu atenþie încordatã. Dupã ei, la micã distanþã, veneau cei doi prizonieri legaþi separat de mâini, încadraþi de alþi patru armatoli. La marginea satului, pe coasta dealului, era un nuc bãtrân cu trunchiul drept, gros ºi înalt. Era un nuc secular, robust ºi sãnãtos, în toatã splendoarea maturitãþii lui vegetale. Era încãrcat cu nuci verzi. De o creangã lateralã Cola Nicea a legat douã frânghii la capãtul cãrora a fãcut câte un laþ. Agras tãcea. Done Mingas ofta. Ajutat de Cola Nicea ºi de Iorgula Cutova, Muºa Darlaiani le-a trecut laþul pe dupã gât. Când le-a dat drumul, trupurile celor doi antarþi, bãlãbãnindu-se o clipã în aer, atârnau cu ochii holbaþi în gol.

Pe pieptul lui Agras au agãþat o hârtie scrisã în graiul aromân ºi în limba turcã cu urmãtorul text: „Aºa vor pãþi toþi grecii care ucid aromâni, le ard satele ºi le omoarã vitele. Semnat: Gheorghe Mucitani ºi Mihali Handuri.”

Vestea morþii faimosului cãpitan Agras s-a rãspândit ca fulgerul, stârnind mare vâlvã în toatã Macedonia pânã departe în sudul Greciei. Aromânii jubilau, grecii erau triºti ºi îngroziþi. La Veria cafeneaua lui Ceani ºi restaurantul lui Cealera forfoteau de lumea curioasã sã afle cât mai multe amãnunte ºi zumzuiau ca doi stupi de albine.

N-au trecut nici câteva zile ºi rapsodul popular a imortalizat evenimentul senzaþional, glorificând eroismul armatolilor printr-un marº care a electrizat inimile tineretului aromân:

La Bladova lângã sat

La Bladova lângã sat,
Mult popor s-a adunat,
Cã doi inºi au înhãþat
ªi de nuc i-au spânzurat.

Iatã-l ºi pe caimacam
Cu jandarmi la bairam.
De pe nuc i-au slobozit
ªi-n sân iatã ce-au gãsit:

Caimacamul o citeºte
ªi apoi aºa grãieºte:
– Bravo oamenilor care
Au prins peºtele cel mare!

Toatã Veria-i uimitã,
Neaguºtea e îngrozitã,
C-au prins ditamai berbec
Cel mai mare cãpitan grec.

Aclo Bladova strâ hoarã

Aclo Bladova strâ hoarã,
Nic ºi mari si-adunarã
Cã doi oamiñi acâþarã
ªi di nuc ļi-aspindzurarã.

Ia-lea, vini º-cãimãcanlu
Cu ma mulþâ geandârmadz.
Di pri nuc îļi dipunarã
ªi-unã carti-n sin ļi-aflarã.

Cãimãcanlu u citeaºti
ª-doauã zboari-aºi el greaºti:
– Aºcolsun aþelor oamiñi
Þe-acâþarã pri-Arhigo!

Verghea tutã s-aciudiseaºti,
Neaguºtea s-cutrimbura,
C-acâþarã pri-Arhigolu,
Nai ma marli capidan grec!

În urma acestei noi ºi umilitoare înfrângeri, grecii s-au astâmpãrat un timp ºi ºi-au bãgat minþile în cap. Trufia ºi aroganþa elenã au fost îngenuncheate de dârzenia ºi vitejia vlahã întrupate în aceºti puþini dar splendizi armatoli aromâni.

Sfârºit.

februarie – iulie 2001 – Bucureºti

Cuprins

CÃRÞI APÃRUTE LA EDITURA SCARA

- ***, *Ortodoxia ºi internaþionalismul religios*
- Slobodan Mileusnici, *Ruinele Ortodoxiei, Iugoslavia 1991 - 2000*
- ***, *ROMFEST 2000 – Întâlnirea românilor de pretutindeni* (catalog cu conferinþele ºi studiile manifestãrii)
- Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru Legionari*
- Pãrintele Nicolae Grebenea, *Amintiri din întuneric*
- Dumitru Bordeianu, *Mãrturisiri din mlaºtina disperãrii*
- Pãrintele Liviu Brânzaº, *Raza din catacombã*
- Radu Gyr, *Poezii/Pesme*, ediþie bilingvã
- Constantin Papanace, *Mica antologie aromâneascã*
- Fritjof Tito Colliander, *Calea Asceþilor*
- Ivan Ostrumov, *Istoria Sinodului Ferara – Florenþa*
- Firmilian Gherasim, Ion Vlãducã, *Ortodoxia ºi eroarea evoluþionistã*
- Pãrintele Cleopa, *Predici la Duminicile de peste an*
- Fritjof Tito Colliander, *Credinþa ºi trãirea Ortodoxiei*
- Nae Ionescu, Constantin Papanace, *Destinul unei generaþii*

ÎN PREGÃTIRE LA EDITURA SCARA

- Florin Stuparu, *1848. Anarhia democraticã*
- Florica Elena Laurenþiu, *Vânãtoarea de simboluri*
- SCARA, revista de oceanografie ortodoxã, Treapta a VIII-a
- Sfântul Iustin Popovici, *Biserica Ortodoxã ºi ecumenismul*
- Teodorit, Episcop al Kirului, *Zece cuvinte despre dumnezeiasca Pronie*
- Florica Elena Laurenþiu, *Poveºtile Cocostârcului Alb*
- Sfântul Nicolae Velimirovici, *Omilii*
- Sfântul Ioan Damaschin, *Logica* (*Dialectica*)